Dağ Padişahları

Reşad Ekrem Koçu

DK DOĞAN KİTAP

4. Baskı

Doğan Kitapçılık'tan çıkan Reşad Ekrem Koçu kitapları

1 Dağ Padişahları
2 Erkek Kızlar
3 Forsa Halil
4 Kabakçı Mustafa
5 Patrona Halil
6 Esircibaşı
7 Kösem Sultan (I. cilt)
8 Kösem Sultan (II. cilt)
9 Fatih Sultan Mehmed
10 Osmanlı Padişahları
11 Eski İstanbul'da Meyhaneler ve Meyhane Köçekleri
12 Aşk Yolunda İstanbul'da Neler Olmuş
13 Kızlarağasının Piçi
14 Tarihte İstanbul Esnafı
15 Tarihimizde Garip Vakalar
16 Cevahirli Hanımsultan
17 Osmanlı Tarihinin Panoraması
18 Hatice Sultan ve Ressam Melling

DAĞ PADİŞAHLARI

Yazan: Reşad Ekrem KOÇU
Yayına hazırlayan: Reha ÇAMUROĞLU

Yayın hakları: © Doğan Kitapçılık AŞ

1. baskı / Koçu Yayınları, 1962
2. baskı / nisan 2001
4. baskı / ekim 2003 / ISBN 975-6719-96-6
Bu kitabın 4. baskısı 1000 adet yapılmıştır.

Kapak tasarımı: DPN Design
Resimleyen: Dağıstan ÇETİNKAYA
Baskı: Şefik Matbaası / Basın Ekspres Yolu Köyaltı Mevkii
Güneşli Matbaacılar Sitesi No: 40 Güneşli - İSTANBUL

Doğan Kitapçılık AŞ Hürriyet Medya Towers, 34544 Güneşli-İSTANBUL
Tel. (212) 677 00 20 - 677 07 38 Faks (212) 677 07 49
www.dogankitap.com
www.dk.com.tr

Dağ Padişahları

Reşad Ekrem Koçu | **1**

Reşad Ekrem Koçu

Reşad Ekrem Koçu, 1905 yılında İstanbul'da doğdu. Babası Ekrem Reşad Bey (1877-1933), İstanbul Şehremaneti muhasebecilerinden Abdullah Reşad Bey ile Osman Paşa kızı Melek Hanım'ın oğluydu. Ekrem Reşad Bey, İstanbul'da yayımlanan *Tarih*, *Malûmat*, *Ceride-i Havadis* gazetelerinde çalıştı, daha sonra Konya Sanayi Mektebi müdürlüğüne atandı ve Kurtuluş Savaşı'nın sonuna kadar bu görevde kaldı. Bu yıllarda *Babalık* gazetesinde de görev yaptı. Konya'dan ayrılıp İstanbul'a dönünce 1925 yılında *Cumhuriyet* gazetesinin memleket haberleri servisinin başına getirildi ve hayatının sonuna kadar bu görevde bulundu.

Reşad Ekrem Koçu'nun yaşamında çok önemli bir yer tutan annesi Hacı Fatma Hanım ise Koçu'nun *Yangın Var* isimli eserinde yazdığı gibi "İtfaiyeli Bedri'nin Ayşe adında dünya güzeli bir ablası varmış; bu kız yine o bozgun muhacirlerinden ve Eski Zağra eşrafından Eminpaşazade Şevket Bey'in, gayetle mahremî uşağı Büklümüklü Mustafa ile evlendirilmiş" ki Reşad Ekrem Koçu'nun anası Hacı Fatma Hanım, Eski Zağralı Şevket Bey'in kızıdır.

1921'de Bursa Lisesi'ni bitiren Koçu, 1931'de İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nden mezun oldu. Burada yaşamı ve eserleri üzerinde önemli etkiye sahip olan Ahmed Refik

Altınay'ın önce öğrenciliğinde sonra da asistanlığında bulundu.

1933'te meşhur "Üniversite Reformu" birçok öğretim üyesiyle birlikte Altınay'ı da tasfiye edince hocasıyla birlikte üniversiteden ayrıldı.

Emekliliğine kadar Kuleli Askerî, Pertevniyal ve Vefa liselerinde tarih öğretmenliği yaptı. 6 temmuz 1975'te İstanbul'da öldü.

Reşad Ekrem Koçu birçok kitap ve henüz kapsamlı bir dökümü dahi çıkarılmamış olan yüzlerce makale yazdı. Bunlar arasında hemen akla gelenler *Kızlarağasının Piçi* (1933), *Hatice Sultan ve Ressam Melling* (1934), *Eski İstanbul'da Meyhaneler ve Meyhane Köçekleri* (1947), *Tarihimizde Garip Vakalar* (1952), *Osmanlı Padişahları* (1960), *Erkek Kızlar* (1962), *Dağ Padişahları* (1962), *Esirciba*şı (1962), *Forsa Halil* (1962), *Yeniçeriler* (1964), *Osmanlı Tarihinin Panoraması* (1964), *Fatih Sultan Mehmed* (1965), *Patrona Halil* (1967) ve *Kabakçı Mustafa*'dır (1968).

Bütün bu eserlerin yanı sıra, Koçu adı, genellikle, büyük bir yayıncılık ve yazarlık macerası olarak anılan *İstanbul Ansiklopedisi*'yle özdeşleştirilir. Büyük kısmını bizzat ve bazen de takma isimler alarak yazdığı, resimlediği, kaynak bulduğu bu başeserini bitirmesi maalesef mümkün olmamış, ansiklopedi "g" harfinin ortalarında maddî yetersizlikler nedeniyle durmuştur.

Koçu'nun Türk tarih yazınındaki yeri çok önemlidir. "Tarihi sevdiren adam" olarak anılan hocası Ahmed Refik Altınay'ın yolundan gitti, o yolu genişletti, olağanüstü ayrıntıları yakalayan dikkat ve titizliğiyle büyük bir "hikâye etme" başarısı elde etti.

Koçu için günlük yaşamın ayrıntılarına girmek önemlidir. Okur bu ayrıntılarda bazen geleneklerin ve göreneklerin bazen de deyimlerin ve atasözlerinin kökenleriyle buluşur. Sofra âdetleri, giyim kuşam tarzları başarıyla resmedilir. Koçu'nun okurları onun tiplerini izlerken şaşılacak derecede tanıdık oldukları bir dünyada

yolculuk ederler. Onun için insan önemlidir. Tarih, "insanın" hikâyesidir. Kahramanları, bütün çelişkileri, zaafları, iyilikleri ve kötülükleriyle resmedilir. Sağlam bir Osmanlı tarihi öğrenimi gördü, harikulade bir arşivciydi, yazdıklarını maalesef çoğu zaman kaynak göstermeden de olsa belgelere dayanarak yazdı. Bu belgeler hafiye raporlarından mahkeme kayıtlarına kadar geniş bir yelpazeyi kapsar. Ama o esas olarak bir anlatıcıdır. Okurunun karşısına zaman zaman bir meddah edasıyla çıkar. Göz önünde "canlandırır". Koçu'nun anlattığı bir bahis kolayca unutulmaz. Unutulamaz. Koçu'da popüler zihniyetin "Tarih ezberlenen bir şeydir" anlayışı yine popüler bir üslupla darmadağın edilir. Çünkü Koçu'nun anlattıkları, okunduğunda, zaten adeta "ezberlenmiş" olur.

Doğan Kitapçılık, Osmanlı tarihine ilginin hak ettiği düzeye geldiği şu günlerde son tarih anlatıcılarımızdan biri olan Koçu'nun daha önce zaman zaman basılmış, büyük ilgi görmüş, fakat bugün okura ulaşamayan kitaplarını yeniden yayımlamaktan ve okurlarıyla buluşturmaktan gurur duyar.

Karayazıcı Abdülhalim Bey

Nemrud'un taht şehri Urfa'dır. Hz. İbrahim'i orada ateşe attırmış ve orada yer ve gök tanrılığı davasına yeltenmişti.

On altıncı asrın son yılı, 1599'da Karayazıcı Abdülhalim de Urfa'dan çıktı, açtığı isyan bayrağının altına toplanmış 40 000'i aşan Celali ile önce Urfa dağlarını tuttu ve Âli Osman'a karşı padişahlık davasına kalktı.

Bu isyan haberini aldığı zaman sadrazam ve damadı şehriyarî asrın namlı vezirlerinden Arnavud İbrahim Paşa orduyla Macaristan seferinde bulunuyordu. Divanı Hümayun kâtiplerinden Urfalı Derviş Efendi'ye, "Efendi, Karayazıcı dedikleri Abdülhalim ne boydan adamdır?" diye sormuştu. Derviş Efendi, İbrahim Paşa'nın itimat ve muhabbetini kazanmıştı, huzurunda senli benli rahat konuşurdu; bildiğini şöyle anlattı:

"İki defa görmüşlüğüm vardır. Biri on, belki on beş sene kadar evvel tazelik zamanımdı. Ramazanı şerifte Urfa'da Hz. Halil İbrahim Tekkesi'ni ziyarete gitmiştim. Ulu asitanedir, bu asitaneyi saadette nice fakrı faka erenleri vardır ki, baş açık ve yalınayak olmakla müftehir, hal sahibi, cemal âşığı arifi billah erlerdir. Şadırvan başında, henüz on dört on beş yaşında, güzellik tacı başında, kara kara gözlü, gümrah kara kara kaşlı, esmer dilberi servi hurâ-

man bir civan gördüm; zerrin külahına şal sarmış, pabürehne nalınla şadırvan başına varmış, sol omzuna sırmalı makremesini atmış aptes alırdı. Ardında dahi üç nefer zeberdest yörük yiğit el pençe durur bendesi vardı, ama aslında tekkedeki cümle fukara dervişler dahi kullarıydı desem hilaf değildir:

– Bu bey kimdir? diye sorduğumda.

– Kılıçlı aşiretinden Alibeyoğlu Halim Şah'tır!.. dediler.

İkinci defa ki, gördüğümde, üç yıl evvel Eğri Gazası'nda Haçova'daydı. Bir koç yiğit olmuş:

– Bu yiğit Kılıçlı'dan Halim Şah mıdır? diye sordum.

– Belî, Sekban Bölükbaşısı Karayazıcı Aldülhalim Bey'dir! dediler.

Haçova Cengi'nin ikinci günü ki, Anadolu kolu bozuldu, düşmandan yüz çevirdi. Bu Karayazıcı Bölükbaşı nefsinde gayet bahadır olup:

– Bre padişahı bırakıp nereye gidersiniz!.. diye naralar vurdu, Urfa askerini çevirdi tuttu. Fakat gördük ki, incili sırmalı seraser kaftanlı ve altın üsküflü padişahımız içoğlanlarından otuz nefer taze civanla otağı hümayundan çıkmış, akılları zülüfleri gibi perişan kaçarlar. Karayazıcı'nın yanında Deli Hasan Bey derler küçük kardeşi vardı, oğlanlara:

– Padişah nerede? diye sordu.

Oğlanlar:

– Padişah arabaya bindi kaçtı!.. dediler.

Ben yalan söylediklerini bildim ama baba oğlunu görmez, oğul babayı dinlemez mahşer yeridir; ağzımı açsam bin pare ederler. Karayazıcı ayak berkitmişken içoğlanlarından bu haberi alınca o dahi yüz geri edip cümle Urfalıyla firar eyledi."

Parlak bir Türk zaferiyle sona erecek olan Haçova Meydan Muharebesi'nin ilk safhasındaki bozgundan bahsederken Kâtip

Kılıçlı aşiretinden Halim Şah Bey.

Derviş Efendi Urfalıları metheder yollu konuşmuştu. Hemşehrilik gayretinden değildir. Aynı asırda yaşamış büyük muharrir Evliya Çelebi de Urfa'dan bahsederken, "Ab ü havası gayet itidal üzere olup yazı yaz, kışı kıştır. Kışın kar yağar, baharda rahmet yağmurları. Tabiat sahibi ve şirin edalı dilberleri olur; pak ve pakize, afife ve edep sahibi ehli perde ve sadedil hatunları vardır. Âyan ve eşraf serepa samur, sincap ve calkafa kürk, atlas ve diba giyerler, orta hallileri de günagün esvap giyerler; Türkmanî, Kürdî lisan üzere konuşurlar, gayetül gaye garip dost ve dilbaz âdemlerdir. Gece ve gündüz misafirsiz yemek yemezler. Şeci ve bahadır merdi meydan erleri vardır. Cenabı Hak bu şehre Halil İbrahim bereketi vermiş, gayet ganimet yerdir. Burada zulmeden hâkim muammer olmaz, elbet ki bir kazaya uğrar..." diyor.

On yedinci asrın ilk yarısında Anadolu'yu harabezara çeviren zincirleme isyan ve büyük şekavet vakalarının ilki bu Karayazıcı isyanıdır. Ateş Haçova'da düşmüştü; üç yıl Anadolu'da yer yer dumanı göründü, hükûmet söndürme tedbiri yerine ısıyı körükledi. Karayazıcı da yalını parlattı.

26 ekim 1596 bir cumartesi günü, Macaristan'da Haçova Meydan Muharebesi'nin ikinci günüdür. Sebebinin tahlili uzun davadır, biz burada kısaca Allah'ın takdiri diyelim; Türk ordusunun bir kanadını teşkil eden Anadolu eyaletlerinin tımarlı sipahileri düşmandan yüz çevirip kaçmaya başladı. Yukarıda naklettik, otuz içoğlanının kaçarken "Padişah da arabaya bindi gitti" diye yalan söylemesi Anadolu sipahilerini büsbütün dehşete verdi, arkalarına bakmadan dolu dizgin bozguna uğrattı.

Düşman ordusunun büyük bir kısmı, bozulan Türk kıtalarını takibe başlamıştı. Bunlar birden Türk ordusunun gerisindeki çadırlı Türk ordugâhının içine düştüler. Ordugâhta yalnız nöbetçiler

ile horanta asker vardı. Sadrazamın, kumandanların, bu sefere iştirak etmiş devrin padişahı Sultan III. Mehmed'in muhteşem çadırları düşmanı bir anda büyüleyip tutuverdi; kaçanları takipten vazgeçtiler ve evvela hazine çadırlarına hücum ederek yıktılar, altın sandıklarının üstüne çıkıp hora tepmeye başladılar.

Ordugâhta horanta asker vardı dedik, at oğlanı, aşçı, aşçı yamağı, deveci, katırcı, ordu hamalı, bunlar 10-15 bin şahbaz yiğitti, hazine sandıklarını düşman ayakları altında görünce bir anda hepsi ölüm eri oldu ve düşman üzerine atıldı. Kiminde pala, kiminde kılıç, kiminde çadır kazması, odun yarması, balta, ocakların altından alınmış ucu ateşli odunlar, demir gelberiler, et bıçakları, satırlar, ordugâha giren düşman askerini birkaç dakikada temizleyiverdiler. Avusturyalılar hiç beklemedikleri bu hücum karşısında paniğe uğradı, geriden gelmekte olan kendi alaylarını da birbirine kattılar; bunu da Haçova'da düşmanın umumî ve kesin bozgunu takip etti.

Haçova'da bozulup kaçan Anadolu sipahisi soluğu Anadolu yakasında almıştı. Bunlar hakkında bir af, bu mucizevî zaferin pekâlâ bir sadakası olabilirdi. Bilakis hepsinin dirlikleri çalındı, yani sipahilikleri iptal edildi ve hepsi ölüm fermanlısı oldu. Af ve aman kapısı kapanınca onlar da baş kaygısına düştü; köyünü, kentini bıraktı, selameti dağda, derbentte gördü. Halli halince, at uşağını, yanaşmalarını, çobanını ve ırgadını, köylüsünden de silah tutan birkaç delikanlıyı ya rızasıyla veya cebren ve kahren peşine takıp götürdü ve böylece Anadolu'da bir şekavet başladı; meyve ağacını saran tırtıllar gibi.

Tarlalar, bağlar, bahçeler yüzüstü kaldı, değirmenler durdu; köyler, mandıralar, ağıllar boşaldı; sürüler kaldırıldı, dağıldı; köylü yılgın, kasabalı, şehirli dehşet içinde; koca ülkede can,-mal, ırz ve namus güveni kalmadı.

Yavuz Sultan Selim zamanında Anadolu'da Celal adında biri devlete isyan edip dağa çıkmıştı, o zaman bu adamın etrafında toplananlara Celalî denilmişti. Osmanlı vakanüvisleri ve müverrihleri ve resmî devlet kitabeti o hatıraya nispetle bu sefer de dağa çıkanlara Celalî adını verdiler.

Devlet âciz ellerde, Yeniçeri Ocağı'nın disiplini bozulmuş, hırs uğrunda ihtilallere teşvik edile edile yeniçeri çığrından çıkmış, serkeş, asi olmuştu. Celalîlere karşı tedbir "Bileğini bükemediğin eli öp" düsturunda toplandı; zaaf karşısında ayarsız şiddet, kuvvet karşısında âcizlik ve aczden gelen müdara, devlet sözünü ayağa düşürdü ve böylece ateş ekildi, elbet ki yangın biçilecekti. Suçlu yanında masum, zalim yanında mazlum, yıllar boyunca on binlerce vatandaşın kanı bir hiç yoluna akıp gidecekti.

Niksarlı Sürmeli Mahmud, Amasyalı Deli Zülfikâr, Canbaz Veli, Malatyalı Karakaş Ahmed, Ankaralı Kalenderoğlu Mehmed, Gâvur Murad, Yanbastıoğlu, Dereli Güzel Hasan, Tekeli Mehmed, Tokatlı Ağaçdan Pirî, Bağdatlı Uzun Halil, Elbistanlı Saçlı Yusuf, Adanalı Sevindük, Sivaslı Kara Said, Kalındudak Mahmud, Ilgazlı Uzun Veli, Sarı Şaban, Kozanlı Paşaoğlu, Topuklu Delioğlan, Gâvurdağlı Sineçak Bey ve daha niceleri ki her birinin yanında üçer bin, beşer bin adam toplanmıştı. Bu takım takım Celalî'nin arasında tüysüz oğlanlar ve erkek esvabı giydirilmiş ve hatta silahlandırılmış kahpe çengi avratlar, hanendeler, sazendeler vardı. Dehşet verici manzaradır.

İlk isyan bayrağını çeken Urfalı Karayazıcı Abdülhalim Bey olmuştu. Hususî hocalar elinde tahsil görmüş bu okuryazar beyzade, yanına kardeşi Deli Hasan Bey ile kâhyası Şahverdi'yi ve ayağının altına baş koymuşlardan Yularkısdı ile Tavil adında iki şahbaz yiğit aldı; bu beş kişi birkaç gün içinde 20000 kılıç oldular; dış ve iç kalelerini ele geçirerek Urfa şehrine kapandılar.

O asrın adamı Evliya Çelebi Urfa şehrini ve kalelerini şöyle tasvir ediyor:

"Evvela iç kale ki, bu kalenin ensesinde hep yalçın kayalar Damlacık Dağı vardır; Nemrud pelid yaylak tahtını o dağda kurardı, gökyüzüne boy atmış bir metin kalai âlidir; her taşı fil cüssesi kadardır. Şeklen müdevver, burç ve barularına tırmanılmaz metin ve müstahkem; etrafında hendeği yoktur ama, dört tarafı gayya kuyusu gibi hep yalçın kayalardır. Batıya açılır gayet metin bir demir kapısı vardır. Bu iç kale içinde bağsız, bahçesiz yirmi adet küçük ev vardır ki dizdar ağa ile 200 neferi otururlar. Cebehanesi, buğday ambarı ve sarnıçları vardır, kale kapısının iç yüzünde bir de küçük cami vardır. Aşağıda dış kale dört köşe olup, Urfa şehrini çevirmiş, onun da burç ve barusu metin. Üç kapısı vardır, doğuda Bey Kapısı Bağdat yoluna açılır, batıda ise Samsat ve Harran kapıları İstanbul yoluna açılır.

Urfa şehri beyaz kireç badanalı kerpiç yapı 2 600 hanedir. Bağlı bahçeli, bahçeleri akar sulu, hamamlı sarayları vardır: Tayyar Mehmed Paşa Sarayı, Oğlu Ahmed Paşa'nın sarayı, Molla Sarayı, Celalî Kadı Sarayı, Mustafa Paşa Sarayı, Arap Ali Paşa Sarayı.

22 cami ve mescidi vardır, Kızıl Cami, Nemrud zamanından kalma puthaneymiş, Harun Reşid bu Urfa'yı aldığında camiye tebdil etmiş; sonra Ak Cami, Halil İbrahim Camii, Pazar Camii, Sultan Hasan Camii, Tarihli Camii, Çaykirli Camii, Ahaveyn Camii, Tabakhane Camii, Beykapısı Camii, Hekimzade Camii, Karameydan Camii, Uğurlumeydan Camii...

Ahalisi gayet musalli, halim selim adamlardır. Üç medresesinde talibi ilim talebesi çok, uleması çok, 30 adet de sübyan mektebi vardır. Tekkeleri misafirlere açık, sofraları gariplere hazırdır. Binası ve havası latif sekiz adet hamamı vardır: Samsat Kapısı Hamamı, Hacı Bey Hamamı, Cincikli Hamam, Arasta Hamamı, Mu-

harrem Hamamı, Keçeci Hamamı, Meydan Hamamı... Kâgir hanları vardır: Yetmiş Hanı, içinden Halilibrahim Nehri akar, Samsad Hanı, Hacı İbrahim Hanı, Beykapısı Hanı, Sebil Hanı... Kayalar içinde yedi kudretle oyulmuş on adet hanı daha vardır ki içleri beşer altışar yüz at alır, insan içinde kaybolur. Çarşısı 400 dükkândır, şehrine göre çarşı değildir ama yine ne aransa bulunur. Zikymet mücevher ve eşya ile dolu iki bedesteni vardır. Şehrin içinden geçen Halilibrahim Nehri üstünde tabakhaneleri ve değirmenleri vardır, Pazar Değirmeni teferrüç yeridir, biz de gittik, duvarına hüsnü hat ile şu beyiti yazdık:

"Asiyabı felek ahir öğüdür danemizi,
Çün gelir nöbetimiz itme a devran acele!.."

Bütün gözler Urfa'ya, Urfa Kalesi üstünde dalgalanmaya başlamış Karayazıcı'nın isyan bayrağına dikilmişti.

Sultan III. Mehmed, Sinanpaşazade Mehmed Paşa'yı Karayazıcı üzerine serdar tayin etti. Devrin vakanüvisleri ve müverrihleri bu vezirden bahsederken hemen ittifakla "kahpeoğlukahpe" derler; âciz, korkak, ayyaş ahlaksız bir adamdır. Mehmed Paşa Urfa üzerine yürümeden ortaya bir Müfettiş Hüseyin Paşa meselesi çıktı.

Amasyalı Sipahi Budakbeyoğlu Hüseyin Paşa bir ara elimizde bulunan Habeşistan'da valilik yapmıştı. Karayazıcı isyanı sırasında Anadolu müfettişi bulunuyordu; memleketi teftiş edip rüşvet alan zalim kadılara, sancakbeylerine, mütegallibe âyan ve eşrafa karşı garip halkın hakkını koruyacak yerde gittiği yere afet gibi indi, asıl sunturlu soyguna kendi başladı; her konup kalktığı yerden İstanbul'a şikâyetçileri gelmeye başladı.

Müfettiş Paşa da o sırada Konya Vilayeti'nde bulunuyordu. Karaman Mütesellimi İçelli Mehmed Çavuş'a Hüseyin Paşa'yı yaka-

layıp İstanbul'a yollaması için bir ferman gönderildi. Mehmed Çavuş Konya Aksaray'da Müfettiş Paşa'ya mağlup oldu, Konya'ya kaçıp sığındı. Müfettiş Paşa da fermanlı olduğunu görünce doğruca Urfa'ya gitti, Karayazıcı'ya sığındı. Ardından da Serdar Sinanpaşazade Mehmed Paşa Urfa Kalesi önüne geldi.

Karayazıcı'nın en yakın, en sadık adamı Şahverdi Kâhya, efendisinin ölümünden yıllarca sonra o devrin seçkin vezirlerinden Lala Mehmed Paşa'ya sığınacak ve sözünün eri, işinin ehli, devlet otoritesini ve şerefini hakkıyla temsil eden bu vezirin himayesi ve amanıyla kellesini kurtaracaktır. İşte Karayazıcı hakkında en doğru malumatı bu Şahverdi Kâhya vermiştir.

Evvela Karayazıcı'nın isyanının sebebini Divan Kâtibi Derviş Efendi'den çok farklı olarak anlatmıştır. Şahverdi'den Karayazıcı'nın Haçova'da bulunmadığı ve Müfettiş Hüseyin Paşa'nın ona ne sebeple sığındığı öğreniliyor:

"Karayazıcı Abdülhalim Bey Sivas Vilayeti'nin Amasya Sancağı mirlivasının kaymakamıydı. Amasya Sancakbeyi Ali Paşa Engürüs (Macaristan) seferine gittiğinde Amasya'yı Karayazıcı'ya emanet etmişti, Abdülhalim Bey adaletle hükûmet etti. Fakat Ali Paşa azledilmiş, yerine İstanbul'dan başka bir mirliva tayin etmişlerdi; yeni paşanın evvela mütesellimi geldi, hükûmeti Karayazıcı'dan devralacaktı. Abdülhalim Bey sancağı bu adama zebbettirmedi, kovdu, ardından paşası geldi, yanında hayli asker vardı, Amasya önünde cenk ettiler, mirliva katlolundu, adını dahi öğrenemedik, 'Kimi Mehmed, kimi Ahmed Paşa'dır' dedi; ama Karayazıcı:

– Şahverdi, Amasya mansıbı benim hakkımdı, istemeyerek asi olduk, şimdi üzerimize ziyade askerle gelirler; biz bayrağımızı çekip vatanımıza gidelim, kaleye kapanalım, ok yaydan çıktı hemen encamımız hayır ola! dedi.

O semtin leventlerinden pek çok yiğidi yerinden def retti, sancaka ve sekban yazdı, o askerle Urfa'ya geldik kapandık.

Urfa Kalesi'ne kapandığımızda da hep:

– Davamız başımızın kaygısındandır, yol kesip kervan vurup, köy ve çiftlik basıp şekavet değildir; bayrağımız altında olanlara hiç usanmayıp bunu gereği gibi anlat!.. derdi.

Nefsinde yarar ve bahadır, merdi meydandı. Ehli zevkti ve hem badeye iltifat ederdi, meclis sahibi hanedan kişiydi. Gayet afifti. Piyale ve Ayvaz adında biri çeşnegir ve biri hazinedarı iki mahbup Çerkez gulamı hizmetkârı vardı; meclisinde daim onlar hizmet eder, geceleri dahi ayağı ucuna baş koyup nöbetle uyurlardı. Merhumun bu mahbup civanlara bir kem nazarını görmedim, nefsi şeytanî ile parmağının ucunu dahi dokundurmamıştır, ama bir de mahbube çengi avradı vardı, cümle cümbüşü onumlaydı. Ona davulcu kızı Hüma derlerdi, dağlara düştüğümüzde dahi oğlan libasıyla yanında dolaştırırdı. Akıbet Çorum'da ihaneti yüzünden başına kaza geldi.

Urfa'ya kapandığımızda bir gün Amasyalı Budakoğlu Hüseyin Paşa'nın şu kadar askerle geldiğini gördük. Karayazıcı'nın Amasya kaymakamlığında müfettiş paşa ile dostluğu olmuştu, fakat paşayı asla sevmezdi, paşayı Urfa'ya aldık. Karayazıcı:

– Paşa kardeş, senin için gaddar ve zalim derler, biz ise bu kaleye başımız kaygısından kapandık; kastımız yakıp yıkmak, zulüm ve gadir ile dünya malı değildir, bilmiş ol!.. dedi.

Fakat Budakoğlu tek durmadı, adamlarını bizim beyin bayrağı altındaki leventler arasına salarak nifak ve fesada başladı:

– Karayazıcı kendine bir mansıp alma davasındadır. Padişahtan sancak alınca cümlenizi yalınayak baş açık ortada bırakır, o mirliva olur, asilik ve bagilik sizde kalır, sizleri de Osmanlı gelir asar, kiminizi kazığa vurur, kiminizi çengele atar; siz bizim paşaya

Davulcu kızı çengi Hüma.

yâr olursanız kısa zamanda her biriniz tüyünüzü düzer, geda iken bay olursunuz... demeye başladılar.

Bu fesat Abdülhalim Bey'in malumu olunca Budakoğlu Hüseyin Paşa'yı hapsetti. Serdar Mehmed Paşa Urfa önüne geldiğinde Budakoğlu kalede bir burçta mahpustu, beş on kişiden gayri kimse yerini bilmezdi.

Mehmed Paşa ile cenge başladık. Urfa metin kaledir, erzaktan yana ganimet yerdir. Üç yıl muhasara edilse, içeriye kuş uçurmasalar dayanır. Kurşunumuz tükendi, Karayazıcı kurşunları eritti, fındık kurşun döktürdü; hasmını halis bakır veya gümüşle vururdu. Mehmed Paşa cenk adamı değil, 'Bir iş yapayım' dedi, bir sabah gördük ki, beyaz bayraklı elçileri geldi, içeriye aldık:

– Paşa Hazretleri mahsus selam eder, iki gözlerinizden öper. 'Beyhude kan dökülmesin, biz onun istediğini yapalım, o da bizim istediğimizi yapsın, uzlaşalım, çekilip gideyim, ikimiz de padişahımızın hayır duasını alalım' buyurdular, dediler.

Karayazıcı:

– Ben Amasya Sancağı'nı isterim, ya paşa benden ne ister? diye sorunca:

– Serdar Hazretleri senden Budakoğlu Hüseyin Paşa'yı ister! dediler.

Abdülhalim Bey:

– Ben de o zalim müfsidi size verdim! dedi.

Hüseyin Paşa'yı soyduk, bir iç donu gömlekle kale bedeninden aşağı iple sarkıtıp serdara teslim ettik; Mehmed Paşa da Karayazıcı'ya Amasya Sancağı menşurunu gönderdi, Budakoğlu'nu aldı, Urfa önünden göçtü gitti."

Serdar tarafından İstanbul'a gönderilen Müfettiş Hüseyin Paşa'nın akıbeti çok feci oldu. Eski Habeşistan mirimiranı Divanı

Hümayun'a Urfa'dan geldiği kılıkla, baş açık ve yalınayak çıkarıldı. Divan önünde elleri ve ayakları bileklerinden kırıldı, bir ata bindirilip dolaştırıldı, İstanbul halkına teşhir edildi, sonra Odunkapısı'nda çengele atıldı, çengelde öldü.

Karayazıcı da yanındaki sarıca ve sekban leventlerle kapandığı Urfa'dan çıkıp Amasya yolunu tuttu. Mesele kapanmış mıydı?.. Hayır!.. Yaz yazlığını, kış kışlığını, Sinanpaşazade de kahpeliğini gösterecekti.

Yine Şahverdi Kâhya şöyle anlatır:

"Serdar Sinanpaşazade Mehmed Paşa'nın kahpeliği, verdiği aff-ı aman ile sancak menşurundan dönekliği olmasaydı bunca vakayi olmazdı ve nice masumların malına, ırzına ve canına eller uzanmazdı. Urfa'dan Amasya'ya gitmek üzere çıktık; Karayazıcı kaymakamlığında adaletle hükûmet ettiği için cümle Amasyalı bizi cam gönülden istikbale hazırlanmıştı. Ama onu gördük ki, Mehmed Paşa vezaret ırzını yere çalıp, 'Bu Karayazıcı fermanlıdır, serdarlığımız aslında onun üzerinedir' deyip yolumuzu kesmiş. Azim cenk eyledik. Serdar Paşa'nın kâhyası Çaker Ağa ve daha nice ağaları maktul oldu ama galebe yine onda oldu. Kış ağzıydı, bize Urfa'da kışlamak düşerdi; Urfalıdan elçiler geldi, bizim beyin ayağına düşüp yalvardılar, Urfa'nın âyan ve eşrafı:

– Abdülhalim Bey hanedan sahibi kişidir; Urfa'ya gelip cennet vatanını çiğnetmesin, Urfa onun yüzünden harap olmasın, demişler.

Bunun üzerine Sivas tarafında sarp dağlara vurduk gittik. O kışı dağlarda, derbentlerde bin bela ve vahşet içinde geçirdik, ama bizim elimizden kimsenin hatırı rencide olmadı, köylüler gönül rızasıyla beslerdi. Sinanpaşazade de Diyarbekir kışlağına çekildi, niyeti evvel baharda üstümüze yürümekti.

Sivas Valisi Mahmud Paşa Engürüs (Macaristan) seferine me-

mur olmuş, Sivas askeriyle İstanbul'a gitmişti; hak tanır, doğru söyler, vezirlik şanını bilir kişiydi, Şeyhülislam Sunullah Efendi ile Kaymakam Yemişçi Hasan Paşa'ya gitmiş:

– Karayazıcı itaat etmiş, fesattan el çekmişken mücerret Sinanpaşazade'nin dönekliğinden tekrar dağa çıkmış ve sırf serdardan korunmak için bir derbende sığınmıştır. Aslında devlete büyük hizmetler görecek, devlet kapısında kullanılmaya layık adamdır; bir sancak verilsin, hizmeti görülsün, ben kefilim! demiş.

Sunullah Efendi'nin kardeşinin oğlu Çelebi Kadı derler molla efendi de o sırada Sivas'taydı, Abdülhalim Bey'e şefaat yollu amcasına mektuplar yazmış, o dahi 'Bu son defa dağa çıkmasına Sinanpaşazade sebep olmuştur' demiş. Sivas'ta Kandilli Âşık derler bir kalender, vaka üzerine destan düzmüştü, mektubuna onun şu kıtasını dahi yazmış:

"Kahpelik etti Sinanpaşazade
Zulm olmaz bize bundan ziyade
Kız oğlana cana mala kıydılar
Kanımız içtiler misali bade"

Ve daha çok şeyler yazmış; 'Molla Karayazıcı'dan çok para almış da mektup yazmış' dediler, yalandır. Köy vurmayan adamda akçe olur mu?

Mollanın yazdıkları, şeyhülislamın şefaati ve Beylerbeyi Mahmud Paşa'nın kefaleti ile Abdülhalim Bey'i tekrar affettiler ve kendisine Çorum Sancağı'nı verdiler. Sinanpaşazade de serdarlıktan alınıp İstanbul'a çağrıldı. Mahmud Paşa'ya da:

– Geri Sivas'a dön, kefil olduğun adama baskı ol! demişler.

Dağdan Çorum'a indik. Karayazıcı bir eyyam Çorum'da yine adaletle beylik yaptı. Sivas Beylerbeyi Mahmud Paşa ile beraber

Çengi Hüma saçlarından asıldı.

İçel'de türeyen softa eşkıyasını tenkile memur edildik, sefer hazırlığına başladık.

Sinanpaşazade İstanbul'a vardığında Sadaret Kaymakamı Yemişçi Hasan Paşa'yı görmüş, o cahil tamahkârın hırsını tahrik ile:

– Karayazıcı gibi şu kadar yüz köy, kasaba ve çiftlik soymuş Karun hazinesine sahip şakiye 300 000 akçelik sancak badihava verilir mi? Bu ne gaflettir, en azdan 500 kese istesen verirdi! demiş.

Yemişçi:

– Ya sen Amasya'yı verdiğinde ne aldın? diye sorduğunda:

– Ben Amasya'yı verdiğimde karşılığında müfettişi aldım ve hem dahi verdiğim sancağı geri aldım! demiş.

Çorum'a Yemişçi Paşa'nın bir ağası geldi, bizim beye:

– Kaymakam Paşa senden 300 kese karzı hasen ister beyim, dedi.

Karayazıcı:

– Üç kese istese veremem, dedi.

– Ya biz seni dağdan Çorum'a badihava mı indirmiş olalım? deyince Abdülhalim Bey'in kan beynine sıçradı:

– Biz dağda yol kesip kervan soymadık da ya şimdi sancak alınca Çorum şehrini mi soyalım? Vallah billah elçi olmasan seni şimdi konak önünde asardım!.. Defol bre nabekâr gidi! diye Kaymakam Paşa'nın ağasını kovdu.

Yemişçi'nin ağası Çorum'da üç gün eğlendi, meğer melun bir acuze avrat bulmuş, onun vasıtasıyla bizim beyin çengisi davulcu kızı Hüma'yı elde etmiş, bir çekmece içinde ufak tefek hulliyat vermişler.

Dağdan derbentten Çorum'a inip bey konağına girmiştik ama henüz yerleşmemiştik. Karayazıcı'nın on sekiz bayrak çeker 4 000 nefer levendi vardı. Çorum yeniçeri ağası birkaç yüz nefer yeniçe-

riyle kaleye kapandı, kaleyi Karayazıcı'ya teslim etmedi: bizim beyin aklında fitne ve fesat olmadığından kaleyle mukayyet olmadı. Levendini hanlara, bekâr odalarına dağıttı, kendisi de yüz kadar has bendesiyle konağa girdi ama harem yoktur, sekiz on avrat vardır o kadar. Konakta mutfak ocağı tüter, hamam külhanı yanmazdı, ol avratlar da erler gibi çarşı hamamına giderlerdi. İşte davulcu kızı Hüma'yı ol acuzei mekkâre hamamda iğfal eylemiş. Kasıt şuymuş ki, Yemişçi Hasan Paşa elbet ki Karayazıcı üzerine asker gönderecektir. O zaman, kale elimizde olmadığından bize Çorum'dan çıkmak düşecektir, işte o hengâmede davulcu kızı Hüma saçları için de sakladığı hançerle Abdülhalim Bey'i camehabında katledecek, bey kim vurduya gidecekti. Meğer natır karı ol acuze ile çengi kızın halvete kapanmalarından şüphelenmiş, kulak verip dinlemiş, beye gelip haber verdi, Karayazıcı tınmadı. Yemişçi'nin ağasını arattı; herif kaçmış, bulamadılar. Aradan ay geçmedi, Karayazıcı tekrar fermanlı oldu; İstanbul'dan Altıncı Vezir Hacı İbrahim Paşa'yı askerle Çorum'a gönderdiler.

Abdülhalim Bey bir gün Hüma ile camehabında halvet olduğunda kızın saçları arasından bir küçük hançeri kendi eliyle çıkardı:

– Boğ kahpeyi! diye davulcu kızını Yularkısdı'ya teslim etti.

Hüma'yı boğdular ve Çorum dışında üç konak yerde İstanbul yolu üzerinde saçlarından bir ağaca astılar, biz de Çorum'dan çıktık."

Karayazıcı'nın asıl büyük isyanı 1600 senesi baharında, nisan ayı sonlarında Çorum'dan çıktıktan sonra başladı. Çorum'dan 4 000 leventle çıkmıştı, birkaç gün içinde bayrağı altında 20 000 kişi toplandı.

Aldülhalim Bey badireden badireye zorla sürükleniyordu. Kesin kararını vermişti; ikinci defadır ki, padişah ve devlet adına ve-

rilmiş olan af ve aman fermanları bozuluyordu, artık bir üçüncü fermana herhalde güvenemezdi; bundan sonra ferman dinlemeyecek, kendi fermanını dinletmek isteyecek, dağ padişahı olacaktı.

Aşiretinden bir kızla evlenmiş miydi, çocukları var mıydı, bilmiyoruz. Fakat boğdurttuktan sonra saçlarından astırdığı çengisini canı ve gönülden sevdiğini Şahverdi anlatıyor:

"Davulcu kızı Karayazıcı'nın kapatma çengisiydi ama fahişe değildi. Leventler babasının evinden dağa kaldırmışlar, bir eyyam dağda gezdirip oynatmışlar, Abdülhalim Bey'e getirdiler, 'Bakiredir' diye yemin edip teslim ettiler, beyin aguş muhabbetine düştükten sonra gayetle sevgilisi oldu; Hüma'ya gayri er eli değmedi" diyor.

Zamanı gelmiş yanında 30 000 levent beslemiş Karayazıcı'nın sevgili çengisinin boynuna birkaç dizi altın ve birkaç külçe inci bulup takamayışı ve bir gün onun tiraşide fildişinden boynuna bir yağh kement geçirtmeye mecbur oluşu hakikaten hazindir. Karayazıcı'nın Âli Osman'a meydan okumasında bu ihanetin de büyük tesiri olsa gerektir.

Çorum'dan Kayseri Ovası'na, doğru yürüdü, Hacı İbrahim Paşa'yı da peşi sıra oraya çekti ve Hacı Paşa'yı 1600 senesi eylülünün yirmi üçüncü cumartesi günü Kayseri Ovası'nda ağır bir bozguna uğrattı. İbrahim Paşa ordusundan 15 çorbacı ve 1 000 yeniçeri maktul düştü, paşa güçlükle Kayseri iç kalesine can attı, askerlerinden kendisiyle beraber kaleye giremeyenler tamamen kılıçtan geçirildiler. Bu kanların vebali acaba kimin boynundaydı?

Karayazıcı Kayseri şehrine bir hükümdar edasıyla girdi. Artık yeni bir af düşünmüyordu, Kayseri'de hiç tereddüt etmeden padişahlığını ilan etti. Âyan ve eşrafı toplayarak bundan böyle vergilerin Osmanlı defterdarına değil, kendisinin tayin edeceği defterdara verileceğini bildirdi ve bir defterdar tayin etti. Kayseri ulemasından Şeyh Abdürrahim Efendi'yi şeyhülislam yaptı ve yine o

şehrin âyanından ve bağrı yanık takımından Dilaverzade Ali Paşa adında bir ihtiyarı da veziriazam tayin etti. Bütün Osmanlı tımarlarını iptal ederek tuğraları kendi adına çekilmiş menşurlarla 12 zeamet ve 200 kılıç tımar yeniden verildi; menşurlara "Halim Şah muzaffer bad" diye bu dağ padişahının tuğrası çekildi.

Karayazıcı'nın menşurlarından birinin suretini Vakanüvis Naima Efendi aynen naklediyor, biz de onu bugünkü dile çevirerek yazıyoruz:

"Bu hükmün sahibi Kayseri sakinlerinden Mehmed nâm kimse Osmanlı tarafından üzerimize gönderilen ve Allah'ın inayetiyle hezimete uğrayan Serdar Hacı İbrahim Paşa muharebesinde tam hulus ile bizim tarafa geçtiğinden kendisini bütün vergilerden affettim ve eline bu hükmü hümayunumu verdim. Buyurdum ki, Osmanlı'nın eli bu taraflardan tamamen kesildikten ve saltanat bana kati olarak mukadder olduktan sonra tarafımdan tayin olunan hâkimler ve ümera bu hüküm mucibince kendisinden hiçbir vergi istemeyeler, her kim bu hükme itaat etmezse cezası verilir."

Karayazıcı'nın dağ padişahlığı 1600 eylülünden 1601 senesi ağustosuna kadar tam bir sene sürdü. Burada yine Şahverdi'yi dinlemelidir:

"Kâmil bir sene Kayseri'de oturduk. Hacı Paşa iç kaledeydi. Ona aman verdi:

– Benim amanım Osmanlı sözü değildir, kaleyi teslim etsin, çıksın dilediği yere gitsin, isterse benimle burada kalsın, kılına hata gelmez, dedi. Ama Hacı İbrahim Paşa kaleden çıkmadı. Erciyes eteğinde kayalar üstünde bir yüksek metin kaledir, bizde ise top yok dövelim, 'Hüküm devranındır' dedik, bıraktık.

Hacı İbrahim Paşa bozgunundan sonra Bağdat Valisi Hasan Paşa, Karayazıcı üzerine serdar oldu. Bu Hasan Paşa, Sokollu

Mehmed Paşa'nın oğludur, vezir oğlu vezir bir bahadır devletlidir.

Karayazıcı Abdülhalim Bey bu haberi alınca çok üzüldü:

– Onun benim elimde ve benim onun elinde telef olmamız ikimize dahi yazıktır, dedi.

Sonra öğrendik ki, aslında üzerimize serdar olan bu Sokolluoğlu imiş; Hacı İbrahim Paşa, Hasan Paşa'ya yardımcı gönderilmiş, fakat Hacı Paşa 'Galebe ve nam benim olsun' diye hodbehot üzerimize gelmiş.

Hasan Paşa kışı Diyarbekir'de geçirdi, baharda otağını şehir dışına çıkardığını haber aldık, biz de Kayseri'den çıktık Elbistan'a doğru yürüdük. Sokolluoğlu ile Elbistan Yaylası'nda Sepetli mevkiinde karşılaştık.

Hicri 1010 senesinin on ikinci pazar günü (12 ağustos 1601), cenk, kuşluk vaktinden ikindiye kadar devam etti, yaylak kan deryası oldu, bizim taraftan 20 000 levent Paşalı kılıcı altında düştü, bütün çadırlarımızı, ağırlığımızı ve Karayazıcı'nın Kayseri'den kaldırdığı hazineyi bırakıp 10 000 kişi ile Canik Dağları'na kaçtık. Karayazıcı sevgili Çerkes gulamı Piyale'yi atının terkisine alıp kendi canıyla beraber güçlükle kurtardı kaçtı. Hasan Paşa tarafından Tokat önlerine kadar takip edildik."

Bu hezimette Karayazıcı'nın ağır yaralandığını, bilakis efendisini Çerkez Piyale'nin kurtardığını söyleyenler de vardır. Hasan Paşa'nın eğer istemiş olsaydı Abdülhalim Bey'in peşini bırakmayıp yakalayabileceğini, bu takibin İstanbul'a karşı bir gösteriş olduğunu da söylerler.

Zafer armağanı olarak İstanbul'a 10 000'den fazla Celalî başı gönderildi. Fakat Sepetli zaferi Sokolluzade'ye çok pahalıya mal oldu ve Karayazıcı'nın intikamı çok müthiş alındı.

Elbistan Yaylası'nda bozulduktan sonra kılıç artığı 10 000 kadar askeri ile Canik Dağları'na kaçıp sığınan Karayazıcı Abdülha-

lim Şah o dağlardan bir daha çıkmadı; 1601 yılı sonbaharında orada öldü.

Ağır yaralıydı, yarasını tımar edemediler, kurtulamadı dediler; kendi adamları tarafından, hatta kardeşi Deli Hasan'ın teşvikiyle öldürüldüğü de söylendi. Şahverdi Kâhya ölüm sebebini zikretmeyerek, "Osmanlı'nın eline geçip hakaret görmemesi için Karayazıcı'nın naaşını paraladılar, her parçasını bir başka yere defnettiler; Karayazıcı'nın Canik Dağları'nda sekiz on yerde mezarı vardır, her bir uzvu bir yerdedir" diyor.

Vakanüvis Naima Efendi de, "Karayazıcı'nın adamları arasında Şahverdi, Yularkısdı, Tavil gibi kimseler ki, ayrı ayrı her biri büyük afet şakiydi, Karayazıcı'nın kardeşi Deli Hasan'ın yanında toplandılar" diyor.

Deli Hasan Paşa

Karayazıcı baş kaygısı ve devamlı tahrik karşısında isyan etmişti fakat şekavet yoluna sapmaktan daima çekinmişti. Sepetli Muharebesi'nde 30 000 askerinin üçte ikisinin telef olması da askerinin üstündeki otoritesini gösterir; muharebeyi kaybettiğini kesin olarak gördükten sonra kaç emrini vermeseydi zannederiz ki, hepsi kırılır, ölürdü. Kardeşi Deli Hasan Bey, Halim Şah'ın yerini aynı manevî nüfuzla dolduramayınca, yanındakileri vurgun, baskın, gasp ve yağmayla tatmin etmeye mecburdu: Deli Hasan amansız bir şaki oldu. İki kardeş arasında, yıllarca beraber dolaştıkları dağlar, derbentler, yarlar kadar fark vardı. Deli Hasan her türlü şenaat ve melaneti irtikâptan çekinmeyen adamdı, sanki "şeytanı racim" elinde terbiye görmüştü.

Şahverdi, "Beş konak ilerisine kadar gözcülerimiz vardı, ulu ağaçlar üstünde paşa askeri gözlerdi" diyor; yalnız gözcüleri değil, köylerde kasabalarda elleri, yatakları, casusları da vardı.

Sokollıoğlu Hasan Paşa, Sepetli Muharebesi'nden sonra askerinin bir kısmını eyalet ve sancaklarına gönderip dağıttı, azıcık bir kuvvetle Tokat kışlağına çekildi. 1601-1602 kışını Tokat'ta geçirdi. İlkbaharda Orta ve Doğu Anadolu vilayet ve sancaklarının askerleri paşalarıyla beraber bu yeni serdarın kumandasında toplana-

cak ve öldüğünü henüz haber alamadıkları Karayazıcı'nın üzerine yürüyeceklerdi; Karayazıcı, Canik Dağları'nda sarılacak, yanındaki şu kadar bin Celalî ile imha edilecekti.

Hasan Paşa harem takımı ile hazinesini ve bütün ağırlığını Bağdat'a bırakmıştı. Diyarbekir'e, oradan Elbistan Yaylası'na ılgarla gelmişti. Harem ile hazine ve ağırlık kervanı 1602 martında yola çıktı. Deli Hasan cüret ve cesarette Karayazıcı'nın kat kat üstünde bir şerirdi; bunu haber alınca bir taşla iki kuş vurmak istedi, yanındaki 10000 Celalî ile Canik Dağları'ndan inip Tokat üzerine yürüdü. Askerini dağıtmış olan Hasan Paşa'yı Tokat'ta basacak ve Bağdat'tan gelen paşa kervanını da vuracaktı.

Burada, vurulacak olan kervanın ne olduğunu anlamak için Sokolluoğlu Hasan Paşa'yı azıcık yakından tanımak lazımdır. O devirde yaşamış müverrih Peçevî İbrahim Efendi bu vezirin portresini çok renkli çizmiştir:

"Babasının hayatında ve onun şehadetinden sonra Anadolu'da ve Irak'ta valiliklerde bulunmuştu, hatta nakil olunur ki, Bağdat'ta valiyken cuma namazlarına padişahı taklit eder tavır ve tarzda çıkarmış, bu hali babasına aksetmiş, padişaha da nakledilirse gazaba gelir korkusuyla 'Şikâyetçileri vardır' diyerek Bağdat valiliğinden azlini arz etmiş, saadetli padişah:

– Yok azil olunmasın, ama ol değme yapukları kaldırsın! diye tembih etmiş. Meğer o hallerini padişaha kendisinden evvel işittirmişler. Padişah Sokollu'ya saygısından ses çıkarmazmış.

Gayet güzel, yakışıklı ve gösterişe düşkün bir şahbaz ve şehlevent çelebiydi, ama bir mertebede mağrur, hodbin ve hodpesentti ki, gözüne kimseyi kestirmezdi; vezirler arasında akranı olan şöyle dursun mevkice üstünde olanlara bile iltifat etmezdi. Bir acayip vaziyeti de vardı ki, devlet sahiplerinden birinde görülmemiş, işitilmemiştir. Mesela bir gulama meftun ve havadar olur, oğlanı

kendisine hazinedar yapardı; kendi giydiği libası giydirir, bindiği atın eşi bir ata bindirir, başlarında selimî destar; alayda, maiyetinde bu kadar ümera ve kibar varken birini yanına yanaştırmaz, illa ol gulam ile yan yana at başı beraber olup giderdi, ancak alay selamına durduklarında oğlan atının başını paşasının üzengisi hizasına geri çekerdi. Rumeli'de olsun, Anadolu'da olsun âdeti böyleydi. Hazinedar oğlana kendi otağının aynı bir otağ kurulur, mülakata gelenler evvela hazinedarın otağına alınırlar, sonra huzuruna kabul olunurlardı. Tazeliklerinde hazinedarlığını yapmış iki kapıcıbaşısı vardı, onlarda kendisinin giydiği kâh atlas ve kemha, kâh seraser ve dibadan esvaplarla nereye gitse peşi sıra giderlerdi.

Eğri Kalesi muhasarasında metrise girmişti, birkaç defa gittim, gözümle gördüm. Kırmızı entari giyer, üzerine kolan kuşak kuşanırdı. Kuşağının dört yahut beş tane murassa altın tokası vardı, üzerlerine zümrüdüanka kuşu resmi tasvir olunmuştu.

Bu cümleden garibin garibi bir şey de Kâhı Bihişt (Cennet Bahçesi) adını verdiği bir tahtsedirdir. Bağdat valisiyken oranın namlı kuyumcularına yaptırmıştı, kurulur bozulur (portatif) som gümüşten hakikaten cennet bahçesiydi. Gayet geniş gümüş bir tabla üzerinde yine gümüşten büyük bir sedir, etrafında gümüşten yapılmış nar ve turunç ağaçları, ortada da fıskıyeli bir havuz vardı. Ağaçların gövdelerine, yaprak ve meyvelerine hurda elmaslar, yakutlar, zümrütler kakılmıştı. Padişah hazinesinde eşi bulunmayan bir şeydi.

Bu Hasan Paşa'nın çelebiliği üstünde çelebilik tasavvur edilemez fakat muharebede düşman karşısında da elhak onun kadar ayak direyen devletli olmaz. Budin'in, Peşte'nin ve Engürüs (Macaristan) serhadinin sair kalelerinin kılıç sahipleri bu Sokolluoğlu Hasan Paşa'nın bahadırlığı ve kılıcını inkâr etmemişlerdir."

Deli Hasan evvela Bağdat'tan gelen kervanı çevirip vurdu, o zamana kadar görülmemiş bir yağma oldu.

O devirde yaşamış olan müverrih Peçevî İbrahim Efendi, Deli Hasan'ın etrafında toplanmış Celalîleri şöyle tasvir ediyor: "Baldırı çıplak, ayakları yalın, kimi çırılçıplak, kiminin başında avrat saçları gibi uzun saçları vardı. Her biri zehri katil adamlardı." Biz bu portreleri biraz daha canlandırabiliriz: saçlı şabbı emredi, bıyığı sakalına karışmış olanı, hafta ve ay değil, yıllar boyunca vücutları hamam, su yüzü görmemiş, ağaç kabuğu gibi kir tabakası altında hakiki cilt kaybolmuş, kemik tırmaklı, ağır kokulu, bitli, Allah bilmez, peygamber tanımaz; yakutu, zümrüdü, elması camdan sırçadan ve gümüşü kalaydan, altını yaldızdan ayırt etmekten âciz, eline geçecek mücevheri, altını ve gümüşü ne yapacağını bilmez korkunç bir gılzet içinde; tek ve en hassas tarafı en kısa süresi içinde behimî zevki. İşte Karayazıcı'nın büyük tarafı bu biçareleri şer yolunda koşturmaması ve Deli Hasan'ın melaneti de onları serre alet etmesidir.

Bağdat'tan gelen Hasan Paşa kervanı Diyarbekir civarında yakalanmıştı. Denk denk, top top ince ve sırma işlemeli ağır kumaşlar, atlasları, dibaları, kemhaları, kadife ve seraserleri, paha biçilmez Hint ve Acem şallarını kılıçla arşınlayarak kesip paylaştılar. Ayağında donu olmayan, edep yerini çul çaputla örtmüş ehremen beline Lahor şalı sardı, yalınayağının tabanı yarık dağ iti oğlan kuşağına kabzası murassa hançer koydu.

Keyf ve zevk ehli Sokolluoğlu Hasan Paşa'nın yağma edilen hazinesi içinde Kâhı Bihişt de ellerine geçmişti. Deli Hasan vezirin adamlarına bu Cennet Bahçesi'ni kurdurttu ve sonra o mücevherli gümüş sedir tahta gömgök kıl içinde yarı çıplak bir saçlı şakiyi oturttu, karşısında bir de saçlı köçek oğlan oynattıktan sonra bu sanat şaheserini baltalarla paralatarak:

– Yağma!.. diye bağırdı.

Bazı hakları da teslim etmelidir. Deli Hasan bütün melanetine rağmen irsen sahip olduğu beyliğinden de bir şeyler muhafaza ediyordu; bu kervan vurgununda Sokolluoğlu'nun ırzını yıkmadı, eline düşen hareme, kadınlara tasallut ettirmedi, hatta kadınlara ait cevahir vesair eşyaya asla el uzattırmadı, kadınların yanına emin adamlar katıp Divriği'ye, oradan da Arapkir Kalesi'ne gönderdi. Muhakkak ki, bir Sinanpaşazade Mehmed Paşa'dan kat kat asildi, insandı.

Deli Hasan hazine kervanı vurgunundan sonra Tokat üzerine yürüdü. Büyük vurgun haberi etrafa yayılınca dağlarda dolaşanlar hemen ılgarla Deli Hasan'ın bayrağı altına koştu. Hamur, şekavet mayası ile derhal kabarmış, Deli Hasan'ın kuvveti 10 000'den 40 000'e yükselivermişti. Sokolluzade bu kuvvete karşı sahrada tutunamadı. Tokat şehrini Deli Hasanlı'nın pençesine bırakıp azıcık askeriyle iç kaleye kapandı.

Vakanüvis Naima Efendi kısaca: "Leşkeri eşkıya şehri garet ve yağma etti" diyor. Muhakkak ki, Tokat yağma edilmekle kalmamış, kendi kaba tabirleriyle eşkıyaya "kasık mancasıyla da iyi doyum" olmuştu.

Ağır tecavüze uğrayan ve soyulan on yedinci asrın Tokat'ı nasıl bir beldeydi? O asrın adamı Evliya Çelebi şöylece anlatıyor:

"Bu şehir dereli tepeli bir zemin üzerine kurulmuştur, bütün evleri kiremit örtülü olup sırtlarını sekiz tepenin yamaçlarına kat kat yaslamış, yüzleri ya şimale ya da şarka bakar. Gayetül gaye mamur beldedir. Çarşı ve pazarı o kadar mamur ve müzeyyendir ki, Halep ve Bursa çarşılarından farksızdır. Müzeyyen ve mükellef kahvehanelerine bir gamlı adam girse gamını def eder, her birinde meddahlar, mutripler, gazelhanlar, maarif erbabı vardır.

Asıl şehir on dört mahalle, sahraya doğru dış şehir on beş ma-

halledir. Üçer dörder katlı on bir adet sarayı âlileri vardır, on bir adet camisi ve her mahallesinde birer ikişer mescidi vardır. İki medresesi ve içlerinde cıvıl cıvıl kaynaşan ciğer köşesi çocuklarla dolu sübyan mektepleri vardır. On altı tekkesi vardır ki, bunlardan mevlevihanesi gayet mamur ulu asitanedir. Hüseyin Baykara fasılları olur. Her mahallesinde üçer beşer çeşmelerinden abı zülal akar. Bedesteni vardır ki, bir pazarı hüsündür. On bir çarşı hamamı vardır, hepsi latif, hoş hava, pak ve pakize tellaklarla müzeyyen dilküşa hamamlardır.

Bu Tokat şehrinin halkı gayet tendüristtür, poyraza nazır havadar belde olduğundan mahbup ve mahbubesi çoktur. Halk sanat ehli, tüccar ve rençber olup zevk ve şevk ehli havaî adamlardır. Beyaz pamuklu bezi, kalemkârî basma yorgan yüzleri, münakkaş perdelik kumaşları, bakırcılarının kalemkârî sahan ve sini ve tencere ve kazanları meşhurdur. Buğdayı, baklası, mercimeği ve meyveleri methedilir. Mesireleri vardır ki, ulu ağaçlar altında cennetten misaldir, her birinde dereler çağlar akar, kiminde havuzlar vardır, derelerde ve havuzlarda yazın can kuzuları soyunup yıkanırlar, türlü cümbüşle seyredenlere sefa bahşederler, âşıkanı sadıkan çadırlara gelip can sohbetleri ederler."

Şimdi muhayyilenizde bu şehre o zehir gibi 40 000 Celalî'yi sokun ve Tokat'ın başına gelenleri şöyle bir düşünün. Medet Allah medet!..

Kervan vurgunu ve Tokat yağması ve şenaati haberleri yayılınca Anadolu dehşet içinde kaldı. Kasabalar, şehirler süratle boşalmaya başladı, yükte hafif pahada ağır malını ve evladü iyalini alan vatanını yurdunu terk etti; Peçevî İbrahim Efendi, "Fakir zengin, ayaktakımı kibar, bütün Anadolu halkı İstanbul'a döküldü..." diyor.

Deli Hasan ise adamlarının gözünde bir put olmuştu. Devlet baltası o putu kolayca paralayıp yıkamayacaktı. Ve bütün bu fela-

ketlerin sebebi neydi? Haçova'dan sonra zafer mestisi içinde verilmiş amansız ve ayarsız bir ceza hükmü, Sinanpaşazade Mehmed Paşa adında kahpe ruhlu bir vezirin dönekliği, fesadı ve bir Yemişçi Hasan Paşa'nın, cahil, odun gibi bir herifin pis tamahı.

Tokat faciası Sokolluoğlu Hasan Paşa'nın şehadetiyle kapandı. Evliya Çelebi, "Tokat'ın etrafı cümle şahin, zağanos ve kartal yuvası rengârenk kayalardır. Tokat Kalesi bu kayalardan birinin üstünde asumana baş çekmiş şeddadî bir bina olup Acem diyarının Kahkaha Kalesi'ne benzer. Değme adam şehirden bu kaleye bir saatte çıkamaz..." diyor.

Deli Hasan'ın Tokat Kalesi'ni zapt etmesine imkân yoktu. Şehrin yağmasından sonra çekilip gitmek üzereydi. Kervan yağmasında kıymetli kumaşları kılıçla arşınlayıp paylaşan ve altını da kalkanla üleşen ve Tokat mahbup ve mahbubeleri ile bir de nefsi şeytanî ziyafetine konan çıplaklarına iyi doyum olmuştu.

Kaleden 362 ayak kesme kaya taş merdivenle nehre inilir bir su yolu vardı, adına Ceylan Yolu derlerdi. Bir gün bu yoldan su almaya inenlerden bir adam Celaliler tarafına kaçtı ve Deli Hasan'ı buldu:

– Kale kapısı önünde etrafı tahta perdeyle çevrilmiş lonca şeklinde bir yer var, Hasan Paşa her seher vakti oraya gelir! dedi.

Deli Hasan da sekiz on nefer keskin nişancısını ertesi sabah siperleyip oraya tüfekle ateş açtırdı ve Sokolluoğlu Hasan Paşa başından vurulup şehit oldu. Deli Hasan, Sepetli bozgununun, Karayazıcı'nın intikamını almıştı. Artık Tokat'ta eylenmesine lüzum yoktu. Halkı kan ağlayan şehri ardında bırakıp askerini çekti gitti. Naima Efendi, "Anadolu vilayetlerini yağmaya gitti" diyor, fakat yer göstermiyor. Bu dağ padişahının çığ gibi inen kuvveti karşısında boynu bükük köylerin ve kasabaların felaketini asırlarca sonra

tahayyül bile edemeyiz. Şahverdi Kâhya çok acı şeyler anlatmıştır:

"Kızları oğlanları diri diri mezara koyarlardı ve yanlarına azık koyarlardı ve ağızlarına nefes almaları için bir kamış verirlerdi, eşkıya şerrinden öyle gizlerlerdi. Birkaçının yerini keşfettiler, toprak altından çıkarıp şenaat eylediler. Köylere varırdık ki, cümle halkı ihtiyarlardır, 'Nigâri mahbubu nereye gömdünüz?' diye işkence ederlerdi. Kış ağzıydı, köylünün esvabını soyarlar, erzağını kaldırırlar, aç ve çıplak korlardı; köyü ateşe vermedikleri nimet bilinirdi."

Hasan Paşa'nın şehit düşmesi üzerine Deli Hasan'ın takibi vazifesi Diyarbekir Valisi Hüsrev Paşa'ya verildi; Şam, Halep ve Maraş valileri de askerleriyle bu yeni serdarın emrine verildiler. Fakat bu üç vilayetin askeri verilen emre itaat etmedi, Deli Hasan'ın takibine gitmedi. Hüsrev Paşa yalnız kendi askeriyle Diyarbekir'den kalkıp Sivas'a geldiğinde Diyarbekir askeri de ayak diredi: "Kış ağzı Celali ile cenk olur mu? Biz elbet ki vilayetimize döneriz!" dediler ve dağıldılar. Meydan o sırada Engürüs yağması ile meşgul olan Delihasanlı'ya kalmıştı.

Kış, Osmanlı askeri için olduğu kadar Celaliler için de korkulacak şeydi. Deli Hasan 40 000 kılıcı aşan askerine bir kışlık aradı. Kütahya üzerine yürüdü, bu büyük ve zengin şehri muhasara etti fakat ele geçiremedi. Muhasaranın ilk günü tufanı andıran bir yağmur başlamıştı, üç gün üç gece dinmedi, Celaliler perişan oldu. Deli Hasan muhasarayı kaldırıp Karahisar'a gitti ve bu şehrin üstüne bir kara bulut gibi çöktü, Karahisar'ı talan etmedi ama Karahisarlı 40 000'i aşan Celali'yi bütün kış boyunca beslemeye mecbur tutuldu; bu 40 000 insanın boğazına 30 000 kadar da atın boğazını eklemek lazımdır. Dükkânlardan öte beri kaldırmak gayet basit şeyler olduğu için çarşılı, esnaf malını mahzenlere yığmıştı. Kadınlar, çocuklar, hatta nevhat ve dört kaşlı delikanlılar evlerine kapandılar.

Kış için mutlak emniyet içindeydiler, fakat Deli Hasan, baharın

ardındaki tehlikeyi göremeyecek kadar gafil değildi; Karahisar'da Celalî divanı topladı. Her biri en azdan 1 500-2 000 Celalî'ye başbuğ olan Deli Hasan ümerasının isimleri yazılmaya değer:

Şahverdi, Yularkısdı, Tavîl, Karakaş, Maymun, Kara Said, Beyzade, Deli Derviş, Arnavud Hüseyin, Arnavud Süleyman, Kumkapılı Ahmed, Gördesli Ali, Konyalı Mustafa, Kiraz Dündar, Tepesi Tüylü, Saçlı, Demi Arslan, Deli Kaplan, Kör Hüseyin, Kara Mirahur, Büyük Halil, Küçük Halil, Yağmur.

Yaşları yirmi ile otuz beş arasında ve her biri âdem ejderhası zehri katil bu adamların arasında üç nefer de Kırım şehzadesi vardı: Selamet Giray, Mehmed Giray, Şahin Giray... Ve hele Şahin Giray, henüz on altı yaşında, güzellik tacı şahin başında, muhabbet-kuşu keman kaşında, ahvali kâkülü gibi perişan kumrii avare ve kaşları gözleri bahtı gibi kara kara bir taze fidan hanzadeydi. Neydi dertleri?.. Bizce meçhul... Galiba devrin Kırım Hanı Gazi Giray'ın kahır kılıcından korkmuşlar. "Osmanlı bizi teslim eder" diye Anadolu'da Deli Hasan'a sığınmışlardı.

Deli Hasan:

– Yolumuzun sonu yoktur!.. Su testisi su yolunda kırılır. Osmanlı askerini kırmakla tüketemeyiz ama biz kırılır tükeniriz. Meydan bizdeyken cürmümüz defterine af kalemi çektirelim, Osmanlı'dan birer mansıp alalım, hemen ahvalimiz hayır olsun! dedi.

Bu divanda Şahverdi Kâhya'nın elçilikle İstanbul'a gönderilmesine karar verildi; aklı başında ve ağzı laf yapar tek adamdı. Şahverdi'ye Karahisar âyanından da üç kişi katıldı. Deli Hasan tehdidi de unutmadı:

– Şefaatte kusurunuz olursa ve Şahverdi Kâhya'nın kılına hata gelirse Karahisar'da taşı taşın üstünde bırakmam ve kızınızı oğlunuzu esir pazarından alınmış cariye ve köle misali cümle neferata dağıtırım! dedi.

Tehdidine rağmen elçisinin İstanbul'da iyi karşılanacağından emindi ve tahmini gibi çıktı. Yeniçeri Ocağı erkânı yeniçerilerle Engürüs seferindeydi. İstanbul'da ağa vekili olan Turnacıbaşı Hüseyin Ağa da şefaatçi oldu: "Deli Hasan Bey bundan sonra Rumeli serhaddine gitsin, gaza etsin!" dedi. Deli Hasan'ın bütün suçları affedildi, dolayısıyla yanındaki 40000 Celalî'nin de suçları üzerinden bir af süngeri geçirildi, hepsi pirüpak oldular, yaptıkları yanlarında kâr kaldı ve Deli Hasan'a Bosna valiliği verildi; "beylerbeyi" ve "paşa" unvanlarını aldı. Şahverdi Kâhya ile kendisine bir tabl, bir bayrak ve bir hilati fahire gönderildi.

Şahverdi "Deli Hasan kendisine sığınmış olan üç nefer Kırım hanzadelerinin ve bunlardan hassaten Şahin Giray'ın affını da iltimas etmişti, o avare ve günrah şehzadeler dahi af dilediler" diyor. Buna karşılık İstanbul'da Şahverdi'ye verilen gizli talimatta Hasan Paşa'dan yanındaki eşkıyanın bir kısmının dağıtılması istenmişti.

1603 martının sonlarındaydı, Deli Hasan, Karahisar'da mahut divanını tekrar topladı. Celalîlere, Bosna'ya gideceklerini söyledi. İstanbul'un istediği bu divanda kendiliğinden oldu. Deli Hasan'ın ümerasının bir kısmı:

– Biz Rumeli'ye geçmeyiz, Anadolu toprağından gayri yerde olmayız, Anadolu'da vilayet tükendi mi ki seni Bosna'ya gönderirler, bunda kasıt olduğu aşikârdır! dediler ve neferleriyle Deli Hasan'dan ayrıldılar: Karakaş Bölükbaşı gibi.

Bir kısmı önce, Rumeli'ye geçmeyi kabul etti. Çanakkale Boğazı'nda denizi görünce ürktü, vazgeçti, Anadolu'da kaldı: Tavil Bölükbaşı gibi.

Ayrılanlar Celalîlikte devam etti; Deli Hasan'ın yanında 75000 kişi kadar kalmıştı. Bir kişi de, Kiraz Dündar, hem Rumeli'ye geçmedi, hem de Celalîlikten el ve yüz yıkadı, tövbekâr oldu. Şahver-

di Kâhya'nın, "Deli Hasan'ın ümerası arasında en genci Kiraz Dündar, bir nevhat civandı, baldırı bacağı çıplaktı; şahbazlardandı ama, bahadırlıkta kılıcı üstüne kılıç yoktu ve farislikte, binicilikte dahi bir taneydi" diye tarif ettiği bu delikanlı, Şahverdi yerini ve adını kaydetmiyor, sadece "Biga ile Çardak arasında" diyor, Rumeli'ye geçmek üzere Çardak İskelesi'ne giderken civarında konakladıkları bir Bektaşî tekkesinde kendisine nazar eden babanın manevî nüfuzu altında kalmış ve hemen soyunup Bektaşî zeynine girmiş ve o tekkedeki o pirin köçeği olup kalmıştı.

1603 senesi nisanının ortalarıydı. Delihasanlılar Çardak İskelesi'ne geldiler, küçük kasaba mahşer yerine döndü. Deniz kenarında bin haneli, evlerinin hepsi bağlı bahçeli şirin bir kasabaydı. Gelibolu'nun tam karşısındaydı; burada Boğaz iki mil genişliğinde olup Çardak'tan bakılınca Gelibolu'nun evleri yegân yegân seçilirdi. Suçları yeni affedilmiş olduğu için Çardak'ta herhangi bir tecavüz vakası olmadı.

Kaptanpaşa. tarafından Gelibolu'ya gönderilmiş olan bir emirde, "Bosna Beylerbeyi Hasan Paşa ile güzide askerinin (!!?) bey kadırgaları ile Çardak'tan alınıp Gelibolu'ya geçirilmesi" bildiriliyordu. Fakat Gelibolulular ihtiyatlı davranmış, bu yeni Bosna paşasının güzide askerini görmek üzere Çardak'a birkaç kişi göndermişlerdi. Bunlar Gelibolu'ya dönüp de Hasan Paşa'nın askerini tarif edince Gelibolu halkı dehşet içinde kalmıştı.

Gelibolu o devrin mülkî taksimatında kaptanpaşanın eyalet merkeziydi, yani kaptanpaşalar aynı zamanda Gelibolu valisiydiler. Bütün Ege Denizi adaları da bu eyalete bağlıydı. Gelibolu'da büyük bir tersane vardı, tersaneliler de her zaman her yerde olduğu gibi vurucu, kırıcı dilaverlerdi. O asrın adamı Evliya Çelebi, Gelibolu halkı için, "Bir fırkası gemicidir, bir zümresi rençber, bir zümresi tüccar, bir fırkası zanaat ehli, bir kısmı da fisebilillahtır" diyor.

Kasabanın ileri gelenleri ve Evliya Çelebi'nin tabiriyle mücahidi fisebilillah olan eli silah tutar gençleri ve tersaneliler toplandılar; evvela:

– Cenk edelim, bu eşkıyayı Rumeli'ye geçirmeyelim! dediler.

Sonra:

– Padişah fermanına muhalefet etmiş oluruz, denildi.

Ve nihayet:

– Gemilerle ve kayıklarla varıp alalım, Kilitbahir Kalesi sahiline çıkaralım, Deli Hasan Paşa eşkıyasını alsın, oradan nereye giderse gitsin, ama Gelibolu'ya uğratmayalım! kararını verdiler.

Bu konuşmada ortaya müthiş bir teklif atılnuştu:

– Şu kadar dilaverle varalım, Kilitbahir'i tutalım, eşkıyayı kayıklarla bölük bölük Çardak'tan alıp getirdikçe bunların vücudunu yeryüzünden kaldıralım! denilmişti.

Olmayacak değildi, Kilitbahir'e geçenlerin akıbetinden Çardak'ta sıra bekleyenlerin haber almasına imkân yoktu, fakat teklif pek haklı olarak reddedildi:

– O zaman şaki ve Celalî biz oluruz, bunlar padişah amanıyla gelmişlerdir! denildi.

Gelibolu yerine Kilitbahir'e geçileceği söylendiği zaman Deli Hasan Paşa kızdı, bağırdı, köpürdü. "Akıntıyı yıldırıp geçemeyiz" dediler. Paşanın bu mazerete aklı pek yatmadı ama gazabı geçmiş görüldü, bütün askerini Rumeli'ye geçirdikten sonra Gelibolu üzerine yürüyüp bu kasabayı yağma etmeye karar verdi.

Dört bey kadırgası ile diğer gemi ve kayıkların Kilitbahir'e doldukça tek tek değil, hep birden hareket etmesini emretti. Ömründe deniz görmemiş, dağlıların ve atların gemilere bindirilmesi çok zor olmuştu. Hele saçlı Kürtlerin ayak diremesi, itile kakıla zorla sürüklenmesi, ürkmüş hayvanların türlü zorlukla çekilmesi, gökyüzünü tutan gulgule ile Çardak İskelesi'ne bir daha görülmesi imkânsız bir gün yaşatmıştı.

Bir kadırga, Deli Hasan'ın gözüne çarptı, asker yüklemek üzere iskeleye bir türlü yanaşamıyordu, iskele önünde volta vurup duruyordu. Paşa yine gazaba geldi:

– Bu kadırga kimindir? diye sordular.

– Boğukhasanoğlu'nun kadırgasıdır! dediler.

Bu bey de Hasan Paşa'nın askerinden ürkmüş, cesaret edip de iskeleye bir türlü yanaşamıyordu, adamlarından biri:

– Kaçalım, gidelim... dedi.

– Şimdilik şer ihtimalleri yoktur, bir şey olursa kaçar gideriz! cevabını verdi.

Halbuki kaza eceli zavallı beyin başının üstünde dolaşıyordu. Deli Hasan Paşa ileri gelen ümerasıyla bindiği kadırgayı Boğukhasanoğlu'nun gemisine yanaştırdı ve atılan bir merdivenle o gemiye geçti. Boğukhasanoğlu, paşayı karşılamaya koştu, elini öpecek olunca paşa, kolçağıyla ağzına vurdu, bir dirsek de göğsüne vurarak beyi yere yıktı:

– Atın melunu deryaya! diye bağırdı.

Boğukhasanoğlu'nu gemisinin kıçından denize attılar. Adamcağız dalıp çıkıp iskeleye doğru yüzmeye çalıştı. Deli Hasan, iskeledeki ve yanındaki sekbanlara emretti, beyi deniz içindeyken kurşunla vurup öldürdüler, cesedi sulara gömülüp kayboldu.

Deli Hasan 25 000 Celali ile Kilitbahir'de Rumeli yakasına geçer geçmez Gelibolu üzerine yürüdü, kendisinin Gelibolu'ya kabul edilmemek suretiyle yapılan hakaretin intikamını alacaktı, şehri yağma edecek ve halkını kılıçtan geçirecekti. Yolunun önüne üç baş köyü ve bu köyden Mehmed Dai Efendi'nin Halvetî tekkesi çıktı, bu hazrete "Dağî" diyenler de vardır. Kalp gözü uyanık olarak bu köyde doğmuş, fazilet yolunu kendi kendine bulmuş, sonra İstanbul'a giderek asrın büyük mutasavvıfı Üsküdarlı Aziz Mah-

mud Hüdaî Efendi'ye intisap etmiş, ondan "cihazı fakri Halvetî"yi alarak köyüne dönmüştü. Kemal sahibi bir ulu mürşitti, kendisine mensup olanlar "Şeyhin nazarı çekti" derler, Deli Hasan Paşa şeyhin hayır duasını almak için bu tekkeye uğradı, efendi de onu Gelibolu'ya tecavüzden vazgeçirdi.

Celalî ordusu Çorlu yoluna döndü. Çorlu, Lüleburgaz, Edirne, Filibe ve Sofya üzerinden Belgrad'a gidiyorlardı ve orada Serdar Lala Mehmed Paşa'nın kumandasındaki orduyu hümayuna iltihak edeceklerdi ve sonra hep birden muhasara altında bulunan Budin'in yardımına koşulacak, Budin'e erzak ve cephane götüren Tuna Donanması nehrin sağ kıyısından desteklenecekti.

Yola Celalî usulü karmakarışık düştüler, atlılar başını alıp gitti, yayalar ılgarla onlara yetişmeye çalıştı, yayaların içinde sakat veya hasta olanlar da yolda döküldü kaldı. Fisebilillah cihanda koşan Gelibolu şahbazları da bu dökülenleri aman vermeyip kılıçtan geçirdi, 2000'e yakın Celalî döküntüsü kestiler. Ne acı hatıralardır, cehlin sinei millette açtığı ne derin yaralardır...

Deli Hasan bu döküntü kıtalini ancak Edirne'de öğrenebildi, intikam için de oradan Gelibolu'ya dönemedi.

Edirne'ye kadar yol üzerindeki köyler, Muratlı, Çorlu, Burgaz, Babaeski, mala cana ırza tecavüz, türlü cevrücefa gördü. Edirne'de ise çarşılı soyuldu; vakanüvis efendi anlatıyor: "Sayısız yağmurluk, saraçhane mamulatı vesair levazım aldılar" diyor. Yağma ederek almamışlardı; Deli Hasan Paşa, "Bizde para yok, biz padişahımızın fermanı ile gazaya gideriz, bu aldığınız levazımın bedelini Edirne şehri ahalisine dağıtsınlar, çarşılı zarar görmesin!" demişti. Edirneli de böylece birkaç yük akçelik salgın cefası çekmişti. Filibe, Sofya vesair kasabalar da aynı usulle soyuldu, buna rağmen Deli Hasan'ın askerinin kılık ve kıyafeti değişmiyordu, alınanlar ne oluyordu? Sır...

Belgrad'a geldikleri zaman serdarı ve orduyu orada bulamadılar, Lala Mehmed Paşa'ya birkaç konak ileride ulaştılar. Deli Hasan Paşa güzide askeri ile serdara bir alay gösterdi, görenlerden Peçevî İbrahim Efendi şöyle tasvir ediyor:

"Kiminin üzengisine bir deve erdilersi? asılmış, kimi çıplak ata binmiş, atın arkasına hamayıl gibi iki sıra ziller asmış, kimi kendisi üryan ve başı açık, kiminin avrat saçları gibi saçı var, iki tarafından göğsüne inmiş, kiminin ayağı baldırı çıplak, ellerinde birer kargı mızrak, ucunda iki karış bez parçasından, setir bezi gibi, bir beyaz bayrak. Görenler şaşar kalır..." diyor.

Celalîler orduya sanki bir maskara takımı gibi katılmıştı, şaşıp kalma bir yana, görenlerden çoğu, "Devlet ne hale düşmüş!" diye kan ağladı. Yine Peçevî anlatıyor:

"Deli Hasan Paşa 200 hezelesi ile serdarı ziyarete otağa geldi. Tüfenklerinin fitilleri yanar, hançerlerinin kabzaları sinei pürkinelerini aşmış ağızlarını kapar. Paşanın baldırı çıplak yalınayaklı dağ bıçkını içoğlanları vardı ki, bir ibret! Neuzibillah... Otağın içini aldılar, askerinin bir kısmı da otağı dışından sardı."

Lala Paşa bu eşkıya nümayişi rezaleti karşısında ne diyeceğini şaşırdı; belli başlılarından 140'ına hilatlar giydirildi, bir o kadarına da çuha esvaplar verildi. Deli Hasan 400 adamının da ulufeye bağlanmasını istedi, serdar:

– Onu da yarın görelim bakalım, diye başından savdı.

Fakat Celalîbaşı ertesi gün dilediğini koparmaya muvaffak oldu, o 400 adamına da yevmiye dokuz akçe ile kapıkulu sipahiliği verildi. Fakat Hasan Paşa her gün bir şey çıkardı. Orduda bir gün itaat üzere durursa beş gün tuğyan ederdi. Herhangi bir isteği yapılmadığı zaman bağırır, köpürür, otağını yıkıp kaldırır, "Ben vilayetime giderim" derdi. Bir gün de vezirlik tuğlarını ateşe atıp yakmıştı, rezaletleriyle koca orduya bir bezginlik verdi.

Orduya iltihak etmek üzere yola çıkmış olan Kırım hanı Drava Köprüsü'ne geldiğinde bu kepazelikleri tafsilatıyla dinledi ve:

– Ben Celalîlerle yan yana sefere gitmem! diye geri döndü.

Han hazretlerinin soytarılarından biri:

– A Sultanım, demiş, neden gocundun, sen Kırım hanı isen o dahi dağ padişahıdır!

Adamcağızı Gazi Giray Han'ın kahredici gazabından güç kurtarmışlar.

Deli Hasan Paşa daha Belgrad'dayken Bosna Eyaleti'ni kendi adına zapt etmek üzere Kürt Ağa adında kâhyasını Bosna şehrine, diğer bir mütesellimini de Benaluka'ya göndermişti. Benalukalılar Celali'nin mütesellimini kasabaya sokmadılar, hemen kovup geri çevirdiler. Kürt Ağa'ya gelince akıbeti feci oldu.

Sapık zevkli ahlaksız bir adamdı, üstelik gayet zalimdi; adını taşıdığı hayvanın tıynetine uygun bir canavardı, şekilden de iriyarı, ayı misali gömgök kıl içinde bir şakiydi. Tabakhane amelesinden yalınayaklı, sahtiyan kokulu, yapuk kaküllü "tuzman tırıl" şabbı emred bir oğlana gönül verdi, fakat baldırı çıplak mahbubundan umduğu iltifatı göremeyince kızdı, delikanlıyı çalıştığı tabakhaneden alalemaünnes sarayına kaldırarak zincire vurdurttu. Hadise şehre yayılır yayılmaz bütün Bosnalı ayaklandı ve şehirde Kürt Ağa'ya karşı bir ihtilal başladı. Kâhya ile gelen Celalîlerin hepsini öldürdüler, paşa sarayına hücum ederek zincire vurulmuş tabakhane civanını kurtardılar, sarayı da ateşe verdiler, tebdili kıyafetle kaçmak isteyen Kürt Ağa'yı da İstoni Halil adında bir genç softa hançerleyip öldürdü, laşesini de harıl harıl yanmakta olan paşa sarayının içine attılar.

Tuna kenarında Budin yolu üzerinde Çil Adası'na karşı bir köprübaşı muharebesinde Deli Hasan Paşa'nın Celalîleri düşmanla ilk çarpışmada 6000 ölü verdiler. O devrin harp usullerince hendek

kazıp toprak sürmek, dizme dizmek gibi şeyler vardı: Celalîler "Biz öte yakada bu kadar harp ettik, ne hendek kazdık, ne dizme dizdik, şimdi de istemeyiz!" dediler. Peçevî "Yaya atlı karışık, çekirge sürüsü gibi yürüdüler, kırıldılar..." diyor.

O sırada Bosna'da ılgarla gelen bir ulak Kürt Kâhya'nın tabakhane amelesi vahşi mahbupla macerasını naklederek paşa sarayı yangını ile kâhyanın katli haberini verdi. Deli Hasan hemen vilayetine gitmek üzere izin istedi. Lala Mehmed Paşa da cevrinden bıkmış, hemen izin verdi. Deli Hasan hayli azalmış Celalîleri ile Bosna'ya gitti. Bosna'dan Kürt Kâhya'nın hesabını sormadı, fakat vilayete ve bilhassa Bosna şehrine asumanî bir bela gibi çöktü. Adamları türlü kepazelik ve rezalet ile birer şehir şakisi oldular. Çarşılıdan dilediğini almak ve parasını vermemek yaptıklarının en hafifiydi. Gece ve gündüz içtiler; hanlarda, kahvehanelerde ve hamamlarda mestliğin en süflî nümayişini pervasızca gösterdiler. Kürt Kâhya'nın edepsizliği devede kulak kaldı.

Bir ara Deli Hasan Paşa hastalandı. Çelebun adında bir Musevî hekimi tavsiye ettiler. Bu hazık hekim paşayı kısa zamanda yataktan çıkardı ve Bosna valisinin yakın dostları arasına girdi; öyle ki, Hasan Paşa Çelebun Hekim'in evine sık sık gider oldu. Bu evde hekimin "Kızımdır" dediği Sara adında bir duhterî pakize görmüştü. Yahudi nigârın kemendi zülfüne tutuldu ve güzel kızdan da rûyî iltifat gördü. Hasan Paşa son derecede hareketli, canlı, zehir gibi, sırım gibi pençeli ve en çok 40 yaşlarında uzun boylu, kaşı gözü yerinde güzel adamdı, üstelik koca Bosna'nın valisi bir Osmanlı veziriydi. Elbet ki Çelebun kızı Sara'nın yüreğine ateş bırakacak adamdı.

Çelebun Hekim Deli Hasan Paşa'nın para sıkıntısı çektiğini gördü. Kızı Sara da âşığına, muhakkak ki bir işret âleminden sonra, türlü işve ve cilveyle kârlı bir ticaret teklif etti. Venedikliler

Bosna'nın Adriyatik Denizi sahilindeki kalelerini büyük paralarla satın almaya hazırdılar. O kasabaların cümle halkı Hıristiyan'dı, kalelerde bir miktar Türk askeri vardı, gâvurun malını gâvura satacaktı. Deli Hasan Paşa hiç tereddüt etmedi:

– Satarım! dedi.

Sonra ilk olarak küçük Risne Kalesi'ni ileri sürdü:

– Risne'den başlayalım, dedi, ama 100000 altın peşin isterim!..

Aslında Venedik Cumhuriyeti ile Papa'nın bir casusu olan Çelebun Hekim, bu alışverişi tahakkuk ettirmek üzere 1604 yılının şubat ayı içinde Venedik'e gitti. Casus hekim dönmeden, Kürt Kâhya'yı katletmiş olan Bosnalılar bu sefer de Deli Hasan'a karşı ayaklandı. Bu kıyamın da sebebi aynı çeşit bir vakaydı. Şahverdi anlatıyor:

"Bosnalı Safer Bey mütegallibeden bir türedi, mazisi meçhul bir adamdır. Gayet ayyaş, mahbup dost, makbul kişi değildir. Lakin gözünü mızraktan korumaz, semender gibi ateşe dalar çıkar gayet cesur ve pervasızdır; halk katında zerre miktar itibarı yok ve ayaktakımından beş on bed tıynette ve bedbaht ile düşüp kalkarken gel gör ki, Deli Hasan Paşa o adamı Bosnalıya zorla başbuğ yaptırdı. Safer Bey'in Frenk Mustafa namında bir kadehkâr civanı vardı, hem rakkastı; Safer Bey meykedelerde meclis kursa bu Frenk Mustafa'yı oynatırdı. Oğlanın bir ayağı da Çelebun Hekim'in hanesindeydi. Bizim paşaya sokuldu, yamandı ve Safer Bey'den yüz çevirdi. Safer Bey de şehir içinde nereye gitse saçını yolar, bıyığını yolar, yakasını yırtar, halkı paşaya karşı kıyama davet ederdi. Paşa, Safer Bey'i zindana atmak istedi, ama Bosnalılar herifi sakladı. Ve bir gün onu gördük ki, 2000'den fazla Bosnalı Safer Bey'i başbuğ etmiş konağa yürüdüler. Hele o gün bin dertle onları def eyledik. Paşa'ya:

– Sultanım, şu hiz oğlanı def eyle ki, bu fitne ve fesadın müstakil sebebi odur! dedim, kâr etmedi."

Frenk Mustafa'nın da bir casus olması ihtimali çok kuvvetlidir. Konağa ilk yürüyüşte muvaffak olamayan Bosnalılar 1604 nisanı başlarında bir gün Deli Hasan Paşa şehir dışında teferrüce çıktığında üzerine hatta top çekerek 4 000 kişiyle saldırdılar. Bayağı cenk oldu, bütün Celalîler paşalarını korumak için koştukları halde bozguna uğradılar ve hepsi, başta Deli Hasan Paşa at sırtına düşüp Bosna'dan firar etti. İzvornik civarında Drina Suyu'na kadar takip edildiler. O havalinin bu büyük nehri taşmış, coşkun akıyordu. Hepsi atlarını suya sürdüler ve nehri yıldırıp geçmeye muvaffak oldular.

Hayatını güçlükle kurtaran ve selamete çıkan Deli Hasan Paşa o civarda bir kasabaya sığınarak Şahverdi Kâhya'yı, keyfiyeti bildirmek üzere ılgarla Belgrad'a, Serdar Lala Mehmed Paşa'ya gönderdi. İşte bu gelişindedir ki, Şahverdi bir daha Deli Hasan'ın yanına dönmedi, Lala Paşa'nın yanında kaldı, amannameye alarak onun kapısının kullarından oldu. Muhakkak ki, Şahverdi'nin delalet ve şefaatiyle Deli Hasan Paşa'ya Macaristan'da Temeşvar valiliği verildi.

Deli Hasan Paşa Temeşvar'da 1606 yılına kadar iki sene kaldı. Anadolu'dan getirdiği Celalîlerden yanında pek az adamı, ancak birkaç yüz kişi kalmıştı. Buna rağmen ahvaline çekidüzen veremedi, içinden dağ padişahlığını atamadı. O birkaç yüz kişi de edepleriyle durmadılar, haytalık yolunda vaka çıkarmadıkları gün yoktu. Serdar Mehmed Paşa'ya şikâyetçiler geldi, edepsizliklerini saya saya bitiremediler. Ve bu sefer Şahverdi şefaatte bulunmadı. Mehmed Paşa da:

– Fırsat düşürüp vurun, tepeleyin, sizden onun hesabı sorulmaz!.. dedi.

Bir müddet sonra Lala Mehmed Paşa'nın yerine Kuyucu Murad Paşa serdar oldu; Belgrad'a geldi ve geldiğinin tezine huzurına

Temeşvarlı bir Macar Yahudisi çıktı, çok mahrem maruzatı olduğunu söyledi.

Bu adam bir kürk tüccarıydı. Rusya'da Polonya'da dolaşır mal toplar ve malını da zengin müşterileri bulunan İtalya'da, İspanya'da satardı. Murad Paşa'ya inanılmayacak şeyler anlattı:

Temeşvar Valisi Deli Hasan Paşa bir gün kendisini çağırmış, yüz altın ile biri Papa'ya, biri de Venedik hükûmetine yazılmış iki gizli mektup vermişti. Bu mektuplarda kendisini tekrar Bosna'ya tayin ettireceğini söyleyen Hasan Paşa kaleler alım satımı işinin ne olduğunu soruyordu. "Donanmayla gelin, kaleleri size birer birer teslim edeyim, ama her birinin bedelini, kale başına 100000 altından peşin isterim. Hekim Çelebun ile gönderilecek Risne Kalesi bedeli ilk 100000 altın ne oldu?" diyordu.

Koca Murad Paşa güldü, kürk tüccarına:

– Hiçbir şey olma ihtimali yoktur, şakinin hamhayalidir, ama sen meseleyi gizli tut, götür bu mektupları yerlerine ver, cevaplarını al ve doğruca bana getir! dedi.

Kürkçü İtalya'ya, Murad Paşa cepheye gitti. Meşhur Kanije müdafii Tiryaki Hasan Paşa da Belgrad'da serdar kaymakamı olarak kaldı.

Temeşvar'da Deli Hasan Paşa'nın ahvaline gelince, bir gün yüz kadar Celalisiyle ava çıkmıştı, daha doğrusu av bahanesiyle şehir dışında bir mesirede meclisini kurmuş, sazla, içkiyle ve köçek oğlanla levendane eğleniyordu. Temeşvarlılar fırsatı ganimet bildiler, bastılar; Deli Hasan atlanıp kaçtı, fakat bütün kapılar tutulmuş olduğu için şehre giremedi. Temeşvar içinde kalan adamlarına gelince, onlar da şehirden çıkamamışlar ve hepsi öldürülmüştü. Birkaçının cesedi kale bedenine asılınca Deli Hasan soluğu Belgrad'da aldı ve Tiryaki Hasan Paşa'ya sığındı.

Deli Hasan'ın yanında on beş yaşlarında bir oğlan vardı; vaka-

nüvisler bu çocuk için "Kardeşinin oğlu Küçük Bey" diyorlar; yani Karayazıcı'nın oğlu olacak, fakat anası kim? Urfa'nın Kılıçlı aşiretinden bir kız mı? Yoksa herhangi bir kapatma avrattan, mesela saçlarından asılmış davulcu kızı Hüma'dan doğmuş bir oğlan mı? Meçhul.

Tiryaki Hasan Paşa adaşını evvela son derece hürmetle karşıladı, onu Küçük Bey'le beraber kendi sarayında misafir etti.

Budin Yeniçeri Ağası Piri Subaşı ve Budin Yeniçeri Kethüdası Keyvan Ağa, iliklerine kadar disiplinli asker, herhangi bir suçluya karşı amansız adamlardı. Tiryaki Hasan Paşa'nın kâhyası İskender Ağa'ya gittiler:

– Bunca yıllar boyu gazalarda yüz aklıkları etmiş ve Kanije'de kılıcını arşa asmış koca Gazi Hasan Paşa gibi bir vezirin bu şakiyi sarayında misafir edip himaye etmesi olmaz! dediler.

İskender Kâhya, paşasını iknaya çalıştı. Deli Hasan'ı kendi adamlarından kimse arayıp sormayacaktı, bu fırsat bir daha ele geçmezdi; elini kana bulamaya lüzum yoktu, şakiyi sarayının kapısı önüne koyması kâfiydi. Belgradlı duyar duymaz kılıç üşürüp bin parça edecekti. Fakat Tiryaki Hasan Paşa mert adamdı:

– Aman dilemiş, sığınmış bir adamdır, kapımdan atamam, bugün padişahın bir veziridir, hakkında bir hükmü şer'î olmayınca kimseyi kılına dahi dokundurtmam, dedi.

Hadise Serdar Koca Murad Paşa'ya bildirildi, Murad Paşa da padişaha yazarak şimdiye kadar çoktan idam edilmesi gereken Deli Hasan'ın katline ferman ile fetva istedi ve bunların Belgrad'da Tiryaki Hasan Paşa'ya gönderilmesini arz etti.

Deli Hasan gayet zeki, bir bakıştan mana çıkarır hassas adamdı, Tiryaki Hasan Paşa kullarının kendisine bakışlarını beğenmedi; "Benim için selamet yeri yine Anadolu toprağıdır" diyerek tebdili kıyafetle Belgrad'dan kaçmayı düşündü. İki üç at ve bir iyi kı-

lavuz tedarik etmek kâfiydi. Kendisi saraydan dışarı çıkamıyordu, halk tarafından linç edileceğini biliyordu. Hizmetine memur edilmiş bir içoğlanını parayla kandırmaya muvaffak oldu, aslında oğlan Tiryaki Hasan Paşa'dan aldığı talimat ile kanmış göründü. Bu takdirde Deli Hasan kendi ayağı ile tuzağa düşüyordu, "At ve kılavuz hazır" diye saraydan dışarı alındı mı ölüm hazırdı. Tiryaki Paşa bu küçüklüğü de yapmadı, bilakis yeniçerileri ayaklandırdı, birkaç yüz yeniçeri saray önüne gelip:

– Deli Hasan buradaymış, verin paralayalım! diye bağırıştılar.

Deli Hasan bu kalabalığı, kınlarından sıyrılmış palaları gözleriyle gördü ve bu sesleri kulaklarıyla işitti:

– Paşa Baba, bizi teslim etmek vezaret şanına uyar mı?.. diye sordu.

Kanije kaplanı:

– Yok oğul, ben seni teslim etmem, ama gördün, işittin, artık burada seni korumama imkân yok, şimdi yapılacak şey bunları bugün bir hoşça def etmek, seni de kaleye kaldırıp orada muhafaza etmektir. Padişahımıza arz olundu, sabaha akşama yeni mansıp fermanın gelir! dedi. Deli Hasan da saraydan Belgrad Kalesi'ne naklini seve seve kabul etti. Küçük Bey'le beraber kaleye götürülüp bir odada kilit altına konuldular, birkaç gün sonra da İstanbul'dan idam ferman ve fetvası geldi. Belgrad Kalesi'nde yine Küçük Bey ile beraber boğulup cesetleri Tuna Nehri'ne atıldı.

O sırada Serdar Koca Murad Paşa Macaristan'da Zumun Kalesi'nde bulunuyordu ki, Temeşvarlı mahut kürkçü kendisini buldu; haberler oldukça mühimdi: Papa, İspanya kralı ve Venedik cumhurreisi Deli Hasan'ın mektuplarına karşı büyük alaka göstermişlerdi, kale satışında fiyatı da uygun görmüşlerdi. Kürkçünün yanına biri Papa'nın bir İspanya kralının iki adamı ile bir uşak katılmıştı. Bu üç adam da Zumun'daydı ve gizlice bir eve inmişlerdi.

Kürkçü onları Deli Hasan'la buluşturacaktı.

Murad Paşa'nın kâhyası Abdi Ağa, Deli Hasan oldu; casuslarla gizlice buluşup konuştu. Papa ile bir İspanyol asilzadesi Deli Hasan'a hediye olarak kapakları elmaslı çok kıymetli iki altın koyun saati göndermişlerdi: 100 000 altın da Belgrad'da oturan Frenk tüccarlarından alınacaktı.

Öğrenilecek şey kalmamıştı, casusların üçü de indikleri evden alındılar ve gizlice idam olundular. Ya kürkçü?.. Bu kadar işler başarmış bir adam da tehlikeliydi, o da kayıplara karıştı.

Deli Hasan gailesi kapanmıştı, fakat Anadolu öbür Celalîlerin pençesinde hâlâ inim inim inliyordu. Her dağda bir padişah vardı.

Canbuladoğlu Ali Paşa

On yedinci asrın ilk yıllarında Osmanlı Devleti batıda Avusturya ve doğuda İran ile harp halindeydi; savaşlar on beş yılı bulmuş, geçmiş, bir taraftan altın, bir taraftan can harcanıp gidiyordu.

Anadolu ise, her dağında bir padişah, Celalî pençesinde inim inim inlemekte, perişan; bir vücut ki, her mesamesinde bir yara.

Bir ülke için yiyecek kıtlığı kadar tehlikeli olan devlet adamı kıtlığı ve onun peşi sıra gelen kirli hırslar, cehlin eseri kin, aczin doğurduğu alçaklık, Anadolu'da kardeşi kardeşe boğazlatıyordu.

Yüzlerce yamak, peyk değil en namlı başlardan Tavil Mahmud, ahır uşaklığından türeme Kara Said, Ankaralı hamam çıplağı Kalenderoğlu Mehmed, Aydın'da başkaldıran Yusuf Paşa, Kilisli Canbuladoğlu Ali Paşa, hanümanlar yıkan kasırgalar oldular. Ama, aslında nifak ve fesat tohumu, ateş ekilmiş, mahsul olarak isyan ve kıyam, yangın biçilmekteydi.

Burada yeni bir facianın ilk perdesini açıyoruz.

Halep civarında Kilis Sancağı kadimden beri Canbuladlı adında bir Kürt aşiretinin beylerine yurtluk, ocaklık olarak verilegelmişti. Yani bu aşiret beyleri, Canbuladoğulları veraset usulüyle Kilis sancakbeyi olurlardı. Yurtluk, ocaklık olarak verilen yerlerden devlet vergi toplamazdı, vergiyi de bey toplardı, küçük çapta hü-

kümdarlık, prenslik demekti.

Canbuladoğlu Hüseyin Bey, devlete sadakatiyle tanınmıştı; şark seferinde aşiretinin askeriyle yararlılıklar göstermiş, büyük hizmetler görmüştü. 1603 senesinde Şark serdarı olan Cigalazade Sinan Paşa, Canbuladoğlu Hüseyin Bey'i taltif etmek istedi. Halep Valisi Nasuh Paşa'yı azlederek Hüseyin Bey'i mirimiranlık, paşalıkla Halep valisi tayin etti. Hüseyin Paşa da vilayetini teslim almak üzere Halep'e bir mütesellim yolladı, fakat eski Vali Nasuh Paşa bu adamı şehre sokmadı. "Yurtluk ocaklık olarak bir sancağa sahip olanların ayrıca vali olmaları kanuna aykırıdır, serdar hata etmiş!" dedi. Hüseyin Paşa serdara şikâyet etti. Kanunu hatırlatan Nasuh Paşa haklıydı, serdar ise o yüksek makama, daha önce de sadrazamlığa adam kıtlığında yükselmişti. Mağrur, haşin ve gaddar bir adamdı, birden parlar ve o zamanlar ne yaptığını bilmezlerdendi; Hüseyin Paşa'ya, "Vilayeti teslim etmezse üzerine asker çek, yürü!" emrini verdi.

Canbuladlı aşireti cengâverliğiyle meşhurdu, büyük aşiretti, en az 2000 kılıç çıkarırdı; Hüseyin Paşa o civarın bedevî Araplarından da birkaç bin asker topladı, Halep üzerine yürüyerek şehri muhasara etti. Bu sefer Nasuh Paşa ağız değiştirdi, "Cenge lüzum yok, İstanbul'dan gelecek yeni fermanı bekleyelim" dedi. Hüseyin Paşa da bir padişah beldesine kılıçla girmek istemedi, İstanbul'dan ferman beklediler. Böylece iki ay geçti. Serdar, İran üzerine yürüdü, gözleri yolda, her gün Canbuladoğlu'nun güzide askeriyle gelmesini bekledi, o geciktikçe sinirlendi.

Nihayet İstanbul'dan beklenen ferman geldi; Nasuh Paşa'ya, "Halep'i, Canbuladoğlu Hüseyin Paşa'ya teslim et!" deniliyordu. Halep'i alan Hüseyin Paşa, kardeşinin oğlu Ali Bey'i vali vekili bırakarak askerini aldı, orduya gitti.

O sırada Cigalazade Sinan Paşa bir bozguna uğramış, Van'a çe-

kilmişti. Hüseyin Paşa serdarı Van'da buldu, fakat Serdar Paşa, bozgununa bir suçlu arayan vezir mahut sinir buhranlarından birine kapıldı, birden gazap ateşi kesildi:

– Bozulmamıza senin gecikmen sebep oldu! Kaldırın şu melunu, cellat! diye bağırdı.

İfade, Vakanüvis Naima Efendi'nindir: "Ve cürümsüz, sebepsiz Canbuladoğlu, Hüseyin Paşa'yı katil ve ifna etti." Bu cinayeti haber alan Canbuladoğlu Ali Bey de Halep'te isyan etti.

Halep büyük şehirdi, zengin şehirdi; valileri mükellef ve müzeyyen miri sarayda mülkâne bir hayat sürerlerdi. Ali Bey de bunu, kısa zaman içinde tadıvermişti. Bir taraftan bu cazibe, öbür yandan zulüm, haksızlık, henüz otuz-otuz beş yaşlarında zevk ve keyf ehli bu genç adama bu nimeti elbet ki kolay bıraktırmayacaktı. Derhal asker yazmaya başladı; Kürt, Arap, Türk, başına yirmi beş, otuz bin adam topladı. İstanbul hükûmeti yeni bir gaile çıkarmamak için işi tatlıya bağlamak istedi, amcası Hüseyin Paşa'nın idamıyla boşalan Halep valiliğini mirimiranlıkla Canbuladoğlu Ali Bey'e verdi, yani "Halep'i elinde tutmak için isyana hacet yok" demek istedi. Fakat yeni unvanıyla Ali Paşa ayağa düşürülmüş devlet sözüne itimat edemedi; isyanda ayak direyerek Halep'i ailesinin yurtluk ocaklığına ilhak etti; başta defterdar, bütün memurlarını attı, yerlerine kendi adamlarını getirdi ve Halep sarayına padişah edasıyla yerleşti. Topladığı askeri, sekbanları, yaya ve atlı iki sınıfa ayırdı; Osmanlı Devleti'nin yeniçeri ve kapıkulu sipahisi ocaklarını aynen taklit etti. Daimi ve muntazam bir ordu kurdu. 162 bölük yaya askerinin her bölüğüne bir çorbacı tayin etti. Yeniçeri usulü her nefere miriden üç ayda bir postal, koyun akçesi bağladı; silahlarının barutunu, fitilini, kurşununu kendisi verdi, sonra fütuhata başladı. Evvela Trablusşam üzerine yürüdü, buranın beyi Seyfoğlu Emir Yusuf'u mağlup etti. Emir Yusuf, Ali Pa-

şa'ya itaate mecbur olup, kendisine büyük para verdi, beyliğini ondan adeta satın aldı. Ali Paşa Trablusşam'dan sonra nefsi Şam şehrine saldırdı, bu zengin beldeyi talan etti. "Binihaye mal kaldırdı". Bunun üzerine de "tenkili vacip oldu." Evvela Halep valiliğinden azledildi ve yerine vaktiyle yeniçeri ağalığında bulunmuş Hüseyin Paşa, Halep valisi tayin edildi ve bu yeni vali Canbuladoğlu'nun üzerine yollandı. Fakat Canbuladoğlu'nun kumandanlarından Cemşid, Hüseyin Paşa'yı Adana civarında gafil avlayıp bastı ve telef etti. 1606 yılının ağustos ayında Cemşid'in zaferi, Canbuladoğlu'na öylesine bir nefis güveni verdi ki, Halep'te kendi adına para bastırdı, bu suretle istiklalini, padişahlığını ilan etmiş oldu. 11 kasım 1606'da.

Bu vakadan iki ay kadar sonra Sadrazam ve Engürüs Serdarı Koca Murad Paşa, Avusturya ile Zitvatorok Sulh Antlaşması'nı imzalamış ve devletin batı sınırından harp gailesini kaldırmıştı. Murad Paşa, yaşı doksana yaklaşmış bir ihtiyar; sevgi, şefkat ve merhamet duygularını kaybetmiş, kalbi paslı demir halinde bir pir, top çeken atların batağa saplandığını görünce kendi binek atından inip top arabasına koşulmuş bir vezir, som askerdi. Batı sulhunu kurunca bütün dikkatini Anadolu üzerine topladı. İran harbini ikinci plana attı; evvela Anadolu'da Celalîlere son verecek, sonra İran'a yürüyecekti. Celalîler arasında da ilk hedef olarak Halep'teki Canbuladoğlu Ali Paşa'yı seçti.

1607 yılının temmuz ayı başında orduyu hümayun ile Üsküdar'dan yola çıkan Koca Murad Paşa bu Celali seferinde insan kasabı oldu. Her menzilde, her konakta "Celalî'dir, şakidir, haydutur, zorbadır, katildir, hırsızdır, yolsuzdur, uygunsuzdur" töhmetleriyle eşraftan, âyandan, esnaftan, ayaktakımından yaşlı, genç, delikanlı, mürahik oğlan, sabi oğlancık durmadan adam kesti. Nai-

ma Efendi yalnız Konya Ovası için "Eşkıya cüsselerinden kuyular doldurdu" diyor ve bir vaka naklediyor:

Konya'da Damköylü Mustafa diye bir zorba türemiş, yapmadığı edepsizlik kalmamış, âlemi kendinden bezdirmiş. Eşraftan Saracoğlu Ahmed Bey adında biri de kelleyi koltuğuna alıp bir oturak âleminde kadın oynatırken Damköylü Mustafa'yı basmış ve yakalayıp asmış. Fakat zorbayı tepeledikten sonra kendisi Damköylü'yü rahmetle andırmış. Saracoğlu'nu mahkemeye vermişler Naip Molla Halil de tehdidine ehemmiyet vermeyerek davada haksız bulduğu Ahmed Bey'i mahkûm etmiş. Ahmed Bey pervasız, küstah, mahkemeye gitmiş, Molla Halil'i kendi eliyle hançerleyerek öldürmüş. Konya o devirde Karaman Eyaleti'nin merkezidir, Karaman Valisi Deli Ahmed Paşa da bir celadet gösterip Ahmed Bey'i mollanın katili olarak takip ettirecek olmuş, fakat Saracoğlu bir gece vali konağına ateş vererek, muhakkak ki konakla beraber Ahmed Paşa'yı da diri diri yakmış.

Bu azgın caninin kendi eliyle tam 1 000 kişi katlettiği söylenirdi. Murad Paşa'ya daha Konya'ya gelmeden ihbar ettiler, paşa da karşılayıcılar arasında bulunan Saracoğlu'nu tevkif ettirdi. Kellesi gidecekken Konya eşrafından bazı şefaatçileri çıktı:

– Bu herif memlekette mütegallibeyi temizledi, Molla Halil rüşvet almadan iş görmezdi, Deli Ahmed Paşa da zalimdi, Saracoğlu elinde kılıç dik avazeyle gezer ama Damköylü Mustafa'yı tepelemiş, hizmet etmiştir, dediler.

Murad Paşa şefaati kabul etmiş göründü ve şefaatçilerin önünde Saracoğlu'nu huzuruna çıkarttı:

– Ahmed Bey, Ben Canbuladoğlu üzerine giderim, Celalilerin hücumu ihtimaline karşı Konya'nın muhafazasını sana bırakıyorum, fakat imdat lazım gelirse bana ne kadar asker toplayabilirsin? diye sordu.

Saracoğlu gafil:

– Şöyle bir seslensem 30 000 kişi toplamak işten değildir Sultanım, deyince Koca Murad Paşa:

– Aferin sana, dedi, berhurdar olasın!

Sonra şefaatçilerine döndü ve sordu:

– Şöyle bir seslenince 30 000 kişiyi toplayabileceğini ağzıyla itiraf eden şu herif sağ bırakılır mı? dedi.

Saracoğlu'nu kementle boğdular, kuyuya bıraktılar. Belki de "kapak" olmuştur; bir kuyu dolduğu zaman paşaya "Kapak lazım" derlermiş, kuyu şöhretli bir kişinin cesediyle kapanırmış...

Konya'dan sonra Toroslar geçildi. Ve ilk darbeyi Canbuladoğlu'nun Adana Valisi Cemşid yedi. Kaçmaya mecbur olan Cemşid kayıplara karıştı, kendisinden artık hiç bahsedilmedi. Dağlarda öldü veya öldürüldü. Ele geçseydi Murad Paşa'nın kuyularından birine bir âlâ kapak da o olurdu.

Ve nihayet Canbuladoğlu Ali Paşa ile 23 ekim 1607 bir salı günü Oruç Ovası'nda kanlı ve büyük bir meydan muharebesi yapıldı. Canbuladoğlu'nun 20 000 yaya ve 20 000 atlı, 40 000 askeri vardı. Müttefiki çöl emirlerinden Maanoğlu Fahreddin de en az 20 000 askerle yanındaydı.

Sadrazamın zaferiyle sona eren bu meydan muharebesinde Koca Murad Paşa'nın maiyetindeki kumandanlar Rumeli Beylerbeyi meşhur Kanije müdafii Tiryaki Hasan Paşa, Anadolu Beylerbeyi Maryol Hüseyin Paşa, Maraş Beylerbeyi Zülfikâr Paşa ve Yeniçeri Ağası Halil Ağa'ydı. Muharebenin kazanılmasında hissesi çok büyük olan Yeniçeri Ağası Halil Ağa sonraları devrin en namlı vezirlerinden olacaktı.

Vakanüvis Naima Efendi şöyle anlatıyor:

"Gün batıncaya kadar, defterle kayıtlı olarak serdara 26 000 Celalî kellesi getirildi, otağının önüne dağ gibi yığıldı. Yirmi nefer-

den fazla cellat bir an durup dinlenmeden güruh güruh yakalanan Celalîlerin başlarını kestiler. Cesetleri teker teker gömmek imkânsız; serdar kuyular kazdırdı, kuyulara atılıp dolduruldu. İşte bu vakadan sonradır ki, o doksanlık vezir halk ağzında Kuyucu Murad Paşa diye şöhret buldu."

Meşum bir tesadüf. O Oruç Ovası'ndaki muharebe günü akşama doğru serdar kapıkulu sipahilerinden bir adamın bir sabi oğlancığı atının terkisine almış götürdüğünü gördü, emretti, oğlanı at arkasından indirip huzuruna getirdiler. On üç yaşlarında, yalınayaklı, perişan, fakat çok güzel bir çocuktu. Paşa sordu:

– Sen ne yerdensin, Celalî arasına nasıl düştün?

Çocuk:

– Falan yerdenim, dedi. Aç kaldık, babam beni aldı, bunlara katıldık, boğazımın tokluğuna yanlarında gezerdik.

– Baban ne iş yapardı?

– Çalgıcıydı, şeştar çalardı.

Paslı demir gibi merhametsiz, sevgisiz, amansız vezir acı acı gülümsedi:

– Demek baban saz çalardı ve Celalîleri şevke getirirdi! dedi. Ve cellada çocuğun katlini işaret etti. Yirmiden fazla celladın hiçbiri çocuğu katletmedi: "Biz çocuk başı kesmeyiz!" dediler. Paşa'nın karşısında yeniçeriler duruyordu, onlara emretti. Yeniçeriler de bir koçan gibi paşaya, bir de dal gibi güzel çocuğa baktılar:

– Biz cellat değiliz, kaldı ki, bu çocuğun başını cellatlar bile merhamet edip vurmadılar! dediler ve dağılıp gittiler.

Paşa kendi içoğlanlarına emretti, onlar da kılıca el sürmeyip dağıldılar. Bunun üzerine ihtiyar yerinden fırladı, müthiş tasviri vakanüvisten alıyorum, "Sırtından kürkünü çıkarıp attı, oğlanı yakasından tutup bir kuyunun başına götürdü, (aman efendim kulaklarınız çocuğun feryadını işitmesin), kadit olmuş elleriyle o

incecik çocuk boynunu burup boğazını sıktı ve helak edip kendi eliyle kuyuya attı.

Sonra döndü, kendisini muhakkak ki, nefret ve dehşetle seyredenlere yüksek sesle:

– Karayazıcı, Deli Hasan, Canbuladoğlu, Kalenderoğlu, Kara Said ve daha binlerce şaki anasından at üstünde elinde mızrakla doğmadı! Hep böyle sabiydiler, sonra büyüdüler ve âlemi fesada, ateşe verdiler!.. dedi."

Cellat satırını, yeniçeri palasını ve zeberdest içoğlanı da yağlı kemendini eline almaya utandığı bir anda doksanlık sadrazamın bir sabiyi pençeleriyle boğması hiçbir mazeret kabul etmeyen bir şenaattir. Fakat gariptir ki zaman, Kuyucu Murad Paşa'nın amansız hükmünde yanılmadığını gösterdi.

O Oruç Ovası günü basit bir sipahi neferi terkisine aldığı çalgıcı oğlunu Kuyucu Paşa'nın gazabından elbet ki koruyamazdı. Fakat aynı gün Yeniçeri Ağası Halil Ağa başka bir çocuğu pekâlâ kurtardı. Hem Halil Ağa'nın kurtardığı çocuk yaşça biraz daha büyük, on altı, on yedisindeydi: üstelik garip bir çalgıcının oğlu da değil, Canbuladoğlu Ali Paşa'nın enisi ruhu, mahbubu kalbi gözde hazinedar içoğlanı Abaza Mehmed'di. Güzellikte afeti devran olan bu mürahik oğlanı cellat diz çökertmiş boynunu vurmak üzereyken Halil Ağa görmüş ve derhal müdahale edip cellat pençesinden çekmiş, almıştı. Kuyucu Murad Paşa'ya haber verdiler; ihtiyar, yeniçerilerin kumandanına ağzını açamadı. İşte bu Abaza Mehmed, yıllarca sonra Erzurum'da isyan bayrağını çekecek ve devletin başına büyük bir gaile açacaktı.

Oruç Ovası bozgunundan sonra Maanoğlu Emir Fahreddin çöle, Canbuladoğlu Ali Paşa da Kilis'e kaçtı. Kilis'te ancak iki üç gün kalabilen Canbuladoğlu, hanedanının hazinesini ve erkânını ala-

rak Halep'e gitti. Halep Kalesi henüz elindeydi. Bu şehirde ancak bir gece kaldı. Halep zenginlerinden ölüm tehdidiyle büyük bir servet kaldırıp ertesi sabah 1 000 nefer kadar askeriyle oradan da kaçtı. Şehirden çıkarken halk, bilhassa kadınlar ve çocuklar üstüne damlardan pislik attılar, bulaşık suları döktüler, türlü hakarette bulundular; Halep'ten güçlükle çıkabilmişti. O gün 1 000'den fazla Canbuladlı Halep halkı elinde can verdi. Cenk dökümtüsü askerinden çoğu şehirden çıkamadı, kaledeki ayakdaşlarının yanına sığındılar, bir kısmı da hanlarda, kahvehanelerde, bekâr odalarında ve hamam külhanlarında gizlenecek yer aradı, yakalanıp yakalanıp katledildiler.

Murad Paşa orduyla Canbuladoğlu'nun izine düşmüştü, evvela Kilis'e gitti, Canbuladoğullarının bütün malını mülkünü hazine adına müsadere etti. Oradan Halep'e geldi. Halepliler serdarı parlak bir törenle karşıladılar, geçeceği yollara Celalî başları dizdiler.

İki bölükbaşının kumandasında Halep Kalesi'ne sığınmış olan Canbuladoğlu'nun son askerleri dört gün dayandıktan sonra Murad Paşa'dan aman istediler, kendilerine kaleden ve şehirden çıkıp gitmek üzere aman verildi, fakat sadrazam sözünde durmadı; kaleden çıkar çıkmaz hepsini kılıçtan geçirtti. Bunun üzerinedir ki, Rumeli Beylerbeyi ve Kanije müdafii mert asker Tiryaki Hasan Paşa tahammül edemedi, ihtiyarlığını ileri sürerek tekaütlüğünü istedi ve ordudan ayrılıp hemen İstanbul'a döndü.

Kuyucu Murad Paşa 1608 baharında Kalenderoğlu Mehmed'in üstüne yürümek üzere Halep'te kışlamaya karar verdi. Yeniçeriler serdar ile Halep'te kaldılar; Rumeli ve Anadolu askerlerine izin verildi, vilayetlerine dağıldılar.

Vakanüvis Efendi, "Altı ay Halep'te safa ve sürur ile ve ayş ü işretle kışladı. Her gün şurada burada yüzden, iki yüzden fazla Celalî tutulur, getirilir ve başları vurulurdu..." diyor. Altı ayda ortala-

ma 25 000 kişi kesilmiş oluyor. Bu nasıl süruru safa ve ne biçim ayş ü işrettir?! Bu gün güç anlaşılır şeylerdir. Bu kanlı vakayi Türk-devşirme mücadelesi olarak gösteren yazarlar vardır; bunlar, sabit fikirlerin esiri olup büyük hataya düşmüş kimselerdir. Zira ne Celalîlerin hepsi Türk'tür, ne de Osmanlı ordusu sadece devşirmelerden mürekkeptir. Bu hadiseler, devlet idaresini bilmeyenlerin âciz ve hatalarından doğmuş facialardır.

Canbuladoğlu Ali Paşa'ya gelince, Halep'ten çıkıp kaçtıktan sonra sığınacak yer bulamadı. Yanında ancak 1 000 nefer askeri kalmıştı. Her şeyi göze aldı. İstanbul yolunu tuttu, padişaha sığınmaya karar verdi. Murad Paşa ise onun İstanbul'a gidebileceğini hiç düşünmemişti, Maanoğlu'nun yanına, çöle kaçtığını tahmin etmişti.

Ali Paşa'nın Haydar Bey adında doksanlık bir pir amcası vardı. onu kâhyası Hüseyin Ağa ile beraber önden şefaatçi yolladı. Bunlar İzmit'te vezirlerden Davud Paşa'ya rastladılar, bir tesadüf eseri limanda bir de miri kadırga bulunuyordu. bu gemiyle İstanbul'a varıp padişahın huzuruna çıktılar. İhtiyar Haydar Bey, "İsyan bizim, af dilemeye geldim, ferman da senin Padişahım..." dedi. Henüz tüysüz bir delikanlı, hatta bir çocuk olan Padişah Sultan I. Ahmed, Canbuladoğlu'nu affetti ve bir aman hattı hümayunu yazılıp Hüseyin Kâhya ile Ali Paşa'ya gönderildi.

Ali Paşa'ya gelince alın yazısının ne olacağını Mudanya İskelesi'nde bekleyecekti. Fakat o sırada namlı Celalîlerden Kalenderoğlu Mehmed de Bursa üzerine talana yürüyordu. Canbuladoğlu'nun İstanbul'a gitmek üzere olduğunu haber alınca hemen bir ulak gönderip Ali Paşa'yı "Benim de muradım tövbe ve istiğfar ile padişaha sığınmaktır, gelsin, meşveret edelim ve İstanbul'a beraber gidelim" diye yanına çağırttı, fakat paşa gelir gelmez ağzını değiştirdi; "Benden ayrılma. Ben senin intikamını alırım" dedi. Ve Ali

Paşa'yı 1 000 nefer askerinden ayırdı, bir köy damında hapsetti. Paşanın yanında on bir yaşlarında bir çocuk, kardeşinin oğlu Mustafa Bey vardı. Ali Paşa bir gece bu köy evinin duvarını delerek küçük Mustafa ile beraber kaçmaya muvaffak oldu, türlü mihnet çekerek ormanlar içinden Mudanya'ya inerken aman fermanıyla dönmüş kâhyasına rastladı, İstanbul'dan sureti mahsusada gönderilmiş bir kadırgaya bindiler ve doğruca saraya Yalı Köşkü'ne çıktılar. Paşa, Sultan Ahmed'in huzuruna yalınayak, başı açık, boynunda kement ve omzunda kefeniyle çıktı, suçlarını bir kere de şifahen izah etti. Bir hafta Hasbahçe'de misafir edildi, müverrih, "Her gün huzuru hümayuna varıp nice sual ve cevap verirdi" diyor. Küçük Mustafa Enderunu Hümayun'a alındı, onun içinde "Sultan IV. Murad'ın nedimlerinden Mustafa Paşa işte bu çocuktur" deniliyor. Canbuladoğlu'na Macaristan'da Temeşvar valiliği verildi. Ali Paşa Temeşvar'da bir sene kaldı. Sadrazam Murad Paşa bu emrivaki karşısında sustu, işini sinsi sinsi gördü. Temeşvar yeniçerileri teşvik edildi, Vali Paşa'ya karşı ayaklandılar, öldürmek istediler, Canbuladoğlu Belgrad'a kaçtı, az sonra Kalenderoğlu Mehmed'i de tedip ederek İstanbul'a dönen Kuyucu Murad Paşa'nın gönderdiği bir emirle Belgrad Kalesi'nde kementle boğulup idam olundu.

Kalenderoğlu Mehmed

On yedinci asrın ilk yıllarında Anadolu'nun dağ padişahlarından Karayazıcı Türk, Canbuladoğlu Kürt'tü, fakat her ikisi de birer aşiret beyiydi. Kalenderoğlu Mehmed ise ayaktakımı içinden sivrilmiş, üstelik kirli bir maziye sahipti; aslı Ankaralıydı, bir rivayete göre mürahik oğlanken kaşı gözü yerinde, eli ayağı düzgün, vücut yapısı da "çabuk ü çalak" olduğundan Tahtakale Hamamı'nda soyunmuş, bir eyyâm bir "tellakî pak" olmuştu, sonra bazı kapılarda uşaklık yapmıştı. Anlaşıldığına göre tazeliğindeki hamam çıplaklığı daima yüzüne vurulmuş, Ankara halkından nice eziyet ve hakaret görmüştü; Ankaralılardan nefret ederdi.

1600-1601 arasında ki, yaşı yirmi beş, otuz sularında olacaktır, adını tespit edemediğimiz bir valiye evvela çavuş olmuş, velinimetine hulul etmesini bilmiş, itimadını kazanarak kâhya olmuş, efendisi adına mütesellimlik yapmış, bir ara bir yerde de devrin namlı vezirlerinden Cigalazade Sinan Paşa ile tanışmıştı. Cerbezeli, şahbazlık nümayişi yerinde, veçhen de güzel adamdı, paşanın hoşuna gitmişti; şark serdarı olunca Kalenderoğlu Mehmed'e bir sancakbeyliği vermişti.

O devrin âdetince sancakbeyleri ve valiler sarıca, levent ve sekban isimleri ile atlı ve yaya kapıkulu askeri beslerlerdi ve

memuriyetlerinde asayiş ve inzibatı bu askerlerle temin ederlerdi, sefere memur oldukları zaman da, sancak veya vilayetlerinin timarlı sipahilerini ve bu kapıkulu askerlerini alıp sefere giderlerdi.

Sancalar, sekbanlar, leventler çifti çubuğu olmayan, bir sanat öğrenmemiş, seyislik, ırgatlık, sığırtmaçlık, hamallık, tellaklık gibi süflî hizmetlerde bulunmuş, sırım gibi, zehir gibi zeberdest, en küçük fırsatta haramîliğe, şekavete kayabilecek avaremeşrep ve serseri ruhlu, ırz ve namus kaygıları kavşamış, altın adlarını bakır yapmış şahbaz gençlerdi. Çok sıkı baskı altında işe yararlar, hakikaten dilaver yiğit olurlar, kafasında fitne ve fesat olan bir adamın elinde de her türlü melanet ve şenaati irtikâp ederlerdi.

Sancakbeyi olacak kimsenin bir mazisi, kapıkulu askerini besleyebilecek bir varlığı olması gerekirdi. Kalenderoğlu Mehmed ise kopuk bir türediydi. Sancakbeyi olunca asker toplamaya başladı. Daha önce anlattık, Anadolu korkunç bir keşmekeş ve anarşi içindeydi, hiçbir yerde iş yok, adeta hayat durmuştu. "Kalenderoğlu asker yazarmış" diye duyulunca haşerat güruhu hücum etti. Mesele asker yazmada değil, başına topladığı aç ve çıplakları doyurmada, giydirmedeydi. Bu durum karşısında Kalenderoğlu, şekavetin sancakbeyliğinden daha kolay olduğunu gördü ve 1604 yılında köyleri, kasabaları vurmaya başladı; namlı Celâlîlerden biri oldu. İki yıl dağ derbent, çayır sahra dolaştı; geçtiği yerleri kasıp kavurdu.

1606 yılında Sadrazam Kuyucu Murad Paşa, Engürüs seferinden dönmüş, Anadolu'da Canbuladoğlu Ali Paşa üzerine yürürken Kalenderoğlu Mehmed, Saruhan Eyaleti'nde şekavetteydi. İhtiyar vezir, sonra hesaplaşmak üzere Kalenderoğlu'na Ankara sancakbeyliği menşurunu gönderdi. "Yanındaki askerle gel, orduya iltihak et!" emrini verdi. Ankara'da Tahtakale Hamamı'nın eski tellakı Mehmed bu iltifatın ardındaki cellat satırını göremeyecek ka-

dar safdil değildi. Yanındaki askerle gidip serdara iltihakı, kendi ayağıyla göz göze ölüme gitmek demekti. Menşuru getiren ulağa:

– Önce varalım, sancağımızı teslim alalım, oradan gelir serdar hazretlerinin eteklerini öperiz, dedi. Ulağı savdıktan sonra da, Ankaralıdan intikama iyi bahane oldu, dedi.

Murad Paşa ile karşılaşmamak için yollara casuslar çıkardı, kendisi de dağdan dağa Ankara yolunu tuttu. Sergerdelerinden Topuklu Ali adında uygunsuz, ahlaksız, rezil bir adamı da 400 Celalî ile mütesellim olarak önden ılgarla gönderdi. Topuklu Ali Ankara'ya geldiğinde şehir kapılarını kapanmış buldu.

Ankara Kadısı Vildanzade Ahmed Efendi, Engürüs seferlerinde ordu kadılığı yapmış akıllı, tecrübeli, görgülü, son derece cesur bir adamdı. Tarih kaynaklarımız "Seferlerde serdarlar bile bu zatın fikirlerinden faydalanırlardı" diyor. Ankara'ya kadı olur olmaz ilk işi Celalîlere karşı kaleyi mükemmelen tamir ettirmek olmuştu. Topuklu Ali'ye, "Böyle bir bölük müsellah eşkıyayla şehre giremezsin; sana kale kapısını açmayız, lazım olursa cenk etmekten de kaçmayız" diye haber yolladı, sergerde de ters yüzüne döndü. Kalenderoğlu zaten intikam için geliyordu, bu haberi alınca gazap ateşi beynine vurdu, ordusuyla geldi, şehrin bir kenarına kondu. Niyeti Ankara'yı hileyle ele geçirmek, mütesellimine kapı açılmamasını da bahane ederek şehri talan etmek; sarıca, levent ve sekbanlarına türlü habaset ve şenaat için destur vermekti. Ağzı söz yapar bir adamını Vildanzade'ye "Lütfetsin, efendi dışarı çıksın bize gelsin, biz onun sözünden dışarı çıkmayız, bizi yaparsa o yapsın, yıkarsa o yıksın" diye haber gönderdi. Kadı Efendi'yi ordugâhına davet etti. Vildanzade büyük bir cesaretle bu daveti kabul etti, yalnız "Herif beni öldürebilir, beni bir alet gibi de kullanmak ister, kale kapısını asla açmayacaksınız" diye tembih etti ve yanına sekiz on atlı alıp Kalenderoğlu'na geldi. Namlı Celalî ile at üzerin-

de konuştular. Kalenderoğlu Mehmed:

– Bu memleketi padişah bana verdi, etrafındaki sancakları da adamlarıma verdi, sen bizi şehre girmekten niçin men edersin? diye sordu.

Vildanzade gayet metin ve cesur:

– Doğru padişahımız bu memleketi sana verdi ama sen Ankara'ya sancakbeyi gibi değil, Celali gibi geldin. Ordugâh yapıp konduğun şu yerler Müslümanların ekin tarlalarıdır. Adamlarının sürüp getirdiği şu sürüler, Müslümanların can yongası malıdır. Gasp ettiğin sürülere yedirdiğin şu ekinler, bağlar bahçeler başkalarının malıdır, rızkıdır... Sizi böyle görünce Ankara halkının da gözü korktu, canı ürktü, eğer şehre girerseniz katil, gasp, tazip ve tahrip ve türlü şenaatler olur diye haklı vehme düştü. Madem ki, benim sözümü dinleyeceksin, evvela hatırlatayım ki, sana Ankara sancakbeyliğini vermiş olan serdar, askerinle orduya iltihak emrini de beraber vermiştir. Sancakbeyi sıfatıyla Ankaralıdan ne istiyorsan bana söyle, bir deftere yazdır ver; istediğinin hepsini alayım, göndereyim, sen de hemen, halka vahşet vermemek için şehrin önünden kalkıp bir menzil uzakta falan yere kon. İşlerinizi göreyim, halkın vahşetini gidereyim, halk da benim sözümün tutulduğunu görünce emin olur, kale kapılarını sana açar; yoksa başka türlü bu şehre giremezsin! dedi.

Kalenderoğlu kadının teklifini makul bulmuş göründü, Ankaralılardan intikamını biraz geç almış olacaktı ama muhakkak alacaktı.

Kalenderoğlu Mehmed Ankaralılardan intikam alamadı. Topuklu Ali'yi bu sefer ancak otuz nefer Celali ile Vildanzade'nin yanına katarak tekrar Ankara'ya gönderdi. Topuklu'ya bir de defter vermişti, yani çıplak adamları için Ankara'dan şu kadar şalvar, şu

kadar iç donu, gömlek, çizme, papuç gibi şeyler istiyordu. Topuklu Ali şehre girdikten birkaç gün sonra bozuk tuyneti icabı fısk ü fücur yoluna saptı, şehirliden bazı delikanlılara tasalluta kalkınca Ankara halkı ayaklanıverdi, Kadı Efendi'ye giderek:

– Elbet melunu katlederiz! dediler.

Sergerdelerini korumaya kalkacak otuz Celalî ile beraber Topuklu'nun halk elinde linç edilmesi işten bile değildi, fakat hepsi pür silahı adamlardı, arada Ankaralıdan da hayli adam telef olacaktı. Şehir halkının ayaklanması karşısında Celalîleri de bir dehşet aldı, Vildanzade sergerde ile adamlarına sözde sahip çıktı:

– Kan dökülmesine razı değilim! dedi.

Topuklu Ali güya muhafaza altına alınıyormuş süsüyle iç kalede bir hücreye hapsedildi; Kadı Efendi otuz nefer Celalî'yi de âyan ve eşraftan birer zatın evlerine misafir adı altında birer ikişer dağıttı ve:

– Misafirlerinize gereği gibi riayet edin, koruyun! diye sıkı sıkı tembih etti. Ve o gece Topuklu kalede, öbür Celalîler de misafir edildikleri yerlerde katledildiler.

Kalenderoğlu, Ankara kadısının defterdeki eşyayı toplamakla meşgul olduğunu zannediyordu. Beş on gün sonra Sadrazam Murad Paşa tarafından gelen bir ulak Celalîlerin eline düştü ve üzerinde sadrazam tarafından Vildanzade'ye yazılmış bir mektup bulundu. Vezir "Topuklu denilen habis ile yanındaki otuz nefer Celalî'nin idamı pek münasip olmuş, hemen Kalenderoğlu'nu birkaç gün daha oyalamaya bakın, buradan kâfi miktarda asker gönderiyorum" diye yazıyordu. Bunun üzerine Kalenderoğlu Ankara'yı muhasara etti. Fakat kaleden atılan toplar Kalenderlileri hayli yıldırdı. Bu esnada Kastamonu Paşası Tekeli Mehmed Paşa'nın kumandasında Kastamonu, Bursa, Karasi ve Sivas eyaletleri askerlerinden mürekkep bir kuvvetin Ankara'ya doğru yola çıktığı habe-

ri alınınca Kalenderoğlu muhasaradan vazgeçti. 1607 yılı aralık ayının ortalarıydı, kış ağzı, atları nalsız ve çulsuz, askerlerinin çoğu yalınayak, bir iç donu gömlekle perişan bir haldeydi. Ankara Kadısı Vildanzade'yi lokma lokma doğramadığına bin pişman, Bursa üzerine yürüdü. Bursa büyük şehirdi, zengin şehirdi ve Üsküdar gibi bir açık şehirdi. Celalîlere karşı alelacele yalın kat bir kale duvarı çekilmişti, metanetine Bursalıların bile güveni yoktu, yağma yolunda iyi doyumluk şehirdi.

Kalenderoğlu'nun Bursa üzerine yürüdüğünü haber alan Kınalıoğlu adında bir şaki 2000 kişiyle gelip katıldı, 1000 kadar askeri ile İstanbul'a aman dilemeye giden Canbuladoğlu da yoldan çevrildi, kendisi bir köy damına hapsedilerek adamları Kalenderoğlu'nun askerlerine katıldı, bu suretle Kalenderoğlu'na taze bir can geldi.

Hicrî 1016 yılının mübarek ramazan ayında, şimdiye kadar yaptıklarına tövbe ve istiğfar edecek yerde Bursa'nın dış mahallelerini yağma ederek ateşe verdi, bu sırada Bursa'nın meşhur kaplıcalarının bulunduğu Çekirge'yi de soydu ve soygun arasında haydut nümayişi ve zevkleriyle kaplıca âlemleri yapmayı da unutmadılar.

Kalenderoğlu'nun Bursa'yı vurduğu haberi İstanbul'u dehşet içinde bıraktı, vezirlerden Nakkaş Hasan Paşa donanmayla denizden ve Yusuf Paşa da karadan süratle Bursa'ya gönderildiler. Bu iki vezirin gönderilmesi Bursa'nın daha büyük bir felakete uğramasını önledi. Kalenderoğlu dış mahalleler ile Çekirge'den aldığı ganimeti alıp ramazanın ortalarında Bursa'dan Mihalıç (Karacabey) taraflarına gitti, fakat taşkın ve coşkun akan Ulubat Suyu'nda geçit yeri bulamadı. Şekavet deyip geçmemelidir, onun da kademeleri vardır, anlaşılıyordu. Kalenderoğlu'nun yanındakiler, Bosna'da koca Drina Nehri'ni atlarla yıldırım gibi geçen Celalîler değildi.

Ulubat Suyu üzerinde büyük bir tahta köprü vardı, Kirmasti (Mustafakemalpaşa) halkı Celalîlerin o taraflara geldiği haberini alınca bu köprübaşındaki bir küçük kale palangaya bir miktar tüfenkendaz muhafız koymuş ve köprüyü Kalenderoğlu'na kapamıştı. Kalenderoğlu hileye başvurdu, bayrama kadar Tahtalı adında bir köye sığındı ve şeker bayramı sabahı, alaca aydınlıkta, köprü muhafızları bayram namazındayken köprüyü geçti ve Kirmasti Ovası'na girdi, Mihahç'ı bastı ve soydu. Vezir Nakkaş Hasan Paşa da Kalenderoğlu'nun izini takiple Ulubat Suyu kenarına gelmişti. Kış şiddetle hüküm sürüyordu. Celalîler geceleri köylere dağılıyor, gündüz toplanıp ırmak kenarında cenkleşiyordu. Nakkaş Paşa askeriyse sahrada çadır altında çok zahmet çekiyordu. Silistre Sancakbeyi Dalgıç Ahmed Paşa da sancağı askeriyle Gelibolu'dan geçip Nakkaş Paşa'ya yardıma gönderilmişti. Bunu haber alan Kalenderoğlu Gönen önünde Silistre Paşası'nın karşısına çıktı. Dalgıç Ahmed Paşa'nın askeri hem az, hem de yorgundu. Vakanüvis Naima Efendi anlatıyor: "Dalgıç Ahmed Paşa vücudunda sağ bir yer kalmayıncaya kadar dövüşüp nihayet bir kenara çekildi, teslimi ruh eyledi." Celalî Kalenderoğlu Mehmed'le dövüşürken şehit olan Dalgıç Ahmed Paşa, İstanbul'da Türk yapı sanatının şaheserlerinden Yeni Cami'yi yapan üç mimardan biridir; bu sanatkârlardan birincisi abidenin planını çizen ve temelini atan, Mimar Sinan'ın en iyi çıraklarından Davud Ağa'dır, ikincisi abideyi üst kat pencerelerine kadar yükselten bu Dalgıç Ahmed Paşa'dır, üçüncüsü de elli yıl kadar sonra camiyi tamamlayan Mustafa Ağa'dır.

Kalenderoğlu Dalgıç Ahmed Paşa'ya karşı kazandığı galebeden sonra Mihalıç tarafından da kalkıp Aydın ve Saruhan memleketlerine yürüdü, oraları da soydu, yaktı, kesti. Sonra Hamideli üzerinden Karaman'a çıktı ve Karaman Ovası'nda eski ayakdaşla-

rından Ağaçtan Piri'yle buluştu. Ağaçtan Piri 1 000 kadar Celalî ile Antalya taraflarından şekavetten geliyordu, hemen Kalenderoğlu'na katıldı.

Kalenderoğlu'nun Karaman Ovası'nda bulunduğu sırada yanındaki Celalî sergerdelerinin isimleri şöyle tespit edilmiştir:

Kara Said, Göynüklü Halil, Kör Haydar, Genç Mehmed, Ağaçtan Piri, Dağlar Delisi, Tanrıbilmez, Baldırı Kısa, Kör Mahmud, Kör Ahmed, Gedizli Akdarması, Laz Hüseyin, Kâfir Murad, Şakaloz Ahmed.

Hepsi ayaktakımı içinden çıkmış, geçmişleri kirli karanlık adamlardı. Canbuladoğlu'nun uğradığı hezimetten sonra kılıç artığı son Celalilerdi. 20 000'in çok üstünde oldukları tahmin edilmiştir.

Kalenderoğlu bu orduyla Anadolu'da Celalilik adına son kozu oynayacaktı.

Karaman Ovası'na gelmiş olan Kalenderoğlu Mehmed'in, Defterdar Ekmekçizade Ahmed Paşa'nın İstanbul'dan getirmekte olduğu ordu hazinesini vurmaya hazırlandığı öğrenildi. Bu haberi alan yeniçerilerle beraber o kışı Halep'te geçirmiş olan Kuyucu Murad Paşa Anadolu ve Rumeli askerinin toplanmasını beklemedi: yeniçeriler ve kendi kapıkulu askeriyle 1608 nisanında hemen harekete geçti.

Yukarıda isimlerini yazdığımız ve her biri en azından 1 000 Celalî'ye hükmeden sergerdeler bir dağ divanı kurdular, "Eğer fırsat bizim olursa, ihtiyar veziri bozarsak Üsküdar'dan berisi bizim olur" dediler.

Koca Murad Paşa'yla beraber bozulacak olan neydi? Ve Üsküdar'dan berisi hakikaten onların olduğu zaman Anadolu'daki Türk birliği, bu birliğin maddî ve manevî varlığı ne olacaktı?

Bu eclafın hiçbiri dahi orasını düşünmüyordu. Anadolu'daki Celalî şekavetini Türk-devşirme mücadelesi gibi gösteren hayalperest yazarların, zincirleme yağmaya uğrayan şehir ve kasabalarda namus ve iffeti tabanı yarık şaki ayağı altında çiğnenen, delikanlıları tarladan cebren ve kahren alınarak şekavete sürüklenen aç ve çıplak kalmış Anadolu'nun perişan hali karşısında azıcık hicap duymaları gerekir. Boynuna yağlı kement dolanıp asılacak şakinin başına asil millî şuuru temsil eden bir çelenk koymaya çalışmak affedilmez büyük hatadır. 20000, 35000, 40000 kılıç devlet nizamını devirmek, kanunsuz, yasaksız yaşamak, kıran kırana, vuran vurana, kapan kapana; hakkı hayatı yalnız yumruğa, bükülmez bileğe vermek için toplanmıştı. Eğer Koca Murad Paşa, o paslı demir gibi aşksız, merhametsiz, şefkatsiz zalim ve gaddar ihtiyar, on iki on üç yaşındaki aç ve çıplak garip bir çalgıcı çocuğunu kadit halindeki pençeleriyle boğabilecek o müthiş ihtiyar bozulsaydı, işte o zaman, en büyük zevkleri kasık mancası olan bu eclaf arasında bir it dalaşı başlayacaktı ki, medet Allah; ardı, Anadolu Türklüğünün inkırazıydı.

O dağ divanında yalnız yaman haydut ahır uşaklığından gelme Kara Said, Kuyucu Murad Paşa ile bir cengin kabulüne itiraz etti: "Eğer fırsat bizim olmaz da koca vezirin olursa o bizi bozarsa halimiz kötü olur. Bizi evvela nerede bulursa Anadolu'nun köylüsü keser. Bizim için yapılacak iş, Murad Paşa üzerimize yürüdükçe çekilelim, bir tarafa doğru gidelim, veziri karşılayıp dövüşmek hatadır" dedi. Kara Said'in teklifi reddedildi, zira o sırada Silifke'de başkaldırmış mütegallibeden Muslu Çavuş'un üzerine yollanmış bir bölük asker hiçbir şey yapamamıştı. Celalîlerin gururu son haddindeydi. Kalenderoğlu Mehmed, Karaman Ovası'ndan Silifke'de Muslu Çavuş'a bir mektup yazdı. Bir tarihî vesikanın bugünkü yazı dilimize çevrilmiş sureti şudur:

"Seninle el birliği edelim, Koca Serdar'ın üzerine gidelim. Sergüzeştim âleme malumdur. Fitneci ve sözünde durmaz, mağrur ve bütün işleri âleme cevrücefa olan Osmanlılardan her taraf yüz çevirdi (kendi kavli mücerredi). Mihalıç, Aydın, Sarılhan illerini yağma ve talan eyleyip hudutsuz, hesapsız ganimetlerle döndük (Kimi soymuştur? şenaatin ne eblehane itirafıdır). Cemiyetimiz gün günden ziyadeleşiyor. Konya şehrine geldiğimizde Karaman Beylerbeyi Deli Zülfikâr Paşa kaleye kapanmaya mecbur oldu. Oradan göçüp Karaman'a geldik, fakat Canbuladoğlu'na oynanan oyundan sonra hiç itimadımız kalmadı. Bundan sonra can tende oldukça Osmanlı'ya boyun eğmeyeceğiz. Hak Teala muin olursa yanımızdaki sayısız hesapsız dilaverle o Murad Paşa denilen koca bunağı ortadan kaldırıp Osmanlı'ya Üsküdar'dan bu yana el çektireceğiz. Eğer fırsat Koca Vezir'in olursa, bizim yaptıklarımız da dillere destan olacak, bu şöhret de bize kâfidir!" Kalenderoğlu'mun ağzından yazılacak bir name de bu kadar bayağı ve avamî olabilirdi. Muslu Çavuş verilen bir sancakbeyliğini kabul ederek bu nameye cevap bile göndermedi.

Serdarın Halep'ten çıktığı öğrenildiği zaman Kalenderoğlu Celalî ordusunu Karaman'dan kaldırıp Elbistan'a doğru atlarına gök ekin yedirerek ve yollarda Türkmen obalarını talan ederek Göksun Yaylası'na girdi. Serdar Kuyucu Murad Paşa da Maraş'tan kalktıktan sonra Celalîler arasına casuslar gönderdi ve Kalenderoğlu'ndan adım adım haber almaya başladı.

Tarihî muharebe Göksun Yaylası'nda Alaca Çayır mevkiinde, 5 ağustos 1608 salı günü oldu. Bizce mühim olan bu cengin tafsilatı değil, neticesidir. Koca Murad Paşa Celalîlere karşı ikinci büyük ve ağır darbesini de o gün Kalenderoğlu'na indirdi. Celalîler öylesine kırıldılar ki, sergerdelerin çoğu cenk alanında kaldı ve başlıcalarından bir kısmı da at sırtına düşüp Kalenderoğlu Mehmed'le

beraber kaçtılar ve geceli gündüzlü amansızca takip edildiler. Şehirlerin, kasabaların, köylerin ve yörük obalarının yağmasıyla toplanmış bütün ağırlıklarını bırakmışlardı, sade can kaygısına düşmüşlerdi. Sığınacak, saklanacak yer bulamıyorlardı, takattan düşerek yollara dökülenleri, yahut bir köye giderken aman dileyenleri köylü kesiyordu. Yayalardan tek fert kurtulmadı. Başta Kalenderoğlu kaçanlar bin meşakkatle şu kadar günde Erzurum'u buldular, takip ediliyorlardı. Ardahan'a can attılar, hâlâ takip ediliyorlardı, nihayet İran hududunu aştılar. Hudut geçenler ancak 2000 atlıydı. Şiî mezhebini kabul etmek şartıyla yüzer ikişer yüzer İran'ın muhtelif bölgelerine dağıldılar, nam ve nişanları o komşu memlekette kayboldu.

Aşağıdaki tarih manzumesi o devrin adını tespit edemediğimiz bir şairi tarafından yazılmıştır:

"Serveri gaaziyan Murad Paşa
Hakkın oldu müeyyedi her bar
Evvela Engürüs'ü fethetti
Canbulad'ın da kârın eyledi zar
Sonra İbni Kalender'e yürüyüp

Ande de kıldı kuvvetin izhar
Şebü ruz eylerlz reca Hakdan
Tutulup ol pelit ola berdar
Geldi bir gazi dedi tarihin
'Sıdı İbni Kalenderi serdar'
Sene hicrî 1016"

Celalî gailesi böylece ortadan kalkmıştı. Son kırılan on binlerce cengâver de dalalet yoluna düşmüş evladı vatandı. Tekrar edi-

yoruz, devlet idaresinin ağır mesuliyetini idrakten âciz ehliyetsiz adamlar koca bir ülkeyi yıllarca felaket içinde kıvrandırmıştı. Nice bin ciğerguşe evlatçıkları bir hiç uğruna kırılmış talihsiz Anadolu, bir müddet yaralarını sarmaya çalışacaktı.

Deli İlahî Bey

1608 senesinde Kuyucu Murad Paşa'nın Kalenderoğlu Mehmed'e karşı kazandığı Göksun Yaylası Muharebesi, Anadolu'da kırk sene kadar Celalî adını ortadan kaldırdı ama, zorba ve mütegallibe gaileleri asırlarca devam etti; kimi tımarlı sipahi, kimi sancakbeyi, kimi köy ağası, kimi serseri, türedi bu mütegallibe zorbalardan her birinin erazil ve eclaf, nice yüz adamı vardı. Bulundukları yerleri haraca bağladılar; devlet sözünü, din emrini hiçe saydılar; çarşıları yağma ettirdiler; evler, konaklar basarak halkın evladü iyaline taarruz ettiler, çeşitli fisku fesatta Celalîlerden ziyade tecavüz ve tahribatta bulundular.

İşte tımarlı sipahi Deli İlahî Bey bu namlı şehir eşkıyasından biridir. Vaktiyle Celalî olup dağlarda dolaşmış ve "Dağlardelisi" adıyla yapmadığı melanet kalmamış, sonra, boynunda nice masumun kanı, ırz ve namus vebali olduğu halde başına bir yeşil sarık sararak tekke postu üstüne oturmuş Seydişehirli Şeyh Süleyman'ın kardeşinin oğluydu. Şeyh Süleyman yaşı doksanı aşkın ölünce kulları olan hayta ve hergele güruhu Deli İlahî Bey'in etrafında toplanmıştı.

İlahî Bey, iki metreye yakın bir boy, o boyla ahenkli irikıyım eller, ayaklar; bir insan azmanıydı. Yüz çizgileri ise içinin resmiydi.

Karışık ve korkunçtu. Vakanüvis Naima Efendi "Kabihülmanzar, yere batmış Amalika kavminin bakiyesi" diyor. Söz ve sohbet bilmez, ağzından daima küfriyat çıkar; bir güzellik karşısında göz zevkinden mahrum, şahlanmış nefsi behimî timsaliydi. Gece ve gündüz içki sofrasından başını kaldırmaz ayyaş, kız veya oğlan, bir masum dilberi mülevves pençesi altında galiz curcunalarla soyar, oynatır, sonra cendere gibi ezer, şerbetini içip posasını etrafındaki çomarlarının önüne atardı. Bir dev kuvvetine sahipti. Davul zurnayla alaylar tertip ederek ardına önünde şalvarlarının ağları yerlere sürünür, sırma cepkenli, eğri külahlı, belleri çifte yatağan bıçaklı, her biri zehri katil adamlarıyla cirit oyununa çıkardı. Kimseye selam vermez, kimsenin selamını almazdı: "Gafil, cahil halk bu Deli İlahî Bey kendisine ve yedi ceddine sövse, 'Bugün ağa bana iltifat etti' derdi" diyen Naima ilave ediyor: "Benî İsrail'in Firavun elinden çektiğini o diyar halkı bu zalimden çekti."

Etrafındaki haşarat kuvvetiyle gün günden tuğyan eden Deli İlahî Bey Seydişehir âyan ve eşrafını öylesine soymuştu ki, avamî tabiriyle bir kuru hasır üstünde bırakmıştı. Sancakbeyi, mahkemedeki kadı, naip bu zorbanın nazarında birer şamar oğlanı gibiydi. Adamlarının iki eli katran kazanında, gün geçmezdi ki, haneden ve servet sahibi bir adama kara çalmasınlar:

– Sen filanın taze uşak oğlunu falan mesireye götürüp ne etmişsin?..

– Dün gece senin evini taşlamışlar, uygunsuzluğun neydi?..

– Senin hizmetkârın falan işi etmiştir, hizmetkârını niçin zapt etmezsin?..

– Sen İlahî Bey için şöyle demişsin, böyle demişsin?..

Şikâyet eden kendi hezelesinden bir kopuk mürahik, menzil taşlayan kendi haşaratı, hizmetkâr denilen bir akçeye tutulmuş baldırı çıplak yanaşma; hiçbir itiraz ve ret kabul edilmez, müdafaa

şahidi dinlenmez, mevkiye, şerefe itibar edilmez, biçare maznun zalimane ve alamelaünnes dövülür, zincire vurulup sokaklarda teşhir edilir ve sonra şu kadar bin kuruşluk nakdî cezaya çarptırılırdı.

Sarı Mustafa adında bir kâhyası vardı, rezilin rezili bir adamdı. Bir gün çarşı boyundan geçerken ulemadan Receb Hoca adında bir zata:

– Ben geçerken kalkıp selam vermedin! Bu küstahlık senin ne haddindir! diyerek musallat oldu. Vakar, edep, ilim ve irfan sahibi Receb Efendi'yi bir alay serseri hemen yere yıkarak falakaya çektiler. Deli İlahî Bey de kâhyasına hürmet etmeyen Receb Hoca'yı 20 000 akçe cezayı nakdî ödemeye mahkûm etti.

Bir, bir buçuk sene içinde Karun hazineleri yığmıştı. Sağ eliyle soyar, sol eliyle de ayaktakımından, tüyünü düzmüş baldırı çıplaklardan mürekkep eşkıyasına her gün, çengisi ve köçeğiyle âli ziyafetler verirdi.

Deli İlahî Bey'in en çekindiği kimseler, bileği kolay kolay bükülemeyen, gözü kararıp da ölüm eri olduğu zaman çok tehlikeli olabilen erbabı namustan esnaf şahbaz ve dilaverleriydi; bu gibileri de ilk isyan hareketlerinde hemen yakalatır, "envai işkencelerden sonra bir isimsiz beyabana göndererek orada idam ettirirdi". Şehrin âyan ve eşrafından bazıları mütegallibenin şerrinden vatanlarını terk edip öteye beriye dağılmışlardı.

Deli İlahî Bey'in Seydişehir'de başkaldırdığı yıllarda İstanbul, dalga dalga yeniçeri ve sipahi ihtilalleriyle tarihinin en karışık ve kanlı yıllarını yaşıyordu, 1626-1632.

Bu keşmekeş içinde Deli İlahî Bey'in rüşvetini yiyenler de vardı, devlet merkezi Seydişehir'in ve havalisinin hali pürmelali karşısında kayıtsız duruyordu. Hatta bir gün kendisine karşı serkeşane harekette bulunmuş bir yeniçeri neferini derhal yakalatmış, bir

meydan dayağıyla hakaretten sonra çarşı boyunda bir ağaca, başında yeniçeri üsküfüyle astırmıştı ki, böyle bir işi İstanbul'da padişah yaptıramazdı.

Seydişehir Karaman Eyaleti'ne bağlıydı. Deli İlahî'nin nüfuzu giderek Seydişehir Sancağı sınırını taşmış, vilayetin her tarafında türeyen zorbalar, arkalarını bu müthiş serseriye dayayıp onun adamı geçinir olmuşlardı. İlahî Bey bu suretle zorbabaşı olmuştu. Karaman Valisi Çerkez Ahmed Paşa bile vergi toplayamaz hale gelince zorbabaşıya sığınmak zorunda kalmıştı. "Ben de senin, eyalet de senin. İran seferi üstü bana harçlık lazım, eyaletimiz mahsulünden ne hasıl olursa, insafına bırakıyorum bana da bir şey gönder, ne gönderirsen razıyım" mealinde bir mektup yollamış, mütegallibeyi adeta vali kaymakamı tayin etmişti. Valinin bu küçüklüğü karşısında Deli İlahî büsbütün azdı. Karaman Vilayeti'ni teftişe çıktı. Konya, Beyşehir, Bozkır, Darende, Niğde, Ereğli, Aksaray, Karapınar, Eskiil, Kayseri, İsaklı, Akşehir, buraların yakın uzak bütün kariyyelerini dolaştı. En müthiş kasırgalardan daha korkunç bir afet, iğrenç bir azamet ve gurur ile mal, can, ırz ve namus sömüren kahhar bir cevelan; ardında melanet, gözyaşı ve kan. Seydişehir'e koca bir kervan yükü malla döndü ve Vali Paşa'ya da lütfen bir cep harçlığı gönderdi.

Nasıl bir ihtirasın peşindeydi bilmiyoruz, Hicrî 1401 yılı sonlarında, Miladî 1632 yılı mayısında Deli İlahî Bey ani bir kararla İstanbul'a gitti, herkes hayret içinde kaldı. Bu gibi hallere halk inancı, "Yaptıkları ayağına dolaştı" der. Zannediyoruz ki korkunç mütegallibenin rüşvetini yiyenler, kılına hata gelmeyeceğine dair kendisine kesin teminat vermiş olacaklardır. Devlet merkezinde mükellef bir konak tutulmuştu, fakat avamî nümayişin bütün debdebesiyle inip yerleştiği bu konakta yol yorgunluğunu çıkarmaya

dahi vakit bulamadı. Elinden güçlükle can kurtarıp İstanbul'a kaçmış olan hemşehrileri Deli İlahî Bey'in geldiğini işitince hemen toplandılar ve bir sabah zorbabaşının konağını bastılar. Başlarında Abdünnebi Ağa adında biri vardı, pençeli, zerberdest adamdı, mütegalliben in yakasına yapıştı.

– Seninle şeri davamız vardır, kalk, paşa divanına gideriz! dedi.

Deli İlahî Bey başında takke, sırtında gecelik entarisi, ayakları çıplak, bir sedire yan gelmiş, topuklu bir nazenin hizmetkârının getirdiği tarçın köpüklü kahvesini içmekte, sabah keyfinin mahmurluğu içindeydi. Müstehzi güldü. Çıkın çıkın altınlar ve hurçlar dolusu hediyeler getirmişti, nefesleri kokan bu gariplerin şikâyetini kim dinleyecekti ve iddialarını neyle ispat edeceklerdi?

– N'ola, gidelim... dedi, ama sabredin, biz tanınmış bir kimseyiz, hareme gideyim, giyineyim, kullarımız at eyerlesinler, ata binip sizinle beraber gidelim.

Konağı basanlar 300 kişiden fazlaydı, aralarına, Seydişehir çarşısında başında üsküfüyle asılan yoldaşlarının kanını dava eden elli kadar yeniçeri de karışmıştı; biri elinden çubuğunu, fincanını alıp fırlattı, birkaçı da çalyaka sedirden çekip indirdiler ve o laubali ev kıyafetiyle, yalınayak, sürüye sürüye sokağa çıkardılar.

– Bre zalim, katil!.. Burası atlara binip malımıza, iyalimize ve evladımıza musallat olduğun Seydişehir değildir, burası Âli Osman tahtı İstanbul'dur. Senin için ata binmek tamam olmuştur, böyle yalınayak yürüyeceksin, yürümezsen leşini sürür götürürüz.

Adamlarının can korkusuyla konakta birer köşeye sindiğini gören Deli İlahî Bey, itaate mecbur oldu. Fakat paşa divanında kendisine sahip çıkılacağına hâlâ emindi, can düşmanlarının ortasında o perişan kılıkla mağrurane yürüdü.

Sadaret mevkiinde kanlı bir ihtilalin işbaşına getirdiği Topal Receb Paşa bulunuyordu. Paşa sarayında sabah divanında bu

beklenmedik davacılar sadrazam ve kadıasker efendileri hayli şaşırtı, davacıların arasında yeniçerilerin bulunması da ayrıca bir korku havası uyandırdı.

Zincirleme cinayetlerle itham edilen Deli İlahî Bey, kendisini "Yalan iftira, hani şahitleri" demekle müdafaa etti. Mütegallibenin rüşvetini yiyenler şefaate cesaret edemediler. Paşa divanında şahit dinlenmesine lüzum görülmedi ve Deli İlahî Bey idama mahkûm olarak hemen oracıkta başı vurulmak üzere diz çökertildi. Ancak o zaman:

– Bu adamın zulmü aşikâr, zindana atılsın, orada boğulsun! denildi.

Deli İlahî Bey'i yine o kıyafetiyle Vezir İskelesi'ne indirdiler, bir kayığa koyup Rumelihisarı'na götürdüler ve gece orada boğulup cesedi denize atıldı. Birkaç gün sonra laşesi Salıpazarı İskelesi'ne vurdu, sadık adamlarından Mustafa Beşe isminde biri gizlice çıkartarak Galata'da, adını tespit edemediğimiz küçük bir mescidin haziresine defnettirdi.

Dereli Halil, Bozkır'ın Dere köyünden eski bir sipahi. 1632'de yaşı altmışını aşmış kılıç artığı bir Celalî'ydi; gençliğinde o tarafların namlı şakilerinden Bademli Hüseyin'i bir gece damında gafil yatarken basmış, eviyle beraber diri diri yakmış, Sultan III. Mehmed zamanında Karayazıcı'nın kanadı altına sığınmış, bir zaman Deli Hasan'la, bir zaman da Canbuladoğlu'yla dolaştıktan sonra köyüne çekilmiş, adını unutturmaya muvaffak olmuştu. Beş vakit namazında, bir tövbekâr görünüyordu. Deli İlahî Bey'in çekindiği adamlardan biriydi. Naima, "Akrepten çekinen yılan gibiydiler" diyor.

Deli İlahî Bey'in İstanbul'da idam edildiği haberi gelince Dereli Halil'in damarlarındaki şaki kanı kaynayıverdi, Seydişehir'de sanki bir taht boşalmış, yeni sahibini bekliyordu. Naima da, "Eşeğin

ölümü köpeğe düğün oldu" diyor, bir gün peşine taktığı elli, altmış nefer dilaver şahbazla, Dereli Halil köyünden çıkıp Seydişehir'e geldi ve "İlahî Bey'in yerine geçip halka bir gazabı ilahî oldu."

Kasabada Hoşhanzadelerin konağına yerleşmişti, fakat Seydişehirlilerin soyulacak bir habbeleri kalmamıştı. Küçük şeylere tenezzüle mecbur oldu, kimin sırtında bir kürk veya altında bir at görse, kardeşinin oğlu Ramazan'ı gönderir, genç irisi tüysüz bir oğlan olan Ramazan da, arsız:

– Ağa emmim kürkünü ister, atını ister! derdi. Vermeseler kasabadan çıkıp gitmek lazım, verirlerdi.

Deli İlahî Bey de arkasında Hidayet adında on beş yaşlarında bir oğlan bırakmıştı, canavar gibi adamları bu küçük beyin etrafında toplanmışlar, "Babası padişah gazabına geldiyse oğlunun suçu nedir?" diyerek Seydişehir'deki saltanatlarını o çocuk adına devam ettirmek istiyorlardı, onların nazarında Dereli Halil adeta bir gasıptı. Bunlardan Şahunsuroğlu Süleyman namlı bir kılıç sahibiydi; bir gün yanına topladığı birkaç yüz kişiyle Dereli Halil'e meydan okudu, eski Celalî'yi Kavak denilen mevkide cenge davet etti. Dereli de kasabaya tellaklar çıkardı ve şöyle bağırttı:

– Halil Ağa, Kavak mahallinde Şahunsurçavuşoğlu'yla cenge gider, gerektir ki cümle şehir halkı müsellah hazır olup beraber gideler!.. Her kim gelmezse kendi kâfir ve avratı boştur!..

Karaman Valisi Çerkez Ahmed Paşa azledilmiş, Bolvadin'e çekilmişti; İstanbul'dan Dereli'nin idam fermanı gönderildi. Ahmed Paşa da bir gecede Bolvadin'den kalkıp Şeydişehir'i bastı. Dereli Halil Ağa müdafaaya deprendi ise de muvaffak olamadı, yakalandı ve kafası kesildi.

Dört parça edilen cesedi çarşı ortasına atıldı, kesik başı da İstanbul'a yollandı.

İlyas Paşa

On yedinci asrın ilk otuz yılı Osmanlı tarihinde büyük anarşi devridir; İstanbul'da zincirleme ihtilaller olurken Anadolu'nun hemen her köşesinde bir zorba türemiş, çıbanbaşı olmuş, türlü felaketlere, facialara yol açmış, binlerce insanın, hem bileği bükülmez, sırtı yere gelmez şahbaz ve şehlevent dilaverlerin kanı birkaç bezelenin hırsı uğrunda ırmaklar misali akmış, doymayan hırslı gözleri de en sonunda toprak doyurmuştu.

İşte o devrin ferman dinlemez şakilerinden biri de İlyas Paşa'dır.

Aslı Balıkesirlidir. Gençliğinde Solakoğlu diye anılırdı. Nefsinde bahadır adamdı. Sipahilikten sürmüş çıkmış, sancakbeyi olmuştu. Bekirsubaşıoğlu Mehmed adında bir sefih alçağın ihaneti ile İranlıların Bağdat'ı ele geçirmesi üzerine başlayan uzun ve kanlı şark seferinin ilk safhasında hayli yararlılıklar göstermiş, Anadolu beylerbeyi olmuştu. Serdar ve Sadrazam Hafız Ahmed Paşa azledilip yerine kanlı ve gaddar Hüsrev Paşa geçince İlyas Paşa'ya bir ürküntü, vahşet geldi. Bir bakıma haklıydı. Mertlik ve kahramanlıkla asker ve halk nazarında şöhret olan simaları hiç çekemeyen Hüsrev Paşa, bir bahane bulup onların vücudunu ortadan kaldırırdı. Değil bir mirimiran, bir paşa, hatta basit bir neferi dahi çe-

kemezdi. Kanlı vezirin gazabına uğrayacağını anlayan İlyas Paşa hemen tekaüt oldu ve memleketi olan Balıkesir'e çekildi. O da son derece haris, yukarıda da kaydettik, gayet cesur adamdı. Bir köşede kanaat ile bir lokma bir hırka yaşayacaklardan değildi. Kaldı ki, sadrazamın ihanetinden de emin değildi; Hüsrev Paşa'nın göndereceği bir haseki veya çavuşla üç beş nefer bostancıya kellesini kaptırmamak için yanına hayli sarıca ve sekban toplayarak kapıkulu askerini fazlalaştırdı.

Ortalık hercümerç içindeydi. Sığırtmacı, çobanı, tımarlı sipahisi ferman dinlemezken kendisi ki şöhret sahibi koca bir mirimirandı, elbet ki kimseye boyun eğmeyecekti. Bergama, Karasi, Kazdağı bütün o havalinin tımarlarını kendi adamlarına dağıtmaya başlayınca nerede bir levent, şeci ve bahadır koç yiğit varsa İlyas Paşa'nın kapısına koştu. Paşa da askerlerini beslemek için vilayetin hazinesine el attı ve Balıkesir havalisinin zorba hâkimi oldu. İstanbul'daki devletliler de, yine o mahut "Bileğini bükemeyeceğin eli öp" politikasıyla İlyas Paşa'nın kendi kendisine aldığı Balıkesir valiliğini vezirlik payesiyle resmen verdi ve o zamanın âdetince kendisine vezirlik alameti bir altın zincir gönderildi; mütegallibenin haşmet ve heybeti büsbütün arttı. Kendi vilayetinde bir sarıcasını, levendini kibardan, ricalden bir ağanın ulemadan bir efendinin kat kat üstünde tuttu, diğer sancakbeylerine ve valilere ise hiç ehemmiyet vermez oldu.

O zamanlar Balıkesir Vilayeti'nin hududu Kaz Dağları'nın cenup eteklerini de içine alarak Adalar Denizi'ne kadar iniyordu. İlyas Paşa gözlerini Midilli Adası'na, bu güzel adanın topraklarına değil de zenginlerinin kesesine dikti; büyük servet sahiplerinin bir defterini yaptırdı. Sarı Osman adında meşhur bir sergerdesinin kumandasında 200 kadar seçkin leventle Kara Mahmud adında bir bölükbaşının emrine 70 nefer tüfenkendaz sarıcayı gemilere dol-

durup Midilli Adası'na gönderdi. Bunlar defterli olmuş adalı zenginleri birer bahaneyle yakalayıp zincire vuracaklar ve İlyas Paşa'ya getireceklerdi, ondan ötesi mütegallibenin ihtisasına kalıyordu.

Midilli, kaptanpaşa eyaletinde müstakil sancaktı. İlyas Paşa'nın nazarında Midilli sancakbeyi bir uşak, ayvaz gibiydi. Fakat bu macera kanlı bir rezalet oldu.

Midilli halkı, Türk ve Rum, mükrim ve cömert insanlardı; misafirlere hemen bir kuzu ziyafeti hazırladılar. Kendilerini mağrur paşalarının gölgesi bilen Kaz Dağı leventleri, kuzular çevirip pilavlar yapan ve sofralar donatan adalılara hiç sıkılmadan, hiç utanmadan, küstah ve mütecaviz:

– Bre falanlar!.. (müverrih Naima Efendi çelebi adamdır, falanlar diyor, siz bu kelimenin karşılığı olarak en ağır hakareti, en kirli sıfatları koymakta tereddüt etmeyin, mesela...) Bre kodoşlar! Biz sizin başlarınız olan kimseleri zincirle sürüyüp götürmeye geldik. Hele şimdi varın bize bade ve hizmet edecek taze getirin! dediler.

Midilli halkı çoğu balıkçı, gemici, korsan pervasız kavim, bu tehdit ve hakaret ve çirkin talep karşısında, bir anda kükreyiverdi, misafir sandıkları mütecavizlere öyle bir kılıç çaldılar ki, İlyas Paşa'nın sarıca ve leventlerinden ancak on beş kişi canını kurtarabildi: Kara Mahmud Bölükbaşı, teslim alametini boynunun çevresini bağladığı halde aman verilmedi. Kara Sinan adında bir taze yiğit oğlan:

– Bre melun! Bu askerin önüne düşüp bölükbaşıyım diye adaya getiren sen değil misin? Bizden bade ve hizmet için taze uşak istediniz, sana ben hizmet edeyim ama bade yerine kanını içeyim! diyerek kılıcını karnına sapladı.

Leventlerin sergerdesi Sarı Osman sancakbeyinin kâhyasına

kaçıp sığınmıştı. Fakat halk, bey konağına hücum ederek sergerdeyi istedi, kâhya:

– Ya o levendi verirsin, yahut seni de paralarız! diye tehdit edildi. Sarı Osman da parça parça edildi. Midilli kadısı "İlyas Paşa adayı yağma etmek istedi, fakat hal böyle oldu" diyerek vakayı tafsilatıyla İstanbul'a bildirdi. İstanbul'daki devletliler paşanın adalılardan yediği silleden memnun oldular ve kanlı vaka karşısında gözlerini yumdular. İlyas Paşa intikamını kendi eliyle almaya çalıştı. Midilli zenginlerinden çoğunun Edremit ve civarında bahçeleri vardı, ticarethaneleri vardı; hepsini müsadere etti. Herhangi bir suretle eline geçen adalıları kahretmeye başladı; bu arada bir gün esmer güzeli genç bir balıkçı yakalandı. "Mahmud Bölükbaşı'nın katili Kara Sinan'dır!" dediler. Çocuk Kara Sinan olmadığına şahitler gösterdi, feryat etti çırpındı, kendisini kurtaramadı; en şeni tecavüz ve işkenceler altında öldürüldü. Çıplak cesedi, Akçay-Ayvacık yolunda, deniz kenarında bir ağaçta iki aydan fazla asılı olarak kaldı, kimse cesaret edip indiremedi, bir mezar kazıp gömemedi.

Bu kanların dumanı üstündeyken Manisa faciası oldu.

Zulümle öldürttüğü genç balıkçının kanı Midilli'de kesilen sarıca ve leventlerinin diyeti olur muydu, İlyas Paşa bunu hiç düşünmedi. Onun nazarında Midilli vakası kendisini askerlerine küçük düşürmüştü, mütegallibe paşanın şeref ve haysiyeti zedelenmişti, bir kuvvet gösterisiyle bu çöküntüyü tamir etmek lazımdı. Manisa faciası bu arzunun esiri oldu.

İlyas Paşa'nın talimatıyla bir Balıkesirli, Manisalı bir tüccar aleyhine bir alacak davası açtı. Usulden bu davayı Manisa'da açması gerekirdi, fakat dilekçesini kasten Balıkesir'de İlyas Paşa'ya vermişti, İlyas Paşa da Manisalı tüccarın tevkifi ve Balıkesir'e sev-

ki için bir emirname yazdırıp imzaladı ve bu emirnameyi bir mübaşirle Manisa'ya yolladı.

Manisa Sancağı Mutasarrıfı Bıçakçı İbrahim Paşa da haklı olarak kızdı:

– O Celalî benim sancağıma ne karışır? diyerek İlyas Paşa'nın emirnamesini yırttı ve getiren mübaşiri de beykonağı önünde astırdı.

İlyas Paşa'nın beklediği de buydu, bütün kuvvetleriyle Manisa üzerine yürüdü ve şehri muhasara etti.

Bu büyük şehrin evvela dış mahalleleri ile etrafı yağma edildi. Bıçakçı İbrahim Paşa şakiye dayanamayacağını anlayınca bir gece kaleden çıkıp kaçtı, şehir de kapılarını İlyas Paşa'ya açtı ve Manisa'da üç gün üç gece devam eden korkunç, tüyler ürpertici bir mal, ırz, namus talanı oldu. Bu facia için hiç düşünmeden bir "küçük kıyamet" diyebiliriz. İlyaspaşalı sancaklar, sekbanlar ve leventler, paşalarından destur almış, evlere konaklara takım takım daldılar; sabi, mürahik oğlan taze civan bakire, evli taze kadın, taze dul, fakir zengin, ayaktakımı, esnaf, kibar, müslim, gayrimüslim hiçbir şey gözetmeden vahşiyane saldırdılar. Üç gün üç gece Manisa'nın feryadı gökyüzünü tuttu. Tecavüze uğrayan mazlumların içinden çıldıranlar, intihar edenler oldu. Bazı basiret sahipleri ehlü iyalini ve evladını evlerinin altındaki sarnıçlara ve bahçelerindeki kuyulara sarkıtıp saklamışlar ve böylece onları erazil pençesine düşmekten güçlükle kurtarabilmişlerdi.

Manisa'da üç gün kalmış olan İlyas Paşa'nın bıyıklarını balta kesmez olmuştu. Balıkesir'e bir ülke fethetmiş serdar azametiyle döndü. Paşalığı rütbe, paye, unvan; kafasının içi bomboş ve karanlıktı; kanlı kansız cinayetlerinin dehşetini ve devletine yurduna ihanetini idrakten âciz, hayta ve hezele güruhundan yararına cihangirlikten dem vurmaya başladı. Geceleri de bir içoğlanına

Şehname tercümesi ile Timurlenk'in tarihini okutuyordu. Naima Efendi, "Dimağı hayali muhal ile doluydu..." diyor.

Manisa faciasından sonra her tarafın eşkıyası Balıkesir yolunu tuttu. İlyas Paşa'nın askeri bir misli arttı. İstanbul Midilli vakasına kayıtsız kaldığı gibi, Manisa faciasını da duymazlıktan geldi ve İlyas Paşa'nın tenkili için ince siyaset takip etti, onu Şam valisi yaptılar.

İstanbul'daki devletlilerin hesabınca; İlyas Paşa Şam'a gidecek Şam halkı dehşet içinde, paşanın sarıcalarını, sekbanlarını, leventlerini şehre sokmak istemeyecek, bir hadise çıkacak, İlyas Paşa'nın idam fermanı yazılıp bir vezire verilecek ve üzerine asker gönderilecek, mütegallibenin vücudu da bu suretle ortadan kalkacaktı.

İlyas Paşa Şam'a gitmedi, mütesellim gönderdi. Bunun üzerine İstanbul nihayet, "İlyas Paşa'nın isyanı aşikâr oldu" diyebildi ve onu Şam valiliğinden azletti. Tuttuğunu koparır vezirlerden Küçük Ahmed Paşa Balıkesir'in şehir hayduduna karşı serdar tayin edildi. Anadolu Beylerbeyi Gürcü Mehmed Paşa ile Karaman Beylerbeyi Dilaver Paşa da eyaletlerinin askeriyle serdarın emrine verildiler.

İlyas Paşa da cenge hazırlandı. Evvela hazinesini Bergama Kalesi'ne kaldırdı, gayet metin olan bu kalenin ve hazinesinin muhafazasını en sadık adamı Laçin Ağa'ya bıraktı. 5000'den fazla askeri vardı, kâfi bulmadı, Kaz Dağı'ndan yeniden 5000 levent getirtti; bunların hepsi çam yarması gibi delikanlılardı, eller ayaklar irikıyım, iki metreye yakın boylar, gönlü büyük bağrı açık, erkek gücünün, kuvvetinin ve güzelliğinin timsali fetalar dilaverlerdi; bir şakinin yolunda kurban olmak için toplanmış bir koç sürüsüydü.

Yeniden dökülecek olan bu kanlarında sorumlusu devlet nizamını, kudretini, otoritesini yürütemeyen, devlet sözünü ayağa dü-

şürüp ortalığı hercümerce verenlerdi. Aczin, zulmün, hırsın, kinin, fesadın, melanetin, şenaatin, akla gelen gelmeyen bütün beşerî kötülüklerin kaynağı da kitlenin kapkara, galiz cehliydi. Bu bir yılan hikâyesidir ki, içinde dolaştığımız on yedinci asır başından zamanımıza kadar uzayacaktır. Bunun içindir ki, tarih önünde sorumlu politika adamlarımıza ve siyasî partilerin sadece hislerle konuşan hatiplerine her şeyden evvel Türkiye tarihini çok dikkatle okumalarını tavsiye ederiz.

İlyas Paşa'nın da bir erkânı harbiyesi vardı: Koca Hızır Ağa, Mahinatunoğlu Hasan Ağa, Kuleli Safer Ağa, Mehmed Zaman Ağa, Şemsipaşaoğlu Murad Ağa... Naima, "Ve emsali nice fettan" diyor; bunların hepsi Zali zaman, Rüstemi devran, dev heyet, ehremen suret adamlardı.

Muharebe Alaşehir Ovası'nda oldu. Gününü ayını tespit edemedik, 1632 yılı yazında. İlyas Paşa tarafı ilk saatlerde ağır basar gibi göründü, güreş alanına peşrev yaparak çıkan pehlivanlar gibi şöyle bir salındılar, fakat karşı taraf el ense edince evvela Kuleli Safer Ağa kolu, onun ardından da Mehmed Zaman Ağa kolu bozuluverince İlyas Paşa ordusunda müthiş bir panik başladı. Kısa bir zaman içinde 4000'den fazla askeri Alaşehir Ovası'nda maktul düşen İlyas Paşa dolu dizgin Bergama'ya doğru kaçmaya başladı, şiddetle takip edildi. Eğer Laçin Ağa efendisine ihanet edip Bergama Kalesi'nin kapısını açmasa ve firarîleri içeri almasaydı İlyas Paşa da kellesini verecekti. Paşalarıyla beraber Bergama yoluna düşemeyenler, en azman 2000 atlı, hiçbiri yol iz bilmez, gözlerinin gördüğü yere at sürdüler.

İlyas Paşa, Alaşehir Ovası'nda bozulunca en azman 2000 atlı, hiçbiri yol iz bilmez, gözlerinin gördüğü yere at sürdüler demiştik. İbretle okunacak satırlardır:

Bu bozgun atlıların çoğu, bölük bölük Alaşehir dağlarını aşıp Bolvadin sahrasına düşmüşlerdi. Karaman valiliğinden azledilmiş olup Bolvadin'de oturan ve yeni bir mansıp bekleyen Çerkez Ahmed Paşa kasaba mescidinin minaresine adam çıkartmış, eline bir dürbün vermişti, minaredeki bu gözcü Alaşehir yolundan dağlar ardından Bolvadin sahrasına çıkan İlyaspaşalıları görünce aşağı haber verir, Çerkez Ahmed Paşa da, "Şikârımız ayağımıza gelmiştir!" diyerek dinç ve koşarlı, uçarlı atlı yiğitler gönderir, o yorgun firarîleri çevirip yakalarlar, paşaya getirirler. Çerkez Ahmed Paşa da aman vermeyip başlarını kestirir, atını ve eşyasını o yiğitlerle paylaşır, harçlık yapardı.

Koca bir mirimiranın tenezzülüne, harçlığına bakınız!.. "Şikârımız, avımız, kısmetimiz ayağımıza geldi" diyebilen bir kafanın valilik yaptığı bir memlekette şekavet elbet ki olacaktı.

Bir gün minaredeki gözcü:

– Bir tek atlı belirdi! diye haber vermişti.

Ahmed Paşa bu tek atlıyı da yakalamaya adamlar gönderdi. On dokuz, yirmi yaşlarında, güzellikte afeti devran ve hali kâkülleri gibi perişan bir delikanlıydı; kendini tutmaya geldiklerini görünce altındaki kır ata:

– Üç gündür arkandayım, göreyim seni kır at, beni düşman eline verme! diye bağırmış ve mahmuzladığı atının boynuna sarılmıştı.

Tutmaya gelenlerin hepsinin atları dinçti, ardına düşüp bitap kalıncaya kadar koştular; erişmek değil, kır atın tozunu bile göremediler.

"İnişe aşağı keklik sekişli
Yokuşa yukarı tavşan bükülü
Alnı akıtmalı göğsü nakışlı
Aman kır at beni yâre ulaştır!"

Gel de ağlama. O asil ve necip kır at üstündeki bu çocuğu kaç gün daha koruyup nereye kaçıracaktı? Kaz Dağları ne kadar uzaktaydı?

Naima Efendi, Çerkez Ahmed Paşa'nın İstanbul'a yetmiş levent başı gönderdiğini yazıyor.

İlyas Paşa'nın kapandığı Bergama Kalesi'nin muhasarası çok uzun sürmedi. Serdar Küçük Ahmed Paşa çok metin olan bu kaleyi cenkle zapt etme yolunu tutmadı; tatlı anlaşmayı cenge tercih etti. Muhasaranın daha ilk günlerinde kurşun atacak yerde İlyas Paşa'ya sepet sepet meyve, sebze, çiçek yolladı: vakanüvis "Taze kiraz mevsimiydi" diyor. İstanbul'dan bir de af fermanı getirince İlyas Paşa'yı yanındaki namlı ağalarıyla beraber kandırıp kaleden çıkardılar. Baş başa veren paşalar aralarında şuna karar verdiler: "Serdar Küçük Ahmed Paşa, İlyas Paşa ile beraber İstanbul'a gidecekti, padişah huzurunda İlyas Paşa'nın müdafaasını o yapacaktı." Kalabalık bir kafile kona göçe İstanbul yolunu tuttu. Küçük Ahmed Paşa genç padişahın koç yiğitleri sevdiğini söylüyordu. İlyas Paşa ise yanında yıllarca şu kadar bin yiğit beslemiş adamdı, padişahına da her biri pençei afitap, zeberdest pehlivan nice yüz dağlı civan getirtirdi. Serdar, "Paşa kardeş, padişahımızın hadsiz hesapsız iltifatlarına nail olacaksınız. Sizi has nedimi etmeleri muhtemeldir" diyordu.

Üsküdar'a geldiklerinde padişahın Beylerbeyi'nde İstavroz Hasbahçesi'nde olduğunu öğrendiler ve doğruca oraya gittiler.

1632 yılının mayıs ayı sonralarıydı, Boğaziçi'nin en güzel zamanlarıydı, o tarihte yirmi iki yaşında pehlivan yapılı bir genç olan Sultan IV. Murad, İstavroz Bahçesi'ne gözü gönlü açılsın diye gitmişti ki, çok sevdiği bir yerdi, üstelik bu bahçedeki küçük kasırda doğmuştu.

Paşaları, taht üzerine bir genç aslan heybetiyle oturmuş, asık

yüzle kabul etti; usulen yer öpüldükten sonra el kavuşturup durduklarında İlyas Paşa'ya:

– Bre kâfir! dedi, sana Şam valiliğini verdiğimde emrime karşı gelip Şam'a niçin gitmedin?

İlk defa padişah yüzü ve meclisi gören zorba şaşırdı, kekeleyerek:

– Hastaydım Padişahım, dedi. Hâşâ fermanına karşı gelmedim, gitmem biraz gecikti...

Sultan Murad birden parladı:

– Bre melun! diye bağırdı. Benim memleketime tagallüp edip ecdadımın kadim taht şehri olan Manisa'yı vurup yağma etmekte, nice masumların ırzına namusuna hakaret ettirmekteyken hasta değildin de benim emrime itaat edeceğin zaman mı hasta oldun? Bre kesin şu kâfirin başını!..

Etraftan bostancılar koşuşuverdiler, o bostancılar ki, her biri zehri katil tüvana gençlerdi, içlerinden "Tolozcu" lukabıyla anılan âdem ejderhası bir nefer İlyas Paşa'yı kaptığı gibi altına aldı ve belinden bıçağını çıkarıp padişahın gözleri önünde boğazlayıp başını kesti ve meydana attı.

Küçük Ahmed Paşa çok sonra anlatmıştır:

"Güya İlyas Paşa'ya şefaatçi olacaktım. Padişahın heybetli gazabı karşısında ağız açmak ne mümkün; başımı eğdim, dilimi tuttum. İlyas Paşa'nın boğazlanmasını seyrettim; acaba benim halim neye varır diye Allah'a sığındım, zira bilirdim ki, Germiyan'da bulunduğum sıralar benden de şikâyet edilmişti. Bir müddet sonra padişah bana döndü:

– Ya kâfir, senin de şikâyetçilerin geldi, reayaya vergiler salarak niçin zulüm ve gadir eyledin? dedi.

– Padişahım, dedim, Allah vücudunu hatadan saklasın, ben, doğrudur, vergiler saldım, para topladım, ama o akçeleri levente,

askere harcadım, eğer yanıma o para ile o askeri toplamasaydım huzurunda kafasını kestirdiğin şu adam ele geçer miydi? Topladığım o para bile yetmedi de şuna buna 60000 kuruş da borçlandım. Hâlâ zimmetimdedir. Katledersin, af edersin, ferman senindir Padişahım...

Padişah bir müddet daha söylendi, sonra 'Zulmü terk et, gittiğin yerlerde halkı koru' diye nasihat etti, bir hilatı fahire giydirdiler, akranımın arasında iltifat etti."

İlyas Paşa ile beraber gelen ağaları, o namlı ağaları ne olmuştur? Bir kayıt yok. Hepsinin idam edildiği muhakkaktır.

Enamoğlu

1630 yılında bir yağlı karabela şehir haydudu da Kayseri'ye musallat olmuştu. Ahmed, Mehmed, Hasan, Hüseyin, Ali, Veli... Her ne ise, soyadı göbek adını unutturmuş olan bu şerir "Enamoğlu" diye nam bırakmıştır.

Anarşi devriydi. Devlet sözü ayağa düşmüş, koca Osmanlı İmparatorluğu, imparatorluk içinde de bilhassa Anadolu yer yer türeyen şakilerin pençesindeydi; köyler, çiftlikler, değirmenler, ağıllar, mandıralar, harmanlar basılmakta, yağma edilip yakılmaktaydı. Bir isyan bayrağı altında, yahut bir ferman dinlemezin kapısında toplanmış olan eclaf ve erazil her türlü şenaat ve melaneti, rezilane tecavüzü irtikâp ediyor, bir taraftan tüylerini düzerek, bir taraftan da cebren ve kahren, vahşet ile dünya varlığı, nefis lezzeti tadıyordu. Enamoğlu'nun çocukluğu ve ilk gençliği bu adamların yanında geçmişti; mazisi çok karanlık ve kirliydi. Dağlarda, derbentlerde dolaşmış, taş toprak üstünde yatmıştı ve nihayet pazısı, pençesi ve bıçağıyla koltuk altından çıkıp kendi başına şöhret olmuştu. Bir gün de başına bir yeşil sarık sararak utanmadan, arlanmadan "Evladı âli resuldenim" diye seyitlik iddiası tutturmuştu.

Evvelce de birkaç defa kaydettik, o anarşi devrinin kötü bir "idarei maslahat" politikası vardı; tepelenemeyen şakiye bir san-

cakbeyliği, valilik verilirdi. Kurt da kurtluğunu gösterir, çetesine "Kapıkulu askerimdir" der, bir punduna getirilip de kellesi alınıncaya kadar eline teslim edilen bir yurt parçasını, bu sefer, devlet otoritesini kullanarak kahrederdi. Günlerden bir gün "Seyittir, elbet ki emsaline tercih olunur" diye Kayseri paşalığı da Enamoğlu'na verilmişti. Kış gecesinde üstüne uzanmak için han odasında hasır parçasını veya hamamda sıcak mermeri bulduğu zaman nimet bilen bu şaki de, üç tuğlu paşalara verilegelen Kayseri'deki miri paşa konağına geçip kurulmuş, peşindeki sarıca, sekban ve leventleriyle Atpazarı civarındaki o muazzam saray bir sarıca arı yuvasına dönmüştü. Orta Anadolu'nun bu büyük ve zengin beldesinin âyan ve eşrafı, tüccarı, esnafı insafsızca haraca bağlanmış, çarşısı pazarı, hanları ve bedestenleri soyulmaya başlanmıştı.

O tarihte Kayseri'nin iki bedesteninden bir kuyumcular çarşısı, zikıymet murassa cevahirle doluydu. Büyük Bedesten'de de anka bezirgânlar otururdu, incili sırmalı top top, denk denk kıymetli kumaşlar yığılmıştı. Uzun Çarşısı'nda, Kapamacılar Çarşısı'nda, Unkapanı'nda, Attarlar Çarşısı'nda altınları küplere istif eder zenginler vardı. Kayseri'de altın sarısı gıcır gıcır bir sarı sahtiyan yapılırdı ki, bu sahtiyandan yapılan çizmeler, İstanbul'da vezirlere, hatta padişaha hediye olarak gönderilirdi.

Şakinin melaneti haraç ve soygunla kalmadı, bir müddet sonra ırz ve namus tecavüzlerine başladı. Bütün emsali gibi ayyaştı. Bendegânı olan uygunsuzlarla, başındaki yeşil sarıkla körkütük sarhoş dolaşır, cami avlularında levent narası atar, hamamların göbektaşında güpegündüz içki sofrası kurdurup, küçük oğları oynatırdı. Kayseri'den İstanbul'a gönderilen şikâyet mektupları da, Enamoğlu'nun hediyelerini alanlar tarafından hasıraltı edilirdi. Ve bilakis bu mektuplar, yazıp gönderenlerin sebebi felaketi olurdu.

Bir gün kapısına üç beş levent dayanır: "Seni mirliva ister!" diye adamı kaldırırlar, Enamoğlu'nun huzuruna götürürler, o da; "Adamların falan garip yiğide cevrücefa etmiştir, senin gibi mütegallibenin vücudu bu kasabaya muzırdır!.." diye hemen sürgüne yollar, bir ıssız yerde de boğazlatırdı.

Bir gün Enamoğlu'nun üç levendi içi kadınlarla dolu Paşa Hamamı'nı basmış, Susam adında bir çengi karıyı bir peştemalla çırılçıplak hamamdan çıkarıp odalarına götürmüşler, Enamoğlu'nun şerrinden korkan halk ağzını açamamıştı. Nasıl müdahale edebilirdi ki, bir gün bir berber çırağını cebren dükkândan alıp götürmek isteyen üç beş levende karşı çarşılı karşı koymak istemiş, Enamoğlu pür gazaba gelmiş, başta çocuğun ustası berber olmak üzere, çarşılıdan beş nefer biçareyi ağaçlara astırıvermişti.

Kamışçızadeler'den Eşref Ağa, en çok gadre uğrayanlardan biriydi, bir gün Enamoğlu'nun "Mirlivaya şu kadar kese harçlık lazımdır" diye gelen adamını:

– Bu günlerde harçlık asıl bize lazımdır ki kızımı evlendiriyorum, diye eli boş göndermişti. Fakat, birkaç gün sonra, Eşref Ağa'nın kızının dört manda arabası çeyizi Enamoğlu'nun eşkıyası tarafından olduğu gibi kaldırılmıştı.

Çivelizade Ali Ağa, yirmi yaşlarında hem güzellikte, hem bahadırlıkta birinci bir delikanlıydı, atlı cirit oyununda üstüne çıkar yiğit bulunmazdı. Bir gün akranı arkadaşlarıyla Alaeddin Köşkü Mesiresi'ne gitmişti, cirit oynayacaklardı. Enamoğlu kırk kadar sarıca ve sekbanıyla çıkageldi ve mertlik taslayarak gençleri ciride davet etti:

– Üçünüz beşiniz çıkın karşıma! dedi.

Gençlik ve toyluk, Çivelizade Ali mirlivanın karşısına tek başına çıktı ve şehir haydudunu kepaze etti ve nihayet öylesine rüstemane bir cirit savurdu ki, Enamoğlu'nu atından yıktı. Bunu gören

sarıca ve sekbanlar bir oğrudan delikanlının üstüne at saldılar, Ali Ağa da kaçtı, yetişemediler, tutamadılar. Enamoğlu şehre döner dönmez, "Tez bana oğlunu bul!" diye Ali Ağa'nın ihtiyar babasını tazyike başladı, ellerine ayaklarına zincir vurdurarak ihtiyarı zindana attırdı. Delikanlıyı ele geçirse kim bilir ne cevrücefa, ne işkenceler yapacaktı.

Saçlı Mehmed adında bir meczup vardı, yaz ve kış bir peştemalla çıplak gezerdi, buz üstünde yalmayakla yürür, gül gül kızarmış yüzünden şakır şakır ter dökülürdü. Kimseyle konuşmaz, cihandan bihaberdi. Bir gün paşa sarayı karşısına gitmiş "Er kişi niyetine!" diye tek başına cenaze namazı kılmaya başlamıştı.

– Kimin namazını kılarsın? diye sormuşlardı:

– Enamoğlu'nun! demişti.

Ertesi sabah Saçlı Mehmed'i, Arasta Çarşısı başındaki bir ulu çınarın dalında asılı buldular. Kimi, "Biçare kendi namazını kılmış" dedi, kimi de, "Enamoğlu'nun sonu gelmiştir" dedi.

Bıçak, Kayserililerin kemiğine dayanmıştı.

Kayseri'de Arasta Çarşısı başında meczup saçlı Mehmed'in belinde partal peştemalıyla çıplak olarak asılı bulunduğu ağaca o zamanlar Kayseri halkı "Abdi Çınarı" derdi. Bu ağacın dillerde dolaşan hikâyesi şudur:

Bir tarihte bir münzevi Abdi Dede varmış, şehir dışında bir çilehanede tek başına otururmuş, gece ve gündüz ibadetle meşgulmüş. Bazı müfsitler bir gün Abdi Dede'yi yakalamışlar, "Bir dinsiz ve ahlaksız heriftir" diye kadıya götürmüş, türlü iftirayla Dede'nin katline hüküm alarak mahut çınarda asmışlar. Fakat eşyasını kaldırmak üzere çilehanesine gidenler Abdi Dede'yi postunun üstünde Kuran okurken bulmuşlar:

– Bre astığımız yerden kurtulmuş! diyerek tekrar Arasta başı-

na vardıklarında evvelce astıkları Abdi Dede'nin yerinde sallanmakta olduğunu görmüşler. Ve ikinci Abdi Dede'yi de asmışlar: "Varalım gidelim, çilehanesini yerle bir yıkalım" demişler. Fakat bu sefer de münzeviyi yine orada görmüşler, yüksek sesle, "Ve tekebna aleyhüm fiha innen nefsi binnefs..." ayetini okurmuş. Yine yakalamışlar, bu üçüncü Abdi Dede'yi de ilk ikinin yanına asmışlar. Lakin bu sefer halk ayaklanmış, o müfsitleri ve kadı efendiyi, ki yedi kişilermiş yakalanmış, Abdi Dede'nin üç cesedini ağaçtan indirip yerine bu yedi kişiyi ipe çekmişler.

Saçlı Mehmed'in cesedini "Abdi Çınarı"nda gören Kayserililer bu hikâyeyi hatırlamış ve bu vakayı Enamoğlu'nun sonunun geldiğine yormuşlardı. "İnşallah ol mazlumun yerine melunu berdar eyleriz..." demişlerdi.

Bir gün bir müfsit adam şaki mirlivanın kulağına:

– Eşraftan seyit filan efendinin hüsün ve cemal sahibi on dört yaşında bir oğlu vardır ki siz efendime çubukçu olması gerekir! diye fısıldadı.

Enamoğlu hiç tereddüt etmedi:

– Alın getirin! emrini verdi.

Sarıcalar sarıca arı gibi üşüştüler ve güzel çocuğu:

– Kalk yürü, seni mirliva ister! diye evinden cebren kaldırıp paşa sarayına getirdiler.

Çocuğun anası çılgına döndü başına feracesini geçirip saraya koştu ve saçını başını yolarak çırpınmaya başladı:

– Evladımı isterim! Garip yetim biricik evladıma kıymayın!.. diye feryadı gökyüzünü tuttu. Fakat biçare kadının mazlum sesi, melunane ayyaş kahkahalarıyla karşılandı. Enamoğlu, canavar herif, her biri birer aç kurt, sırtlandan beter levent ve sarıcalarına:

– Bu avradı size verdim, varın dilediğinizi yapın! dedi. Onlar da kadını kapıp odalarına götürdüler. Bu katmerli şenaat Kayseri'de

duyulup yayılınca ortalık bir anda karıştı, bütün şehir ayaklandı. Kasaba mahşer yerine döndü. Kadın erkek, çoluk çocuk eline silahını kapan, silah bulamayanlar da ellerine ne geçerse, balta, keser, kazma, küskü, bir demir parçası, bir odun parçası saraya koştu. Bütün şehir halkı bir çığ gibi sarayı basarak Enamoğlu ile o anda sarayda bulunan eşkıyayı keşkek etti, linç etti. Kükremiş halk kendisini bununla da tatmin edemeyerek Enamoğlu'nun çırılçıplak soydukları cesedini paşa sarayının önünde kazığa vurdular, sonra da götürüp ayaklarından baş aşağı Arasta Çarşısı'ndaki çınara astılar. Sarayı ve hazinesi de yağma edildi, leventlerinden, sarıca ve sekbanlarından kaçamayanlar yakalandıkları yerde boğazlandılar. Sonra vaka, bütün tafsilatıyla İstanbul'a arz edildi. İstanbul'dan da Nasuhpaşazade Hüseyin Paşa hadisenin yerinde tahkiki için Kayseri'ye gönderildi.

Hüseyin Paşa garip bir adamdı, her şeyi ters açılardan görürdü; Kayseri'ye varır varmaz âyan ve eşrafı topladı:

– Siz mirlivanızı katlettiniz, sarayını ve hazinesini yağma ettiniz, devlet ırzını ayak altına aldınız! dedi. Kayserililer bu laflar karşısında donakaldılar.

– Aman Devletli Vezir, Enamoğlu dedikleri o herif ırz ehli kadınlarımızın ve masum taze oğullarımızın iffet ve namusuna pervasızca tecavüz etmiş, şenaat ve melanette şeytanı utandırır katli vacip bir şerirdi; baldırı çıplak yalınayağının tabanı yarık itte hazine olur mu? Ondan olan hazine cümle bizden gasp ettiğidir. Devlet ırzını ayak altına alan biz değiliz, o melundu, dediler.

Nasuhpaşazade kızdı, Kayseri âyan ve eşrafının hepsini zindana attırdı, mal ve mülklerini müsadere ettirdi. Arslan payı kendisinde kalmak üzere İstanbul'a da 70 000 kuruş gönderdi ki, o zamana göre muazzam bir paraydı. Bunun üzerine zindandan kaçan âyandan bazıları yine gizlice İstanbul'a can attılar, kanlı gözyaşla-

nyla devrin büyük şöhretlerinden Vaiz Kadızade Efendi'ye başvurdular. Devrin padişahı IV. Murad o tarihte henüz on beş, on altı yaşlarında bir çocuktu, Kadızade Efendi'ye sonsuz hürmeti vardı. Efendi padişaha Kayseri'de olup biteni tafsilatıyla anlattı:

– Maktul mirliva zaten katli vacip bir şerirdi, Nasuhpaşazade'nin gönderdiği 70 000 kuruş da Kayserililerden pek haksız olarak alınmış bir paradır, meymenetsizdir; hazineye girmesi şeran caiz değildir, sahiplerine iadesi lazımdır. Siz padişahımı vebalden sakınırım, dedi.

Sultan Murad paranın sahiplerine iadesini emretti. Vakanüvis Efendi bu hadiseyi şöyle bağlıyor: "Bu sefer de bu kuruşları Kayseri kadısı ile yeni mirliva yiyip sefalandılar, sahiplerine birer habbe verdiler, adı dağıttık oldu."

Kayserililerin ahı pek yaman tuttu, birkaç sene sonra İstanbul hükûmetine karşı isyan eden Nasuhpaşazade Hüseyin Paşa tüyler ürpertici işkenceler altında idam edildi. Ne dağ padişahı olmuştu, ne de şehir şakisi; kendinde vehmettiği kudretle nizamı âlemi ıslaha kalkmıştı.

Karahaydaroğlu Mehmed Bey

Eski Yunan'ın büyük şairlerinden Anakreon, Batileos adında güzel bir genci şöyle tasvir ediyor: "Ey ressam, onun resmini tarif ettiğim gibi yap; saçlarının dışı altın yaldızlı ve içi kumral; ışıklı alnında kaşları ejderhaların kabuğu renginden daha koyu olsun; parıl parıl şimşekli kara gözler, fakat arada bakışlarına bir tatlılık ver, kimine cenk mabudu gibi baksın, ürkütsün, kimine de sevgi ilahı gibi baksın, okşasın; o gözlere dehşet veren cazibeyi ver. Yüzünde iffet ve hicabın alı; güzel başını Adonis'in boynundan daha mevzun fildişinden bir boynun üstüne koy; göğsü uçarlı koşarlı Hermès'in göğsü kalçaları cengâver Polideukes'in kalçaları olsun; ellerine ayaklarına gelince, nasıl tarif edeyim sana?.."

Tolstoy da Kafkasya'nın büyük kahramanı Hacı Murad'ı tasvir ederken, "Bir uçurum kenarında dikenli ve sağlam bir sapın üstünde açmış güzel bir çiçek tahayyül edin, koparılmaz; dökülür, mahvolur, kopmaz..." diyor.

On yedinci asrın ortalarında henüz on yedi yaşında bir nevcivanken Uluborlu'da Velibaba Tekkesi'ni basarak içindekileri merhametsizce kesen ve sonra Şuhut Dağı'na çıkarak şekavete başlayan Âli Osman devletine meydan okuyarak dağ padişahlığı yolunu tutan Karahaydaroğlu Mehmed Bey'i, kendisini çok yakından

tanınmış çağdaşı Evliya Çelebi'ye inanırsak ancak yukarıdaki satırlarla anlatabiliriz. Güneşe, "Ya doğ, ya doğayım!" diyen bu delikanlı, boy bos genç irisi, el ayak erkek işi büyük büyük, tavır ve edasıyla "ahuyi vahşi", toyluğundan yana da "kumrii avare"ydi. Büyük Fransız İhtilali'nin büyük hatibi Mirabeau siyasî bir nutkunda, "Bana munis ve güzel yaratılmış, fakat işlenmemiş, cahil bir genç verin, onu size paralayıcı bir hayvan yapayım" demişti. Karahaydaroğlu Mehmed Bey'i şekavete sürükleyen zamanının fesadı ve kendi toyluğu, cehli oldu.

Zannediyorum ki aslı Seydişehirliydi, Vakanüvis Naima Efendi sırf hakaret kastıyla, "Kara Haydar namında haydudun veledi zinası" diyor.

Kara Haydar haydut değil, mülk sahibi, çift çubuk sahibi bir beydi. Sultan İbrahim tahta çıktığı yıllarda, 1640-1642 arasında, mürteşi ve zalim bir kadının haksızlığına uğramış, şikâyetini kimse dinlememiş, bilakis kadının tezvirine kulak vermişler. Kara Haydar Bey de bir gün kadıyı katlederek dağa çıkmış, fermanlı haydut olmuş ve 1647 yılına kadar dağlarda derbentlerde dolaşmıştı. Şehir, kasaba, köy basarak devlete meydan okuma iddiası olmamıştı, masallarda olduğu gibi bir kırk haramî başıydı; Sakaltutan, Kepir, Direkli, Domaniç, Sabuncu taraflarında yol kesip kervan soymuştu. Hatta bir seferinde Evliya Çelebi'nin de içinde bulunduğu bir kervanı çevirmiş, soymuş; Evliya'yı da yedi, sekiz ay bir tatlı dilli nedim olarak yanında dolaştırmış, sonra azat etmişti.

1647 yazında bir gece Uluborlu'da Velibaba Bektaşî Tekkesi'ne misafir olmuştu, ki bu tekkeye sık sık uğrar kalırdı. O gece çetesinin bir kısmı kırda konaklamış, bey de ancak on nefer adamıyla tekkeye inmişti. Meğer eski düşmanları yıllardan beri fırsat gözetirlermiş ve bu tekkedeki Bektaşîlerle anlaşmışlar, ya da Bektaşiler Uluborlu sancakbeyi tarafından tazyikle elde edilmiş.

o gece Kara Haydar Bey ile adamlarını yataklarında bastırıp boğazlamışlar.

Evliya Çelebi bu vakayı Vakanüvis Naima Efendi'den farklı naklediyor: "Sadrazam Kemankeş Kara Mustafa Paşa'nın fermanıyla Anadolu eyaletlerine bu haydudu nerede bulurlarsa katletmeleri için nefiriâm çıkmıştı. Kara Haydar Âşıklı civarında bir hanede yatarken haneye ateş verildi. Kara Haydar can havliyle dışarı çıkınca katledildi ve başı kesilip İstanbul'a gönderildi" diyor. Zannımızca "Âşıklı" yahut "Âşıklar" Uluborlu civarındaki Bektaşî tekkesinin adı olacaktır, bu takdirde fark, Kara Haydar'ın tekke civarında bir evde basıldığı ve gece evden ateşle çıkarıldığından ibaret kalıyor ki akla çok yakındır, zira böyle namlı bir haydudun gece yatarken kendisini yatağında bastıracak kadar gafil olmayacağı aşikârdır.

Pusudan kurtulan çete efradı hemen genç Mehmed Bey'i buldular; güzel delikanlı da intikam için çetenin başına geçmekte hiç tereddüt etmedi, bir ay kadar sonra bir gece Velibaba Tekkesi'ni bastı, genç, ihtiyar, kadın çocuk içinde kimi bulduysa hepsini kesti ve birden ortalığa dehşet verdi; kısa bir zaman içinde babasının şöhretini gölgede bıraktı.

Tekke baskınından sonra Şuhut Dağı'na çekilmişti. İlk ayakdaşları, çetesinin en namlı haydutları, hepsi kendi akranı emsali Akayakalıoğlu, Oynaganlıoğlu, Yegen Hüseyin, Kara Memi isimli gençlerdi. Sonra Şuhut Dağı'nda aralarına kendilerinden altı yedi yaş kadar büyük bir şaki, Katırcıoğlu Mehmed katıldı ve Karahaydaroğlu Mehmed Bey'in sağ eli, en yaman, en zorlu sergerdesi oldu; çete efradı da 700'e kadar yükseldi.

Sultan İbrahim'in son sadrazamı İncirköylü Hezarpare Ahmed Paşa genç hayduda haber yolladı. "30 000 kuruş versin, kendisine bir sancakbeyliği vereyim, adamlarına da kendisinin münasip gö-

receği dirlikleri vereyim" diye bir anlaşma yolunu tuttu, Karahaydaroğlu teklifi kabul etti ve istenilen parayı gönderdi, fakat o sırada İstanbul'da Kösem Sultan ile Yeniçeri Ocağı ağalarının hazırladığı ihtilal oldu. Sadrazam Ahmed Paşa idam edildi, Sultan İbrahim tahttan indirildi, henüz yedi yaşındaki IV. Sultan Mehmed tahta oturtuldu ve hükûmet Kösem Sultan ile ocak ağalarının eline geçti.

Tekke baskınından sonra Şuhut Dağı'na çekilmiş olup da henüz şekavete başlamamış olan Karahaydaroğlu'nun 30000 kuruşu ortada kaynadı. Ağalar sancak için yeniden rüşvet istediler. Karahaydaroğlu vermedi. "Ben hakkımı kendi kılıcımla alırım... Ama Ali'ye verdik, Veli'den alacağız... Vebali bize değil, bizi bu yola sürükleyende..." diye kervan vurmaya başladı.

1648 yılı ekim ayındaydı, Akşehir ile Ilgın arasında ilk vurduğu kervan da Bosna zenginlerinin hacı kervanı oldu, büyük bir hazine kaldırdı. Bu vurgun ortalığa öyle bir dehşet verdi ki Eskişehir, Akşehir, Isparta, Konya arasında hayat durıuverdi. Bunun üzerine Anadolu Beylerbeyi Küçükçavuş Ahmed Paşa, haydut Karahaydaroğlu'nun tenkiline memur edildi. Fakat kış erken bastırdı, askerî harekât bahara bırakıldı. Karahaydaroğlu da çetesini dağıttı; eşkıya onar yirmişer dağ köylerine bu köylerdeki yataklarının evlerine dağıldılar.

Erzurum Valisi Defterdarzade Mehmed Paşa azledilmiş, 1648 ocak ayında, katı kış başında kapıkulu halkıyla Erzurum'dan çıkıp İstanbul yoluna düşmüştü. Asrın büyük muharriri ve seyyahı Evliya Çelebi de bu kış yolculuğunda bu paşanın yanında bulunuyordu. Evliya, meşhur kervan vurucu Karahaydaroğlu Mehmed Bey'e işte bu yolculuğu esnasında rastlayacaktı. Fakat muharrir ile haydudu karşılaştırmadan, bu kitabın başından beri fasıl fasıl anlattı-

ğımız vakalarla ilgili bir sahneyi nakletmek istiyorum. Valiliği elinden alınmış, üstünde hiçbir resmî sıfatı bulunmayan, fakat 2000'e yakın sarıca ve sekban levendini de dağıtmamış, "Kapımızın kullarıdır" diye peşinde sürükleyen bir vezirin bir köyden geçişi ile, dağa çıkıp fermanlı olmuş bir haydudun bir köyü basması arasında acaba ne fark bulacaksınız? Sözü Evliya Çelebi'ye bırakıyorum:

"... Bir akşam Bardaklı Beli'ni geçip Kurtderesi köyüne geldik. Bizim asker o kış kıyamet gününde köylüyü evlerinden kar üstüne çıkarıp evlere, damlara girdiler. Bu köyde erenlerden ve Hacı Bayram Veli'nin halifelerinden Bardaklı Baba yatar; ertesi sabah erkenden türbesini ziyarete gittim. O esnada kucağında masum yavrusuyla bir hatun geldi, çocuğu Bardaklı Baba'nın kabri önüne koyarak başını açtı, saçlarını dağıttı:

– Oğul! Oğul! diye feryada başladı.

Meğer paşanın askerleri bu hatunu evinden çıkarıp çocuğunu da kar üstüne atmışlar ve o gece o masum sabi soğuktan ölmüş. Kadının ardından nice fukara ve zuafa köylüler geldi; hepsi dövülmüş, balta ve harbeyle yaralanmış, bir ağızdan bedduaya başladılar. Hemen içlerinden vakar sahibi bir ihtiyarın elini öptüm:

– Aman bana beddua etmeyin... Ben imamınızın evine misafir oldum; vallah billah cümle adamlarını kar üstünde yatırıp içeri sokmadım, dedim.

İhtiyar:

– Seni biliriz, dedi; imam sana bulamaç, külemeç aş getirmiş, kabul etmemişsin, 'Sizin rızkınızdır' diye yememişsin. Allah senden razı olsun, seni yorulup zabun düştüğün yerde yaramaz işten korusun... Ama paşanızın cümle ağalarının ve sarıcasının, sekbanının Allah belalarını vere... Nidelim efendi, nidelim?.. Sıcak dama kondular, içine kurt giresi boğazları doydu, sonra 'Bre kalk bize kasık mancası getir' diye dayak atarak ve baltalarla vurarak biz-

den avrat ve oğlan istediler; cümle ehlimizi ve evladımızı bir dama tıktık, sakladık, gece damın bir yanını delerek avradı ve oğlanı çıkarmışlar... İntikamımızı Allah'a ısmarladık... diye ağlamaya başladı.

Bu hali gördüm, dehşet içinde kaldım:

– Yarabbi... Sana sığınırım, benim bu işlerden haberim yoktur! dedim. Kabri şerife bir fatiha okuyup hemen paşa efendimize gittim, işittiklerimi olduğu gibi anlattım, kâhyasını çağırdı:

– Ne kadar lüzumsuz ağırlığımız varsa yediğimiz zahirenin ve yapılan tecavüzün yerine bu köy halkına dağıtın, hatırları hoş olsun... dedi.

Köylüye bir şeyler dağıttılar, hatırları hoş oldu mu bilmem.

'Sakın mazlumun ahından sehergâh,
Ki ana perde koymamışdır Allah!' "

İşte yukarıda tasvir edilen şekilde kona kalka yol alan Defterdarzade Mehmed Paşa, Çorum ile Ankara arasında yarı yol sayılan Sarıalan Beli'ne geldi. Yine Evliya Çelebi anlatıyor:

"Tam Sarıalan Beli'ni aşacağımız sıra bir tipi, boran, tufan koptu. Paşanın askeri tarumar oldu. Bunca malümenal dağlarda, bellerde, yollarda kaldı, herkes nefsini düşünmeye düştü can pazarı ile gittiler; kimi halas oldu, kimisi yitti, öldü. Paşa dahi ağalarıyla can ve baş kaydına düştüler, hazineyi bırakıp birer tarafa kaçtılar. Hatta paşanın oğlu Mustafa Bey'i lalaları, uşakları ve hocalarıyla kaybettiler, hazine, katarıyla dağlarda serseri dolaştı. Bu hakir Evliya bir sığınak dere içinde bir müddet kaldım, boran ve savrıntı amanı verince altı nefer oğlanım ve üç beygir yükü eşyamla bir yana giderken yolda üç kölemi daha buldum; daha başka adamlara da rastladım, yirmi beş kişi olduk. Kışın o şiddetini çekerek Sarı-

alan Beli'ni bin bela ile aştık, bir düz sahraya düştük. Canı aziz telefine az kaldı, halas ümidini kaybettim, kar ha demeden yağar, kâh atlı kâh attan iner yaya gideriz.

'Acaba solumuzda sağımızda can kurtaracak bir kasaba var mıdır?' diye düşünürken Eshabı Kehfin Kıtmir'i gibi bir hav sedası işittik:

– Bre medet canım köpek var... Ey yâran, köpek olan yerde mamure vardır, Cenabı Hak bize selamet verdi; şu köpeklerin sesinin geldiği tarafa gidelim! diye at bıraktık.

Derken, canım sığır tezeği dumanını gördük, az daha ilerleyince büyük bir köy göründü.

Köye girdik. Çift kanatlı bir avlu kapısı önünde yirmi beş nefer yol arkadaşlarımla durdum. Öbür adamlara:

– Âşıklar!.. Siz şu karşıdaki eve konun, biz de şu eve varalım, ama konduğumuz evde sahiplerine zulmetmeyin ve hem birbirimizden haberdar olalım, birbirimizi yoklayalım! dedim.

Dokuz nefer gulamım ve üç atımla öbürlerinden ayrıldım. Oğlanlarımdan biri atından inip çit avlunun kapısını açtı, avluya girdik. Oğlanın birine alay çavuşu gibi davul çaldırdım (o zamanın yolculuklarında lüzumunda istimdat için bir davul bulundurulurdu), sonra sesim çıktığı kadar bir salatı Muhammedî çektim ve:

– Bre ev sahibi!.. Bre ev sahibi! diye haykırdım.

Beni âdemden eser yok! Ama avlu içinde on iki baş gayetle cins binek atı kar üstünde kantarlık harklara bağlanmış dururdu. O sırada evin kapısı açıldı ve içeriden orta kuşaklı bir yiğit yalınayak dalsatır fırladı..."

Bu köyün adı "Balıkhisar köyü" idi ve çit duvarlı avlusunda on iki baş "esbi sabareftar" bağlı evin kapısından yalınayak dolaşır fırlayan delikanlı da Karahaydaroğlu Mehmed Bey'in tığ gibi, sırım

gibi, zehri katil haydutlarından biriydi. Evliya Çelebi'yi dinleyelim:

"O gencin ardından ikisi tüfekli, ikisi kılıçlı ve hepsi de yalınayaklı dört kişi daha fırladı, kar içinde çıplak ayakla koşarak atlara bindiler ve üzerimize at sürdüler. En öndeki yanıma gelince:

– Esselamüaleyküm ev sahibi! Misafir kabul eder misiniz?.. dedim.

Cevap vermedi. Bunlardan biri:

– Bre Akyakalıoğlu gelsin! diye bağırdı.

Evden, külahına kırmızı çevre sarmış, boğazı puşulu bir yiğit daha çıkıp:

– Bre hay alındık!.. diye bağırınca ardından dalkılıç yedi adam daha çıktı, fakat üçü tekrar içeriye döndü. Onlar içeri dönünce bu sefer bir pirî fani çıktı, yaya olarak bana doğru gelip:

– Sefa geldin oğul! dedi.

Hemen atımdan indim, o ak sakallı ihtiyarın elini öptüm:

– Baba halin nedir? diye sordum.

İhtiyar cevap vermedi. Bunun üzerine atlı yiğitlere:

– Bre şahbazlarım! Niçin atlanırsınız? Misafir misafiri sevmez ev sahibi ikisini de sevmez... dedim.

Diğer yol arkadaşları sokaktan bizi seyrederdi, hemen onlara çıkıştım:

– Ne durursunuz, yürüyün varın dediğim yere konun! dedim.

Ev sahibi pir de yalınayak dalkılıç atlarına binmiş olan yiğitlerin ellerine ayaklarına düşüp:

– Oğullar! Evimi barkımı harap ettirirsiniz, işte şu ağa atından indi. Tipi ve borandan yorulmuşlar, evime düşmüşler siz de atlarınızdan inin... deyince o yiğitler:

– Bre Hacı Baba, bize olanı sen bilmezsin... Biz bize ettik. Bre getir çizme, zırh, tüfek, tirkeş! dediler ve at sırtında kılıç ve tirkeş kuşanmaya başladılar.

Hane sahibi rica ettikçe onlar:

– Yok! Gideriz! dediler.

Bildim ki bizi istiskal ettiler, hemen levendane:

– Bre canım yiğitlerim kardeşler! Nuri iman ehlinden düşman olmaz. Siz kendi âleminizde sohbetinizde olun, ama bize de izin verin de şu kışta kıyamette hiç olmazsa evin dışındaki şu sundurmada bir gece mihman olalım ömrümün varları, dedim.

Bu sözüm üzerine biraz sakinleştiler, biri atından indi, yanıma geldi, kucaklaştık. Ama işin aslı şu ki korkumdan aklımı oynatacaktım ve içimden de 'Bu yiğitler kim olur, bu manzaranın aslı nedir?' diye sordum. Renk vermedim:

– Bizden yana emin olun. Hak sizi hatadan saklasın gözümün nurları... dedim.

Ev sahibi ihtiyar da:

– Bre oğullar, atlarınızdan inin de akşam taamı yeyin!.. dedi.

Ben de hemen şaka tarafını tuttum:

– Vallahi Hacı Baba! Ben ve şu oğlanlarım alabaş köpek gibi açız. Hemen sofrayı şu karın üstüne getir, yiyelim, diyerek kasten karın üstüne bağdaş kurup oturdum:

– Allah aşkına olsun tez getir... Ama babapir çorbasını önce getir, su pastırmasını sonra... Buzlu hoşaf turşusunu da unutma, hararetten yüreğim yandı!.. dedim.

O zaman yiğitlerden biri yoldaşına:

– Bre Beyim, bu yiğit pek yârandandır, zarar gelir adam değildir, deyince cümlesi attan inip atlarını arkalarına bağlayarak içeriye girdiler, beni de içeriye çağırıp:

– Sen kimsin? Kimin adamısın? Bu yollarda kuş uçmazken bu kışta kıyamette buralarda ne ararsın? diye mahşer suali sordular. Ama gözleri de kapıda ve silahlarındaydı.

– Bana Evliya Çelebi derler, seyyahı âlemim. Melek Ahmed Pa-

şa'yla bir kere bu ovaya, konup şu hacı babanın nimetini yemiştim. Bu yolları babamın evi gibi bilirim ve tuz ekmek hakkını da bilir yiğidim... dedim.

Ortaya sofra kuruldu, çıkarılan yemeği yemeye başladık. Nazar ettim; içlerinde uzun boylu, ince belli, tatlı esmer, açık kumral saçlı, ela gözlü, iri kemikli bir tüvana taze yiğit vardı, ocak başında otururdu. Cümlesi ona riayet üzere olup 'Beyim şöyle, beyim böyle' diye tazimle hitap ederlerdi. Konuşurlarken o nevcivan öbür yiğitlerden birine beni işaretle:

– Bre Katırcıoğlu!.. Şu gidi bizi şu saat allak bullak etti; çizmesiz, papuçsuz silah kuşandırmayarak yalınayak ata bindirdi. Şundan ibret alın, bu iş cümlemize nasihattir. Gafil baş tez gider, avrat gibi, boğazımız tok deyip ateş başı bulmuş kapanmışız. Ya bu adam davlumbaz çalıp nara atmadan dışardaki yirmi otuz nefer yoldaşıyla bizi çevirseydi, cümlemizin hali nice olurdu? Hele bir yol düşünün. Ne dersin Onyaganlı? Ne dersin Yegen Hasan? Ne dersin Akyakalıoğlu? Ne dersin Kara Memo? dedi.

Hepsi:

– Belî, fena olurduk! dediler.

Ocak başındaki o taze yiğidin kurulu beş tabanca ve tüfeği vardı, birini bana bağışladı:

– Yiğit, şunu al, armağanım olsun, aşkımıza kullan! dedi.

Katırcıoğlu dediği yiğit de gümüş telli bir oyluk haşası ile telatin kesesini ve bir kaşıklık bağışladı; hasılı her biri bir hediye verdi:

– Bizimle birkaç gün burada otur. Kışın şiddeti geçsin, senden hazzettik. Bir musahip yiğitsin, dediler.

Ben:

– Billahi paşalıyız. Paşamızdan ayrılamayız. Lakin bu tufan boranda perişan olduk. İnşallah sabaha kadar bu kar sakin olur da paşaya gideriz! dedim."

Evliya Çelebi, feleğin çemberinden kırk defa geçmiş zeki adam, meşhur haramî Karahaydaroğlu ile en yakın adamlarının arasına düştüğünü derhal anlamıştı; safdilliğe vurup paşalı olduğunu kasten söylemişti. Pirî Fani Hacı Baba bu haydutların yatağıydı; bir paşanın şu kadar bin askerle o civara geldiğini anlatacak, haydutları, o kış gününde sığındıkları evden kaçırtacak ve sonra Hacı Baba'dan mal sızdıracaktı. Üstadı dinleyelim:

"Ben paşalı olduğumuzu söyleyince 'Beyim beyim' dedikleri o taze yiğit:

– Aman nasıl paşa? diye sordu.

– Erzurum'dan mazul olan Defterdarzade Mehmed Paşa, dedim.

– Bre o paşa şimdi nerdedir? Yiğit istermiş, biz de onu arayız... dediler.

– Bilmem şimdi nerededir? Şu mübarek Sarıalan Beli'ni aşarken tipi ve borandan tarumar olduk, dedim ve başımızdan geçenleri olduğu gibi anlattım. Bey hemen yerinden kalkıp elimi öptü:

– Sen kıştan bu eve düşüp can kurtardın, ama hak bu ki, sen asıl bizden can kurtardın. Bu evin avlusuna girdiğin zaman selam verip attan inmeseydin bin canın olsa birini bırakmazdık. Sen de bizi ev içinde ateş başında otururken bassaydın biz de canımızı kurtaramazdık. Allah senden razı olsun, sen bize biz sana can bağışladık. Bir paşanın geldiğini haber verdin, şimdiden sonra bize bu evde kapanmak haramdır. Kalkın tayfa silahlanın! dedi ve hemen belinden bir kemer çıkarıp bana verdi:

– Al şu kemeri kabul eyle, içinde 500 altın vardır. Lakin senden ricam şudur ki, besbelli mertsin ve yiğitsin, tuz ekmek yedik, tuz ekmek hakkını bilirsin, deveyi gördün mü? dedi.

– Vallah billah beyim küçücüğünü bile görmedim!.. dedim.

Cümle on iki yiğitle kucaklaşıp öpüştük. Beye bir Kaya Sultan çevresi verdim. Hemen atlarına bindiler:

– Hacı Baba, Evliya Çelebi! Sizi Allahaısmarladık. Allah sizden razı ola! diyerek gittiler.

Gerçi bunlarla bir gece sohbet ettim ama safayı hatırım yoktu. Bunlar gidince konak yeri ve ocakbaşı bana kaldı. Kendi halimde dururken bir de ne göreyim! Hane sahibi Hacı Baba hareminden iki bohça don ve gömlekle bir ekmek, biraz tuz, bir gümüşlü ağır kılıç, bir hüsnühat ile yazılmış mushafı şerifle gelip elimi öperek ağlamaya başladı:

– Kişi bastığını boğazlamaz. Beni ele verme, ak sakalıma merhamet eyle! dedi.

Arifane zarifane işin aslını bilmezlikten geldim, ama Hacı Baba rahat edemedi:

– Oğul! Hak senden razı olsun, eğer evime geldiğin gibi attan inmeyip onlara hınlarınca tatlı dil dökmeseydin, bastığın gibi cenk eyleseydiniz sizden ve onlardan çok kişi şehit olup evim barkım harap ve ehlü iyalim esir ve kebap olurdu... dedi.

– Bre Hacı Baba! Senin bir kere nimetini yedim ve evine geldim, bir ocak sahibi misafirsiz kalmaz adamsın; sana acıyıp el kaldırmayacak diğer yiğitleri cümle komşulara saldım. Tez onları çağırınız gelsinler, kahve içsinler, konak sahiplerine de tembih eyle bizim yoldaşlarımızı hoşça gözetsinler! dedim.

Yoldaşımız yiğitleri bizim konağa getirttim, kahve altı edip kahve içerek herkes yine kondukları evlere dönerken, 'Kulağınız kirişte olsun' diye tembih ettim. Bizim hane sahibini gayet telaş aldı, oğlanlarına, 'Hacı Baba'yı göz hapsine alın, belki firar eder, sakın gafil olmayın' dedim. O sırada kölelerimden Kâzım adındaki oğlan geldi:

– Ağa hane sahibi selam etti, 'Ağanın hatırı ne kadar mal ve hediyeyle hoş olur? Senden cevap isteriz, sana da bir şeyler veririz' dedi, diye haber getirdi.

– Sakının çapkınlar, hane sahibi sizi böyle oyalayıp kaçacak, kaçırırsanız sizin derinizi yüzerim! dedim, Kâzım'ı talim ettim, o da gitti Hacı Baba'ya:

– Vallah bizim ağa senin iyiliğini işitip geldi, hatırından geçmeyerek el kaldırmayıp ak sakalına merhamet etti, 'Her ne verirse versin makbulümüzdür' diyor, dedi.

Kâzım oğlan bunları söyleyince Hacı Baba iki zırh, beş gümüş kemer, beş gümüşlü tirkeş ve kalkan, üç gaddare, üç kılıç, bir kese kuruş, elli top Engürü (Ankara) sofuyla ağlayarak geldi:

– Halime merhamet edip beni ele verme, diye ayaklarıma kapandı.

– Be hey Hacı Baba sır saklamak kolaydır, ama bu kadarca şeyi sen bana neden ötürü verirsin? Benim iyiliğim bu kadar şey mi değer? dedim.

– Lütfen, bu kışta şu kadar yiğitle geldin, çok dert çektin. Ama gel malımı elimden al, kanıma ekmek doğrama. Ben ne yapayım, Allah belalarını versin, Kütahya'daki Anadolu paşasından kaçıp bu kışta yedi gecedir burada yatıp beni haramî yatağı yaptılar, söz söylemeye dermanım yok. Allah sizden razı olsun, hele kâfirleri kaçırıp beni halas ettiniz, dedi.

Hacı Baba eşkıya yataklığını böyle itiraf ettikten sonra hakimane eda takındım. Aslında ise hiçbir şeyden haberimiz yok, kışın şiddetinden el ayak tutmaz buraya can atmıştık. Onlar ise içeride ateş başından kalkmış eli ayağı tutar dalsatır fetalardı, isteseler bizden bir can bırakmazlardı. Hacı Baba'ya bu hali belli etmeyerek:

– Hey Hacı Baba, ben onların hepsini biliyorum, ama birkaçını bilemedim, Allah'ı seversen onları bana bildir! dedim.

– Ey oğul, oldu olacak, şimdiden sonra senden bir şey saklanmaz. İşte o ocak başında oturan ve sana bir çakmaklı tüfek bağış-

layan bey dedikleri Karahaydaroğlu Mehmed denilen aslandır, dedi.

– Ben onu bilirim, Katırcıoğlu'nu, Akyakalıoğlu'nu, Onyaganlıoğlu'nu, Kara Memo'yu, Yegen Hasan'ı, Dadaylıoğlu'nu da bilirim, öbürlerini bilmem, dedim. Ama Allah biliyor ya hiçbirini bilmezdim, ancak o gece sohbet ederken görüştük, biliştikti.

– Meydana sofra yayan yiğit Bayındıroğlu derler, zehri katildir, kapıyı bekleyen Kara Veli'dir, biri Efendilioğlu, biri de Burak Ali'dir, dedi.

O anda içime bir korku düştü, bu zehri katil haydutların şerrine uğramadığıma şükürler ettim ama ya bu akşam yine gelirlerse, Hacı da onlara 'Sizin malınızdan bu Evliya Çelebi'ye şu kadar mal verdim' derse iş nereye varırdı? Geceyi güç sabahladım."

Evliya Çelebi bu macerasına şöylece devam ediyor:

"Türlü şüpheler, korkular içinde hele şükür sabahı buldum. O sabah köye on nefer paşalı yoldaşımız daha çıkageldi:

– Bre Evliya Çelebi iki gündür sen neredesin? Paşa seni arar, durma, binelim gidelim! dediler.

Hacı Baba'ya:

– Tez Hacı Baba şu yoldan gelen yoldaşlara kahve altı getir, dedim, oğlanlara da:

– Bre durmayın, atları eyerleyin, Hacı Baba da bizimle yolcudur! dedim.

Kendisini alıp götüreceğimi duyunca hacının aklı başından gitti, ama on yoldaşım daha gelince bende korku kalmamıştı, ham tamaha düştüm, evvelce getirdiği hediyelere bakarak:

– Bak a canım Hacı Baba, biz sana itimat ettik, hediye işini sana bıraktık, meğer sende insaf yokmuş. Elinsafı nisfiddin demişler, verdiğin şeyi bu kadar yiğidin hangisine vereyim? İşte on yiğit

daha geldi. Ben bu verdiğin şeylerin birini alamam. İşte paşa buralarda, Hüseyin Tekkesi'ndeymiş, seni kılavuz alıp götürürüm, dedim.

Hacı şaşırdı:

– Varayım, haremimden dahi bir şey çıkarayım, dedi. O zaman celallendim; oğlanlarıma:

– Tutun şu ak sakallı kızıl kana boyanasıcayı! deyince oğlanlar hemen Hacı'yı yakalayıp ellerini ardına bağladılar. İhtiyar ağlayarak:

– Aman oğul! Bir kaşık kanıma girme! Ne istersen vereyim, sırrımı faş etme! diye yalvarmaya başladı. Hizmetkârlardan kimse bulunmasın, diye rica edince hepsini dışarı çıkarıp Hacı'yla yalnız kaldım. Ama gulamımın birine kuşdiliyle:

– Cümle yoldaşlarım silahlansınlar, ihtiyaten dursunlar, emrini verdim.

Hacı ile yalnız kalınca ne göreyim... Haremden, hancının oğlu bir kese altın, damadı üç hüheylan at, bir katar katır, yüz top sof, on iki kılıç gemi, üç gaddare, sekiz tirkeş, yedi eyer, altı Halep kalkanı, bir gümüş piştahta, iki çalar saat, yedi akrep saat, on Keşan kadifesi çıkarmışlar. Cümle kırk yedi nefer yoldaşıma da birer top bağışladı, cümlesi şad ve handan oldu. Ben de hane sahibinin bağlarını çözdürerek azat ettim; ben de kendisine bir gümüş tas, iki Kaya Sultan yağlığı, iki kıymetli fincan bağışladım. Damadına ve oğluna da birer Kaya Sultan makremesi verdim. Oğullarıyla kardeş olup Hacı Baba'ya da ahret oğlu oldum. İçerden henüz taze fidan altın parçası kızları çıkıp ellerinde birer bohça ak kenarlı paşa gömlekleri getirip elimi öptüler, ben de bu güzel kızların başlarına birer Kaya Sultan makremesi bağladım. Meğer Hacı Babamız Karayazıcı devrinden kalma eşkıya yatağıymış. Bu kadar malları alıp ve hane sahipleriyle vedalaşıp Balıkhisar köyünden çıktık... Yine kar içinde şimale doğru..."

Bu hatıranın bu son satırlarında adı sık sık geçen Kaya Sultan, Sultan IV. Murad'ın kızı ve Evliya'nın çok yakın akrabası Melek Ahmed Paşa'nın zevcesidir. Onun sarayında işlenen altın sırmalı çevreler, makremeler de gayet kıymetli sanat eserleri olacaktır.

Karahaydaroğlu Mehmed Bey'in tenkiline memur edilen Anadolu Beylerbeyi Küçükçavuş Ahmed Paşa kışı asker toplayarak cenk hazırlığıyla geçirmişti. Genç fakat yaman bir haydut karşısına çıkacak olan bu paşanın kısa hal tercümesi şudur: saray çavuşlarından Cafer Çavuş'un oğluydu, henüz on iki yaşlarındayken Sultan II. Osman'ın Hotin Seferi yılında, 1621'de o da babası gibi saray çavuşu olmuş ve "Küçükçavuş" lakabı o zamandan kalmıştı. Gayet yakışıklı, dilber bir gençti; Sultan İbrahim devrinde bu padişahın nedimelerinden biriyle evlenmiş, bu münasebetle pek çabuk yükselerek yeniçeri ağası, az sonra da Anadolu beylerbeyi olmuştu. Otuz dokuz yaşlarında, askerlikte, hele eşkıya cengînde tecrübesiz bir devletliydi.

Kütahya'dan mükemmel bir askerle çıkmış, eşkıyaya evvela Afyonkarahisar civarında rastlamış, Karahaydaroğlu bozulmuş gibi görünerek kaçmış, Ahmed Paşa da buna aldanarak Sandıklı Ovası'na gelmiş konmuştu. Bir gece orda gafil yatarken haramilerin baskınına uğradı.

Bu baskında paşanın leventlerinin hemen hepsi eşkıya tarafına geçmişti. Paşalıdan el kaldıranlar aman verilmeden kesildi. Ağaları tarafından yataktan çıkarılan Ahmed Paşa atlandırıldı ise de kaçamadı, yakalandı, Karahaydaroğlu'nun karşısına çıkardılar, ki, o sırada haramibaşının sağ eli yerindeki Katırcıoğlu Mehmed, baskında kaçmaya muvaffak olan paşalıların takibine çıkmıştı.

Karahaydaroğlu Küçükçavuş'a:

– A Devletli! Bayıraşmazlara güvenerek başından geçmiş bir kimsenin karşısına çıkmak nadanlığını gösterdiğin için sana acı-

yorum, işte seni azat ettim; yürü var git ve bir daha kullanamadığın askerle galip gelemeyeceğin düşmanın önüne çıkma! dedi.

Paşayı soydular, sırtında bir don bir entari bıraktılar ve başında bir takke ile bir beygire bindirip azat ettiler. Mehterhanesi, sancağı, otağı, bütün ağırlığı eşkıya eline geçmişti.

Naima Efendi anlatıyor: "Karahaydaroğlu'nun yarar pehlivanı Katırcıoğlu dedikleri şaki, kaçanları kovalamaktan dönüp paşanın azat edildiğini öğrenince Karahaydaroğlu'na:

– Bre oğlan! Ben ve sen onun eline gireydik şimdi başlarımız şu meydanda yuvarlanırdı, öyle düşmanı adam sağ salar mı? diyerek hemen atlandı ve paşanın ardına düştü. Biçare Ahmed Paşa'nın bindiği beygir levendi gibi köprü geçmez ve artık atlamaz makulesi, ileri adım atmaya dermanı yok laşeydi. Paşa henüz bir bayır aşmıştı ki, Katırcıoğlu nabekâr yetişti:

– İn aşağı bre hain! diye bağırarak paşayı attan yıktı, boğazlayıp şehit etti."

Bu Sandıklı zaferinden sonra Karahaydaroğlu'nun namı bütün Anadolu'ya yayıldı. Nerede asi ruhlu bir kişi varsa onun yanına koştu. İstanbul hükûmeti de bütün Anadolu'ya bir bildiri yaydı: "Karahaydaroğlu denilen şakiyi her kim katlederse şakinin malı kendisinden sorulmayacaktı, kendisine ayrıca bir de valilik verecekti."

Sandıklı Ovası zaferinden sonradır ki, Karahaydaroğlu Mehmed kervan yolu kesen haramilikten çıkıp şehir ve kasabalar vuran ve devlete meydan okuyan bir dağ padişahı oldu. Evliya Çelebi, "Katırcıoğlu ile beraber, asker yazmaya başladılar; başları kılıca gelesi ip sürtüyenlerden nice yüz itoğlu itleri topladılar" diyor. İlk hedef olarak Afyonkarahisar'ı seçmişlerdi. Afyon civarında Çay kasabası ağalarından zalim İsa Ağa bu yeni Celalîler arasına soktuğu emin bir adamının sayesinde bu tehlikeyi vaktinde haber

aldı. İstanbul'da Âli Osman devletini pençelerine geçirmiş mütegallibe Yeniçeri Ocağı ağalarına bir mektup yazdı, tehlikeyi bütün dehşetiyle anlatarak, "Karahaydaroğlu'na bir mansıp veriniz, başka türlü teskin olmaz, Afyon, Çal ve daha nice kasaba ve köyler Celalî ayağı altında ezilip kahrolacak" diye yalvardı ve mektubunu bir kadı efendiyle yolladı. Durumu bu efendi de ayrıca şifahen anlattı. Kendileri de birer şehir haydudu olan ocak ağaları o kadar mağrurdu ki, meşhur tabiriyle "bıyıklarını balta kesmiyordu." Bektaş Ağa:

– Bakın şu Çallı İsa'ya, bizden haramî için mansıp ister! dedi.

Mektubu getiren kadı:

– Sultanım, ehveni şer budur ki, Karahisar elden gider, deyince Koca Muslahaddin Ağa ayakdaşı Bektaş gibi kestirip atmadı, teklifi makul bir cevapla reddetti:

– Şerrin büyüğü haramîlere, eşkıyaya tuğ ve sancak vermektir ve bu suretle devlet ırz ve namusunu zedelemektir; eşkıya mansıp aldıkça cesur ve fettanlara yol açılır, memleket de harap olur, ama biz Karahaydaroğlu'na mansıp vermezsek bir iki kasaba harap olur, sonunda o şerirün de kellesi elbet alınır, dedi.

Karahaydaroğlu Mehmed, Afyonkarahisar'ı ve Çal'ı bastı, vakanüvis bu baskınları, "Katli rical, gareti emvâl; bütün çarşılar, bedesten, evler yağma edildi" diye bir satırda topluyor.

Bu faciadan sonra Sadrazam Mevlevî Sofu Mehmed Paşa, ki yaşı doksan sularında, dervişliği ariyet, son derecede haris ve tamahkâr bir adamdı, Karahaydaroğlu'nun tenkiline, o zamana kadar tuttuğu işi başarır bir kimse olarak tanınmış Abaza Hasan Ağa'yı memur etti ve ona, bu işi başardığı takdirde, o devirde geliri hayli kabarık mühim bir memuriyet olan Türkmen Ağalığı'nı vaat etti. Abaza Hasan Ağa hakikatte de bu işin ehliydi, bir Celalî'ye karşı Celalî usulüyle, cenge değil, baskına hazırlandı; 2 000

kadar bahadır yarar iş eri toplayarak fırsat gözledi ve Karahaydaroğlu'nun izini dikkatle takip etmeye başladı.

Afyon yağmasının sefası sürüldükten sonra Karahaydaroğlu Isparta üzerine yürüdü. Abaza Hasan Ağa da 2000 güzide askeriyle ondan evvel Isparta'ya geldi ve onun talimiyle Isparta âyan ve eşrafı genç ve toy dağ padişahına bir şefaatçi heyeti yolladı:

– Efendim Sultanım, ne isterseniz verelim, bize taarruz etmeyin! dediler.

Karahaydaroğlu Mehmed Bey, Ispartalılardan o zaman için çok büyük bir para, 3000 kuruş istedi:

– Baş üstüne, ahaliden toplayıp verelim, biz bu parayı tedarik edinceye kadar sizler şehrimiz dışındaki bahçelerimizde safanızda olun, dediler.

Karahaydaroğlu Isparta'nın meşhur gül bahçelerinde bir zevkusefa âlemine daldı. Ispartalılar, Abaza Hasan Ağa'nın talimiyle çengi avrat, köçek oğlan ve bol bol, su yerine rakı ve şarap yolladılar. Dört beş gün süren bu âlem Celalîleri tamamen kendinden geçirdi. Bir gece sabaha karşı, hepsi mest ve bihuş yatarken Abaza Hasan Ağa kendi askeri ve Ispartalı 1000 kadar leventle bir baskın yaptı.

Gül bahçelerinde soyunmuş, dökünmüş, yalınayak, bağrı açık yatan sarhoş Celalîler çabuk toplandılar, alaca aydınlıkta başlayan müsademe ikindiye kadar devam etti, "muhkem cenk oldu"; Abaza Hasan Ağa'nın askerlerinden 43, Karahaydaroğlu tarafından ise ancak 7 kişi öldü, buna rağmen Celalîler bozguna uğradı ve kaçmaya başladı.

Karahaydaroğlu Mehmed atlanıp kaçacağı sırada ayağından mızrakla yaralandı ve atından düştü, yârı garı Kara Memo beyinin altına hemen başka bir at çekti ve yaralı Mehmed Bey'i güçlükle bindirip kaçırabildi.

Darmadağın olmuşlardı. Büyük bir kısmı Katırcıoğlu Mehmed'in peşine takılıp gitmiş, Karahaydaroğlu'nun yanında ancak 25 nefer en sadık adamı kalmıştı. Bütün gece at sürmüşler ve izlerini kaybettirmişlerdi. Sabaha karşı bir köye indiler. Sağ ayağının bileği kırılmış olan Karahaydaroğlu çok ıstırap çekiyordu, yarasını tımar edecek bir cerrahı arayıp bulmak lazımdı, o da imkânsızdı.

Abaza Hasan Ağa köylere, kasabalara ulaklar çıkararak "Karahaydaroğlu'nun yerini haber verene beş at ve beş kese kuruş verileceğini, bilip de haber vermeyenin ve gizleyenin de evlerinin başlarına yıkılacağını" ilan ettirdi. Birkaç gün sonra bir yörük geldi, Karahaydaroğlu'nun yattığı köyü ihbar etti. Bir müsademe de bu köyde oldu, genç haydudun yanındaki 25 ayakdaşından 15'i de orada öldü, geri kalanı beyleriyle beraber diri tutuldu. Diri tutulanlar: Mestane Yusuf, Petekoğlu, Gül Mehmed, Susam Mustafa, Keleşoğlu, Dedenin Mustafa, Seyis Hüseyin, Güzel Mahmud, Çulsuz Ahmed, Hamamcı Veli; ölenler de, ki kelleleri alınmış ve yaftaları kellelerine konmuştu, şunlardır: Kara Memo, Yegen Hasan, Akyakahoğlu, Taşkavakoğlu, Değirmenci Mustafa, Küçük Mustafa, Çehreli Ahmed, Tekeli Süleyman, Çağşırcıoğlu, Efendilioğlu, Âyine Ahmed, Hasıryakanoğlu, Çalköylüoğlu, Hamidli Kasım, Tokalıoğlu.

İkinci bir rivayete göre Karahaydaroğlu mızrakla ayağından değil, kurşunla yaralanmıştı; Isparta bozgunundan üç gün sonra bir köyde yakalandığı zaman da yanında 25 kişi değil, ancak üç kişi bulunuyordu, hatta muhbir yörük Abaza Hasan Ağa'ya, "Müjde Sultanım, Karahaydaroğlu kurşun yarasından köyde kalıp cümle haşaratları dağılarak üç adamıyla bir damda kapanmıştır" demişti. Bilhassa Evliya Çelebi kurşunla yaralandığını söyler.

Karahaydaroğlu Mehmed Bey yakalandığı zaman on dokuz yaşındaydı; Naima, "Henüz sarı bıyıkları gelmiş taze yiğitti, iyi at

kullanır, silah kullanırdı" diyor. Diri on adamı İstanbul'da idam edildi.

Evliya Çelebi Karahaydaroğlu Mehmed Bey'in tutulmasını ve İstanbul'a sevkini şöyle anlatıyor:

"Yaralı olarak sığındığı köyde Karahaydaroğlu'nu basarlar. İçeri girenlerden yedi yiğidi yattığı yerden şehit eder. Kurtulma ümidi kalmayınca akılsız melun bir kamışa barut doldurarak yarasının ağzına dayayıp ateş vermiş, (canına kendi eliyle kıymak istemiş), oyluğu parça parça olup tiftik tiftik atılmış. Dermansız kaldığından cümle silahlarını elinden alıp bağlamaya dahi hacet kalmadan yakalamışlar.

Karahaydaroğlu'nu Üsküdar'a getirdiklerinde ben, Şam valisi olan Murtaza Paşa'nın yanında Şam'a gitmek üzere Üsküdar'a geçmiş bulunuyordum. Bir kalabalık alay, Karahaydaroğlu'nu iki beygire asılmış bir sedyeye yatırmışlardı; başında sarı ipekliden bir sarık, sırtında da yeşil bir kumaşla kaplanmış kürk vardı, benim çadırımın tam karşısında Ağa Tekkesi'ne götürdüler, geçerken iki yanına selam verdi.

Abaza Hasan Ağa sadrazama adam gönderip:

– Karahaydaroğlu haini sayei devletinizde yakalayıp getirdik, yarın sabah erkenden huzurunuza nasıl getirelim ve padişah divanına nasıl çıkaralım? diye sormuş.

Hasan bizim orduya geldi, Murtaza Paşa efendimizle buluştu, ben oradaydım. Paşa:

– Koca adam! Gazan kutlu olsun, kılıcını arşa astın, dedi.

Hasan Ağa, Karahaydaroğlu ile olan cengini tafsilatıyla anlattı, mecliste bulunanlar Karahaydaroğlu'nun, Katırcıoğlu'nun, Akyakalıoğlu'nun şecaatlerine hayran oldular. Hasan Ağa paşanın huzurundan çıkınca ben de ardından çıktım ve:

– Bizim Karahaydaroğlu beyfendimizi hamdi Huda ele geçirmişsiniz, dedim.

– Evliya, eğer Karahaydaroğlu ile aşinalığın varsa yürü gidelim, kendisiyle bilişip biraz teselli ver, onu katlettirmeyip Girit Adası'nda Venediklilerle cenk eden Serdar Deli Hüseyin Paşa'ya gönderilmesini taahhüt edip halas olacağını bildirelim, dedi; bu yolda daha sair talimat verdi.

Abaza Hasan Ağa ile birlikte Karahaydaroğlu'nun bulunduğu yere gittik. Ben:

– Esselamünaleyküm Beyim, hoş geldin, sefa geldin, dedim.

Beni derhal hatırladı tanıdı, son derece de zayıflamış, çöp gibi kalmıştı:

– Bre hay can kurtaran Evliya Çelebim! Sen de hoş geldin ve sefa geldin, ama ben nahoş geldim, işte siyaset meydanına getirildim! dedi.

Hasan Ağa ile beraber Karahaydaroğlu'nun yanına oturup nice tesellîler verdik. Bana:

– Evliyam, bilir misin, Engürü (Ankara) Vilayeti'nde Balıkhisar köyünde o kış günü bizi bastığın zaman senden ne acep can kurtardık, gaflet için de avratlar gibi ocak başında otururduk. Evliya Çelebi, o zaman senden can kurtardık, ama şimdi bu Hasan Ağa'nın sayei devletinde can kuşu uçacak gibi görünüyor! dedi.

Ve Hasan Ağa'ya Balıkhisar köyündeki vakayı anlattı, 'O gece bu Evliya Çelebi ile ne can sohbetleri ettikti' diyerek ağlamaya başladı. Çok müteessir oldum:

– Ne ağlarsın Beyim!.. Hemen padişah huzuruna varınca 'Padişahım, kuşça canıma kıyma, beni Girit Adası'nda Deli Hüseyin Paşa'ya gönder, din uğruna orada kâfiri kılıç çala çala şehit olayım' de, dedim.

Karahaydaroğlu:

– Be hey Evliya Çelebi, bu dünyada ölüm olduktan sonra sızlanmak ne boyuna borç ola, ben bir can için minnet mi ederim? dedi.

– Yok Beyim böyle söyleme, dedim, bir şahbaz yiğitsin, Girit fethinde bulunup orada bir sancakbeyi ol. Bir zaman da orada, hem de din düşmanlarına kılıç çal. Benim istediğim budur, eğer sen böyle dersen saadetli padişah gayetle hazzeder, senin cümle suçlarını affedip seni Girit Adası'na gönderir.

– Gel Evliyam, senin ağzını öpeyim. Sen iyi söylersin efendi ama, ben bana ettim, ben bana... dedi.

– Beni yanına çağırarak oyluğunu açtı. Ne göreyim! Oyluğu parça parça olmuş, çürümüş geniş bir yara, yarasının içinde parmak kalınlığında kurtlar. Kokusundan yanına varılmıyor. Sözünde devamla:

– Evliya Çelebi, bana teselli verdin, hatırımı hoş ettin, Allah senden razı olsun, dedi ve hemen koynundan altın mine zarflı bir saat çıkarıp:

– Şu saat senin kendi bağının koruk helvasıdır, yine sana nasip oldu!.. diyerek saati bana verdi.

Allah bilir ya, şu kadar yıl evvel Şam'a giderken bu Mehmed Bey'in babası Kara Haydar bizim kervanı İsaklı kasabası yanında çevirip vurmuş, beni de soymuş ve bu saati o zaman benden almıştı, şu kadar gecede eşkıyayla beraber dağlarda yatmıştım; meğer o zaman saatimi oğluna vermiş, işte o gün Üsküdar'da yine bana döndü geldi, Kaya Sultan'ın hediyesi çok sanatlı bir saati. Derhal tanıdım:

– Bre Beyim, bu saat benim saatim, dedim.

– Gerçektir, dedi, babam bana verirken söylemişti. İşte Hasan Ağa'ya sor, yollarda gelirken bu saat vesilesiyle hep seni andım...

O gün akşama kadar Karahaydaroğlu'nun yanında kaldım tür-

lü şeyler konuştuk, ama her sözümü evirip çevirip kendisine teselli verirdim. Ertesi gün erkenden Üsküdar'dan bir usta cerrah geldi, yarasını seksen yıllık şarapla yıkayarak cümle çürük etlerini çıkardı, yarayı tımar etti, merhemler koyup sarıp sarmaladı, ama oyluk kemiği paramparça olmuş. Yanından çıktıktan sonra cerraha beyin halinin nice olduğunu sordum:

– Bu yiğit iflah olmaz, ölür! dedi."

Evliya Çelebi'den anlıyoruz ki, başta kendisini yakalayan Hasan Ağa gelmek üzere, Karahaydaroğlu'nu padişaha affettirmek isteyenler olmuştu; bir beyzadeydi, şekavet yoluna babasının kan davasıyla çıkmıştı ve herkes biliyordu ki, hunhar değildi. Küçükçavuş Ahmed Paşa'yı azat etmek büyüklüğünü göstermiş; paşayı Katırcıoğlu öldürmüştü. Yıllarca sonra o müthiş kanlı haydut affedilecek ve bir sancakbeyliğiyle Girit cengine gönderilecekti.

Burada, bir uçurum kenarında ve dikenli bir sap üstünde açmış güzel çiçeği hatırlamalıdır, yolunup mahvolmak onun alın yazısıdır.

Karahaydaroğlu'nun on nefer adamıyla diri olarak yakalandığı haberi İstanbul'da son derece heyecan ve merakla karşılanmıştı; genç haydut hakkında herkes bir şey anlatıyordu ve herkes muhayyilesinin kudreti ölçüsünde bir haydut tasavvur ediyordu; dev yapılı, pala bıyıklı, paslanmış demir yüzlü, gözleri kan çanağı, kara kıllı bir canavar. Ya kazıklanarak, yahut çengele atılarak veya akla gelmeyen en ağır işkenceler altında öldürüleceğinden bahsediliyordu ve "Ne yapılsa azdır" deniliyordu. Üsküdar'a getirildiği öğrenilince, onu bir an evvel görmek için iskelelere akın başladı. Üsküdar bin bir ayak bir ayak üstünde, mahşer yerine döndü.

Abaza Hasan Ağa, konakladığı tekkeden Üsküdar İskelesi'ne kadar yollarda gayet sıkı muhafaza tedbirleri aldırdı ve Karahay-

daroğlu'nu halka teşhir ederek karşıya geçirirken bir mükemmel alay tertip etti. En önde alay çavuşları, atlı bir kıta, sonra üç kat mehterhane sonra Hasan Ağa'nın pür silah sarıca ve leventleri, onların ardında mızraklar üstünde on beş kelle, bu kesik başların ardında hepsi baş açık, yalınayak ve bellerine kadar gövdeleri çıplak, kolları arkalarına bükülüp bağlanmış, ayak bileklerine zincirler vurulmuş ve ayrıca hepsi bir zincire dizilmiş Karahaydaroğlu'nun on nefer Celalisi; onların peşinde yine pür silah askerler, askerin ardında at üstünde Abaza Hasan Ağa ve kapısının ağaları, pür silah içoğlanları; onun ardında iki beygire bağlanmış bir sedye içinde Karahaydaroğlu Mehmed Bey, yüzü solgun, fakat yine güzel, vücudu bitap, fakat bir şehlevent olduğu yine belli; onun ardında ellerinde mızraklarla 1000 atlı. Muhakkak ki tantanalı alaydı.

Genç ve güzel haydudu gören halk ilk anda şaşırıyor, gözlerine inanamıyor, onun renksiz dudaklarında acı bir tebessüm vakar ve gurur ile kendilerini selamladığını görünce duyguları bir anda değişiyordu; kadınlar ağlaşıyordu, bir canavar hayduda karşı duyulan gayz silinmiş, yerine, bir mazluma karşı beslenen şefkat, muhabbet yerleşmişti:

– Ah evladım, ah yavrum... Pek de gençmiş, pek de güzelmiş... sesleri duyuluyordu.

Ve sözleşilmiş gibi herkes:

– Allah padişahımıza merhamet ihsan eylesin. Bu şahbazı Girit Adası'nda Deli Hüseyin Paşa'ya göndersinler... deniliyordu.

Alayın gemilerle karşıya geçmesi saatler sürdü. İskeleden Paşakapısı'na kadar bir tantanalı gösteri de karşı tarafta yapıldı. Karahaydaroğlu Mehmed Bey İstanbul tarafında da halkın gönlünü fethediverdi.

Zamanımızın tabiriyle Karahaydaroğlu'nun birkaç milyonluk serveti vardı. Altın, gümüş nakit, mücevher ve kıymetli eşyadan

mürekkep bu servet Anadolu'da meçhul yatakların elindeydi, yahut dağlarda, derbentlerde gömülüydü. Doksanlık Sadrazam Sofu Mehmed Paşa, Karahaydaroğlu'nu, bu hazineleri ele geçirme hırsının heyecanıyla titreyerek bekliyordu. Burada yine Evliya Çelebi'yi dinleyelim:

"Yarası temizlenip sarıldıktan sonra Karahaydaroğlu'nu büyük bir alayla Üsküdar'dan İstanbul'a, sadrazama götürdüler. Görmek için ben de gittim ve sadrazamın oğlu Süleyman Bey'in yanında o meclise bulundum. İhtiyar Mevlevî vezir, ki başında Mevlevî külahı vardı, Karahaydaroğlu'nu kendisi sorguya çekti:

– Niçin bu kadar zamandır haramîlik edip ibadullahı katlederdin? dedi.

Karahaydaroğlu paşanın Mevlevî külahına bakarak:

– Dede Efendi! Kurt oğlu kurttum, kişi aldığına göre satar, babasından dedesinden gördüğünü yapar, Allah'ın hükmü... dedi.

Sadrazam cerraha yarasını sordu, cerrah:

– İlaç kabul etmez, deyince Hasan Ağa:

– Sultanım, Girit'e gönderin... dedi, vezir de:

– Olur, şimdi gönderelim, dedi.

Hasan Ağa'ya ve kırk kadar adamlarına hilatî fahireler giydirildi. Sadrazam Karahaydaroğlu'na sordu:

– Bre Karahaydaroğlu! Anadolu Beylerbeyi Küçükçavuş Paşa'yı niçin katlettiniz?

– Cenk halidir, öyle olur. Benim yanımda yakalamışlar, bağlı olarak getirildi, bir Osmanlı vezirinin ırzı vardır dedim, azat ettim, sonra Katırcıoğlu peşinden gitti, katletti.

– Baban da haramiydi, onun elde ettiği mal ve senin bu kadar zamandan beri ondan bundan aldığın mal hangi dağlarda gömülüdür? Hangi şehirlerin yataklarında gizlidir?

– Sultanım! Bu sorduğunun cevabını mahşerde vereceğim. Çı-

kası bir canım için bu kadar insanı ele verip ateşe atıp onlarda olan ve dağlarda bellerde gömülü olan malları söyleyemem. Koca Vezir, gün akşamlıdır, dün doğdum bugün ölürüm; sen hemen işini gör!

Sadrazam:

– Baş üstüne! diyerek asesbaşına ferman etti: Varın bunu Parmakkapı'da asın! dedi.

Karahaydaroğlu'nu paşanın huzurundan çıkardılar, kollarını arkasına bağladılar, bir hamal beygirine bindirerek yine büyük bir alayla Parmakkapı'ya götürdüler. Yolda iki tarafına aslan gibi bakar gülümserdi. Ben de atıma bindim ağlayaraktan beraber gittim. Boğazına ipi at üstünde geçirdiler ve altından atı çektiler, Karahaydaroğlu asılı kalıp ruhunu teslim etti; her şeyi beynehu beynallah gitti. Benim tarafımdan rahmetullahi aleyh..."

Evliya Çelebi hiç bahsetmiyor, o gün İstanbul halkına teşhir edilen on nefer Celalî, Karahaydaroğlu asılmak üzere Parmakkapı'ya götürülürken Paşakapısı'nda idam edilmiş olacaklardır.

Geçen asrın ortalarına kadar hırsız, haramî ve katillerin asılarak idam edildikleri Parmakkapı'nın yerini tespit edemedim, Çemberlitaş ile Çarşıkapı arasında bir yer olacaktır; burada sabit bir darağacı mı vardı, yahut idam mahkûmları bu mevkide bulunan bir ağacın dallarına mı asılırlardı, orasını da bilemiyorum.

Gürcü Abdünnebi

On yedinci asrın namlı vezirlerinden Gürcü Mehmed Paşa'nın yakın akrabası ve adamı diye meşhur Cafer Paşa'nın da küçük kardeşiydi; üçü de kul cinsi. Kafkasya'dan esirci penceresinde getirilmiş köleydi, Gürcü Abdünnebi'nin çocukluğu ve ilk gençliği İstanbul'da padişah sarayında Enderunu Hümayun'da geçmişti. Saraydayken okuma yazmadan ziyade pehlivanlığa, biniciliğe, kemankeşliğe heves etmişti. Güzel bir yüz ve tığ gibi çalak bir vücut yapısına sahipti ve gayette cesurdu. Saraydan sipahilikle çıktı, kısa zaman içinde kapıkulu sipahilerinin en ileri gelenlerinden biri oldu. Sultan IV. Murad'ın ilk saltanat yıllarında dalga dalga askerî ihtilallere karıştı. Bu padişah, kanlı, amansız, müstebit olarak ihtilal zorbalarını tepelemeye başlayınca kellesi alınacak olanların evvela defterleri tanzim edilmişti, sipahi zorbaları defterinin baş tarafına da Gürcü Abdünnebi'nin adı yazıldı. Kaçıp saklandı. Yerini yalnız Gürcü Mehmed Paşa ile Cafer Paşa biliyordu. Bu iki paşa, Sultan Murad'ın pek sevgili gözdesi Silahdar Mustafa Paşa'nın şefaatini temin ettiler ve bir gün Abdünnebi'yi sakladığı yerden çıkararak saraya getirdiler, soydular, yalınayak, başı açık, boğazına bir çatal urgan geçirerek padişahın huzuruna çıkardılar. Bir kolundan Mehmed Paşa, bir kolundan Cafer Paşa tutmuştu, taht

önünde diz çöküp aman diledi. Silahdar Paşa da padişahın ayaklarına kapanarak affını rica edince Sultan Murad sevgili gözdesine:

– Bir kıyafetli kâfirmiş, sana bağışladım! dedi.

Affedilen Gürcü Abdünnebi de Silahdar Mustafa Paşa'nın kapısına intisap etti. Bu kudretli hamisinin sayesinde Anadolu'da para çıkarılır işlerde kullanıldı. Pek çabuk zengin oldu, Niğde ve Bor taraflarında çiftlikler aldı.

Sultan Murad'ın ölümünden ve Silahdar Mustafa Paşa'nın idamından sonra İstanbul'la alakasını tamamen kesip Niğde'ye yerleşti. İstanbul'da yeni padişah Sultan İbrahim devrinin devletlilerine rüşvetler verip yine devlet adına vazifeler aldı. Avami tabiriyle işini tıkırına koydu, "cemi mal ve nizamı hal ile", bir eli yağda bir eli balda geçinip gidiyordu.

1648 senesi temmuzunda, o zamanlar büyük para olan 190000 kuruşa Safad voyvodalığını aldı, bunun 100000 kuruşunu Hazine'ye peşin olarak ödedi, ağustosun ilk günü de Sadrazam Hezarpare Ahmed Paşa'ya 30000 kuruş yolladı, Hazine'ye 60000 kuruş borcu kaldı. Gayette memnundu. Safad'dan bu 190000 kuruşun üç mislini çıkaracaktı.

8 ağustosta İstanbul'da bir saltanat darbesi oldu. Sultan İbrahim tahttan indirildi. Sadrazam Ahmed Paşa idam edildi. Yedi yaşında bir çocuk olan Sultan IV. Mehmed tahta oturtuldu. Devlet, bu padişahın büyük anası Kösem Sultan ile Yeniçeri Ocağı ağalarının pençesine geçti, doksanlık ihtiyar bir haris adam olan Mevlevî Sofu Mehmed Paşa da sadrazam oldu. Devlet hazinesini ve milleti biraz da bu yeni kumpanya soyacaktı. Sofu Mehmed Paşa ise Ahmed Paşa'dan işe başlamış, eski veziri bütün paralarını aldıktan sonra öldürtmüştü; bu arada henüz Hazine defterine işlenmemiş Gürcü Abdünnebi'nin 30000 kuruşu da kayıplara karışmıştı. Mehmed Paşa bu borç taksidini kendisinden tekrar istedi.

Gürcü Abdünnebi saraydan çıkmaydı; İstanbul'da kapı yoldaşları pek çoktu, Kösem Sultan'a da hediyeler gönderegelmekteydi. Ocak ağalarının en namlılarından Yeniçeri Ağası Kara Murad ile de gençliğinde cami derslerinden arkadaşlığı vardı, bunlara güvendi ve ihtiyar vezirin tekrar istediği 30 000 kuruşu yollamadı. Kara Murad Ağa hocadaşlık hakkını çiğnemedi, vezire giderek Abdünnebi'nin istenilen parayı vermemekte haklı olduğunu söyledi. Sofu Mehmed Paşa:

– Karun malına sahip, asılacak zorbayı niçin himaye edersin? diye sordu.

Kara Murad da:

– Sultanım, dedi; 30 000 kuruş az para değildir, hem bu zulmü çekmesi için Gürcü'nün suçu nedir?

Aç gözleri doymak bilmeyen Sofu Paşa kesti attı:

– O parayı Ahmed Paşa almış, ben elbet ki isterim, dedi.

30 000 kuruşu ısrarla istedi, Abdünnebi de vermemekte ısrar edince Safad voyvodalığını başka birine verdi. Gürcü'nün zararı da 30 000'den 130 000 kuruşa çıktı. Yapılacak iş, ya sineye çekmek yahut isyan etmekti.

O sırada İstanbul'da büyük bir vaka oldu. Kapıkulu sipahilerinin Sofu Mehmed Paşa'ya karşı ayaklanması, yeniçeriler tarafından kanlı bir şehir muharebesiyle bastırıldı. Tarihimizde "At Meydanı Cengi" diye anılan bu vakada, amansız bir sipahi kırımı olmuştu. Gürcü Abdünnebi bu vakayı büyük bir isyan hareketi için koz olarak kullandı. Öldürülen sipahilerin kan davasını güdecekti. Her zaman, her yerde bulanık suda balık avlamak isteyenler de çok olur. Zengin Gürcü'ye:

– Sende sipahilik gayreti yok mudur? Bu mertebe namın, şanın var, bu davaya bir atılsan, âlem sana uyar! İstanbul'da halk sipahilerle alay ediyor. Yeniçeriler ile halkın erazili bir sipahi gördü-

ler mi birbirlerine elleriyle boynunu vurmaya işaret ederler, sipahiyi İstanbul'da sokakta gezdirmez oldular. Sipahilik nedir, onlara göstermek gerek, dediler.

Gürcü Abdünnebi de elini hazinesine attı, etrafa para saçarak asker toplamaya başladı ve Niğde şehrinden çıkıp çiftliğine çekildi. Bu çiftlik, Dündar denilen sarp bir mevkide kale misali bir yerdi. Kuvveti günden güne çoğaldı. Etraftan gürûh gürûh gelip katılan sipahilerle 15000 kılıç oldular. Gürcü Nebi, "Bu işin sonunda kelleyi vermek de vardır, biçare hatun bizim yüzümüzden kül üstünde kalmasın" diyerek karısını boşadı ve ona nikâh bedeli adıyla rahat geçinebilecek bir para verdi. Sonra menzil menzil, kona göçe Konya'ya doğru yürümeye başladı. Konya'ya yüzlerce silahdar ve sipahi bayraklarıyla bir serdar azametiyle girdi. Konya sipahileri de bu isyana katıldılar.

O sırada Sofu Mehmed Paşa azil ve idam edilmişti. Kara Murad Ağa da sadrazam olmuştu. Devlet ricalinden Receb Ağa ile bir mektup gönderdi: "Muradın nedir? Düşmanın olan Sofu Mehmed Paşa işte azil ve katlolundu, cemiyetini dağıt" diyordu. Gürcü:

– Hocadaşımıza paşalık ve vezirlik mübarek olsun, lakin bizim davamız büyük. Sultan Ahmed vakasında bu kadar yoldaşlarımız öldü, namazlarını kasten kılmadılar. Kâfir miydik?.. Bu fitneye sebep olan paşa gitmiş, ama sipahilerin katline fetva veren Müftü Abdürrahim yerinde; biz davamızı artık padişah huzurunda göreceğiz, cevabını verdi.

Receb Ağa, Gürcü Abdünnebi'nin cevabını İstanbul'a 28 mayıs 1649 bir pazar günü getirdi. Sadrazam Kara Murad Paşa gaileyi def etmek için Şeyhülislam Abdürrahim Efendi'yi azlettirmek üzereydi ki, Anadolu Beylerbeyi Boynueğri Mehmed Paşa'nın ılgarla yollamış olduğu bir ulak geldi: bu Vali Paşa "Gürcü Nebi 15000 kılıç as-

kerle Kütahya'da Altıntaş mevkiine geldi. Katırcıoğlu Mehmed ve Kazaz Ahmed vesair namlı haramîler de leventleriyle Gürcü'nün yanında..." haberini veriyordu.

Maceralarını ileride tafsilatıyla anlatacağımız müthiş haydut Katırcıoğlu Mehmed, "eşkıya güzeli" Karahaydaroğlu'nun sağ eli, baş sergerdesi. Karahaydaroğlu'nun Isparta baskını bozgunundan sonra dağılan Celalîleri kendi etrafında toplamış, aylardan beri dağdan dağa dolaşıyordu. Çal kasabasını yağma etmiş. Eskişehir'den tehditle büyük bir servet kaldırmıştı. Yanında her biri zehir gibi 400 levent vardı. Gürcü Abdünnebi'nin isyanını haber alınca derhal bu meşhur sipahinin yanına koşmuştu. Kelleyi kurtarmanın tek çaresi, geçmiş suçlarının üstünden bir af süngeri geçirmekti, eğer Gürcü Abdünnebi davasını kazanırsa Katırcıoğlu'nu da affettirip ona devletten bir mansıp alabilirdi. Gürcü, haydudun kuvvetini küçümsemedi, pazarlığı kabul etti, Katırcıoğlu da onun şartını kabul etti; artık çapuldan, yağmadan, cana ve ırza tecavüzden el çekecekti.

Abdünnebi'nin Altıntaş'a geldiği haberi İstanbul'da büyük bir heyecan uyandırdı. Evvela mütegallibe ocak ağaları kendi aralarında toplandılar. Koca Bektaş Ağa:

– Şeyhülislamı azledersek, bu herif kendisinden korktuğumuzu zannedecek! dedi.

Koca Muslahaddin Ağa:

– Bu sefer de vezirden bizim başlarımızı isteyecek! diye ilave etti.

Kethüda Çelebi Mustafa Ağa da:

– Devlet demek biz demek, bir eğri külahlı sipahinin karşısında el kavuşturup duracak değiliz, Gürcü ile elbet ki cenk ederiz! dedi.

Sadrazam hiçe sayılarak Ağakapısı'nda verilen kararla kubbe

vezirlerinden Haydarağazade Mehmed Paşa, Gürcü Abdünnebi'ye karşı gönderilecek öncü kuvvetlere serdar tayin edildi.

30 haziran çarşamba günü Sadrazam Kara Murad Paşa'nın sarayında bir büyük meclis toplandı. Ocak ağaları, ulema efendiler, yeniçerilerle kapıkulu sipahilerinin ileri gelen zabitleri bu toplantıya iştirak etti. Evvela Kara Murad Paşa, Gürcü Abdünnebi'nin Receb Ağa eliyle kendisine gönderdiği mektubu okuttu. Mektup şöyleydi:

"Elhamdülillah biz de Müslümanız ve padişahımızın sarayından çıkmışız. O zalim ve katil Sofu Mehmed Paşa biz sipahileri nahak yere kırdı, bunca zaman saraylarda hizmet etmiş sipahi yiğitlerin kanun üzere ekmeklerini istemeleri suç oldu, bunca yiğidin kanına girip katletti ve hakkımızda kâfirler gibi 'Katilleri vaciptir' diye fetvalar verildi. O fetvayı veren adam hangi kitaptaki hükme dayandığını bize beyan etsin ve Sultanahmed vakasında ölen sipahilerin namazlarını ne sebeple kıldırtmadığını anlatsın. Ölülerimizin cesetlerini arabalarla deryaya döktüler ve bizlere 'Katli vacip kâfir' dediler. Şeriat isteriz, şeriat isteriz, şeriat isteriz!"

Gürcü Nebi haklıydı. Sipahi katliamı şeriat adına işlenmiş şeni bir cinayetti. Ve bu kanların vebali ocak ağaları ile Şeyhülislam Efendi'nin boyunlarındaydı, onların da Gürcü'ye verilecek cevapları yoktu. Ağalar:

– Bu herife cevap yazılmasın! diye homurdandılar.

Yeniçeri Ağası Kara Çavuş Mustafa Ağa kapkara cahildi meclisteki sipahilere:

– Bakaa sipahi yoldaşlar! Siz niçin o asi herifle gizlice konuşup anlaşıp bu kâğıdı getirttiniz? dedi.

Kapıkulu sipahilerinin söz bilir ileri gelenlerinden Zülfikâr Ağa:

– Hâşâ! dedi. Bu kâğıdı biz getirtmedik.

Bu iki ağa arasında şöyle bir münakaşa oldu:

– Anadolu'daki sipahilerin ulufe bahanesiyle İstanbul'a gelmesini yasak ettik, yine geliyorlar ve gelen sipahileri de sizler menzillerinizde saklıyorsunuz!

– Gelen var mı yok mu bilmeyiz ve menzillerimizde kimseyi saklamış değiliz.

– Biz Gürcü'nün üzerine gittiğimizde sizler İstanbul'da kalıp ayaklanır ve bizim yoldaşlarımızı katledersiniz!

– Hâşâ! Biz kahpe değiliz. İtimat etmezseniz Kelamullah getirin, Allah'ın keskin kılıcına yemin edelim.

– Biz sizin sözünüze de, yemininize de inanmayız.

– Orasını siz bilirsiniz. Bizler elhamdülillah Müslümanız, yemine inanırız ve inanla yemin ederiz.

Kara Çavuş sipahi bölük ağalarına döndü:

– Biz yeniçeri yoldaşlarımızı zapt ederiz, yeniçerinin eşkıyasını katledip denize atarız. Siz niçin yoldaşlarınızı zapt etmezsiniz ki Gürcü'nün etrafında kaç bin sipahi toplanmıştır?

Bir bölük ağası şu cevabı verdi:

– Sen ne söylersin Ağa Hazretleri! İstanbul'da olan yoldaşlarımızı biz de zapt ederiz. Taşradan gelenlere de yalnız ulufesini vermekle mükellefiz. Vazifeleri icabı dağda sahrada gezen herifleri burada nasıl zapt edelim? Hem Gürcü Abdünnebi'nin başında toplanmış olanların hepsinin sipahi olduğu nereden malum?..

Kara Çavuş bu ağa ile de şöyle konuştu:

– Biz onlarla cenge gideriz, siz de bizimle gelir misiniz?

– Elbet geliriz!

– Ama siz önden gideceksiniz, biz sizin ardınızdan yürüyeceğiz!

– İşte bu olmaz Ağa Hazretleri! Siz bizim ardımızı alın, sonra bize 'Gürcü ile müttefiklerdir' diye bir kara çalın, bizi arkamızdan vurun. Bu devletin bir nizamı vardır, biz o nizama uyarız, kapıku-

lu sipahisi, serdarın yanında yeniçeriyle at başı beraber gider Ağa Hazretleri!

30 haziran çarşamba günü Kara Murad Paşa Sarayı'nda toplanan büyük meclis tam bir curcuna içinde sona erdi. Kara Çavuş'un avamî münakaşalarından sonra Koca Bektaş Ağa hamal ağzıyla konuştu:

– Allah bir mi?.. Bir!.. Dinimiz bir mi?.. Bir!.. Eğer biz şimdi Gürcü'nün istediğini verirsek sonra bizi dahi ister! Âleme musallat olur, dedi ve daha türlü yaveler söyledi.

Gürcü Abdünnebi ile yanındakilerin katillerinin vacip olduğuna bir fetva yazıldı. Ulema efendilere imza etmeleri teklif edildi. Karaçelebizade Mahmud Efendi imza etmedi:

– Hele görelim, herife nasihat olunsun, şimdi henüz imza zamanı değildir! dedi.

Karaçelebizade Abdülaziz Efendi ise daha kesin ve sert konuştu:

– "Şeriatla sözümüz vardır" diye geliyorlar. 15 000 kılıç oldukları söyleniyor, bu kadar cemiyetle geldikleri halde bir ferdin malına, canına, ırzına tecavüz edilmemiştir. Bu adamlara niçin Celalî diyorsunuz? dedi.

Abdülaziz Efendi'ye cevap veren çıkmayınca meclis fetva imza edilmeden dağıldı. Fakat ocak ağaları "Katırcıoğlu denilen şakinin yanında olması Gürcü Abdünnebi'nin padişaha karşı isyan ettiğine delildir" diyerek fetvayı kadıasker efendiler ile sair ulemaya, evlerini teker teker dolaştırarak imza ettirdiler.

Gürcü'nün ordusuna karşı evvela İstanbul yolunu kapamak lazım geliyordu. Vezirlerden Tavukçu Mustafa Paşa'yı bir miktar yeniçeri ve ılgarla İzmit'e gönderdiler; bu yeniçeriler orada hendek kesip metrise girdiler.

Lakabı çok tumturaklı, Çatrapatra Topatan Ali Ağa da birkaç

kadırgayla İzmit'e gönderildi; o da gemilerdeki toplarla Gürcü Nebi'nin askerlerini denizden dövecekti.

2 temmuz cuma günü Sadrazam Kara Murad Paşa ile Yeniçeri Ağası Kara Çavuş İstanbul'daki bütün yeniçerilerle Üsküdar'a geçtiler ve Doğancılar Meydanı'nda bir askeri karargâh kuruldu. Koca Bektaş Ağa da İstanbul muhafazasına memur oldu.

Mütegallibe ocak ağalarının dinleri imanları paraydı, bu yolda en küçük fırsattan istifade ediyorlardı ve miktara bakmadan her şeye tenezzül ediyorlardı. Mesela bu Gürcü vakasında, Kara Çavuş, yeniçerinin azlığından bahsederek yeniden 2000 yeniçeri yazılması için bir ferman almaya muvaffak oldu. Yani 2000 acemi oğlanı yeniçeri olacak, birer ikişer akçe yevmiye alırlarken günde beşer akçeden yeniçeri ulufesine bağlanacaklardı. Bektaş Ağa, "İstanbul muhafazası için acemi oğlanları bana lazımdır!" dedi. Bakkal çırağı, kasap çırağı, hamal, kayıkçı, fırın hamurkârı, hamam çıplağı, tellak, adam başından onar kuruş rüşvet alınarak yeniçeri oldular, yeniçeri ulufesine bağlandılar. Bu suretle yeniçeri vesair kapıkulu ocaklarından üç gün içinde Üsküdar'a 10000 kişi geçirildi.

Bu sefer acemi oğlanları yeniçeri ağasına bir dilekçe verdiler: "Yeniçeri olmak kanunen bizim hakkımızdı, fakat keselerimizde onar kuruşlarımız olmadığı için rüşvet veremedik. Bize izin verin, kayıklara, dükkânlara, fırınlara, hamamlara gidelim, bir müddet çalışalım, onar kuruş biriktirip yeniçeri olalım!" dediler. Kara Çavuş ağızlarını kapamak için onlardan da 1000 kadar delikanlıyı yeniçeri yaptı. Bu suretle İstanbul'un asayiş ve inzibatına bakacak elde adam kalmayınca her mahalleden 10-15 kişi mahallesinin muhafazasına memur edildi ve şehirde silahla dolaşmak yasak edildi.

Öncü kuvvet serdarı Haydarağazade Mehmed Paşa da karargâhını Bağlarbaşı'nda kurmuştu.

Gürcü Abdünnebi İzmit'e yaklaşmıştı, onun öncüsü de 400 nefer zehir gibi levendiyle Katırcıoğlu Mehmed'di. Bu gözü pek yaman haydut İzmit'teki yeniçeri metrislerine tek başına pervasızca at sürdü ve silahlarına davranan yeniçerilere:

– Atman yoldaşlar, atman!.. Sizinle cengimiz yoktur, ben sizinle cenge değil, sohbete, öpüşüp koklaşmaya geldim! diye bağırdı.

Sahrada hemen bir meclis kuruldu, sohbet edilip kahveler içildi, İstanbul'daki devlet erkânının sefahati, zulmü, rezaleti konuşuldu. En, son, kayıkçı, hamal tellak uşaklardan alınan onar kuruş rüşvet kepazeliği anlatıldı. Katırcıoğlu on kadar yeniçeriyi geride Gürcü Abdünnebi'ye yolladı. O da:

– Yoldaşlar, kardeşler sizinle davamız yok! dedi ve gelen yeniçerilere cömertçe bahşişler ve hediyeler verdi.

İzmit'e dönen bu yeniçeriler de:

– Vallah billah bu adamlar makuldur! Bizimle cenge gelmemişlerdir, kardeşlerimizdir, bunlarla nahak yere dövüşüp ölmek ve öldürmek niçin? dediler.

Metristen çıktılar ve İstanbul yolunu tuttular. Bununla da kalmadılar, gemilerdeki yoldaşlarını da kendilerine uydurdular, gemiler de sahilden alarga oldu. Gürcü Abdünnebi tek kurşun atmadan İzmit'e girdi. Haydut Kazaz Ahmed'i artçı muhafız olarak bu şehirde bıraktı, kendisi İstanbul yoluna devam etti, fakat, Katırcıoğlu'nun tensibiyle sahil yolunu değil, iç karayolunu tercih etti.

İzmit'teki yeniçeriler geri dönüp "Gürcü yeniçeri ile barışmış" haberi yayılınca ocak ağalarını bir telaş aldı. Sadrazam bunu fırsat bildi, Receb Ağa'yı elçilikle tekrar Gürcü Abdünnebi'ye yolladı. Elçi, gelenleri Gebze arkalarında karşıladı ve Gürcü Abdünnebi'ye sadrazamın kendisini tuttuğu hakkında teminat verdi, o da biraz yumuşadı, şartını hafifletti, "Şeyhülislamı azletsinler, bizce kâfi!" dedi.

Receb Ağa 6 temmuz salı günü haberle dönünce ocak ağaları

kendilerini derhal topladılar, "Anlaşıldı, bu herifte iş yok, tehdidini yerine getireceklerden değil, bunu tepelemesi kolay!" dediler. Bilhassa Kara Çavuş cenkte ısrar etti. Çocuk padişah büyük anası Kösem Sultan'ın pençesindeydi, Kösem de ocak ağalarının saraydaki en büyük destekleri, kuvvetleriydi; onun işi olarak IV. Sultan Mehmed sadrazama bir ferman yolladı. "Bir herif sipahi yazıp memleketime asker çekmiş. Elbet ki onun hakkından gelesiniz!" Gürcü Abdünnebi'ye teminat vermiş olan Kara Murad Paşa bu fermanla müşkül duruma düştü.

Gürcü Abdünnebi de Tuzla'yı, Maltepe'yi süratle geçerek, Receb Ağa'nın ardından, 6 temmuz salı günü 15 000 kılıç askeriyle Bulgurlu Dağı'na konmuştu. Şimdi o dağa Küçükçamlıca diyoruz.

Bulgurlu Dağı sipahi ve levent çadır ve bayraklarıyla çiçek tarlası gibi donanmıştı. Ocak ağaları zalim ve kirli tagallübünü koruyacak olan ordu da bu tepenin batı eteklerindeki sahraya gelmiş konmuştu. Merkezde Serdar Haydarağazade Mehmed Paşa ile Yeniçeri Ağası Kara Çavuş yeniçerilerle yer almış, deniz tarafını teşkil eden sağ kanada yine yeniçeri kıtaları ve sipahi bölükleri yerleştirilmiş, sol kanatta da, maiyetinde on kadar paşa ile sadrazam bulunuyordu.

7 temmuz çarşamba sabahı Kara Çavuş yeniçerilerle hemen hücuma geçmek istedi; serdar mani oldu:

– Devletli Ağa, acele buyurmayın, sabredin, belki ahval hayra tebeddül eder, bu gaileyi cenk olmadan atlatınız! dedi.

Haydarağazade Mehmed Paşa kalben Gürcü Nebi'nin iyi bir adam olduğunu kabul etmişti, bu büyük davaya, gördüğü haksızlığa dayanamayarak atılmıştı. Ta Niğde'den kalkmış, Bulgurlu'ya kadar gelmiş, yollarda, köylerde, kasabalarda tek kişinin ne malına ne de evladü iyaline tecavüz edilmişti. 15 000 asker konup kalk-

tığı menzillerde ihtiyacı olan şeyleri esnafa parasını tıkır tıkır sayarak satın almıştı, bu görülmemiş işitilmemiş şeydi.

Hakikatte de Gürcü Nebi cenk için gelmemişti. Etrafına topladığı kuvvet karşısında hakkının teslim edileceğine inanmıştı. Bilhassa sadrazamın şahsına itimadı çok büyüktü. Kara Murad Paşa'yı mert bir adam biliyordu. Dev gibi cüssesi, kara yağız yüzü, türlü mihnet çekerek neferlikten yetişme bir yeniçeri olan vezir aslında mert adamdı. Ocak ağaları devlet idaresini pençelerine alırken, yeniçeri ağası olan Kara Murad'ın gayret ve hizmeti çok büyük olmuştu, fakat Sofu Mehmed Paşa'nın yerine sadrazam tayin edilince, hükûmet işlerine karışmakta devam eden eski arkadaşlarıyla arası açılmıştı. Gürcü Nebi'yi bu badireden sahimi olarak kurtarmak istiyordu. Elçi Receb Ağa'yı anlaşmak üzere tekrar göndermek istedi, ağa gitmedi. "Benim konuşacak yüzüm kalmadı" dedi. İki bölük çorbacısı gönderdi.

Gürcü Abdünnebi büyük bir buhran geçiriyordu. Bu davanın başı bir 30000 kuruştu. Halbuki kendisi öylesine zengindi ki, Bulgurlu'ya, on beş senede biriktirdiği tam on beygir yük altın ve gümüşle gelmişti. Şimdi, bu 30000 kuruş yüzünden yüzlerce ve belki binlerce şahbaz yiğidin masum kanı dökülecekti. İki bölük çorbacısını sevinçle karşıladı, onlara, "Biz cenk için gelmedik. Bize kâfir diyerek kanımızı dökenlerden bunu niçin yaptıklarını sormaya geldik. Olmadı, biz de davamızdan vazgeçtik, varın Kara Murad Paşa Hazretleri'ne arz edin, o da bizim şanımızı, şerefimizi korusun. Katırcıoğlu denilen haydudu yanımıza aldık, ona nasihat verdik, doğru yola soktuk. Katırcıoğlu'na ve Kazaz Ahmed'e birer sancakbeyliği verilsin, şimdi dönelim, gidelim, arada kan olmasın" dedi.

Çorbacılar bu haberi getirince Kara Murad Paşa birden vezirliğini takındı, ocak ağalarına sormadan Katırcıoğlu ile Kazaz Ah-

med'in sancakbeyliği buyurultularını yazdırttı, tuğralarını çekmek üzereydi ki Kara Çavuş yanında bir don gömlekle soyulmuş yirmi kadar adamla vezirin otağına geldi. Bunlar Bursa'dan gelen bir sancakbeyi ile adamlarıydı. "Gürcü Abdünnebi Altıntaş'a konduğunda Katırcıoğlu Bursa taraflarına akın etti, bizi soydu, canımızı güç kurtardık" dediler. Kara Çavuş da, "Sultanım, siz de o hayduda sancak verirsiniz. İşte bu olmaz!" dedi.

Vakit tam öğle üzeriydi, Bulgurlu cengi başladı, güneş ufka yaklaşıp sararıncaya kadar devam etti. Bu cengin en mühim sahnesini nakledelim:

Katırcıoğlu 200 kadar yaya sekbanı bir koru içinde sakladı, sonra kendisi 400 atlı leventle hücum etti, bozulup kaçar gibi yaptı, karşı tarafı sekbanların pususu önüne çekti,onlar da bir yaylım ateşiyle bir anda 800 kişiyi yere serince bu sefer paşalılar hakikaten bozuldu; Katırcıoğlu ve leventleri yaman kılıç çaldılar. Zafer yeli Gürcü Nebi tarafına esmeye başlamıştı ki bu eski sipahi:

– Ümmeti Muhammed'i kırdıramam! Dönün geri! diye bağırdı ve kendisi çadırlara uğramayıp geriye, Gebze tarafına doğru at sürmeye başladı.

Onun sesini işitenler ve çekildiğini görenler de peşine takıldılar. Yolsuz dere tepe giderek Gebze'ye de uğramayarak soluğu İzmit'te, Kazaz Ahmed'in yanında aldılar. Orada Katırcıoğlu dayanamadı:

– Be hey ahmak Gürcü! Niçin bizi bozguna verdin? Tam zaferi kazanırken geri dönecektin de bu işe niçin giriştin? Benim kellem zaten koltuğumda, var bundan sonra başını kurtarabilirsen sana aşkolsun Ağa! dedi ve burunları bile kanamamış 400 leventiyle ve "kemali şevketle haramiliğe" döndü. Yollarda yapmadığını bırakmadı, en ağır darbesini de Adapazarı yedi, oradan Söğüt dağlarına çıktı. Kazaz Ahmed Akşehir'e gitti, Gürcü Nebi Niğde'ye

çekildi ve oradan, "Anadolu bizim, Rumeli de sizin!" diye bir mektup yolladı, İstanbul'da buna kahkahalarla güldüler.

Bulgurlu cenginde Gürcü Abdünnebi tarafından 100, beri taraftan 1 500 ölü verilmişti. Abdünnebi cenk alanını terk ettikten sonra şiddetli bir takibe girişilmiş, Kara Murad Paşa'ya Celalî kellesi getirilmeye başlanmıştı. Paşa kelle getirenlere usulen bahşiş veriyordu, fakat bu kesik başlardan birini tanıdı, kendi adamlarından birinin başıydı; meğer yeniçeriler vesair kapıkulu askeri bahşiş almak için kendi ölülerinin kafalarını kesip getirirlermiş. Paşa bahşişi kesince kellenin de ardı kesildi.

Gürcü Nebi'nin başını getirene büyük bir mükâfat vaat edildi ve bütün Anadolu vali ve sancakbeylerine bu yolda emirler yazıldı. Bulgurlu'da bıraktığı hazinesi yağma edilmişti.

Kazaz Ahmed sözde takipçi kuvvetleri tutmak için Gürcü çekilip gittikten sonra birkaç saat İzmit'te kaldı ve bu kasabadan 2000 altın haraç kaldırdı. Takipçilerin yetişmesiyle yapılan müsademede yaralandı, Akşehir'de tutuldu. Hakaretle İstanbul'a getirildi ve Parmakkapı'da asıldı. Kırşehir Sancakbeyi İshak Bey de Kırapınar'da Gürcü Abdünnebi'yi bastı, fakat ancak ölü olarak ele geçirebildi, kesik başını İstanbul'a yolladı. Eylül ayı içindeydi. Abdünnebi'nin kellesi Babı Hümayun önüne atıldı.

Katırcıoğlu Mehmed

Katırcıoğlu Mehmed, Karahaydaroğlu Mehmed Bey'den yedi sekiz yaş kadar büyüktü; Teke Vilayeti yörüklerindendi, bir dağlıydı. Harami olup kervan yolları kesmeye başladığında yirmi dört, yirmi beş yaşlarındaydı. Hakkında yazılanlardan çıkarabildiğimize göre uzun boylu, koşarlı uçarlı, kaplan pençeli ve zehir gibi kaplan vahşetinde bir delikanlıydı. Kara kaşlı, kara gözlü esmer yüzüne, üst dudağını örten bıyıklarını ve çenesini sarmış mühmel sakalının ayrıca bir heybet vermiş olduğunu söyleyebiliriz. "Binicilikte onun üstüne yiğit yoktu" derler.

Karahaydaroğlu Mehmed Bey, Velibaba Tekkesi'ni basıp içinde bulduklarını keserek Şuhut Dağı'na çıktığı zaman yanına ilk koşanlardan biri Katırcıoğlu olmuştu. Kımıral bıyıkları yeni yeni terlemeye başlamış o nevcivan dağ padişahının şahbaz ve şehlevent veziri, baş sergerdesi olmuştu. Üzerlerine gönderilen Anadolu Beylerbeyi Küçükçavuş Ahmed Paşa'yı bir gece Sandıklı Ovası'nda basıp bozguna uğrattıklarında Katırcıoğlu kaçan paşalıların takibine çıkmış, Kadahaydaroğlu da yakaladıkları paşayı soyduktan sonra serbest bırakmıştı. Takipten dönen Katırcıoğlu, "Paşa nerede?" diye sorup da serbest bırakıldığını öğrenince Karahaydaroğlu'na:

– Bre oğlan! Sen ve ben onun eline geçmiş olsaydık kellelerimiz şimdi şu meydanda yuvarlanırdı! diye bağırmış ve hemen atına binerek paşanın ardından gitmiş ve henüz bir bayır aşmış olan o biçareye yetişerek, "İn bre hain!" diye paşayı atından yıkmış, başını kesmişti.

Karahaydaroğlu ile beraber Isparta önünde Abaza Hasan Ağa tarafından basıldıklarında ve bozguna uğradıklarında o büyük çeteyi dağıtmadan kaçırabilmişti. Karahaydaroğlu'nun namı ortadan kalkınca Katırcıoğlu adı haramilik yolunda dehşet saçan tek isim kalmıştı.

1649 yılı baharında 400 leventle Bolvadin yanından geçerek Çay kasabası üstüne yürüdü. O tarihlerde Afyonkarahisar âyanından bir İsa Ağa vardı; hem çok zengin, hem de gayet namuskâr, büyük şeref ve itibar sahibiydi, öylesine ki, sözü İstanbul'da dahi geçerdi; geniş toprakları Çay civarında olduğu için de Çaylı İsa Ağa diye anılırdı. Katırcıoğlu'nun Çay üzerine yürüdüğü haber alınınca İsa Ağa'nın kardeşi 1 000 kadar yiğitle kasaba dışına çıkmış ve eşkıya ile muhkem cenk etmiş, onları sindirmişti. Meğer haramîlerin yılgınlığı bir oyunmuş, kaçmışlar, arkadan dolaşmışlar ve Çay kasabasını ateşe vermişler; evlerinin hemen hepsi ahşap olan kasaba yanmaya başlayınca Çaylılar şaşırmış, bozulmuştu. Alevler arasında Çay'a giren haydutlar da öyle bir talan yapmışlar, ayaküstü öyle şenaat ve melanette bulunmuşlardı ki ertesi gün tamamen yanıp külleri tüten kasabaya girenlerin tüyleri ürpermişti.

Çay faciasından sonra Katırcıoğlu Akşehir önüne geldi, Subaşı Bahçesi diye meşhur bir cevizliğe indi, dehşet içinde kalan Akşehirliler hemen toplandılar hayduda bir heyet gönderdiler, ayağına düşüp yalvardılar. 3 400 riyala pazarlık kesildi, bu parayı tamamen tahsil eden Katırcıoğlu da Akşehir önünden çekildi. Beyşehir taraflarında birkaç köy vurdu, oradan Seydişehir'e gitti ve kasabaya

leventlerinden birini göndererek 2000 kuruş haraç istedi: "Kendi elleriyle mi getirirler, yok varıp elimle mi alayım?" diye sordu. Gençliklerinde Celalî olup dağlarda dolaşmış, sonra tövbekâr olarak vatanları olan Seydişehir'e çekilmiş Cebecioğlu Mahmud Ağa ile Dağlardelisioğlu Mehmed Ağa hemşehrilerine bir haydudun istediğini kendi eliyle almasının ne demek olduğunu anlattılar ve toplanan 2000 kuruşu kendi elleriyle götürdüler, bir dağ eteğinde buldukları Katırcıoğlu'na teslim ettiler.

Teke Valisi Topal Mehmed Paşa, Katırcıoğlu'nun tenkiline memur edilmişti, 1 200 kılıçla o sırada çıkageldi. Katırcıoğlu'nun yanında 700 levent vardı, Kaşıklı önünde çarpıştılar. Haramiler önce bozuldular, toplu olarak kaçtılar, fakat Karacaören mevkiinde birden durarak kendilerini oraya kadar kovalayan ve kuvvetlerinin bir kısmını arkada bırakmış olan Topal Mehmed Paşa'yı bozguna uğrattılar, paşa eşkıya elinden canını güçlükle kurtararak Seydişehir'e sığındı ve hıncını bu kasabanın halkından aldı:

– Siz Katırcıoğlu'na para vermişsiniz... Bana dahi levent lazımdır, levent yazmak için de para lazımdır! diyerek cebren ve kahren 2000 kuruş da o aldı.

Bir müddet daha dağlarda dolaşan ve kervanlar çevirip soyan Katırcıoğlu Niğde'de Gürcü Abdünnebi'nin isyan ederek levent yazdığını işitince onun yanına gitti. Gürcü:

– Bizim davamız büyüktür, devleti zulümle perişan edenlere karşı kıyam ettik, sen ve leventlerin haramîlikten el çekerseniz sana bir mansıp almayı vaat ederim, dedi.

Katırcıoğlu Gürcü Abdünnebi'nin şartını kabul etti ve onunla beraber Üsküdar arkasında Bulgurlu'ya kadar geldi. Fakat Gürcü'nün ani bir kararıyla kazanılmış bir muharebeyi kaybettikten sonra İzmit'te Gürcü Abdünnebi'den ayrıldı ve "kemali şevketle haramîliğe" döndü. Vakanüvis bu şatafatlı tabiri kullanmakta hak-

lıdır. İzmir dönüşü Mudurnu civarında Ada kasabasını vurdu, yağma edip yaktıktan sonra kasabadan 200 kadın çıkardı ve leventlerine taksim ederek "fuhşi azim irtikâp etti". Haramiliğin şevketi de elbet ki böyle bir şenaat olacaktı.

Katırcıoğlu bu 200 kadını ve kızı teker teker önünden geçirmiş, on dört on beş yaşlarında iki güzel kızı da kendisi için seçmiş, kızların saçlarını kestirmiş, erkek esvapları giydirerek oğlan kıyafetine soktuktan sonra atlara bindirmiş, onlarla beraber tekrar Şuhut Dağı'na çıkmıştı.

Katırcıoğlu Mehmed için artık kurşunla vurulup ölmek hatta cellat satırına baş vermek veya asılmak herhalde lütuf olurdu. Ele geçmeye görsündü, en korkunç işkenceler altında idam olunacağı muhakkaktı, bunu kendisi de biliyordu. Dağlarda, ormanlarda gömülü büyük bir hazinesi vardı, onu alıp en namlı leventlerinden yüz kadar yiğitle İran'a kaçmayı düşündü; fakat Kalenderoğlu'nun akıbetini hatırladı, namı nişanı kaybolan Kalenderoğlu'nun orada öldürüldüğü aşikârdı. Katırcıoğlu yaklaşmakta olan kıştan korkuyordu. Dağda barınamayacakları için çetesini dağıtmaya, en yakın sekiz on adamıyla bir köyde barınmaya mecburdu. Basılıp yakalanabilirdi.

Katırcıoğlu bir gece sabaha karşı Çay kasabası civarında meşhur İsa Ağa'nın çiftliğine indi. Zengin ve şerefli adamın zevceleri ve çocukları müthiş haydudun pençesine düştü, aralarında İsa Ağa'nın şu kadar kız evladı arasında gözünün bebeği sevgili tek oğlu da bulunuyordu. Aslında Katırcıoğlu bunların çiftliğe geldiğini casusları vasıtasıyla haber alarak çiftliği basmıştı. "Korkmayın, mala, cana, ırza el uzatmam" dedi. Sonra çiftlik halkından birini Afyon'a İsa Ağa'ya gönderdi: "Hemen kalksın İstanbul'a gitsin, beni affettirsin... Yahut ki ben hanümanını yıkıp, ırzını paymal eder

ve oğlunu da alır İran'a giderim!" diye haber yolladı.

Bu haberi alan İsa Ağa deliye döndü, at sırtına düşüp ılgarla İstanbul'a gitti, Sadrazam Kara Murad Paşa'nın ayaklarına kapandı, durumu bütün ciddiyetiyle anlattı; "Sultanım, Katırcıoğlu bir yarar bahadır habistir... Üzerine bu kadar paşa ve asker gönderildi, başı alınamadı, bundan sonra da zafer bulunması belli değil... Ortada köylü fukara zengin halk eziliyor... Bu şakilerden birinin cezasını da gelin siz affedin, yemin ederim ki, Katırcıoğlu'nun devlet hizmetine liyakati vardır... Onun affını duyan sair eşkıya da aman diler... Sonra bir yolunu bulur, hakkından gelirsiniz!" dedi.

Sadrazamın "Affettim" demesi kâfi değildi, usulen Allah'ın adına yemin edilerek haydudun eline aman mektubu verilecekti. Kara Murad Paşa:

– Ağa, senin hatırın büyüktür, ben affettim, lakin aman mektubu vermem, mektupları erkânı devlet versin! dedi.

Çaylı İsa Ağa kapı kapı dolaştı, Yeniçeri Ağası Kara Çavuş'tan, şeyhülislamdan, Anadolu ve Rumeli kadıaskeri efendilerden, kubbe vezirlerinden, saraydan kızlarağasından, silahdarağadan, İstanbul âyan ve eşrafından yirmiden fazla aman mektubu aldı. Bunların hepsi büyük yeminlerle, İstanbul'a geldiği takdirde bütün suçlarının affedileceğini, kendisine bir mansıp verileceğini, adamlarına da münasip dirlikler verileceğini yazıyorlardı. İsa Ağa Çay'daki çiftliğe dönüp mektupları Katırcıoğlu'na teslim etti.

Kış ağzı olduğu için yanında ancak 200 kadar levendi kalmıştı. Katırcıoğlu, koynunda aman mektupları, onlarla beraber İstanbul yoluna çıktı. Hemen hepsi erkek güzeli tığ gibi şahbaz ve şehlevent dilaverler, hepsi pür silah, yağma malı en güzel esvapların içinde ve en güzel atların üstünde bu haydut kafilesi, bir sirk alanındaki aslanlara, kaplanlara benziyordu; yolları üstündeki köy ve kasabalardan bir dehşet havası bırakıp geçtiler. Katırcıoğlu Üsküdar'a

dar'da sadrazamın en itibarlı ağalarından Çatrapatra Topatan Ali Ağa tarafından merasimle karşılandı. Kendisine ve adamlarına İstanbul'da mükellef bir konak tahsis edilmişti. İstanbul'a geldiğinin ertesi günü vezirin huzuruna çıkarıldı; mutat merasimle kürk giydirildi. Kara Murad Paşa geçmiş suçlarından hiç bahsetmedi, dereden tepeden bahsedildi. Katırcıoğlu kaba yörük ağzıyla çok tatlı konuşan bir meclis adamıydı. İri kara gözleri zekâ ışığıyla şimşirak taşı gibi parlıyordu, üzerinde, bulunduğu meclisi teshir eden bir şeytan tüyü vardı.

Namlı haydudu vezirden sonra Padişah da huzuruna kabul etti. Katırcıoğlu'nu saraya Kara Murad Paşa götürmüştü. Murad Paşa dev yapılı bir adamdı şakiyi ensesinden tutmuş çocuk padişah Sultan IV. Mehmed'e:

– İşte Katırcıoğlu dedikleri hınzır budur Padişahım. Affını rica ederek mübarek ayağına yüz sürmeye geldi! demişti ve Katırcıoğlu'na da "düş!.." demişti o da dizüstü çökerek yer öpmüştü.

O gün resmen affedildi ve kendisine Beyşehir sancakbeyliği verildi. Yanındaki iki yüz şaki de affedilerek bunların ileri gelenlerinden on sekizine kapıkulu sipahiliği verildi. Katırcıoğlu ile adamlarının bir müddet İstanbul'da istirahat etmeleri için de izin verildi. Döktükleri kanların ve türlü şenaatlerinin üstünden af süngeri geçirilen haydutlar İstanbul'da iki ay kadar kaldılar. Bu iki ay adeta bir festivale döndü. Katırcıoğlu'na tahsis edilmiş konağın önü panayır yeri gibi her sabah halkla dolmaktaydı. Mesela al kadife çağşırlı, al kadife cepkenli eğri külahının üstüne al ipekli bir vala sarmış henüz on altı on yedi yaşlarında bir delikanlıyı göstererek:

– Bu şahbaz Akyakalı Bekir'in oğlu Şah Yunus Bey'miş...

– Allah hünkârımıza bağışlasın... Ak alnına kara zülfünü dökmüş mahbup cihandır! diyorlardı.

Çarşı pazar dolaşırken, yahut bir hamama girdiklerinde peşleri sıra bir meraklı kafilesi eksik olmuyordu. Katırcıoğlu ise ulema, vüzera, âyan ve eşraf tarafından mükellef ziyaretlere çağırılıyordu. Bir gün şeyhülislam efendinin ziyafetinde padişahın huzuruna çıkışını şöyle anlatmıştı:

"Saadetli padişahımın karaca karaca gözlerini görünce ödüm patlayayazdı. Paşa 'Düş' dedi, yüzüm üstüne düştüm... Ama 'Düş' demese yine ayak üzere duracak takatım kalmamıştı, düşecektim, hemen:

– Allah hünkârımın yaşını uzun etsin!.. dedim, yer öptüm."

Namlı bir cirit oyuncusuydu. Naima şöyle anlatıyor: "Veziriazamın vesair vüzera ve âyanın ciritçi ağalarıyla ciride çıkardı, vezir ve cümle âyan seyrederlerdi. Katırcıoğlu'nun at kullanıp cirit ve mızrak oynatmasına hayran olurlardı... Her kime hamle etse elbet ki cirit vurur, değme şahıs ona cirit vuramazdı..." diyor.

Seydişehir'den sonra Karaman valisi tayin edildi. "Katırcıoğlu Mehmed Paşa" unvanıyla Konya'ya gitti. Bu vazifede bulunurken Girit cengine gönderildi, orada kısa bir zaman içinde dillere destan olan bir kahraman oldu, kendisine vezirlik payesi ile Anadolu Beylerbeyliği verildi. 1666'da Köprülüzade Fazıl Ahmed Paşa sadrazam ve serdar olarak Girit'e gittiğinde kendisini karşılayanlar arasında Katırcıoğlu da bulunuyordu. Sarp dağlar arasında bir geçitten geçerlerken serdar Katırcıoğlu'na latife yollu takıldı:

– Mehmed Paşa! Ne güzel beklenecek yerlerdir, dedi, eski haramîliğini hatırlattı.

Katırcıoğlu da:

– Efendim, iyi dağlardır ama kervanı işlemez! dedi.

Katırcıoğlu Mehmed Paşa 17 aralık 1668'de Girit'te Kandiye Kalesi muhasarasının en kanlı muharebesinde şehit oldu.

Sakarya Şeyhi

On yedinci asrın ilk yıllarında Eskişehir ile Bilecik arasında Bozdağ'da Sakarya Nehri kıyısında bir Bektaşî tekkesi vardı. Önünde koca nehir gürül gürül akar etrafı çam ormanlarıyla kaplı, haşmetli bir güzelliğin aguşunda, uzaktan bakılınca şahin yuvası, içine girilince, mermer döşeli avlusu, avlusunda fıskıyeli havuzu, derviş odaları, şeyh köşkü, semahanesi, misafirhanesi ile Türk yapı sanatının bir bediasıydı. Kapısının tahta kanatları üstüne güzel bir hat ile, "Girene kapımız açık, yiyene aşımız hazır" yazılmıştı.

Burada yaşayan canların, gül gibi kokmasalar dahi, yeşil yapraklar ortasında açmış al, sarı mor yaban şakayıklarını andıran bir hayatı vardı; ilim ve irfan ile ilgisi olmayan, bir güzel gördüler mi hû deyip taban ve ar ü namus şişesini taşa çalıp kıran gönlü büyük âşıklardı; "iç bade, güzel sev var ise akl ü şuurun, dünya var imiş, ya yok imiş ne umurun" diyen cehlin ağzıyla bir yol tutmuşlardı.

Miladın 1628 yılı ilkbaharında bu Bektaşî tekkesine bir garip oğlancık gelip sığındı. On beş-on altı yaşlarında, yalınayak, üstünde paçal belki yüz yamalı şalvar ve mintan, başında yağlı keçe külah, kirli bir tülbent, fakat vücut yapısı sağlam, eli ayağı düzgün,

kaşı gözü yerinde, hatta bir melek gibi güzeldi ve gözlerinde de zekâ ışıkları oynaşırdı. Baba Efendi:

– Bu oğlanda çehre var, çehresi olanda cevher olur, tekkede kalsın, barınsın! dedi.

Oğlanı soydular, hamama koydular, yıkandı, paklandı. Bektaşi kılığına girdi, canlardan biri kahve ocağında bir köşe ve o köşede bir koyun postu gösterdi.

– Burada yatarsın, dedi.

Oğlanın adı Ahmed'di. Elleri her işe yatkın, ayakları da iş yolunda koşarlı çıktı. Her işe canla başla sarıldı, her emre ve arzuya itaat etti. Bektaşiler nereli olduğunu ve baba ocağını niçin terk ettiğini sormamışlardı, lüzumu da yoktu.

Büyük Baba Efendi okuma yazma bilmezdi, bütün müritleri de öyleydi. Tekkede okuryazar Alaeddin Baba adında bir kişi vardı. Baba Efendi'nin halifesi yerindeydi, tekkenin hesabını, kitabını da o tutardı. Bu Alaeddin Baba müstesna, tekkedeki bütün canlar demlenirlerdi. Ahmed de, kâh tekkede, kâh ormanda, kâh ırmak kenarında kurulan işret sofralarının kadehkârı oldu. Sesi de pek güzeldi, nefesler öğrendi, okudu. Oyun da biliyordu, gülrengi şarapla keyf olup güzellik âşıkı rintlere köçeklik etti, hatta Büyük Baba Efendi'nin mahbup sakisi ve köçeği oldu.

Yıllar yel gibi geçti. Şeyh köçeği Ahmed yirmi bir yaşına bastı, bir tüvana yiğit oldu. Yalınayağını pekçe basıp topuk vura vura yürürken yer sarsılırdı. Ortalık çakıl çakıl buz tutmuşken nevcivanlık hararetinden yüzünün pul pul terlediği görülürdü.

Tekkeye Ahmed'in levent adımlarıyla iki saatlik yerde ve Sakarya kenarında Meşeli adında bir köy vardı, her hafta büyük pazar kurulurdu, o civarın en büyük pazarıydı. Meşeli'nin en zengin ağasının dardünyada biricik kızı bir yaz günü pazara gelmiş olan şeyh köçeği Ahmed'i gördü, bir görüşte de delikanlıya gönül ver-

di. Alnında perişan kâküller, uzun saçları lüle lüle omuzlara dökülmüş dilber yüzünde karanfil bıyık ve kıvır kıvır civan sakalı, sinesi üryan, gayet serbest tavırlı, edalı, erkek işi irikıyım çıplak ayaklarıyla levendane topuk vurarak yürüyen civelek Ahmed, elhak her kızın gönül vereceği şahbazdı. Fakat Bektaşîlerden nefret eden köy ağası, kızının gönül kuşunu şeyh köçeği oğlanın kara perçemine kondurduğunu öğrenince ateş püskürdü:

– Bre ben kızımı Sakarya Nehri'ne atarım, şu iki elimle boğarım da ağızları şarap kokan zındıklara köçeklik eder yalınayaklı hiz oğlana kız vermem. İrzım var, namusum var! dedi.

Meşeli'den vesair köylerden tekkeye gelip gidenler çok olurdu. Hatta köy imamları bu ziyaretleri hoş görmedikleri halde yine giderlerdi ve tekkedeki canların işret sofralarına misafir olurlardı. Kısa da olsa bir zaman için ahret korkusunu atarlar, "Ben doldurur, ben içerim, günah benim, kime ne..." diyebilirlerdi, dünya lezzetleri tadarlardı. Onların ağzıyla köy ağasının sözü tekkeye geldi. Şeyh köçeği Ahmed de:

– Bre ben de ant içerim, o ağayı Sakarya Nehri'ne atıp kızını aguşı muhabbete çekerim! dedi.

Bu sıralardadır ki Ahmed'in hamisi olan Büyük Baba Efendi öldü. Halifesi Alaeddin Efendi baba postuna oturdu. Alaeddin Baba nefsinde gayet perhizkâr adamdı; tekkeden içki sofralarını, rintlik, âşıklık perdesi altında yüz kızartıcı nefis azgınlıklarını kaldırdı. Hele selefinin mahbup sakisine hiç yüz vermedi. Tekkeden kaçırtmak için Ahmed'e her vesileyle hakaret etti. Yatağını kahve ocağından ahır sekisine kaldırttı, ahır küretti, ayak yollarını yıkattı. İnsan vücudu pulattan olsa dayanamayacağı kadar ağır iş altında ezdi.

İşret sofraları ortadan kalkınca tekkeye beş vakit namaz girmişti. Ahmed namaz kılacak oldu, yalan yanlış aptes aldı diğer

canlara bakarak yatıp kalkacaktı. Alaeddin Baba, "Senin namazın ile cemaatin ibadeti fasit olur" diye kovdu. Oğlan namaza gelmedi, bu sefer de, "Zındık habis!.." diye yüzüne tükürdü. Delikanlı her kötü muameleye tahammül etti:

– Bu bize imtihandır, sabır gerek! dedi.

Yıllardır laubali bir hürriyete alışmış olan diğer canlara da Alaeddin Baba'nın idaresi çok ağır gelmişti. Bir müddet sonra mırıltılar, homurtular, köşe köşe gizli dertleşmeler, şikâyetler başladı. Ahmed bunu fırsat bildi; önce latife yollu:

– Beni baba postuna oturtun, sizlere zevkusefa, âşıklık ve muhabbet üzere bir nizam vereyim ki görün! dedi.

Sonra işi ciddiye döktü. Sordular:

– Ya Alaeddin Baba ne olacak? dediler.

– Siz beni baba yapmaya karar verin, ben Alaeddin Baba'ya buradan başını alıp gideceği yeri gösteririm, dedi.

Ahmed tekkedeki canları kendine uydurduktan sonra Alaeddin Baba bir gece kayıplara karıştı. Akşam yatmak üzere girdiği odası sabahleyin boş bulundu. Ahmed'e babayı ne yaptığını kimse sormadı; eski şeyh köçeğini baba postuna oturttular.

Baba postuna oturan şeyh köçeği Ahmed sözünü tuttu, evvela haramı ve günahı kaldırdı:

– Bizlere nefis ve arzuyu Tanrı vermiştir. Dünya onun eseridir, bütün dünya nimetleri ve lezzetleri de insanlara onun lütfu, ihsanıdır, insanın perhiz ile nefsine azap eylemesi Tanrı'ya karşı nankörlüktür. Irz, namus, edep, haram, günah ham ruhların uydurduğu şeylerdir... Şu fani dünyada her lezzeti tatmak insanın hakkıdır, dedi.

Kendisi gece ve gündüz işret sofralarından kalkmayarak en rezilane fuhşiyatı hiç sıkılmadan alenen yapmaya başladı. El altından da etrafa kendisinin "mehdi" olduğunu yaydırttı.

Artık Kıyamet Günü yakındı. Ahmed Baba'yı yeryüzüne kullarını son günlerinde onun irşadıyla mesut olsunlar diye, Tanrı yollamıştı.

Ahmet Baba işi günden güne azıttı:

– Aptes, namaz, oruç yoktur... Tanrı'ya ibadet nimetlerine şükür ile, aşk ve muhabbet zevkusefadır, dedi.

Cahil köylüler bu şeytanî telkinlere kolayca kapıldılar ve Şeyh Ahmed'e taparcasına bağlandılar. Artık "Sakarya Şeyhi" diye anılmaya başlayan serserinin şöhreti süratle yayıldı. Köylerden imamlar kovuldu. Şeyhin nüfuzuna karşı köylü üzerindeki otoritelerini korumaya çalışan köy ağalarının çiftlikleri yakıldı, yağma edildi. Sakarya Şeyhi intikam yolunda içtiği andı da yerine getirdi. Meşeli ağasını Sakarya Nehri'ne attırdı, kızını da, kocasının elinden aldırtarak tekkeye kaldırttı, aguşi muhabbetine çekti. Tekkesine güzel güzel kızlar ve oğlanlar doldurdu. Çengi, köçek, iyşu işret, bir çılgınlık bütün Sakarya vadisini tuttu. Bozdağ Tekkesi Hasan Sabbah'ın yeryüzü cennetine benzedi. Buraya gelen köylüler, muhayyilesinin sınırı dışında, çırılçıplak hürriyet içinde nefis yoluna başını koydu, onun uğrunda ölümü dahi hiçe saydı. İçten içe yanıp da alevi birdenbire çatıya varan yangın gibi. Sakarya Şeyhi'nin ahvali padişaha aksedinceye kadar üç yıl geçti.

1638 senesinde devrin padişahı Sultan IV. Murad Bağdat'ın fethi niyetiyle sefere çıkmıştı. Ilgın konağında Eskişehir kadısı padişahın huzurına çıktı ve Sultan Murad'ın ayaklarına kapandı:

– Padişahım, Sakarya Şeyhi dedikleri Şeyh Ahmed mehdilik iddia eder bir dinsiz ahlaksız heriftir. Bütün Sakarya köyleri, Kocaeli ve Mudurnu tarafları tamamen onun sözü altındadır, dervişlerden, çobanlardan, eşkıyadan, yalınayaklı bağrı açık makulesi 8000'den ziyade silahendaz askeri vardır. İhmal olunursa fitne gün günden büyür, dedi.

Sultan Murad, Anadolu Beylerbeyi Vardar Ali Paşa'yı bir miktar askerle Sakarya Şeyhi'nin yakalanıp kendisine getirilmesine memur etti. Bunu haber alan Şeyh Ahmed de müritleri ve yoluna baş koymuş leventleriyle cenge hazırlandı. Bozdağ eteklerinde bir gün seher vaktinden gün batıncaya kadar devam eden kanlı bir cenk oldu. Vardar Ali Paşa bozguna uğradı, Tırhala ve Karahisar sancakbeyleri ile 1000 kadar askeri şehit düştü, 2000 kişi kadar da yaralandı.

Vardar Ali Paşa'nın bozulması Sultan Murad'ı Sakarya Şeyhi'ne karşı son derece gazaba getirdi. Bu adamın mutlaka yakalanmasını istedi ve bu işe bu sefer Çifteleri Osman Ağa memur edildi, hem tuttuğunu koparır takımındandı, hem de o havali halkındandı, kayıplara karışan Şeyh Alaeddin'in de ahbaplarındandı. Yanına 5000 kadar asker koşuldu ki hepsi Rumeli tarafındandı.

Osman Ağa evvela sekiz on köylü ve çoban yakalattı, onları sözde şeyh hakkında sorguya çekiyormuş gibi görünerek, "Biz dahi şeyh babanın yolundayız; tekkenin aşını yemişlerden ve kendisine inanmışlardanız. Bizden endişesi olmasın. Padişah emri yerine gelsin diye şöyle bir dolanıp döneriz" dedi. Bu haber derhal şeyhin kulağına ulaştı ve gaflete düşüp eski üslubu üzere keyif âlemine düştü. Osman Ağa da son yakaladığı iki köylüyü işkenceye verip Şeyh Ahmed'in dağdaki yerini öğrendi ve bir gece sabaha karşı, işret sofrasının başında köçek oğlanlar oynatırken bastı. Kanlı bir çarpışma oldu, her iki taraf da ağır telefat verdi. Ahmed Baba ile on iki müridi de diri olarak ele geçirilip zincire vurulduldular.

Sakarya Şeyhi'ni çırılçıplak soydular, üstünde yalnız bir iç donu, bıraktılar, bir de başında siyah tülbent sarılı külahı kaldı. On iki müridiyle beraber o sırada Konya sahrasında bulunan padişahın yanına yaya olarak götürüldü. Yolda atları tırısa kaldırırlar, ip-

lerle çekilerek koştururlar, at ayağına yetişemezler, düşerler, sürünürler, kaldırıp tekrar koştururlardı.

Ordugâhtaki otağı hümayunda Sultan Murad Sakarya Şeyhi'ni bizzat sorguya çekti:

– Bakaa... sen 'Hazreti İsa'yım' dermişsin, doğru mu? diye sordu.

Ahmed Baba:

– Hâşâ! Ben Ümmeti Muhammed'denim, ama İsa Peygamber'in gökten inmesini bekleyenlerdenim, dedi.

Padişah Sakarya Şeyhi'nin, zincirbent olarak getirilmiş on iki müridinin gözleri önünde işkenceyle idamını ferman etti. Cellatbaşı meşhur Kara Ali, Ahmed Baba'nın evvela el ve ayak parmaklarını mafsal mafsal kesti, şeyhin göğsünün ve sırtının derisi yüzüldü, o zaman Cellat Kara Ali'ye:

– İşini çabuk çabuk görme Cellat Ağa, yaptıkların zevkime gidiyor, tadına doyayım! dedi. Bunu duyanlar dehşet ve hayret içinde kaldılar.

Cellat Kara Ali çıplak vücudu ve üstünde donu kan içinde kalmış Sakarya Şeyhi'ni başındaki kocaman siyah sarığıyla bir eşeğe bindirdi ve ordugâhta dolaştırarak askere teşhir etti. Sonra tekrar işkenceye başladı; burnu, kulakları, elleri ve ayakları kesildi, ağzından yine en küçük bir feryat çıkmadı, o haliyle bırakıldığı yerde öldü. Adamın bu metanetine padişah da şaştı. Sakarya Şeyhi acaba bir deli miydi?

Sultan Murad'ın emriyle Bozdağ Tekkesi ile o civarda bulunan kırk kadar köy temellerinden yıkılarak kaldırıldılar.

Vardar Ali Paşa

Vardar Ali Paşa 1647 senesinde Sivas valisi bulunuyordu. Yaşı seksenine yaklaşmış, gayet dinç, uzun boylu, heybetli ihtiyar bir vezirdi. Dindar, doğru, hak yemez, rüşvet almaz bir adamdı.

Devir, Sultan İbrahim'in zamanı; padişah ağır sinir hastasıydı ve bir kadın düşkünüydü. Onun bu halinden istifade eden saraydaki gözde hasekiler, nedimeler, rüşvet kapılarını alabildiğine pervasızca açmışlardı; bütün mansıplar, memuriyetler, bu arada sancakbeylikleri ve valilikler parayla satılıyordu. Ve sancakbeyleri ile valiler dama taşları gibi durmadan yer değiştiriyordu. Mesela açıkta bulunan Ali Paşa haremi hümayuna münasip hediyesini verince Sivas valisi oluyordu. Ardından bir Veli Paşa da rüşvetini arz edince Ali Paşa azledilip yerine Veli Paşa gönderiliyordu. Ali Paşa sızlanınca yine ufak bir şey verip Karaman Eyaleti'ni alıyor bu sefer Karaman paşası açıkta kalıyordu. Bir mansıp alanın da ilk işi, sancakbeyi veya vali olarak gittiği yerde, oranın halkını tazyik ederek verdiği rüşveti çıkarmak oluyordu. Bu suretle faraza 1647 yılında, gelin giden sancakbeyleri ve valiler 1650 vergilerini toplamış bulunuyordu. Memleket bir hercümerç içindeydi; ne halkta ve ne de idare amirlerinde huzur, emniyet kalmamıştı. Üstelik, Karahaydaroğlu, Katırcıoğlu ve emsali haramîler de yol kesip kervan

soyuyordu. Anadolu'da köyden köye gidilemez, köylü tarlasına çıkamaz olmuştu.

1647 ramazanında, ki miladi takvim ile ekim ayına rastlar, Sadrazam Hezarpare Ahmed Paşa Sivas valisine bir adam göndererek padişaha bayram harçlığı olarak 30000 kuruş istedi. Vardar Ali Paşa şehir âyan ve eşrafını toplayarak:

– Benden 30000 kuruş istiyorlar, buraya yeni geldik, Sivas Eyaleti'nin senelik vergisi ve benim zamanıma düşen miktarı bu parayı toplayıp göndermeye müsait midir? diye sordu.

Sivaslılar:

– Sultanım, bu parayı toplayıp göndermeye takatımız yoktur! dediler.

Paşa da gelen mübaşire Sivas hazinesinde para olmadığını söyledi. Fakat aradan çok geçmedi, bir ikinci mübaşir geldi:

– Sizden 30000 kuruşu mutlaka isterler, deyince ihtiyar vezir gazaba geldi:

– Nereden bulup vereyim? Şehrin yollarını kesip halkı mı soyayım? diye bağırdı.

Mübaşir:

– Burada İbşir Paşa'nın nikâhlı zevcesi Perihan Hanım adında bir hatun varmış, sizden onu da İstanbul'a yollamanızı isterler, dedi.

Vali Paşa'nın beyni attı ve bütün heybetiyle yerinden fırlayarak:

– Bre kâfir bu ne sözdür? Bre ben bir Müslüman'ın nikâhlı karısını başkasına nasıl teslim ederim? Bre bu dine namusa sığar mı? Defol melun! diye gürledi.

Ali Paşa valilikten azlini bekledi, fakat İstanbul'dan bilakis vazifesine sadakat ile devam etmesi yolunda bir ferman geldi. İstanbul'da azli düşünülmüş, fakat "Azledersek isyan eder, başımıza yeni bir gaile açılır, şimdi yerinde bırakalım, sonra bir fırsat bulur te-

peleriz" denilmişti. Vardar Ali Paşa da: "Bu ferman hayra alamet değildir, bizi gaflet uykusuna yatırıp sonra hakkımızdan gelmek içindir. Fırsat eldeyken biz harekete geçelim" dedi.

Âlemin hoşnutsuzluğunu görerek halkı kendisine dost sanmıştı; halkın yılgınlığını yılgın insanın her zulme, cevre, cefaya boyun eğdiğini boş düşünmemişti. Ortaya bazı tahrikçiler de çıktı:

– Sultanım, zalim Dahhâk'in zulmünü Demirci Gâve'nin isyanı yıktı devirdi, siz de koca bir mirimiransınız, meydana atılırsanız bütün kötülükleri ortadan kaldırırsınız, âlemin gözü sizdedir, bu dine ve devlete bu hizmeti esirgemeyin, dediler.

Bir kişi cesaret edip de, "Paşam, bu iş öyle bir davadır ki senin başaracağın şey değildir. Dağdaki haydudundan saraydaki vezirine kadar kiminle uğraşacaksın. Halkın kolunu kıpırdatacak takat ve cesareti yok. Başına asker diye toplayacağın levendler de yine birtakım eşkıya olacak, memlekete bir bela da sen olacaksın: sonu gelmeyecek davaya yapışıp başına dert açma" diyemedi.

Vardar Ali Paşa bütün sancakbeylerine ve valilere birer mektup yazıp gönderdi, bu mektubun meali şöyleydi:

"Devlet ve saltanat işleri kadınların elinde kaldı. Valiler ve sancakbeyleri yerlerinde duramıyor, oradan oraya nakledîliyor. Gidip gelmekle hem onlar, hem de halk perişan oluyor. Âlem harap oldu. Hepimiz toplanalım. İstanbul'a gidelim, bu mekruh kaideyi ortadan kaldıralım. Üç sene tamam olmayınca kimsenin yerinden kaldırılmayacağına padişahtan bir ferman alalım. İşte ben bu kötü idareye karşı isyan bayrağını açarak öne düşüyorum..."

Mektubu alanlardan bir kısmı cevap vermedi. Bir kısmı, "Siz yürüyün; bizden size kötülük gelmez" diye cevaplandırdı. Bir kısmı da Vardar Paşa'nın mektubunu hemen İstanbul'a yolladı.

Vardar Ali Paşa bunca yıllık vezirdi, perhizkâr, dindar adamdı, hayli parası vardı; isyan bayrağını açarak Sivas şehrinden çıktı, al-

tın keselerinin ağzını açtı ve asker yazmaya başladı. Fakat, bir hak davası için topladığı levent ve sarıcalar, sekbanlar tek istisnası ırgat güruhu erazil ve eşkıyaydı. Hepsi fırsattan istifade ederek yolları boyunca kasabaları, köyleri vurmak için gelmişlerdi. Paşanın şiddetli tembihlerini işitince parayı alan kaçmaya başladı. Zavallı Vardar Ali Paşa nasıl bir ateşe düştüğünü ancak o zaman anlayabildi. Artık ok yaydan çıkmış, geri dönemezdi, çaresiz, "Zalimin, mürteşinin, muhtekirin malını alsınlar" diye askerine ruhsat verdi. Paşalardan bu desturu alan leventler, sarıca ve sekbanlar rastgele kimseleri cebren ve kahren soymaya başladılar, bu arada kendi tabirleriyle "kasık mancası"nı da unutmadılar, vurdukları köy ve kasabalarda envai şenaati irtikhap ettiler. Naima Efendi bu vakaları naklederken, "Rüşvetle olan cevir ve cefa onların yaptıkları yanında bir lütuf gibi kaldı" diyor.

Sivas'tan kalkan Vardar Ali Paşa bu suretle etrafa dehşet saçarak Tokat'a doğru yürümeye başladı. İbşir Paşa'nın zevcesi Perihan Hanım'ı da yanına almıştı. Bu kadının dolayısıyla İbşir Paşa'nın ırzını korumayı kendisine bir borç bilmişti.

Vardar Ali Paşa'nın isyanı İstanbul'a aksedince bütün Anadolu sancakbeyleri ile valilerine gizli fermanlar gönderildi, birer bahaneyle askerlerini alarak bulundukları yerden çıkacaklar ve Ali Paşa'yı sarıp tenkil edeceklerdi. Vardar Ali Paşa resmen Sivas valiliğinden azledildi ve İbşir Paşa Sivas valisi oldu. Yine gizli bir emirle İbşir girişilecek olan tenkil hareketine serasker tayin edildi. Garip bir hadisedir, İstanbul'daki devletliler ya bir isnadı reddetmeye çalışıyorlardı yahut da Vardar Paşa ile alay ediyorlardı. Ali Paşa üzerine serasker tayin edilen İbşir Paşa, Ali Paşa'dan nikâhlı karısı istenilen adamdı.

Son derece haris ve cahil bir adam olan İbşir Paşa, Vardar'ı çok

eskiden tanırdı, Vardar'a hürmeti vardı, bu vazifeyi kabul etmek istemedi. "Hak söz söyleyen adamın üstüne nasıl giderim? Nahak yere onun kanına nasıl girerim?" diyerek seraskerliği kabul etmek istemedi. İstanbul'dan, "Ya Vardar'ın başı, ya senin başın!" diye ikinci bir hattı hümayun geldi.

Kendi azlini ve İbşir'in Sivas valiliğini Vardar Ali Paşa gayet sakin karşıladı. "Ben padişaha asi değilim, benim davam şeriat üzeredir. İşte Sivas orada, İbşir'e mübarek olsun!" dedi.

1648 yılı martı başlarındaydı. Vardar Ali Paşa Tokat'a geldi. Perihan Hatun'u Tokat Kalesi'nde bir odaya kapattı. Kafkasya beylerinden Marul Han'ın kızı olup güzelliği dillere destan olan bu kadın, nasıl ve ne zaman tespit edemedik, Tokat'ta ölmüştür ve orada Zincirli Camii haziresine defnedilmiştir. Bu vakanın geçtiği sırada kahrından ölmüş olabilir.

İbşir Paşa, Vardar'ı birkaç konak geriden ağır ağır takibe başlamıştı, iki vezir gizlice mektuplaşıyorlardı, İbşir Paşa Vardar'a gönderdiği mektuplarda, "Ben de bu davada seninle beraberim, düşmanlarımızı ürkütmemek için peşin sıra geliyorum. Bir münasip yerde birleşip Üsküdar'a beraber gireriz" yollu şeyler yazıyordu. Hile, hurda, yalan bilmeyen ihtiyarı aldatıyordu.

Vardar Tokat'ta bir müddet oturdu, Kazabad'da atlarını çayırlattı, sonra ordusuyla Çerkeş kasabasına kondu. Burası da son durağı oldu. Naima Efendi, Vardar'ın 5000 askeri olduğunu söylüyor. Evliya Çelebi ise bu kuvveti bir sıfır ilavesi ile 50 000'e çıkarıyor. Evliya Çelebi vakayı gözüyle görenlerden biridir, fakat büyük muharririn bazen mübalağalı konuşmayı sevdiğini de unutmamalıdır.

Evliya Çelebi o sırada devrin namlı vezirlerinden Defterdarzade Mehmed Paşa'nın hizmetinde bulunuyordu. Mehmed Paşa'nın anası Evliya'nın anası ile hala kızıydı. Mehmed Paşa Erzurum valiliğinden azledilmiş, İstanbul niyetiyle yola çıkmıştı. Fakat ka-

pıkulu askeriyle kış ortasında yollarda hayli zahmet çekmiş, İstanbul'a küskün bir devletliydi. Vardar'ın isyanını işitince ona katılmaya karar vermiş ve Evliya Çelebi'yi bir mektupla Tokat'ta bulunan Vardar Ali Paşa'ya göndermişti.

Yine o sıralarda Kara Sefer Paşa ile Karaman Valisi Köprülü Mehmed Paşa da İstanbul'dan aldıkları emirle Tokat civarına gelmişler, Vardar Ali Paşa'yı bir pusuya düşürmeye bakıyorlardı. Fakat Vardar daha atik davranarak bu iki valiye bir baskın yaptı; kuvvetlerini darmadağın ederek Sefer Paşa ile Köprülü Mehmed Paşa'yı esir etti ve bu iki vezirin bütün ağırlıklarını ve paralarını müsadere etti. Şimdi Evliya Çelebi'yi dinleyelim:

"Mehmed Paşa efendimizden mektupları alıp yola çıktık. Kızılırmak'ı kazasız belasız geçip Karakeçili menziline vardığımızda Vardar Ali Paşa'nın Turhal'dan kalkıp bir konak ilerimizde olduğunu öğrendik, ılgarla gidip Amasya yakınlarında ulaştık.

Sahraya 40000-50000 askerle konmuş, etraf çadırlarla donanmıştı. Kanun üzere kâhyasını buldum, bizi aldı, paşanın otağına götürdü. Bir muazzam ve mükellef çadırdır ki, etrafını sekban ve sarıca neferleri kat kat sarmış pür silah amade dururlar. Kılıcımı, tirkeşimi çıkarıp huzuruna vardım, yer öptüm, mektupları verip:

– Defterdarzade Mehmed Paşa oğlunuz selam edip bu mektupları gönderdi, dedim.

– Hoş geldin, sefa geldin, otur! dedi.

Tekrar etek öperek şöyle hafifçe diz çöktüm. Yüzüme dikkatle bakıp:

– Bre sen Hafız Evliya Çelebi değil misin ki, Sultan Murad Han merhum seni sarayda Kilerli Koğuşu'na almıştı? diye sordu.

– Beli Sultanım, Murad Han merhumun çırağıyım, dedim.

– Şimdi sen paşa oğlumun ne hizmetindesin? diye sordu.

– Erzurum'a giderken müezzinbaşısıydım, Erzurum'da gümrük kâtipliğini ihsan etti, üç defa İran'a gönderdi, şimdi imamlığını yapıyorum, hem müsahibi ve nedimiyim. Babası zamanından beraber büyüdüğümüz için sırdaşı, mahremiyim, onun için siz sultanıma beni gönderdi, dedim.

Divan efendisi çağırtarak Mehmed Paşa efendimizin yolladığı mektupları okuttu. Pek sevindi, bana:

– Bre Evliya Çelebi, Mehmed Paşa oğlumun yanında ne de çok asker varmış, niçin siz de Engürü Kalesi'ne kapanmadınız, isyan bayrağı çekmediniz, yazık olmuş! dedi.

Sevincinden çadırın içinde bir müddet dolaştı. Bana bir mercan tespih, bir mücevher saat ve yüz altın ihsan etti. Sonra hazinedarını çağırarak:

– Evliya senin misafirindir, hoş ikram eyle, bir kat esvap ver! dedi."

Evliya Çelebi, Vardar Ali Paşa ordusunda misafir olarak onlarla beraber konar göçer ve üç gün sonra mir menzilde paşanın huzuruna çıkar. Şöyle anlatıyor:

– Türkmen Keskini denilen yere gelmiştik, Vardar Paşa'nın huzuruna çıktım:

– Sultanım, bu kuluna mektuplar verip artık yollayınız, Mehmed Paşa oğlunuz mektubunuzu bekler, dedim.

Boşnak ağzıyla:

– Benim uğlum.. katlana bir kaç çun.. gürelim âyinei devran ne sûret gösterur! dedi.

Çaresiz, birkaç gün daha sabrettim."

İşte o sıradaydı ki, Vardar Ali Paşa, Kara Sefer Paşa ile Köprülü Mehmed Paşa'yı bozguna uğratmış ve her ikisini esir etmişti.

Evliya Çelebi şöyle anlatıyor:

"Vardar'ın ordusu ile Kızılırmak'ı geçtik, Çankırı topraklarına girdik. Orada Kara Sefer Paşa ile Köprülü Mehmed Paşa'yı bozduktan sonra Vardar Ali Paşa'ya bir gurur geldi; bana:

– Gördün mü Evliya! Bu kadar düşman askerini bir hamlede tarumar eyleyip kırdım geçirdim, nice vezirlere zincir vurup çektim getirdim! dedi.

– Sultanım, merhamet edip nicesini azat etseniz Cenabı Hak da sizin müşkillerinizi asan eder. Onlar da ümmeti Muhammed'dir, dedim.

Aldırış etmedi, kimseyi azat etmedi:

– Sabret, beş on gün sonra görürsün, hele Küçükçavuş Paşa oğlum, İbşir Paşa oğlum, Şehsuvaroğlu Paşa oğlum ve daha nice oğullarım gelsinler, daha neler işlesem gerek! dedi.

– Sultanım, bizim mektupları yazdırın da Defterdarzade Mehmed Paşa oğlunuz da cümle askeriyle ordunuza gelsin, dedim.

– İş yolunda, onun gelmesine ihtiyaç kalmadı, eğer kendiliğinden kalkar gelirse hoş geldi, dedi.

Bu Vardar Ali sadedil, oğuz adamdı. Hile, oyun bilmez, yalan söylemez, yüze gülüp arkadan kötülemez ve cesurdu, fakat aklı azdı hak söyleyene inanmaz, yalan söyleyene kanardı. İbşir Paşa'dan mektuplar geldi, sevincinden adeta oynadı:

– İşte İbşir oğlum geliyor. Halbuki senin Mehmed Paşan onun hakkında bana neler yazmış. 'İnanma, hilekârdır' demiş. İbşir'in gönderdiği mektubu al da paşana götür, okusun, dedi.

Bozoğlan adında bir köyde konaklamıştık, bana İbşir Paşa'dan aldığı mektup ile bir kese kuruş ve Köprülü'nün malından gasp edilmiş bir küheylan at ve yine Köprülü'nün kullarından bir Gürcü oğlan verdi. Ben de Bozoğlan köyü konağında Vardar Ali Paşa'dan ayrılıp üç günde ılgarla Engürü'yü sağda bırakıp Mürted Ovası'nda bizim Defterdarzade Paşamızı buldum. Vardar yanında-

ki sergüzeştimi anlattım. İbşir'in Vardar'a yazdığı mektubu okudum, güldü, "Yakında başına geleceği görürsün alımak herif!" dedi. O mektubu okuyan İbşir'i, esir pazarından satın alınmış Vardar'ın kölesi zanneder, öylesine diller dökmüş. Aralarının açılmasını istemediği için Mehmed Paşa beni tekrar Vardar'ın yanına yolladı. Vardar Ali Paşa'yı bu sefer derya misali askeriyle Çerkeş sahrasında buldum. Huzuruna çıktığımda önüme bir yığın mektup daha çıkardı:

– Bunlar da İstanbul'dan gelenler. Ben elbet ki İstanbul'a giderim! dedi.

Bana 300 altın, bir saat, üç katır ve yine Köprülü kullarından üç oğlan daha verdi. Aldığım hediyeleri hemen kasabaya giderek Çerkeş kadısına emanet bıraktım; ordugâha döndüğümde öteye beriye gezinirken Köprülü Mehmed Paşa'ya rastladım, koştum, ellerini öperek hatırını sordum. 'Hafız Evliya oğlum, hoş geldin' dedi, bana bizim paşadan haber sordu, '10000 askerle Çankırı taraflarında serseri geziyor' dedim. O sırada Vardar'ın bir içoğlanı geldi, bana:

– Buyurun, sahibi devlet efendim seni ister, dedi.

Ben Vardar'ın huzuruna çıkmıştım ki, kapıcılar kethüdası içeri girdi:

– Sultanım, İbşir Paşa oğlunuz tarafından adam geldi, bayraklar da göründü, dedi.

Vardar:

– Ben onu yarın bekliyordum. Sefa geldiler, hoş geldiler, tez, bizim öbür otağı hoşça döşeyin. Yemek hazırlansın, dedi, sonra kâhyasına dönerek:

– Sen cümle ağalarımla atlan, yetişebildiğiniz yerde İbşir Paşa oğlumu istikbale çıkın. Ben de ordugâh kenarından karşılarım, dedi.

Kendisine at hazırlanmasını tembih etti, kılıcını kuşandı, bana döndü:

– Evliya, sen biraz bekle. İbşir Paşa oğlumla buluşup konuştuktan sonra sana mektup veririm, paşana götürürsün, dedi.

Vardar'ın kâhyası bir miktar askerle Çerkeş Suyu'nu geçerek İbşir'i karşılamaya gitti. Bir tarafta da yemek, kahvaltı hazırlanmaya başlamıştı. Ben de iki oğlanımla atlara bindik, Vardar Ali Paşa'nın yanında İbşir Paşa'yı karşılamaya hazırlandım. İbşir'in Vardar'a ne muamele edeceğini yakından görmek istiyordum.

İbşir'in askeri yedi koldan göründü. Fakat öncülerinde dostluktan alamet yok, cenge gelmiş askere benziyordu, cümlesi top gümeden gelirlerdi. Bir yiğide:

– Oğul, bu gelen asker cenk usulü ve nizamıyla göründü, dedim.

– Hayır, İbşir Paşa'nın mutadı budur, dedi.

Vardar'ın kâhyasıyla beraber İbşir'i karşılamaya çıkar asker cirit oynamaya başladılar. İbşir'in asker kümelerindeki silahlara güneşin ışığı vurdukça göz kamaştırırdı, bu hal ile Vardar ordusuna bir ok menzili yaklaştılar. Beri tarafta Vardar Ali Paşa da azamet ve şevketle 300 içoğlanı vesair ağalarıyla atlandı, Çerkeş Suyu'na doğru ilerlemeye başladı. Ben de iki atlı oğlanımla o kafileye katıldım. Bir hayli yer gittikten sonra kalbime bir ilham oldu, içime korku düştü, 'Bu kalabalık, toz toprak mahşer içinde ne işim var?' dedim ve oğlanlarımla geriye, Vardar'ın ordugâhına döndüm. Ordugâhta herkes İbşir Paşa ile askerlerine verilecek ziyafetin hazırlığıyla meşguldü. Orada da duramadım. Çerkeş Hanı ensesinde bir tepe vardı, kasaba halkından yüzlerce can yaya olarak oraya temaşaya çıkmıştı. Oğlanlarım ile ben de o tepeye at sürdük ve kalabalığa katılarak bu karşılama buluşmayı o tepeden seyre başladık. Aşağı sahrada çadırlardaki atlar hep birden kişnemeye başladı ve Vardar ordugâhından bir toz bulutu kalktı. Oğlanlarıma:

– Bu ne alamettir? Rüzgâr esmezken bu toz nereden çıktı? İyi ki şu şiddetli hararette toz toprak içinde orada bulunmadık, dedim.

'Otağda iki vezir buluşacak, öpüşüp koklaşıp konuşacak, sonra Vardar bizim paşaya mektup yazdırıp verecek, o zamana kadar vakit de ikindiyi bulur' diye düşünüyordum. Ben bu düşüncedeyken kıyamet koptu..."

İbşir Mustafa Paşa haris, yalancı, düzenbaz, gaddar, kanlı, on yedinci asrın vezirleri arasında karanlık, kirli bir simadır. Haftalarca, Sivas'tan ta Çerkeş'e kadar peşinden ağır ağır takip ettiği ihtiyar ve saf Vardar Ali Paşa'yı pek mükemmel aldatmıştı. Gönderdiği mektuplarda Vardar'a karşı bir köle zilleti göstermiş, bir bendesi olduğunu bildirmiş, onunla aynı fikir ve davada olduğunu yazmış, en son mektubunda da, Çerkeş sahrasında gelip elini öpeceğini ve oradan Üsküdar'a beraber gideceklerini arz etmişti. Vardar da İbşir'i bir manevi oğul bilerek ziyafetler hazırlatmış ve bizzat kendisi paşa oğlunu karşılamaya çıkmıştı. İbşir ise ordusunu cenk nizamına koymuş, kendilerini dostça karşılamaya çıkan Vardarlılara ani bir baskın yaparak onları tarumar etmiş ve kendisinden başı istenilen ihtiyar Vardar Ali Paşa'yı yakalamaya muvaffak olmuştu. Vakayı gözüyle gören Evliya Çelebi'yi dinleyelim:

"İbşir'in atlı öncüleri Çerkeş Suyu kenarına geldi. Nice yaya askerleri Vardar ordusuna girdiler, arkaları da ağır ağır gelmeye başladı. Su kenarındaki öncüler birden Vardar'ın askerine bir yaylım kurşun serpti, arkadan gelen İbşir askeri de, hepsi dalkılıç 'Allah! Allah!' diye gürleyip Vardar ordusuna girdiler, neye uğradığını bilemeyen Vardarlıya öyle bir satır çaldılar ki, felek de beğendi.

Vardar Ali Paşa bu hali görüp o da 'Allah Allah!' diyerek 300 nefer içoğlanı ile İbşir askerine kılıç vurmaya koyuldu ise de ba-

de harabül Basra. Yanındakiler dağıldı, biçare Vardar at boynuna düşerek bizim bulunduğumuz tepeye doğru kaçmaya başladı, fakat İbşirli yetişip üzerine üşüştüler. Dalkılıç olan Vardar nicesini atdan aktardı ama akıbet yaralandı: atından düştü, yakaladılar, başka bir ata bindirerek İbşir Paşa'ya götürdüler, yanındaki içoğlanlarının hepsini kestiler.

Ortalık mahşer yerinden örnekti. Vardar'ın ordugâhı yağma ediliyor, Vardarlı kaçıyor, peşlerine düşen İbşirliler de yetişebildiklerini kırıyordu. Baktık gördük ki, kaçanlar bizim tarafa doğru geliyor, oğlanlarıma:

– Aman iki asker arasında kalmayalım, aşağı şehre inelim! dedim.

Atlarımıza binip şehre kaçtık, mahkemede kadı efendiye sığındık. Mahkeme pecerelerinden Çerkeş sahrasında olan hengâmeyi tam yedi saat temaşa ettik. Öğleden sonra cenk sükûnet buldu. Kadı efendi şehir âyan ve eşrafı ile İbşir Paşa'ya zaferini tebrike gittiler, kafileye ben de katıldım. Vardar'ın otağı etrafı kızıl kan içindeydi. İbşir'in huzuruna çıktık, yer öptük, hepimize yer gösterdi. Emretti, Köprülü Mehmed Paşa ile Kara Sefer Paşa'yı getirdiler. İbşir, Köprülü'nün ak sakalını öperek bir kat ağır esvap ve bir samur kürk verdi, üst yanına alıp oturttu. Sonra Vardar Ali Paşa'yı getirdiler. Başta ihtiyar Köprülü Paşa, çadırda bulunanların hepsi ayağa kalkarak karşıladı. Evvela söze Köprülü Mehmed Paşa başladı:

– Koca Vezir Vardar Ali Paşa! Bizi kayd ü bende çektin, men dakka dukka. Sen bu dünyanın kahpe olduğunu bilmedin mi? Nerede bunca malım? Nerede bunca kölelerim, oğlanlarım? Bizi bozup kırıp tuğlarımın önüne dizerek yalınayak, açık baş, aç ve bilaç getirdin, nerede benim vezirliğim? Sende devlet ırzına riayet yok muydu? dedi.

Vardar Ali Paşa:

– Hepimizin malı şimdi bu İbşir Han'ın elinde, ondan al! dedi.

Ben o gün Defterdarzade Mehmed Paşa efendimizin yanına dönmek üzere İbşir Paşa'nın ordugâhından ayrıldım. Menzilleri ilgarla alıp aynı günün akşamı Mürtet Ovası'nda paşaya ulaştım..."

Evliya Çelebi Vardar'ın yakalanıp İbşir Paşa'ya götürüldüğü sırada Çerkeş şehrinde bulunuyordu, iki vezirin ilk karşılaşmasını görememişti. Bu sahneyi de Vakanüvis Naima Efendi anlatıyor.

Vardar'ı pazısından mızrakla vurulmuş yaralı olarak getirdiler. İbşir Paşa güya hatır sormak için:

– Paşa Baba, bu ne haldir? Niçin kendini böyle bir davaya attın? dedi.

Saf ve mert Vardar'ın katmerli kahpe İbşir'e söylenecek pek çok sözü vardı, önce:

– Ben ne yaptım? dedi. Sivas'ta halkı soymadım, zulme karşı başkaldırdım, bu şimdi kesilecek baş mıdır?

Sonra birden parladı:

– Ulan İbşir!.. diye bağırdı, benden senin nikâhlı karını istediler, ben senin ırzını, namusunu korudum, karını vermedim ve isteyenlere karşı isyan ettim. Sonra aynı adamlar senin gibi ahlaksız kahpeyi benim üstüme musallat ettiler! dedi.

İriyarı ihtiyar Vardar Ali Paşa Boşnak ağzıyla acı acı bağırırken kısa boylu, cılız ve kuru bir adam olan İbşir Paşa'nın verilecek hiçbir cevabı yoktu, otağın içini doldurmuş olan hizmetkârlarının yanında yerin dibine geçmiş:

– Bre dışarı çıkın! diye adamlarını kovdu.

Ardından Vardar'ı da çıkardılar, otağın bir bölmesinde boğduktan sonra başını kestiler. İbşir Paşa kesik başı İstanbul'a gönderdi. Bu kesik baş orada Babı Hümayun önüne konulacak ve İstanbul halkına teşhir edilecekti.

Devlet sözünün ayağa düştüğü, vur vuranın, kır kıranın, kap kapanın ne karışık, ne kötü devirdi.

Vardar Ali Paşa'nın divan efendisi Niksarlı Halil Efendi adında bir zat vardı, memleketinin âyan ve eşrafından zengin adamdı. Ali Paşa'nın kâhyası ve diğer ağaları çadırlarında basılıp yakalanır ve öldürülürken o hengâmeden nasılsa baş kurtarmış, at sırtına düşerek Sakarya Nehri'ne doğru kaçmış, fakat bu nehri geçerken su içinde Evliya'nın "Paşa Efendimiz" dediği Defterdarzade Mehmed Paşa'nın leventleri tarafından yakalanmıştı. Elleri arkasına bağlanarak bu paşanın huzuruna çıkarıldı. Halil Efendi sırılsıklam, bitap ve perişan:

– Sultanım! Erzurum'a gidip gelirken Niksar'da benim evime kondu, kudretim, takatim ne ise sana hizmet ettim, nimetimi yediniz, o hakka riayet et! dedi.

Paşa, "Paran nerede?" diye sordu. Biçare adam, "Atlarımda yüklü 3000 altınım var" dedi. Paşa Hazretleri bu altınları aldı, Halil Efendi ile Çıplak Ali adındaki hazinedarının başlarını kestirdi ve bu iki garip başını İstanbul'a yolladı.

Vardar'ın tenkiline iştirak etmiş oluyordu!

Çomar Bölükbaşı

Osmanlı Devleti'nin mutlakiyeti mutlaka, sınırsız koyu istibdat ile idare edildiği devrindeki valiler ve sancakbeyleri, bilhassa bu çağlarda içinde dağ padişahlığı davasına çıkanlar da bulunan "bölükbaşı" denilen sergerdeler vasıtasıyla asker yazıp toplarlardı. Bölükbaşılar, sarıca ve sekban levent denilen ve her biri vurucu kırıcı, zehri katil şahbaz yiğitleri bulup çıkarıp asker yazmakla kalmazlar, bu işi kimin adına yapıyorlarsa, onun sancağı altında topladıkları askerin kumandanlığını da üzerlerine alırlardı. Kurt sürüsünün başına geçmiş kaplan misali adamlardı ve istisnasız, boy bos, el ayak, pençe pazıyla ve yüz çizgileriyle heybet ve dehşet bakımından da göz doldururlardı; üstün kılıç sahibi birer demir şövalyeydiler. Aslında da o müthiş sarıcalar, sekbanlar ve leventler başka türlü baskı altında tutulamazlardı cenge sevk edilemezlerdi.

Burada, on yedinci asır ortasında yaşamış büyük muharrir ve seyyah Evliya Çelebi'nin zengin renkli ressam fırçasına benzeyen kalemiyle bir bölükbaşının portresini çizeceğiz ve hayatını anlatacağız.

Macerasını naklettiğimiz Gürcü Abdünnebi Ağa'nın bölükbaşılarından Çomar Bölükbaşı, Malatya havalisinde dolaşır İzoli aşireti Kürtlerinden bir şahbaz ve bahadır gençti; Evliya Çelebi onu ilk

defa Eskişehir ile Seyitgazi arasındaki dağlarda, bir orman içinde görmüştü. Usta yazar hatıralarını şöylece naklediyor:

"Hicrî 1059 yılında miladî 1646 yılı temmuz başlarına rastlayan günlerde Sadrazam Kara Murad Paşa'dan aldığım mektuplarla ulak olarak o sırada hizmetinde bulunduğum Şam Valisi Murtaza Paşa'ya gidiyordum. Menzil beygiriyle bir dağlık içinden geçerken bir gece dağda kaldık. Sabahleyin erkenden kalktım, aptes alırken şecaat rüstemi ve mehabet aslanı gibi bir adamı belirdi. Kendinden erlik umulan bu yiğit, atı ve donuyla dağ içinden çıkmış gelmişti, ama atı da, kendisi de bitap. İçimden 'Bu bir iyi alamet değildir' dedim ve göz ucuyla adamın ahvalini tecessüs ettim. Sonra kendisinden öğrendim ki, Üsküdar muharebesi bozgunundan kaçmış Gürcü Nebi'nin bölükbaşısı meşhur Çomar Bölükbaşı'ymış.

Adamı derhal yanıma çağırdım, hal ve hatır sorduktan sonra kalktım iki yanağından öptüm, öptüm ama sanki otalak bir zehir içtim; bıyıkları kulaklarına yetişmiş, sakalı matruş, bir acayip kıyafetli, çirkin, efali bed bir mertti. Cilveyi hoş görüp:

– Bre menzilci çabuk! Çabuk bize tütün ve kahve getir! Heybemizde hazırdan ne varsa getir bu kardeşle yiyelim! dedim.

Önce yemek yemek istemedi, kalktı, kaldırmadım:

– Yok, dedim, elbet ki bir lokmanızı yemelisin!

Çaresiz oturdu, yemeye başladık. Söz açıp:

– Dünya ve ahret kardeşim ol! Devletten düşmüş yiğide benzersin, atların zebun olmuş, ne yerlisin, ismin nedir bana bağışla ve ahvali pür melalini bir bir anlat! dedim.

– Mademki bana kardeş dedin, ben de kardeşliği kabul ediyorum, dedi. Artık sen benden eminsin, ben de senden. Ben İzoli Kürtlerinden ve Gürcü Nebi'nin baş bölükbaşısıyım. Üsküdar cenginde bozulup dağdan dağa kaça kaça buraya yetiştim ve sana rastladım.

Hemen yerimden kalktım, yine yüzlerini gözlerini öptüm. Ama sanki insan yüzü değil, kösele öpmüştüm. Kılları neşter gibi ciğergâhıma ve dudaklarıma battı.

– Kardeş! Ben seni artık bırakmam, ben Şam Valisi Murtaza Paşa'nın en yakın adamlarından biriyim. Üsküdar cengini de, o cenkte senin şecaat ve dilaverliğini de gördüm. Ben seni Murtaza Paşa efendimin kapısına götürürüm... dedim.

– Canım minnet ben de giderim. Ama atlarım zebundur. Üsküdar'da bozulalıdan beri gündüz sarp dağlarda yatarım, gece yollarda giderim; fermanlı olduk, köylere ve kasabalara uğramaktan korkarım. Nihayet açlık canıma tak etti, burada sana rastladım, seni basıp tepeleyip senden bir şikâr alalım derken Hızır gibi tatlı dilinle sen bizi avladın. Fakat siz ulaksınız, atlarınız zinde, ben cenk görmüş bu yorgun atlarla size nasıl katılabilirim? dedi.

– Kardeş, dedim, senin hatırın için ben de ılgarla gitmem, menzil menzil giderim. Atların kalırsa sana at verelim, hemen durma gidelim.

Birbirimize sadakat yolunda yeminler verdik ve birlikte yola düzüldük."

Öyle tahmin ediyorum ki, Çomar Bölükbaşı Evliya'ya rastladığı zaman yalnız değildi, yanında yüz neferden çok fazla sarıcası, levendi vardı. Evliya Çelebi bunu çok müphem kaydediyor. Beraberce Şam'a gittiklerinde Murtaza Paşa Lübnan dağlarında asi Dürzi şeyhlerine karşı geniş bir tenkil hareketine girişti. Muharrir şunları söylüyor:

"Vergi borçları istenildiği zaman bu şeyhler:

– Bizim devlete asla borcumuz yoktur, paşa bildiğinden kalmasın! diye gönderilen mübaşirleri kovdular.

Bu haber gelince asi şeyhlere karşı cenge çıkıldı. Şamlı Osman Ağa 3000 çatal fitilli yiğit ve Çomar Bölükbaşı ile yeni gelmiş ye-

di bayrak pür silah sarıca yiğitleri öncü oldular."

Murtaza Paşa Şam'dan Sivas valiliğine nakledilince Çomar Bölükbaşı'yı Niksar şehri şubaşılığına tayin etti. Sergerde bu vazifede altı ay kadar kaldı, paşa Sivas'tan ayrılınca yerine Merzifonlu Dilaver Ağa adında biri tayin edildi. Bu adam "Zimmetine miri malı geçirmiştir" diyerek Çomar'ı tevkif ettirdi, mal ve para nesi varsa müsadere ettirdi. Hapisten beş parasız ve yalınayak, yarım pabuçla çıkan Çomar Bölükbaşı derhal yüz yiğit bulup bir çete kurmakta güçlük çekmedi ve bu yüz kişiyle doğruca Merzifon'a giderek orada Dilaver Ağa'nın çiftliğini bastı, elli at ve daha ne bulduysa alarak çiftliği ateşe verdi ve adamlarıyla beraber Van'a kaçtı, orada Vali Şemsipaşaoğlu Mehmed Emin Paşa'ya kapılandı ve bu paşanın baş sergerdesi oldu.

Doğu Anadolu'nun fatihi olan Yavuz Sultan Selim zamanından beri o taraflar yerli ağaların elinde yurtluk, ocaklık, malikâne olarak bırakılmıştı. Bu ağalar devlete senelik bir vergi öderler ve yerlerinde birer hükümdar gibi yaşarlardı ve "han" unvanını taşırlardı. Bu hanların üzerinde bir gözcü ve senelik vergilerini toplamak üzere devlet Van'da bir vali bulundurıyordu.

Vergilerini vermemekte ayak direyen Hakkâri Hanı Yezdan Şir Han ve Hoşap Hanı Mahmud Han ile Van Valisi Mehmed Emin Paşa'nın arası son derecede açıktı. Eline Çomar Bölükbaşı gibi bir adam geçince dünyalar onun oldu. Van yiğitlerinin başına gelen Çomar, bu hanların köylerini yağmaya başladı; çeteye çıkıp her seferinde binlerce koyun, sığır, yüzlerce esir ve kelleyle döndü. Bayrağı altındaki yiğitler de onun sayesinde tüylerini düzdüler.

Bu sefer Mehmed Emin Paşa'nın kafasında bir acayip yel esti, o da Van'da bir hanlık kurmak sevdasıyla isyan etti. Fakat üzerine gönderilen Diyarbekir valisine mağlup oldu. Bir gece kapandığı

Van Kalesi'nden kementle inerek at sırtına düştü. Van'dan kaçarak dokuz günde ılgarla İstanbul'a geldi ve o sırada sadrazam olan eski velinimeti Melek Ahmed Paşa'ya sığındı. suçu affedilerek Rumeli'de Köstendil Sancağı'na gönderildi. Çomar Bölükbaşı da "Emin Paşa'dan sonra Van'da durmak bana haramdır" diyerek Bitlis hanının yanına kaçtı ve bu hükümdarın bir mükellef ağası oldu. Bitlis'te huzur içinde yaşarken Vanlılar Çomar'ı davet ettiler, o da bu daveti kabul etti ve elli nefis güzide adamıyla Van'a gelirken Hakkâri hanı haber aldı. Van Gölü çevresindeki dağlarda Kepan Geçidi'nde 600 kişiyle bir pusu kurdurdu ve Çomar'ı pusuya düşürdü.

Önünün ardının çevrilmiş olduğunu gören Çomar Bölükbaşı hemen atından inerek:

– Bre koman yiğitlerim! diyerek bir nara atıp Hakkârililerden 70 adamı derhal düşürdü.

Kızışan cenk beş saat devam etti, Çomar'ın elli yiğidinden yirmisi öldü, otuz adamıyla kaldı, böyleyken düşmanından 100 adam daha kırdı, fakat Hakkârililere 2000 kişilik bir imdat gelince hali kötüye sardı, cümle yiğitleri vuruldu, yanında bir oğlanı kaldı. Bu maceranın sonunu vakayı gözüyle görenlerin ağzından dinleyelim.

Yıllarca sonra, 1655'te Evliya Çelebi Bitlis'ten Van'a geliyordu. Yol arkadaşlarının arasında Hakkârililer de vardı. Bunlardan biri Van Gölü'ne doğru inen iki Süleymaniye minaresi boyu yalçın kayaları göstererek:

– İşte Çomar Bölükbaşı'nın uçtuğu kayalar burasıdır! dedi ve şöylece anlattı:

"Bütün adamları kırılıp bir oğlanıyla kalınca atının yanına gitti, atın iki gözlerini öptü: 'Bismillah ey Dağlıdoru' diyerek atına bindi ve:

– Ya Allah sana sığındım! diye bir nara vurdu, atını mahmuzlayıp doludizgin kendisini işte şu yalçın kayalardan Van deryasına attı.

Atının ayakları yumulmuş, Çomar da atın üstünde ata sarılıp büzülmüştü. Paramparça oldu diye mukayyet olmadık, ama cüret ve cesaretini de beğendik. İçimizden birkaç kişi:

– Bir iki saatlik yoldur, şu kayaları dolaşalım, varalım leşinden kemerini, kılıcını, tüfeğini alalım, dedi.

O sırada biri geldi:

– Bre ne durursunuz! Çomar işte atıyla derya içinde yüzüyor, Van denizinin karşı kenarına gidiyor! dedi.

Hakikatte de atının sağ tarafına asılmış, yüze yüze karşı tarafa pervasızca gidiyorlardı.

– Bre ümmeti Muhammed, dedik, bu Çomar bu kadar zamandır bizim Hakkâri ocağından bu kadar mal ve kelleler almıştır, şimdi de 200 adamımızı kırdı, karşı tarafa geçip kurtulursa yarın Yezdan Şir Hanımıza ne cevap veririz?

Bazılarımız da acıdık:

– Böyle yarar yiğidin yoluna can baş feda olsun! Burada bu kadar adam kırıp atıyla deryada balık gibi yüzer gider. Allah işini onarsın, dedik.

Birkaç yüz kişi hemen at sırtına düştü. Çomar'ın önünü almaya at bıraktılar. Çomar'ın kendisini deryaya attığı yerden karşıda çıkacağı yere ancak üç saatte dolaşılır, ki Çomar da üç saatten evvel o kıyıya ulaşamazdı. İlk gidenlerden sonra cümle Hakkâri askeri o tarafa at sürdü.

Hikmeti Hüda... Çomar Bölükbaşı bin zahmetle bizimkilerden çok evvel karşıya atıyla beraber çıkar. Ama yine Allah'ın emri; bir bataklı çataklı kenara çıkar. Kendi yorgun, atı batağa gömülür, attan inip atı kaldırır, kendi batar, kendini kurtarır atı batar. Çizme-

sini ve çağşırını çıkarıp batakta bırakır, bir donca yalınayak tam bir saat o bataklıktan çıkmaya çalışır. O sırada da bizimkilerin yörük atlıları yetişir. Çomar görür ki ne tüfekten ve ne de oktan fayda yok, atında da derman yok. Hemen dalsatır olup ileri gelen yirmi kadar Hakkâriliyi kaçırır, yine atının yanına gelerek bir kere 'Ya hey!' deyip atını kaldırır, o cins at da şöyle bir kişneyip ayağını sağlam toprağa basar. Çomar Bölükbaşı hemen atına binip düşmanlarına salar, ama görür ki atta tabü tüvan kalmamış. Düşmanları da dört yanını sararlar. Çomar fakir ıslak, çıplak, şallak mallak kâh atlı kâh yaya cenk etmeye başlar. At beş altı yerinden yaralanır, atından ümidi keserek yine yaya dalsatır cenkleşe cenkleşe derya kenarında Süran Baba adındaki bir evliyanın türbesine kadar gitmeye muvaffak olur. Orada pencere deliğinden cenk ederken alnından vurulup şehit olur.

Başını kesip Hakkâri hanına getirdiler, Yezdan Şir Han:

– Yiğit başıdır, hakaret edilmez, götürün cesedinin yanına koyun ve o türbenin yanına defnedin, dedi.

Öyle yaptılar, Çomar Bölükbaşı'nın kabrini o civar halkı şimdi yeni bir evliya makamı olarak ziyaret eder."

Evliya Çelebi, "Çomar'ın kabrini ben de ziyaret ettim. Bir gazi yiğit üstüne kâgir bir türbe yapmış, Çomar Bölükbaşı'nın kendini Van deryasına attığı kayanın üstüne de tarihini yazmış. Bu hakir kırk yıl içinde nice cenklerde bulundum, nice bin server gaziler gördüm ama bu Çomar Bölükbaşı gibi bahadır ve şeci er görmedim. Rahmetullahi aleyh" diyor.

Abaza Hasan Paşa

Acemioğlanlığı ve kapıkulu sipahiliğinden sürüp çıkmış ve bazı paşaların hizmetinde bulunmuş, muhtelif yerlerde voyvodalıklar yapmış Abaza Hasan Ağa ilk büyük şöhretini Isparta'da dağ padişahı Karahaydaroğlu Mehmed'i ele geçirmekle kazanmıştı. Fakat o zaman umduğu itibarı görememiş, İstanbul'da, kendileri de birer şehir şakisi olan mütegallibe yeniçeri ağaları tarafından hatta istiskal edilmişti. Sadrazam Sofu Mehmed Paşa bu hizmeti karşılığı kendisine İçel Türkmen ağalığını vermişti. Yeniçeri ağaları "Bir eğri külahlı sipahiye Türkmen ağalığı çoktur" diye itiraz etmişler, fakat Sofu Mehmed Paşa, "Ben verdiğim mansıbı geri alamam" diye ayak diremişti. O devirde Türkmen ağalığı, senelik geliri mühimce bir vazifeydi; Hazine hakkını İstanbul'a yolladıktan sonra Türkmen ağasına da hayli dünyalık kalırdı. Hatta Sofu Mehmed Paşa, Abaza Hasan Ağa'dan Hazine için 60000 kuruş peşin almıştı. Hasan Ağa İstanbul'da bazı nüfuzlu kimselere hediye adı altında ayrıca rüşvetler de dağıtmıştı. Hediyesini alanlar onu, hiç olmazsa verdiği paraları çıkarıncaya kadar, üç beş azil belasından koruyacaklardı.

Abaza Hasan Ağa, İçel Türkmen ağalığında ancak bir sene kalabildi. Bu bir sene içinde Sofu Mehmed Paşa idam olundu. Yeri-

ne geçen Kara Murad Paşa ocak ağalarının zorbalığı karşısında istifaya mecbur oldu ve mührü hümayun Melek Ahmed Paşa'ya verildi. Yeni sadrazam da kendisini ağaların kulu, kölesi bildi.

Abaza Hasan Ağa'yı yeni vezire azlettiren ocak ağaları yerine adamlarından birini tayin ettirdiler. Halbuki biçare Hasan Ağa, Hazine'ye yatırdığı para şöyle dursun, sözde kendisini koruyacak olanlara dağıttığı rüşveti bile çıkaramamıştı. Ciğeri dağlandı. "Türkmen ağalığı bana hizmetim karşılığı verilmiştir, Hazine'ye bu kadar bin kuruşum geçmiştir, şu kadar hediyeler dağıttım, bana bu cevrin ve zulmün sebebi nedir?" diye İstanbul'da ocak ağalarına bir feryatçı gönderdi. Ağalar:

– Ona Türkmen ağalığını biz vermedik, Sofu Mehmed Paşa verdi; yerinden de biz azletmedik, Melek Ahmed Paşa azletti; hediyelerini de bizden değil, dağıttığı kapılarda arasın! dediler.

Kalktı, İstanbul'a kendi geldi ve doğruca Melek Ahmed Paşa'nın huzuruna çıktı, nefsinde bahadır, gözü pek, tok sözlü adamdı:

– Sultanım, sizden size şikâyete geldim. Bana olan bu zulüm reva mıdır? Üç tuğlu bir veziri katletmiş, Anadolu dağ padişahı olmuş Karahaydaroğlu Mehmed gibi bir haramîyi başını ortaya koyup tuttum, getirdim, şimdi bu hizmetim karşılığı verilen Türkmen ağalığımın parasına göz dikerek beni sana azlettirdiler. Halbuki ben Isparta'da Karahaydaroğlu'nu basıp yakaladığım zaman elimden kaçan Katırcıoğlu adındaki haydudun bütün suçlarını affettikten başka kendisine bir de valilik verdiler. Dağları tutmuş, yolları kesmiş, kervanlar soymuş ve bunca cana kıymış, kızın oğlanın ırzına geçmiş bir haramîye üç tuğlu paşalık çok değil de benim gibi eğri külahlı fakat devlete sadık sipahiye Türkmen ağalığı niçin çoktur? Bizim cürmümüz sadakatimiz midir? Hazineye 60 000 kuruşum geçti, bu kadar harcım, masrafım oldu, şimdi beni hak ile yeksan etmek isterler. Zulümle devlet payidar olmaz! dedi.

Devrin ricalinden ocak ağalarına dalkavukluğu ile meşhur Delibirader diye bir adam vardı. O sırada sadrazamın huzurunda bulunuyordu, velinimetlerini himaye ile Abaza Hasan Ağa'yı haksız çıkaracak oldu. Ağa, "Sus bre mendebur!" diye hakaret etti. Bu sefer söze Melek Ahmed Paşa'nın kâhyası Gadde Ağa karıştı:

– Ağa ayıptır. Vezir huzurundasın. Böyle sözler söylenir mi? deyince Hasan Ağa büsbütün alevlendi:

– Bre bezirgân kılıklı kumarbaz! Benim sözlerim ayıp değil, ayıp olan bana karşı yapılan haksızlıktır! dedi.

Gadde Ağa:

– Bak şu herife ne yabana söyler! der demez Abaza Hasan Ağa elini hançerine attı, kâhyayı güçlükle kaçırıp kurtardılar, vezirin huzurunda vuracaktı.

Büyük bir haksızlık yapmış olduğunu çoktan anlamış olan Melek Ahmed Paşa, mütegallibe ocak ağalarına karşı hatasını tamir edecek cesarete sahip değildi.

– Hasan sözü uzatma, senin ahvaline bir suret veririm, dedi ve hadiseyi o gün için kapatmış oldu.

Sadrazamın huzurundan çıkan Hasan Ağa da soluğu Üsküdar'da, indiği sipahi hanında aldı. O zamanlar Üsküdar sipahi yatağıydı. Hele ulufe almaya geldikleri muharrem, cemaziyülevvel ve şaban aylarında Üsküdar kapıkulu sipahisiyle dolar dolar boşalırdı. O sırada ulufe zamanı yaklaşmış, sipahiler de kafile kafile gelmeye başlamıştı. At Meydanı'ndaki sipahi kırımının acısı hâlâ hepsinin yüreklerindeydi; ocak ağalarından nefret ediyorlardı. "Hadımkardeşi" lakabıyla tanınmış Konyalı Hasan Ağa, Kör Mehmed Ağa, Cündi Yusuf Ağa ve daha nice namlı sipahi ağaları ve neferleri Abaza Hasan'ın başına üşüştüler ve onu mütegallibe ocak ağalarına karşı isyana teşvik ettiler. "Sen bir ortaya çık, o zalimlere karşı bütün İstanbullu, hatta bütün memleket arkandadır" de-

diler. Bunu haber alan ocak ağaları, "Üsküdar'dan dağılıp gitsinler, sonra zararını çekerler" diye haber yolladılar. Abaza Hasan Ağa:

– Burası At Meydanı değil, Üsküdar'dır, Anadolu toprağıdır. Aramıza zaten kılıç girecek, ağalarda mertlik varsa bu tarafa geçsinler de görüşelim, cevabını verdi.

Ocak ağaları bu sefer sadrazamı tazyik ettiler: "Bu herifin dimağı fesatta; tedariki görülmek gerek" dediler. Melek Ahmed Paşa "Göçsün, gitsin!" diye bir çavuş yolladı. Hasan Ağa ona da:

– Ya Türkmen ağalığımı geri verirler, ya 60000 kuruşumu! dedi.

Vezir otuz kese gönderdi ve "Bu keseleri alsın da artık gitsin" denildi. Otuz kese verdiğinin dörtte biri değildi:

– Devletli vezir beni mahzun gönderiyor. Ben paramı gittiğim yerde halktan fazlasıyla çıkaracağım; haydi bana acımadılar, o biçarelere günah değil mi? diye haber yolladı. Bu sefer sadrazam paşadan çok parlak bir cevap geldi:

– Üsküdar'dan kalkıp gitsinler de isterlerse Anadolu'yu baştan başa ateşe versinler!

Miladın 1651 senesi; isyan bayrağını açan Abaza Hasan Ağa başına toplanan sipahilerle Üsküdar'dan kalktı. Yolda kafile kafile İstanbul'a ulufe almaya gelen kapıkulu sipahilerine rastladılar, onları da geri çevirip kendilerine kattılar. Geçtikleri köylerden de eli ayağı tutar gençleri cebren asker yazarak sürdüler, götürdüler ve böylece İzmit'e geldiler.

İzmit'te o zamana kadar çok temiz bir adam olarak tanınmış Abaza Hasan Ağa'nın adını kirleten bir vaka oldu. Şehre girmemişler, İzmit sahrasında çadır kurmuşlardı. Ankara'dan gelen bir küçük kervan bu Celalî çadırlarının içinden geçmek zorunda kalmış-

tı. Tüccarların arasında iki denk Ankara sofu yüküyle Abdülkerim adında bir de kadı efendi vardı. Tüccarlar ve bu kadı efendi Abaza Hasan Ağa'nın çadırına gittiler, hürmetlerini arz ettiler, biraz sohbetten sonra çıkıp İzmit yolunu tuttular. Mekkârecilerden biri Hasan Ağa'ya koştu:

– Sultanım, kervanda kadı efendinin yanında akrabasından bir nevcivan vardı ki, siz efendime layık çubukdar olacak güzellikte peripeykerdi; sizin çadırları görünce oğlanı sof dengi içinde saklayıp kaçırdılar, dedi.

Abaza Hasan Ağa kervanının ardından atlılar gönderip şehre girmeden çevirdi ve sof dengi içinde saklanan güzel genci buldurtup getirtti, cebren hizmetine aldı.

Bu vaka, Anadolu'yu malıyla, canıyla, ırzıyla yeniden büyük bir ateşe veren ilk yalım oldu. Zulme karşı isyan bayrağını açan bir adam için de kötü başlangıçtı.

İstanbul'daki mütegallibe ocak ağalarından Bektaş Ağa'nın adamlarından bir Ahmed Ağa, voyvodalıkla gittiği Kilis'te Türkmen aşiretlerini soymuş, haklamış, Bektaş Ağa adına topladığı 30 000 kuruş, birkaç tavla cins at ve birkaç deve yükü malla İstanbul'a gelirken Gerede ile Bolu arasında Abaza Hasan Ağa'nın eline düştü. Efendisinin saltanatını bu dağ başında da sürer geçer zanneden gafil uşak, elinden parayı, atları ve develeri alan Abaza Hasan Ağa'ya çıkışmaya kalktı; Abaza'nın küçük bir işaretiyle çökertip kafasını kestiler ve Abaza Hasan Ağa bu vakayı ocak ağalarına imzalayıp yolladığı bir mektupla bildirdi.

Bolu üzerinden Kastamonu'ya gitti. Eflani nahiyesinde on nefer kadar yeniçeriye rastladı, burun ve kulaklarını kestirerek, "Varın İstanbul'daki putlarınıza benden selam götürün!" diye İstanbul yoluna saldı.

Yine o dünya malına doymamış Bektaş Ağa'nın Ankara'da bü-

yük bir çiftliği vardı. Abaza Hasan Ağa, Şahin adında bir adamını oraya yollayarak çiftliği yağma ettirdi ve ateşe verdi.

Ocak ağaları Benli Hasan Paşa adında birine Bolu sancakbeyliğini verdiler ve onu Abaza Hasan'ın tenkiline memur ettiler. Benli Paşa Üsküdar sahrasına çadırlar kurup asker yazmaya başladı. Bir gece bir sipahi paşanın çadırı önünden tuğlarını çalarak kaçtı, Abaza'ya götürdü. Üsküdar halkı bu vaka üzerine, "A Benli Hasan tuğlar nice oldu!" diye bir türkü çıkardı. Üsküdar'da kendisiyle çoluğa çocuğa varıncaya kadar alay edilen Benli Hasan Paşa asker bulup toplayamadı. Abaza'nın tenkili şöyle dursun Bolu'ya bile gidemedi.

Bunun üzerine devrin namlı vezirlerinden İbşir Paşa, Abaza Hasan Ağa'ya karşı serdar tayin edildi. Gayette hilekâr, allak bir adamdı. Vaktiyle Vardar Ali Paşa'ya karşı oynadığı oyunu tekrarlamak istedi, elinde küçümsenmeyecek kuvvet bulunduğu halde hemen kalkıp yürümedi; Abaza Hasan Ağa'yı gaflete verip bir pusuya düşürmek için ona dostane mektuplar yazdı. İbşir'in ağır hareketi İstanbul'daki ocak ağalarını kuşkulandırdı:

– İbşir de bir Abaza'dır, kendi cinsinin üstüne varmaz, o Celali'nin hakkından bir harami gelir, diyerek serdarlık İbşir Paşa'dan alınıp Katırcıoğlu Mehmed Paşa'ya verildi. Katırcıoğlu, Karahaydaroğlu ile beraber Isparta'nın gül bahçelerinde işret meclisi kurarak mahbup ve nigâr ile can sohbetleri eder ve zevkusefadan mest yatarken bir gece sabaha karşı Abaza Hasan Ağa tarafından basılmalarını unutmamıştı. İşte şimdi tam intikam zamanıydı. Fakat Abaza Hasan Ağa, Katırcıoğlu'nun hazırlanıp üzerine yürümesini beklemedi, daha tez davrandı; kendisi serdarın üstüne asker gönderdi ve Katırcıoğlu'nu Konya Aksarayı civarında bozguna uğrattı, Katırcıoğlu Konya Kalesi'ne kaçıp sığındı.

Abaza Hasan Ağa Aksaray zaferinden sonra İbşir Paşa'ya bir

mektup yolladı: "A paşa kardeş, ne tereddüt edersin, gel buluşalım, kuvvetlerimizi birleştirelim. Ben bir haksızlığa, zulme karşı isyan ettim, yüksek mevkilerde gözüm yok. İstanbul üzerine yürüyelim. Seni veziriazam yaparız ve senden cümle yoldaşlarımıza hakkımız olan mansıpları alırız" diyordu. Hicrî 1061 yılı şabanının sonları, miladî 1651 yılı ağustosunun ortalarıydı. İbşir Paşa da isyan bayrağını çekerek Abaza Hasan Ağa'nın yanına gitti. İki kuvvet birleşince gaile büsbütün büyüdü.

Naima Efendi acı acı yazıyor: "Etraftan bir sebeple hatırı kırılan Abaza Hasan'ın yanına can atıyordu. Cemiyetleri gün günden çoğalmaktaydı. Erazil güruhu köy ve kasabaları yağma ediyordu, ırza ve namusa tecavüz ile çok melanet ve şenaat oldu. 30000 kılıçtan fazlaydılar" diyor.

Hilekâr İbşir bu sefer İstanbul'daki ahbaplarına, dostlarına mektuplar göndermeye başlamıştı, Hasan Ağa'dan gizli olarak yolladığı bu mektuplarda, "Başımıza bir bela geldi, Abaza Hasan'ın eline düştük, Allah bir fırsatını verse de yakamızı Celalî'nin pençesinden kurtarsak" diye yazıyordu.

İstanbul'da halk, bilhassa esnaf, ocak ağalarının zulmünden, türlü edepsizliğinden, soygunculuğundan bıkmış, onlardan ve kukla vezirleri Melek Ahmed Paşa'dan nefret ediyordu; bıçak kemiğe dayanmıştı. Hasan Ağa ile İbşir Paşa'nın İstanbul üzerine yürümeye hazırlandığı haberi gelince İstanbul esnafına da bir cesaret geldi. Bir sabah bütün İstanbul esnafı ayaklandı. Halkı daima hiçe saymış olan ocak ağaları yeniçeri silahıyla duruma derhal hâkim olamadılar. Adamları Melek Ahmed Paşa azledildi, Siyavuş Paşa sadrazam oldu. Ağaların saltanatı da kıl üstünde sallanmaya başladı.

Yeni vezirin ilk işlerinden biri Abaza Hasan Ağa'ya dostane bir mektup yollamak oldu, paşa bu mektubunda, "Sen ki Hasan

Ağa'sın, cemiyetini dağıt, seni zengin bir eyalete vali yaparım, eğer Celalîlikte devam edeyim dersen, daha önce zuhur etmiş Celalîlerin akıbetleri ne olmuştur düşünürsün..." diyordu.

Abaza Hasan Ağa sadrazamın mektubunu ordugâh meydanında, askerlerinin önünde açtırıp okutmuştu. Mektupta "Celalî" tabirinin kullanılması, Abaza'ya Üsküdar'da isyan bayrağını açtıran yanındaki sipahi zorbalarını ve yollardan çevirdikleri diğer bütün sipahileri son derecede kızdırdı. Siyavuş Paşa'ya en ağır küfürleri savurarak:

– Bre biz Celalî miyiz? diye bağırıştılar. Altmış kadar sipahi kılıçlarını çekip mektubu getiren vezir ağasını paralamak istedi. Abaza Hasan Ağa kendi vücudunu ulak ağaya siper yaparak:

– Yoldaşlar ulağın suçu olmaz. Ne bu adamın suçu var, ne de vezirin günahı... Mektuptaki bu edaların ocak ağaları denilen düşmanımız yeniçerilerin tazyikiyle yazıldığı aşikârdır! dedi.

Silahlı cehaletin doymak bilmeyen aç gözleri ve doymak bilmeyen galiz nefis hırsı vardı. Sipahisi, levendi, sekbanı, sarıcası ve Hasan Ağası, İbşir Paşası elbet ki, Celalî'ydiler. Yanlarında kasabalardan cebren kaldırılmış o kadar kadı ve iki müftü vardı. Bu efendiler ile, cemiyetlerinin memlekette şeriat ve adaleti hâkim kılmak gayesiyle toplandığı iddiasındaydılar. Amiyane iddiaydı, bir yandan haramî ve hayta güruhunu şer ve fesat yollarında alabildiğine serbest bırakmışlardı.

Sadrazam Siyavuş Paşa'ya, "Davamız mansıp yolunda değildir, muradımız şu sekiz kişinin katlidir ki, zulüm ve rüşvetle nizamı âlemi bozmuşlardır" diye bir cevap yazıldı. İdamlarını istedikleri sekiz kişi, başta mütegallibe yeniçeri ağaları, Abaza Hasan Ağa'nın kendi şahsî düşmanlarıydı. Hakikaten zalim, hakikaten mürteşi, kafaları koparılacak adamlardı. Fakat Abaza Hasan Ağa

ile İbşir Paşa'nın şenaat ve melanete destur verişi, onların zulüm ve habasetini gölgede bırakmıştı.

Abaza Hasan ile İbşir Paşa, ramazanı Ankara'da geçirmeye karar verdiler, "Bayramı da Ankara'da yapar, sonra İstanbul'a yürürüz..." dediler.

Ankara'ya geldiklerinde Sancakbeyi Abdullah Bey bir konaklık yerden istikballerine çıktı. Bu bey, başını istedikleri sekiz kişinin bir numaralısı Koca Bektaş Ağa'nın adamıydı: Bektaş'ın emriyle Ankara Kadısı Kederoğlu'nu katletmiş ve sancakbeyliğini bu kanlı hizmeti karşılığında almıştı. Celalîleri karşılarken İbşir'in atının üzengisini öpecek kadar zillet gösterdi. Fakat şehre girdiklerinde İbşir bu Abdullah Bey'i hemen cellada verdi. Başı kesilmek üzere diz çökertilen sancakbeyi yalvarmaya başladı; taş gibi sert İbşir cellada:

– Söyletme melunu, vur boynunu! dedi.

Kurtulamayacağını anlayan Abdullah Bey:

– Hey paşa hey! dedi, "Vur boynunu" dersin, vururlar. Ama ben eşeğimi bağlamadan sen de gelirsin...

İbşir Paşa çakal gülüşüyle:

– Kederoğlu eşeğini bağlamadan işte sen gidiyorsun! cevabını verdi.

Ankara'dan civar vali ve sancakbeylerine hakikî bir sadrazam çalımı ile İbşir tuğrası çekilerek emirler gönderildi, bu emirleri alan da, ahvali âlemin ne renk alacağını bilmedikleri için itaat ettiler.

Celalîler bayram yapıp İstanbul yoluna düşmeden, ramazanın ilk günlerinde İstanbul'da ağalar saltanatı devrildi. Ocak ağalarının saraydaki desteği Kösem Sultan'ın vücudu ortadan kaldırılmış, onu da ocak ağalarının tepelenmesi takip etmişti. Siyavuş Paşa artık makamının istiklaline sahip sadrazam olmuştu. Abaza Ha-

san Ağa'ya, "İşte istediğiniz en ileri gelenleri katlolundu, artık cemiyet ve fitneden el çekip dağılın" diye ikinci bir mektup gönderdi. Sadrazamın, isyan suçlarına bir af çizgisi çekip kanlı kavga istemediği meydandaydı. Olan olmuştu; Anadolu'nun bir parçası üzerinden bir felaket yalımı geçiyordu. Tahribatının hesabını sormak için daha geniş felaketlere yol açmamak, yağmaların, ırza namusa tecavüzlerin, türlü türlü şenaatlerin hesabını istikbale, hatta belki de ahrete bırakmak lazımdı...

Abaza Hasan Ağa ile İbşir'in Ankara'dan kalkıp Eskişehir'e geldikleri öğrenilince sadrazam, Anadolu Beylerbeyi Boynueğri Mehmed Paşa'nın riyasetinde bir arabulucu heyeti gönderdi. Celalîlerin önünde zengin bir Bursa şehri duruyordu. Eğer Bursa'nın yağmasını kafalarına koymuşlarsa, muhakkak ki, çok büyük felaket olacaktı. Siyavuş Paşa bir ihtiyat tedbiri olarak bu şehrin elden geldiği kadar acil müdafaasını ele aldı, Bursa'ya da 2000 yeniçeri gönderdi.

Hatırlatalım ki, Girit Adası'nda Venediklilerle kanlı bir cenk bütün dehşetiyle devam ediyordu. Osmanlı ordusunun büyük kuvvetleri oradaydı. İstanbul Celalîlerin karşısında asker tedarikinde acz içindeydi.

İstanbul'dan padişah adına gönderilen elçi heyeti geldikten sonra, Eskişehir sahrasında İbşir Paşa'nın riyasetinde bir meydan divanı kuruldu. İbşir Paşa'ya, Abaza Hasan Ağa'ya ve yanlarındaki diğer ileri gelen adamlarına halleriyle münasip birer mansıp veriliyordu. Türlü sebeplerle gadre uğramış, dirlikleri çalınmış sipahilerin istekleri de elden geldiği kadar yerine getirilecekti. Kapıkulu sipahileri ile yeniçeriler arasındaki husumet ortadan kalkacak, iki asker bundan böyle kardeş gibi kucaklaşacaktı, barışacaktı. Yeniçeriler artık devlet işlerine karışmayacaktı. Bu yolda bir hüccet yazıldı. Bu hücceti Celalîlerin yanları sıra sürükledikle-

ri iki müftü, on kadı, o divan için davet edilen Eskişehir kadısı ve o civar kasabaların kadıları, İstanbul'dan gelen heyet azası, İbşir, Abaza Hasan ve 200'den fazla nam ve şan sahibi sipahi ve İbşir Paşa ile Abaza Hasan Ağa'nın her biri zehri katil bölükbaşları imzaladı. Naima hücceti imzalayan sipahilerle bölükbaşıları kastederek, "Bunların biri başkaldırsa bir vilayeti tahrip etmek için yeterdi" diyor ve şu satırları ilave ediyor: "Bu Eskişehir barış hüccetı nereden ise Köprülü Mehmed Paşa'nın eline geçmiş. Koca Paşa, 'Allah elime bir fırsat verirse size devlete meydan okumak, devletle hüccet imzalamak nasıl olurmuş göstereyim' diye bunu dikkatle saklamış, sadrazam olunca o hüccette isimleri yazılı olanlardan sağ kalanları birer ikişer ele geçirip hepsini katletti, birini diri bırakmadı."

Padişahların eşkıyayı, haramileri ve Celalileri affettikleri, en ağır suçların üzerinden bir sünger geçirip köy ve kasabaları yakıp soyarak harap etmiş ve nice hanümanlar söndürmüş, niçe masumun ırzını, namusunu paymal etmiş adamlara sancakbeylikleri ve valilikler verdiği çok görülmüştü, yadırganmazdı; zira o mutlakiyeti mutlaka devrinde padişahlar millete "Kullarım" derdi; ferdin ırz, namus, mal ve can güveni hükümdarın ağzından çıkacak bir emre bağlıydı. İsterse kendisinin sonsuz selahiyetli veziriazamı olsun, "Boğun!" dediği boğulur, "Vurun!" dediği baş da kesilirdi. Kahretmek de, affetmek de, yalınayaklı, yarım papuçlu hamalı, dağdaki haydudu vezir yapmak, vezir oğlu veziri de kül üstünde bırakıp süründürmek hükümdarlık haklarındandı. Fakat 1651 yılında Eskişehir uzlaşmasına kadar, padişahın Celalîlerle karşılıklı bir hüccet imzalaması görülmemiş, duyulmamış şeydi.

Boynueğri Mehmed Paşa Eskişehir hüccetiyle İstanbul'a döndü; devlet şanını küçük düşüren bu hüccet gün ve hatta saat kay-

betmeden padişah tarafından tasdik edildi, bir sureti Divanı Hümayun'da saklanarak aslı mansıp fermanlarıyla beraber Eskişehir'e, İbşir Paşa ile Abaza Hasan Ağa'ya gönderildi.

İbşir Paşa'ya Halep valiliği, Abaza Hasan Ağa'ya eski mansıbı olan Türkmen ağalığı, yanlarındaki namlı sipahilerle bölükbaşılara da münasip dirlikler, voyvodalıklar verildi. Türlü sebeplerle dirlikleri çalınmış, terakkileri, istihkakları ödenmemiş 10 000'i aşan sipahi ise, avamî tabiriyle şimdilik "avuçlarını yalayacaklardı", hüccette de yazıldığı gibi, onların hakları, istekleri elden geldiği kadar yerine getirilecekti. Ne zaman?.. Meçhul.

Devlet tarafından tatmin edilen başlar, ayakların karşısına nasıl çıkacaklarını düşündüler. Ücretle toplanmış sarıca, sekban ve leventleri, birer mansıp alnuş menecerleri, bölükbaşılar dağıtacaktı. O haşarat tüyünü düzmüş, kasık mancası ile bir eyyam nefsini doyurmuş, şimdi suçlarının affedilmesini kâfi nimet sayacaktı; kopup geldiği köye, aşirete, dağa derbende dönecekti ve belki de üçü beşi bir araya gelip yol keserek haramîliğe devam edecekti. Fakat İbşir Paşa ile Abaza Hasan Ağa'nın yakalarını sipahilerin pençesinden kurtarması kolay olmayacaktı. İbşir Paşa, Abaza Hasan Ağa, namlı sipahilerden Konyalı Hasan, Kürt Mehmed, hüccette imzası, nişanı olan sair elebaşılar bir araya gelip sipahi cemiyetini nasıl dağıtacaklarını konuştular. "Biz mansıplarımızı aldık gideriz, sizlerin istekleri de yakında yerine getirilecek" deseler, o anda paramparça edilmeleri işten bile değildi. "Sipahileri hileyle dağıtmaktan başka çare yoktur..." dediler. Bu vazifeyi de Abaza Hasan Ağa üzerine aldı: ulufe almaya gelirken yollardan çevirdikleri, köylerden, kasabalardan çıkarıp yarı zorla sürükledikleri sipahilere:

– Bakaa yoldaşlar... Padişahımıza ne dedikse müsaade olundu, şimdi kaldı sizin işleriniz... Onun için de İstanbul'a gideceğiz! Fa-

kat buradan böyle topluca kalkıp gidersek hem imzaladığımız ahidnameye aykırı hareket etmiş oluruz, hem de İstanbul'daki devletlileri kuşkulandırırız, 'Bunların kafaları hâlâ fesattadır' derler, üzerimize Üsküdar sahrasına asker çekerler, cenk olur, kan dökülür, iş bitmez. Şimdi makulü odur ki, bizler burada kalalım, cemiyeti dağıtmış görünelim, sizler adeta ulufe almaya gidiyormuş gibi bölük bölük Üsküdar'a doğru çekilip gidin; tam siz oraya varınca biz de ilgarla gelir, sizlere katılırız ve Üsküdar'ı alırız, sizin işinizi de çarçabuk halleder, sonra yerlerimize gideriz... dedi.

Sipahiler bu sözlere aldanıp kafile kafile Üsküdar'a geldiler, "Ardımızdan da Abaza ile İbşir gelecek" diyorlardı bir hafta, on gün Üsküdar'da beklediler, onlardan haber çıkmadı. Eskişehir'e bir habereci gönderdikleri zamandır ki, hepsinin mansıplarına gittiklerini öğrendiler. İçlerinden ağzı söz yapanlar İstanbul'a geçti, büyüklerin kapılarını dolaştılar, hiçbir yerden yüz görmediler; vezire bir arzuhal verdiler, "Sabredin, hele şimdi zamanı değil..." cevabını aldılar. Bir gün hepsi İstanbul'a geçti, At Meydanı'nda toplandılar. Kendi ağalarının ve defterdarın evlerini, sarayını taşladılar. Siyavuş Paşa hüccetteki ahde riayetle sipahileri yeniçeri palasıyla dağıtma, kırma yolunu tutmadı. Sıkıntı içindeki Hazine'den birkaç kese çıkartıp yol harçlığı olarak dağıttı, sipahiler de şimdilik vaitle iktifa ederek yerlerine dönüp dağıldılar.

Her vilayette dağı mesken etmiş üç beş haramî müstesna, Anadolu kasaba ve köyleri kısa bir zaman için huzura kavuştu. Küçük şekavet, haramîlik vakaları ise Türkiye'de Cumhuriyet'in ilanına kadar ahvali tabiîyeden sayılacaktı. İşte ömrü yollarda geçmiş şehir seyyahı Evliya Çelebi'nin başından geçmiş bir vaka:

"Ulaklıkla İstanbul'dan Erzurum'a gidiyordum. Koynumda iki yüz altın yol harçlığım ve yanımda da üç uşağım vardı. Mevsim yaz, gündüzler sıcak, geceleri yol alıyorduk. Bir gün Çerkeş'ten

akşama doğru yola çıktık. Gün kavuşmak üzereydi, yolda bir dağlık yerde karşımıza yedi haramî çıktı, dalkılıç yürüyerek:

– Soyunun! dediler. Üç oğlanla atlarımızdan indik, heybelerimizi indirdik. Heybeden götürdüğümüz mektupları çıkardım:

– Bre şahbazlar, gaziler be şahbazlarını, biz ulağız, işte götürdüğümüz mektuplar! dedim.

– Bre nidek bunları? Altın ve cevahir yok mudur? dediler.

– La vallah billah, biz de olan bunlardır. Bir de heybelerimizde donlarımız, gömleklerimiz vardır, dedim.

– Hak bereket versin, biz dağ adamıyız, bize don ve gömlek lazımdır! diyerek heybeleri aldılar. Biri de belimdeki kılıca yapışayım derken sıçrayıp alarga oldum, beni silah çekecek zannettiler, yedisi tüfeklerinin namlusunu üzerime çevirdi.

– Bre şahbazlar, gaziler benim aslanlarım... Altında atı kalmış, yorgun, argın, durgun olan adama salmak yüklü avrata el vurmak gibidir. Bu sizin ettiğinizi bu dağlarda Köroğlu etmemiştir. Eğer mertseniz sizden emin olalım ve hemen yol alıp gidelim, dedim.

Bu sözüm üzerine birisi belinden kılıcını çözüp:

– Yiğit, bu kılıç pek iyi bir kılıçtır, sende yadigârım olsun, sen de belindeki gümüşlü kılıcı bana ver, ben de senin yadigârını taşıyayım! diye minnet edince 'nola' dedim, kılıcı verip cümlesiyle öpüşüp kardeş olup Allah'a hamdederim şerlerinden halas olup yolumuza devam ettik..."

1651'de Celalîlerle devlet arasında Eskişehir sahrasında imzalanmış olan barış hüccetiyle Anadolu köylü ve kentlisinin kavuştuğu huzur uzun sürmedi. Başta İbşir Paşa ve Abaza Hasan Ağa, hallerine göre nasıp alan bütün Celalîler, gittikleri yerlerde başlarına buyruk, sadece mal kaygısı güden zalim birer idare amiri oldular. Bir yandan da kendi kellelerinin kaygısındaydılar; yeniden

sarıcalar, sekbanlar, leventler yazdılar ve her an isyana hazır bulundular.

İstanbul'da ise devrin çocuk padişahı Sultan IV. Mehmed ile bu çocuğun anası ve vasiyyesi Turhan Valide Sultan ayağa düşmüş olan devlet sözünün itibarını ve kudretini iade edecek bir vezir bulamıyorlardı.

1654'te Sadrazam Derviş Paşa ağır bir felek darbesiyle ölüm döşeğine yatmıştı. Hekimler ümidi kesince devlet ve saray erkânı yerine adam aramaya başladı, uzun münakaşalardan sonra mührü hümayun Halep Valisi İbşir Paşa'ya gönderildi; bu tayinle devlet ferman dinlemez bir Celalî'nin eline teslim edilmiş oluyordu.

İstanbul'u kendisi için ölüm tuzağı olarak gören İbşir Paşa devlet merkezine vezirliğinin vakar ve haşmetiyle değil, Celalî gulgulesiyle dehşet saçarak geldi. Başta Abaza Hasan Ağa, üç sene evvel isyan bayrağını çekerek Anadolu'yu kasıp kavurdukları sipahi zorbabaşıları ile bölükbaşılarını toplamış, sarıca, sekban ve levent haşaratından derya misali askerle yola çıkmıştı.

Mührü hümayunu ekim ayının sonlarında almıştı, Üsküdar'a tam dört ay sonra, şubat sonlarında geldi. Devletten istekleri hâlâ yerine getirilmemiş sipahiler de İbşir'in sadrazam olduğunu işitince bölük bölük Üsküdar yolunu tutmuştu. Üç sene evvel birer mansıp alarak sahneden çekilmiş ve sipahileri bir hüccette yazılı müphem bir vaitle bırakmış olan adamlar şimdi hükûmeti elde etmişlerdi, elbet ki artık sipahileri gereği gibi tatmin edeceklerdi. Üsküdar bir mahşer yerine dönmüştü.

İbşir'in İstanbul'daki hükûmeti pek kısa, ancak iki ay sürdü. Bu iki ay İstanbul için kanlı bir kâbus oldu. Cehliyle, acziyle, hırsıyla, tamahıyla, gururuyla zulmüyle her gün biraz daha batağa gömülen İbşir Paşa İstanbul'a beraberinde getirdiği adamlarını da kırdı ve bir gün bunlardan Kürt Mehmed Ağa'nın ihaneti netice-

sinde sipahilerin isyanı ile karşılaştı. 1655 yılı mayısının on birinci günü, azil ve idam edildi. Bu Celalî vezirin hayatını ve maceralarını ileride tafsilatıyla anlatacağız.

İbşir kendisiyle beraber Üsküdar'a kadar gelmiş olan Abaza Hasan Ağa'yı da gücendirmişti. Türkmen ağası iki ay içinde bir sefer dahi Üsküdar'dan İstanbul'a geçmemişti; gidişini beğenmediği sadrazamdan uzak durmuştu. Fakat sipahi zorbası Kürt Mehmed Ağa sipahileri İbşir aleyhine ayaklanmaya teşvik ederken vezire sadakatte ayak direyen tek adam olmuştu. Yanında 2000 nefer tüfenkendaz bahadır askeri vardı. Sipahileri İbşir'e karşı isyana teşvik eden Kürt Mehmed Ağa'yı menziline çağırttı:

– Bakaa Kürt! Sen bu fesadı kaldırırsın ama nice yoldaşlarınla bu yolda telef olursun! İbşir bize ne kadar yüz vermese başka vezirlere benzemez, devletlinin desteği olduğumuzu bilir ve hizmetimizin hakkını verir, bu herifi yıkmaya çalışmak veledi zinalıktır! dedi. Hakaretle karışık bu nasihat Kürt Mehmed'i yolundan çeviremedi.

Üsküdar'daki bütün sipahileri kendine uyduran Kürt Mehmed Ağa İstanbul'a geçecekleri gün Hasan Ağa'ya geldi:

– İşte cümle sipahi İstanbul'a geçer, artık kalk, sen de bizimle ol! dedi.

Abaza Hasan Ağa bu teklifi şiddetle reddetti.

– Bre hain! Kaynattığın fitneyi nice bilirsen öyle yap! Ben böyle işe karışmam. Bugün iyiliğini gördüğün adamı akrep gibi sokarsın ama sen de bu ihanetinin cezasını elbet ki çekersin, dedi.

Kürt Mehmed Ağa Abaza'yı kandıramadı, fakat onun güzide askerinden 1000 neferini ve kâhyasını peşine takmaya muvaffak oldu. Abaza 1000 neferle Üsküdar'da kaldı.

Kendisini yakından tanımış olanların sonsuz cesaretini daima övdükleri Hasan Ağa da elindeki kuvvetle İstanbul'a geçmiş olsay-

dı ve İbşir'in yanında yer alsaydı manzaranın rengi çok değişirdi. Ya İbşir'i kurtarır ya da onunla beraber ölürdü, fakat herhalde çok kan dökülürdü. Bunu da yapmadı. Bunu bildikleri halde, Kürt Mehmed ile yanındakiler de Abaza Hasan Ağa'yı cebir kullanarak zorla beraber götürmeye cesaret edemediler.

İbşir'in idamından sonra Üsküdar'a dönen Kürt Mehmed Ağa doğruca Abaza Hasan Ağa'nın menziline geldi:

– Biz işi bitirdik, İbşir'in kellesi meydana geldi. Sen hemen bizimle olmadığınla kal! dedi.

Hasan Ağa da:

– İyi iş gördün! Hemen bildiğinden kalma, yaptığın işin akıbetinin ne olacağını yakında görürsün, dedi ve Kürt Mehmed'in suratına tükürerek, "Yüzün mor olsun!.." diye ağır bir hakarette bulundu. Kürt ses çıkarmadı, en küçük bir mukabelede bulunamadı. Abaza da 1 000 nefer sadık askeriyle Anadolu'ya çekti gitti.

Abaza Hasan Ağa Anadolu'da yeni bir isyan ateşi uyandırmaya Üsküdar'dan ayrıldığı gün karar vermişti. Bu ateş üç yıl için için yandı ve 1658'de birden parladı.

Bu üç yıl içinde Türkmen ağalığından Diyarbekir valiliğine tayin edilen Abaza Hasan Ağa "paşa" unvanı aldı, az sonra kendisine vezirlik payesi de verildi.

On yedinci asrın birinci yarısı Osmanlı tarihinde büyük anarşi devridir. Kanlı ve amansız bir müstebit olan IV. Murad duruma bir müddet hâkim olmuş, fermanına karşı gelenleri kahretmiş, ezmiş, fakat kitle cehlinin beslediği şekavet ruhunu kazıyıp yok edememişti.

1648 yılında kanlı bir yeniçeri ihtilaliyle henüz yedi yaşında bir sabiyken Osmanlı tahtına oturtulan Sultan IV. Mehmed'in ilk saltanat yılları büyük anarşi devrinin son faslını teşkil eder. Bu çocuk padişah 1656 yılında on beş yaşına geldiğinde mührü hümayu-

nu, hiçbir işine karışmamak şartıyla ihtiyar Köprülü Mehmed Paşa'ya teslim etti. O tarihe kadar Köprülü, vezirler arasında sönük ve silik bir isimdi. Üç dört nefis uşağı ile İstanbul'da bütün odaları tamtakır boş bir vezir sarayına sığınmış, avamî tabirle "kuru tahta üstünde" oturuyordu. Cebinde beş parası yoktu, fakat bir devlet adamı olarak doğmuş yüreğinde gayret ve hizmet imanı vardı. Abaza Hasan Paşa bu adama karşı isyan etti ve baltasını taşa vurdu.

Köprülü Mehmed Paşa sadrazam olduğunda Osmanlı İmparatorluğu, fırtınalı denizde dümeni kopmuş, yelkenleri parçalanıp direkleri kırılmış ve tayfaları da kaptanına isyan etmiş koca bir gemiye benziyordu; müthiş dalgalara sadece azametli gövdesiyle dayanıyordu.

Kanlı Girit harbi devam ediyordu; adada mağlup olan ve ellerinde ancak birkaç kale kalmış bulunan Venedikliler kuvvetli donanmalarıyla Çanakkale Boğazı önüne gelmişler, Bozcaada ile Limni Adası'nı ele geçirmişlerdi; Girit'teki orduya yeni kuvvetler ile cephane ve erzak götürmek üzere Boğaz'dan çıkmak isteyen Osmanlı donanması ağır bir bozguna uğramıştı.

Macaristan'da, Erdel'de (Transilvanya) II. György Rakoczi isyan etmiş, bütün Macaristan'ı Türk idaresinden çıkarma yolunda kanlı bir savaşa girişmişti.

Yeniçeri ve kapıkulu sipahisi vesair kapıkulu asker ocaklarının disiplinleri bozulmuş, hasis menfaatler uğrunda siyasî entrikalara alet olmaya başlamışlar, zincirleme ihtilaller ve ayaklanmalarla devlet sözünü ayağa düşürmüşlerdi. Padişah istikrarlı hükûmet kuracak vezir bulamıyordu. Devlet erkânı, saray erkânı bir mal hırsına kapılmıştı; en büyüğünden en küçüğüne memuriyetler hatta kadılıklar, hâkimlikler ehline verilmeyip parayla satılıyordu. Bir mansıp alanın ilk işi de gittiği yerde tez elden verdiği parayı çıkar-

mak, sonra kendi kesesini bir an evvel gereği gibi doldurmak oluyordu, bu da ancak halkı ezip soymakla, zulümle oluyordu. Bu zalim valilerin ve sancakbeylerinin, mütesellimlerin, voyvodaların icra vasıtası da "Kapıkulu askerimdir" diye besledikleri ve bölükbaşılarına dağlardan toplatıp indirdikleri sarıca, sekban ve levent adı altındaki eşkıyaydı.

İhtiyar ve yoksul Köprülü sadrazam olunca herkes hayret içinde kaldı:

– Adam kıtlığı...

– Müflis herifin vezirliği bir hafta sürmez...

– Bu beladan kellesini vermeden kurtulursa ne mutlu ona... dediler.

Her altının üstünde bir mazlumun gözyaşı ve belki de kanı bulunan Karun hazinelerine sahip cebbar vezirler ise onu istiskal ettiler.

Mührü hümayunu koynuna koyduğu zaman saraya gitmek için ne başına geçirecek bir kavuğu, ne de sırtına atacak bir kürkü vardı. Kâhyasının gözleri yaşarmış, fakat kendisi gayet sakin:

– Devlet bizden kavukla, kürkle gösteriş değil sadakat, metanet ve namusla hizmet bekliyor! demişti.

Saraya ariyet aldırttığı kavuk ve kürkle gitmişti. On beş yaşındaki padişaha mührünü geri vermiş, ancak bazı şartlarının kabul edildiği takdirde ağır mesuliyetli devlet idaresini yüklenebileceğini arz etmişti. Köprülü Mehmed Paşa'nın şartları padişah tarafından kabul edildi. İşlerine hiç kimse müdahale etmeyecekti. Padişaha onun aleyhinde her ne ki söylenirse, padişah onları kendisinden bizzat soracaktı. Mütegallibeyi, zalimi, mürteşiyi, Celali'yi, şakiyi, zorbayı, kim olursa olsun, devlet ağacını içinden kemiren kurtları birer birer temizleyip yok edecekti, padişah onları Köprülü'nün pençesinden alıp kurtaramayacaktı.

Bir ilahî mucize Köprülü Mehmed Paşa devrini zaferle açtı:

Çanakkale Boğazı'nda Türk donanmasını ikinci defa ağır bir bozguna uğratan Venedikliler İstanbul'u vurmak üzere Boğaz'dan geçerken Kara Mehmed adında bir topçunun attığı bir gülleyle kahkarî bir hezimete uğradılar; amiral gemileri havaya uçtu ve onu, galip düşman donanmasının bozgunu takip etti. Köprülü Bozcaada ve Limni'yi Venediklilerden geri aldı.

İstanbul ihtilaller şehri olmuştu. Bu büyük şehrin haşaratı pek çoktu; entrika, dedikodu yuvaları vardı. Fitne ve fesat tohumları hanların, hamamların, bekâr odalarının adeta yapılarına işlemişti. Ayaklanmalar için yeniçerilerin bir Et Meydanı, sipahilerin de bir At Meydanı vardı. Köprülü çocuk padişahı muvakkat bir zaman için İstanbul'dan alıp Edirne Sarayı'nda yerleştirdi, devlet erkânı ile beraber kendisi de oraya gitti. Sonra ordunun içindeki zorbaları ve halk arasındaki haşaratı temizlemeye başladı ve bu temizlik işinde çok şiddetli davrandı. O yıllarda henüz altı yedi yaşlarında bir çocuk olan Naima Efendi, "Edirne'de Tunca Nehri'nin kenarı idam edilenlerin cesetleriyle dolmuştu" diyor. Bu satırlar ne kadar mübalağalı da olsa, kendi havalarında olagelmeye alışmış kimseler için bir dehşet devrinin başladığı aşikârdır. Bidayette Köprülü'yü küçümseyen devletliler, besledikleri sancalar, sekbanlar ve leventlerle gittikleri yerleri hortum gibi sömüren, perişan eden cebbar sancakbeyleri ve valiler temizlik sırasının kendilerine geleceğini gün gibi aydın gördüler. İlk isyanında Anadolu'nun bir parçasını kasıp kavurmuş, adamlarının türlü şenaatine göz yummuş, hatta bizzat kendisi sof dengi içinden nevcivan oğlan çıkartıp kaldırmış, götürmüş Abaza Hasan Paşa bu adamlardan biriydi. Tehlikeyi sezer sezmez isyan etmek üzere tetikte duruyordu. Asker ve avam arasından edepsizlik ve zorbalık yolunda kendi halinden şüphesi olanlar veya suç sabıkası bulunanlar da Diyarbe-

kir'den Halep valiliğine nakledilmiş olan bu eski Celalî'yi tek hamî olarak kabul etmişler, Halep'e, onun yanına kaçmaya başlamışlardı. Köprülü'nün şaki damgasını vurup kellesini cellat satırına verdiği bu haşaratı Abaza Hasan Paşa, "İşe yarar adam olunca sizin gibi gerektir! Yüzünüz ak olsun, kılıcınız keskin olsun!" diye karşılıyordu.

Böylece iki yıl geçti. 1658'de Erdel İsyanı patlak verdi. Sadrazam ordu ile Erdel'e gitmeye hazırlanırken Halep Valisi Abaza Hasan Paşa'yı eyaletinin askeriyle orduya katılmaya, sefere davet etti. Hasan Paşa bu daveti kendi ayağıyla gidip kellesini cellada teslim etmekle bir gördü. Edirne'ye, "Askerimi toplayıp hemen gelirim" cevabını verirken kendi havasında olan vali ve sancakbeylerine de mektuplar yolladı ve onları eyalet ve sancakları askerleriyle Konya sahrasında toplanmaya davet etti. Sefer davetnamesini de bir silah gibi kullandı, Halep Eyaleti'nin bütün tımarlı sipahisini teker teker isimleriyle sefere gitmek üzere sancağı altına çağırdı. İsyan edecekti, onları da bu isyana cebren ve kahren sürükleyecekti.

Abaza Hasan Paşa'nın bu ikinci isyanı şöylece gelişti:

Başta Şam Valisi Tayyarzade Vezir Ahmed Paşa ve Kütahya Valisi (Anadolu Beylerbeyi) Can Mirza Paşa, bilfiil iş başında yahut açıkta, fakat hepsi cebbar ve zalim olarak tanınmış on beşten fazla vali ve sancakbeyi, hizmetlerinde olan sarıca, sekban ve levendleri ve Anadolu'nun her tarafından gelen eşkıya takımını ve "Sefere gideriz" diye cebren kaldırdıkları tımarlı sipahileri peşlerine takıp Konya sahrasında toplandılar. Bunların arasında bilfiil vali ve sancakbeyi olanlar Konya'ya gelirken yerlerine birer vekil (müteselim) bırakmışlardı. Konya sahrasında 30 000 kılıçtan fazla bir kuvvet toplanmıştı.

Abaza Hasan Paşa Halep'ten çıkarken Köprülü'den ikinci da-

vet emrini aldı. Sadrazam sefer mevsiminin geçmekte olduğunu, ordunun hareket etmek üzere olduğunu biliyordu. Abaza, "Sultanım, toplanan askerle bu kulunuz dahi erişmek üzereyim" cevabını verdi, fakat Konya Ovası'nda takılıp kaldı.

Köprülü gibi bir adamın Abaza Hasan Paşa tarafından iğfal edildiğini kabul etmek safdillik olur; bilakis sadrazamın Hasan Paşa'nın adamları arasında casusları olduğunu söyleyebiliriz. Köprülü Mehmed Paşa iki sene içinde çocuk padişah ile anasının mutlak güvenini kazanmış, onları, padişahlık müessesesinin kudret ve şevketini yeniden kurmaya çalıştığına kesin olarak inandırmıştı. Abaza Hasan Paşa'nın fitne ve fesat yolunda olduğunu gördüğü halde Erdel meselesinin hallini Hasan Paşa fitnesinden çok daha mühim gördü, on beş yaşındaki Sultan Mehmed'e gereken talimatı verdikten Celalîlerin istekleri karşısında asla zaaf göstermemesini bilhassa tavsiye ettikten sonra 1658 haziranında (hicrî takvimle 1068 yılının ramazan ayına rastlar) orduyla Edirne'den Erdel'e doğru yola çıktı.

Konya sahrasında da büyük bir meclis kuruldu. Konuşacak meseleleri pek yoktu, zaten anlaşmışlardı. Padişah ile vezirin fikri, sefer bahanesiyle kendilerini teker teker ele geçirip tepelemekti; padişahı tehdit edecekler, Köprülü'yü azlettirecekler ve mührü hümayunu kendilerinden birine alarak yine dilediklerini yapacaklardı.

Padişaha hitaben bir ariza kaleme alındı. "Köprülü Mehmed Paşa'ya itimadımız yok, o sadarette kaldıkça sefer yolunda bir adım atmayız, yanımızdaki derya misali asker bu maddede söz birliği etmiştir; padişahımız Köprülü'yü azletsin, mührü hümayunu vezir oğlu vezir Tayyarzade Ahmed Paşa kuluna versin. O zaman bizler de padişahımızın dilediği yere gideriz, din ve devlet uğrunda hizmet ederiz ve padişahımızın yolunda can ve baş veririz"

denildi. Bu arizaya vali, sancakbeyi, voyvoda, kapıkulu sipahisi ile timarlı sipahilerinden nam ve şan sahibi iki yüzden fazla imza, nişan ve mühür kondu. Sonra ulemadan birkaç efendi ve kapıkulu sipahilerinin ihtiyarlarından muteber birkaç ağayla Edirne'ye gönderdiler. On beş yaşındaki padişah gelen heyeti huzuruna kaşları çatık, gazaplı olarak kabul etti:

– Sizi kim gönderdi? diye sordu.

– Abaza Hasan Paşa kulunuz ile yanındaki kullarınız gönderdi, dediler.

Sultan IV. Mehmed:

– Hâşâ! Onlar benim kullarım değildir şeytanın kullarıdır. Lehistan kralı Hıristiyan'ken orduyu hümayuna imdat gönderdi, o heriflerde din, iman, devlet gayreti nerede? Şeytanca vesveselerle baş kaygısına düşüp bu kadar adamı kendisine uyduran Abaza Hasan kâfirden beter değildir de nedir? Şimdi vezir azledecek zaman değildir, ama Allah ile ahdim olsun, bundan sonra katliam edip cümlesini kılıçtan geçirip onlardan bir ferdi sağ komayayım. Şimdi sizleri de katlederdim, lakin elçiye zeval olmaz demişler, çekilin gidin gözümün önünden! diye bağırarak heyeti kovdu ve Celalîlerin gönderdiği arizayı Köprülü Mehmed Paşa'ya yolladı.

Sadrazam da orduda kumandanları (sefere gelen vali ve sancakbeylerini) ve bütün kapıkulu asker ocaklarının büyük zabitlerini topladı, onlara Abaza Hasan Paşa'nın isyan ettiğini ve bu isyanın sebebini açıkladı. Bu kumandanlar ve zabitler Köprülü Mehmed Paşa'ya bağlılıklarını söylediler ve sözlerini bir hüccetle tesdil ettirdiler. Bunun üzerine sadrazam, Abaza Hasan Paşa'ya üçüncü bir mektup yazdı ve bu mektubu, orduda imzalanan sadakat hüccetiyle beraber kapıkulu asker ocaklarının hepsinden seçilen birer temsilciden mürekkep bir heyetle padişaha yolladı, padişah da Abaza Hasan Paşa'ya gönderdi. Köprülü'nün bu son mektubu şöyle yazılmış-

tu: "İman ehli Müslüman iseniz hemen bu tarafa geliniz, din ve devlet uğruna gaza edip düşmana kılıç vuralım. Bu son teklifim karşısında da inadınızda ısrar ederseniz inşallah bu tarafta muzaffer olduktan sonra, Allah ile ahdimiz olsun, üzerinize varıp haklarınızdan gelmedikçe belimize bağladığımız kılıcı çıkarmayalım!"

Gönderdikleri arizaya karşı padişahın sükût ederek cevabın Köprülü'den gelmesi Abaza Hasan Paşa ile yanındakileri hayli düşündürdü. Zira tehdit karşısında çocuk padişahın âciz gösterip Köprülü'yü feda edeceğini tahmin etmişlerdi. Sultan Mehmed'in yaşından beklenmeyen metanetle ihtiyar vezirini tuttuğu artık aşikârdı. Padişaha yazdıkları Köprülü'nün eline geçmiş olduğuna göre, bundan böyle kalkıp orduya iltihak etmek, göz göre göre ölüme gitmek demekti. Abaza Hasan Paşa Celalî gazabıyla köpürerek Edirne'den gelen ulağa:

– Çünkü padişah katında sözümüz geçmedi, bundan sonra o da bizi Acem şahı gibi kuvvetli bir düşmanı bilsin! Padişah da vezir de bildiklerinden geri kalmasınlar, bugünden itibaren Rumeli onların, Anadolu da bizimdir, varın bunu böylece padişaha söyleyin! dedi.

Ve böylece dağ padişahlığını ilan eden Abaza Hasan Paşa, Anadolu vali ve sancakbeylerinden orduyla sefere gitmiş olanların yerine kendi adamlarını tayin etti, kol kol buyuruldular göndererek "Ordumuza para lazımdır" diye halktan vergi toplattırmaya başladı.

Padişah da Edirne'de bir divan topladı; bu divanda Abaza Hasan Paşa'nın isyanı karşısında asla zaaf gösterilmemesi kararlaştırıldı. Şeyhülislam Bolulu Mustafa Efendi, Abaza Hasan Paşa ile yanındakilerin idam fetvalarını verdi ve bu fetva bütün yüksek ulema tarafından imza edildi. Efendi, "Ordu düşmanla sefere çıkarken fitne ve fesat çıkaranlar kâfirden beterdir, bunlar padişaha karşı kılıç çekmiş, tuğyan etmişlerdir, katilleri vaciptir" diyordu.

Çocuk padişah, ihtiyar vezirin talimatı üzerine hemen hareket geçti; Şeyhülislam Mustafa Efendi'nin verdiği idam fetvasının suretleri Sultan Mehmed'in bütün Anadolu halkını Abaza Hasan Paşa ile yanındakilere karşı cenge davet eden fermanlarına eklenerek memleketin her tarafına yayıldı. Abaza Hasan Paşa Halep valiliğinden azledildi ve yerine Softa Mehmed Paşa tayin edildi; Diyarbekir Valisi Vezir Murtaza Paşa da Celalîler üzerine serdar oldu. Bütün Doğu Anadolu valilerine ve sancakbeylerine, bu arada Kürt aşiretlerinin beylerine askerleriyle beraber Serdar Murtaza Paşa'nın yanında toplanmaları emredildi.

Fakat İstanbul'da ve Edirne'de ve hatta padişahın yanında Abaza Hasan Paşa tarafını tutanlar da pek çoktu. Evvela her iki büyük şehirde nüfusun çoğunluğunu teşkil eden ayaktakımı Celalilere ruhen yakındı, bu tabaka Köprülü'nün devlet nizamı baskısından gayetle sıkılmış, bunalmıştı. Onlarca makbul vezir, uygunsuzluklara göz yuman ve haytaları "Şahbazım!" diye okşayan avamfirip adamdı. Sarayda ve devlet kapılarında ise Hasan Paşa'nın sık sık hediyelerini alanlar ile Köprülü'nün, vazifesini ve siyasî nüfuzunu suiistimal edenleri kahreden kılıcından korkanlar elbet ki Abaza Hasan Paşa cemiyetinin muvaffak olmasını ve sadrazamın devrilmesini bin canla istiyorlardı. Lakin genç padişahın, vezirine olan güveni o kadar kuvvetli ve kendisi de bunu öylesine açığa vurmuştu ki, Sultan Mehmed'e Köprülü aleyhinde en küçük bir şey söylemeye kimse cesaret edemiyordu.

Abaza Hasan Paşa'nın 30 000 kılıçtan fazla bir kuvvetle Konya sahrasından kalkıp Bursa üzerine doğru ilerlediği haberi gelince, bu büyük ve zengin eski taht şehrinin müdafaasına Sarı Kenan Paşa memur edildi.

Bu adam, kul cinsinden, yani esir pazarında satılmış kölelikten sürüp çıkmaydı; aslı Rus'tu. "Rus Kenan Paşa" diye de anılırdı.

Gençliğinde kaşı gözü yerinde ve eli ayağı düzgün oğlanmış, o sayede yükselmişti; hatta 1656'da, Köprülü'nün sadaretinden az önce kaptanpaşalığa kadar yükselmiş, çekirdekten genüci Venediklilerle Akdeniz'de dövüşecek Osmanlı donanması onun eline teslim edilmişti. Donanma ile Venediklilerin ablukası altında bulunan Çanakkale Boğazı'ndan çıkarken, bazıları "Rus'un ihaneti' ve bazıları da "Rus'un cebaneti" der. Tarihimizde görülmemiş bir hezimete uğramış, koca donanma, düşmana tek top atmadan baştan kara edip mahvolmuştu. O zaman herkes Sarı Kenan Paşa'nın kafasının kesileceğini beklerken, hamîlerinin sayesinde en küçük bir sual bile sorulmamıştı. Köprülü Mehmed Paşa bu faciadan iki buçuk ay kadar sonra sadrazam olmuştu. Bir yıl içinde büyük gayretlerle ihya edilen donanmamız aynı mevkide yine ağır bir hezimete uğramış, evvelce de kaydetmiştim, bu bozgun, ilahî mucize eseri Kara Mehmed adında bir topçunun bir tek güllesiyle zafere inkılap etmişti. Köprülü, hezimetin mesullerini derhal idam ettirmişti. Sarı Kenan Paşa, kendisine daima gazapla bakan sadrazamın bir gün de hesap soracağını pekâlâ biliyordu; gocunmada haklıydı, ağır suçlu bir adamdı. O karanlık ve karışık günlerde bir gaflet eseri Bursa muhafızlığını canına minnet bildi. Bursa'ya varır varmaz, "Eşkıya ile mukatele ve şehri muhafaza için" diyerek halktan pek çok barut ve kurşun topladı ve "Bursa'ya yürümekte olan eşkıyaya karşı koyacak levendimize harçlık ve atlarının nal akçesi" diye bir de para salgını yaptı. Bir taraftan da Abaza Hasan Paşa ile gizlice mektuplaşarak Celalilere her gece barut, kurşun ve zahire kaçırıp yolladı. Bursa halkı bu ihaneti sezince Sarı Kenan Paşa'yı sarayında basıp paralamaya karar verdi, fakat geç kaldılar; kartalmış mahbup köle bir gece de kendisi leventleriyle beraber Bursa'dan kaçarak Abaza Hasan Paşa'ya iltihak etti.

Sarı Kenan Paşa'nın ihaneti Celalî cemiyetini birden canlandır-

dı, artık korkusuz ve pervasız Bursa önüne geldiler. Bu ihanetin İstanbul'daki akisleri de büyük oldu.

Bursa, İznik havalisi ve Kocaeli halkından zenginler yükte hafif, pahada ağır mallarını ve evladü iyalini alarak İstanbul'a kaçmaya başlamıştı. Hatta Üsküdarlılar İstanbul yakasına göç ediyorlardı. Büyük şehirde her gün "Filan yere gelmişler!" diye bir haber çıkıyordu. Ayaktakımı son derece memnun. Paşayı uluorta methetmeye başlamıştı. "Devlete hizmet edecek adamdır!" diyorlardı. Abaza'nın parayla tutulmuş adamları, casusları olduğu gün gibi aydındır, hatta bazı vaizler, cemaati kayıkçı, hamal, tellak, vesaire ayaktakımı bekâr uşakları olan camilerde, mescitlerde:

– Abaza Hasan Paşa sahibi zuhurdur! Müceddidi din ü devlettir, bunun yüzünden şöyle hizmet ve böyle maslahat zuhur edecektir! diyorlardı.

Abaza'nın önünden kaçanlar pek dehşetli şeyler anlatıyorlardı. İstanbul'un baldırı çıplak güruhu ise büyük şehrin kâşanelerinin yağmasını tahayyül ederek ağzının suyunu akıtıyordu. Mal bir yana, nefislerini ucuz muhabbetlerle tatmin edegelmiş o pırpırların asıl kavuşacakları nimet, altın kafeslerin ardındaki yer melekleriydi. İstanbul heyecan, korku, sevinç ve dehşetle kaynaşmaya başlamıştı. Her tarafında konuşulan tek konu Abaza Hasan Paşa'ydı. Köprülü'nün muhakkak ki çok az, fakat hepsi seçkin simaları olan dostları dahi, "Artık bu adamların cemiyeti dağıtılamaz" diyorlardı. Genç padişahın İstanbul'daki sadık bendeleri büyük bir cesaretle taht şehrinin halini Sultan Mehmed'e aksettirdiler, "Burada halkın çoğunluğu sadrazamdan nefret ediyor ve Celali tarafına muhabbet beslemektedir" diye yazdılar. Bunun üzerine Sultan IV. Mehmed sadrazama bir hattı hümayun gönderdi; küçük delikanlı bu yazısında, "Benim lalam, Abaza Hasan dedikleri şakiyi ölüm fermanlısı ettim. Lakin Celalîlerin cemiyetleri gittikçe büyü-

mektedir. Senin devlet sözünü yürütme yolundaki hizmetine haset edip senden hoşnut olmadıkları için çoğu da eşkıya tarafına meyletmektedir. Bu gaile kolaylıkla defolmaz ve asla ihmal götürmez iştir. Eğer vekili mutlakım olarak sadrazamlıkta kalmak istiyorsan, oradaki durum ne olursa olsun bırak ve bir gün evvel buraya yanıma gel" diyordu.

Köprülü Mehmed Paşa Erdel'de giriştiği askeri harekâtı yüzüstü bırakamadı; muhasara ettiği Yanova Kalesi 1658 eylülünün birinci günü teslim olduktan sonradır ki, önden ılgarla bir fetih göndererek ardından kendisi de Edirne yolunu tuttu.

Abaza Hasan Paşa ile yanındakilerin uğradıkları yerlere kasvet kâbusunun çökmesine karşılık genç padişah, Edirne ve İstanbul ile beraber Anadolu'nun her tarafında yedi gün yedi gece zafer şenlikleri. donanma yapılmasını ilan etti.

Köprülü Mehmed Paşa Edirne'ye 1658 ekiminde döndü ve hemen ertesi günü padişahla beraber İstanbul'a gitmek üzere Edirne'den çıktılar, şehrin kenarında Solakçeşme mevkiinde kurulan ordugâha kondular. Sultan IV. Mehmed burada bir ayak divanı yaptı.

On beş yaşında buğday benizli, kara gözlü, dilber, yakışıklı bir gençti; başında elmaslı sorgucu, belinde elmaslı hançeri, bir Osmanlı padişahının muhteşem tuvaletiyle ona ayrıca bir ülker vermişti. Tahta çıkalı beri askere ilk defa hitap etti ve onların gönlünü celbetti:

– Kullarım! gazaya davet ettiğim Halep Valisi Abaza Hasan dedikleri melun emri hümayunuma itaat etmedi ve orduya gelmedi, isyan etti. Bir alay eşkıyayı başına toplayıp Anadolu memleketlerini soyup yağma ederek fesada verdi. Vacibül katil olduğuna fetva verilmiştir. O melunun üzerine seferim vardır. Siz de seferden ge-

lirsiniz, yorgunsunuz, benimle beraber sefere gider misiniz? dedi.

Askerler bir ağızdan:

– Allahü Teala ömrü devletini ziyade etsin padişahım, uğrunda can ve başımız feda olsun, gideriz! dediler.

Bunun üzerine şeyhülislamın verdiği fetva okundu ve askere izah edildi. Yeniçeri ve sipahilerin söz sahipleri aralarında konuştular ve padişaha bazı dileklerini arz ettiler:

– Padişahım, dediler, biz Celalîlere karşı cenge gideriz ve onların hakkından gelmedikçe kılıçlarımızı belimizden çıkarmayız. Lakin sen merhametli padişahımızdan da ricamız şudur ki, vesveseye düşüp başlarından korktukları için o cemiyete katılmış yeniçeri ve sipahi kullarının cürümlerini affeyle, üzerlerine vardığımızda bizim tarafa geçenleri affet, inat edip o tarafta kalanları artık biz korumayız, onlar bizden değillerdir, cümlesinin cezası verilir.

Sultan Mehmed:

– Makuldür. Ben de siz kullarımın bu ricasını kabul ettim! dedi ve ayak divanı bu kararla dağıldı; haberi de ordu içindeki casusları vasıtasıyla Abaza Hasan Paşa'ya uçtu gitti.

Solakçeşmesi'nden yola çıkıldıktan sonra İstanbul'a gayet ağır, tam on iki günde gelindi. Padişah bazı günler ordudan ayrılarak etrafta avlandı; askere karşı duruma hâkim, iç rahatlığına sahip olduğunu göstermek istiyordu.

31 ekim 1658'de Davutpaşa'ya geldiler; fakat padişah şehre girmeyip otağı hümayununu Kâğıthane sahrasında kurdurdu. O yıl kış erken basmıştı, karla karışık yağmurlar yağıyordu; "Tamam berfi harran eyyamı ve şiddeti şita hengâmıydı." Kâğıthane sahrasında askere iki taksit bir arada ulufesi dağıtıldı. Köprülü o gün bütün askerin parasını alması için maliye memurlarını sabahın alaca aydınlığından akşama, gece de gece yarısına kadar meşalelerle çalıştırmıştı.

Paralarını üç gün içinde almayan yeniçeriler ve sipahiler ordu kaçağı ilan edilerek isimleri ocaklarının kütük defterlerinden silindi. Köprülü'nün almış olduğu bu karar, padişahın Solakçeşme divanında verdiği söze aykırıydı, zira Abaza Hasan Paşa'nın yanında bulunan yeniçeri ve sipahilerin üç gün içinde kaçıp bu tarafa iltihaklarına imkân yoktu.

Padişah o kış kıyamette Kâğıthane'deki otağında on gün kaldı ve oradan, şehre hiç girmeden, İstanbul'daki sarayına uğramadan doğruca sefer niyetiyle Üsküdar'a geçti. Burada Celalîler üzerine birkaç fıkra nakledelim:

Abaza Hasan Paşa Halep'ten çıkarken damadı olan Hamamcıoğlu adında bir adamı vekil bırakmıştı. Azledip Softa Mahmud Paşa Halep valisi olunca Haleplîler ayaklanmışlar. Hamamcıoğlu'nu şehirden kovmuştu; bu adam da 1 000 nefer levendiyle doğruca Serdar Murtaza Paşa'nın yanına gitmiş ve padişaha sadakatini arz etmişti.

Kütahya Valisi Can Mirza Paşa da azledilerek yerine Konakçı Ali Paşa tayin edilmişti, bunun üzerine Kütahyalılar da ayaklanmış, Mirza Paşa'nın orada bıraktığı vekilini 300 nefer sarıcası ve levendiyle kılıçtan geçirmişti. Bunu haber alan Can Mirza Paşa 4 000 leventle Kütahya üzerine yürümüş, fakat şehre girememiş, halk kuvvetiyle şehir önünde altmış gün çarpışmış, leventlerinin 1 000 neferini kaybetmiş, ters yüzüne çekilip Abaza'nın yanına dönmeye mecbur olmuştu.

Halep Valisi Softa Mahmud Paşa ile Kars valiliğinden açıkta kalan Koca Dilaver Paşa kapıkulu askerleriyle Serdar Murtaza Paşa'nın yanına gelmişlerdi. Bir gün bu iki paşa ile Hamamcıoğlu'nun, Abaza Hasan Paşa'yla gizlice mektuplaştıkları öğrenildi ve ihanet vesikaları olan mektupları ele geçti. Serdar, Abaza'nın üzerine yürüdüğünde bunlar padişah ordusunu içinden bozguna vereceklerdi; suçlarını itiraf ettiler, üçü de idam olundu.

Abaza'nın yanında 5000'den fazla kapıkulu sipahisi vardı, bunlar kaçtılar ve bölük bölük Üsküdar yoluna düştüler. Köprülü'nün kapıkulu sipahisi arasında Pîrî Çavuş ve Koca Halife adında iki casusu vardı, gelen sipahilere sokuldular:

– Bre böyle davada insan o paşanın yanından bu tarafa kaçar mı? Bu kahpelik olur mu? diyerek Abazalıymış gibi göründüler. Onlar da kendilerini Abaza Hasan Paşa'nın sureti mahsusada gönderdiğini, bu taraftaki yoldaşlarını padişah ile vezire karşı fesada teşvike memur olduklarını söylediler. Bunun üzerine ilk gelenlerden 1000 nefer sipahinin boynu vuruldu, geri kalanlar da yoldan dönüp kaçtılar. Köprülü casuslarının ihbarını gizlediği için ordudaki kapıkulu sipahileri, 1000 nefer yoldaşlarının idamını padişahın Solakçeşme'de verdiği söze aykırı buldu ve söylenmeye başladılar.

– Biz bu sene sefer hizmetimizi Erdel'de gördük, bu kış içinde bize tekrar sefer zahmeti yüklemek zulümdür, gitmeyiz!..

– İki adam birbirine düşmüş, onların yüzünden biz niçin din kardeşlerimize kılıç çekelim?..

– Sadrazam ocağımızın düşmanı olduğunu göstermiştir, padişahımız söz verdiği halde 7000 nefer yoldaşımızı defterden sildi, 1000 nefer yoldaşımızın da boynunu vurdu!..

– Sadrazam bizi zorla sefere götürürse Köprülü Paşa'yı tutar, Abaza'ya teslim ederiz!.. dediler.

Bu laflar Köprülü'nün kulağına gelince, Abaza Hasan Paşa ile yanındakilerin tenkili işini tamamen Murtaza Paşa'ya bırakarak kendisi Üsküdar'a geçen ordu ile Celalî üstüne yürümekten vazgeçti. Abaza Hasan Paşa iki ordu arasında sıkışmaktan kurtuldu.

Diyarbekir'den kalkan Serdar Murtaza Paşa'nın Sivas civarına geldiği öğrenilince Abaza Hasan Paşa da yanındakilerle Bursa önünden kalkıp Eskişehir Ovası'na kondu. Fakat Murtaza Paşa Si-

vas'tan Eskişehir'e doğru ilerleyince Abaza Konya yolunu tuttu; ve bir takip başladı, öyle ki, bir günün sabahında Celalîlerin kalktığı konak yerine o günün akşamı padişah ordusu konuyordu.

1658 yılı aralık ayının onuncu salı günüydü, iki ordu böylece Ilgın kasabası civarına geldi. Yayla kışı bütün dehşetiyle bastırmıştı; bilhassa geceleri bir buz cehennemiydi, donmuş toprak taş kesilmiş, asker barınacak çadırının kazıklarını zor çakıyordu; el ayak tutmuyordu, burun ve ağızdan çıkan soluk bıyıklarda sakallarda çakıl çakıl buz oluyordu. Korkunç ıslıklarla esen rüzgâr buz püskürüyor, buzlu hortumlar kaldırıyordu.

Murtaza Paşa o gece konaklamayıp Abaza ordusu üstüne yürümeye ve ertesi çarşamba günü sabahı bir baskın yapmaya birkaç gün evvelinden karar vermişti, bu kararını da orduda bir kişi, sevgili mahbup içoğlanı Yusuf biliyordu.

Bu delikanlı gayet dilber ve dilbaz, tığ gibi şahbaz, cinsi Karadeniz yalısından Laz, fakat mayasında şekavet olan bir haylazdı. Paşanın bölükbaşılarından ve kendisinin şevberi yerinde dev heybetli ve ehremen suretli Kürt Mehmed adında bir adamla beraber kendilerini Abaza Hasan Paşa'ya beş yüzer altına satmışlardı. Oğlan serdarın kararını bu Kürt Mehmed'e söyledi, o da bir levendini o gece, muhakkak ki, bin zahmetle Abaza'ya gönderdi. Ertesi sabah da, 11 aralık çarşamba günü, uykusuz, yorgun argın padişah ordusu bölük bölük, takım takım Celalîlerin pususuna düştü ve iki saat gibi kısa bir zaman içinde kanlı bir bozguna uğradı. Murtaza Paşa'nın dilaverlik şanını yerine getirerek dövüşen askeri ile Celalîlerden 800 kişi telef oldu; serdarın ve padişah ordusunun bütün ağırlıkları yağma edildi ve Murtaza Paşa güçlükle Afyonkarahisar'a çekildi, perişan olan diğer asker de orada toplandı. Serdar Afyon'da hiz oğlan Laz Yusuf'u soyup ayağına bir kadın donu giydirerek hakaretle teşhirden sonra astırdı, Bölükbaşı Kürt Mehmed'i de kazığa vurdular.

O devrin büyük muharriri ve bu vakaların içinde bulunmuş Evliya Çelebi Ilgın bozgunu hakkında şunları yazıyor:

"Ilgın sahrasında iki İslam askeri arasında öyle bir mukatele oldu ki, şimdiye kadar misli görülmemiştir; sonunda zafer meydanı Abaza Kara Hasan Paşa'ya kaldı.

Murtaza Paşa'nın altınlara ve mücevherlere gark olmuş nice cariyeleri, ki her biri bir güneş parçası, amma güneş ışığından bile gizlenmiş ve türlü nimetle naz içinde beslenmiş kızlardı, her biri bir Anadolu ülkesi haracı değerdi, o kış ortasında başı açık yalınayak meydanda kaldılar, cümlesi Abazalı sarıca ve sekban, levent haşaratı eline geçti, esvaplarını ve mücevherlerini soyup kendilerini üryan olarak Hasan Paşa'ya götürdüler. Ben o zaman Üsküdar'daydım, vakada bulunanlardan dinledim. Abaza Hasan Paşa kızları görünce:

– Bre Murtaza Paşa! Ayıp değil mi ki, yiğit olasın, nefsin belası için bu kadar fahişeyi İslam ordusunda taşıyıp âleme böyle rezil olasın! Tiz şahbazlarım, bu cariyelerin esvaplarını ve donlarını, halhal ve bileziklerini verin! demiş.

Hak bu ki, mertlik göstermiş; kızlar iade edilen esvaplarını giymişler, tahtırevanlar üzerinde yine esir olmuş haremağalarıyla beraber hepsini Murtaza Paşa'ya iade ederek serdarın kaçıp sığındığı Afyonkarahisar'a göndermiş, Murtaza Paşa'ya bir de mektup yazmış, 'Bir iştir oldu paşa kardeş, ne yapalım, elimizden baş ve can kurtarmak gayretidir, gam çekme!' diyerek özürler dilemiş.

Bu Ilgın bozgunu yağmasında Abaza Hasan Paşa'nın askerinin en yoksulu Karın kesilmiş, öyle doyum olmuş. Ama serdar askeri açlıktan dağlarda otlar otlayarak firar ettiler; nice yüksek atlı olanlar da at başını Üsküdar'a çevirip geldi, nice bozulup nice kırıldıklarını tafsilatıyla anlattılar."

Ilgın bozgunu karşısında Köprülü de, padişah da metanetlerini

kaybetmediler: Sultan Mehmed yeni bir fermanla Celalîler üzerine yürüyecek ordunun serdarlığını yine Murtaza Paşa'da bıraktı, Köprülü Mehmed Paşa da, "Padişahımıza hizmet ve sadakatin sabit oldu, elem çekme, ilkbaharda yeniden asker tedarik ederiz. Celalî üzerine yürürsün, hele şu kış geçsin" diye serdara huzur veren bir mektup gönderdi.

Abaza Hasan Paşa ile gizli olarak mektuplaşan ve ihaneti meydana çıktıktan sonra Murtaza Paşa tarafından idam edilen Softa Mahmud Paşa'nın yerine Konakçı Ali Paşa Halep valisi tayin edilmişti. Murtaza Paşa da Ilgın bozgunundan sonra bir hafta kadar Afyon'da kaldı, sonra yanında toplanan askerle kışı geçirmek üzere Halep'e gitti.

Gittikçe şiddetlenen kış Abaza Hasan Paşa'nın 30 000 kılıcı aşan muzaffer ordusunu müşkül duruma sokmuştu, Celalîler süratle Ayıntab'a çekildiler. Oradaki kasaba ve köyleri askerlerine kışlak tayin eden Abaza Hasan Paşa kendisi de ileri gelen ümerası ile Ayıntab şehrine kondu. Fakat şiddetli kış bütün yolları tıkadığı için askerine erzak tedarik edemedi; etrafa zahireci olarak saldığı bölükbaşılar ve leventler o kış kıyamette vardıkları köylerde köylü tarafından basılarak öldürüldüler, nam ve nişanları yok oldu.

Evliya Çelebi Celalîlerin karşılaştığı kıtlığa sebep olarak kıştan başka acı şeyler anlatıyor: "Anadolu yıllardan beri sarıca, sekban ve levent Celalî haşaratının pençesindeydi, köylünün kentlinin malını evladını sürüp götürürlerdi. Koca ülkede hayat güveni kalkınca herkes ekip biçmeyi bıraktı, elinde bir habbe ne kalmışsa evlad ü iyalini aldı, kimi Üsküdar ve Erzurum yoluna, kimi Bağdat çölüne göçtü dağıldı. Ellerinde talan malı, yağma altını var ama bir buğday tanesine can atarlar, kıtlıkla halleri perişan oldu. Köyünü bırakıp hicret edememiş kendisi de aç köylüler, sapan demiri-

ni eline alıp Hasan Paşa'nın dağda taşta, ota otlağa, bir iki konak uzakça bir yere zahireye giden askerini kıra kıra tamam yıldırdı kış da bastırınca Celalîlerin zahireye gidecek takatları kalmadı."

Celalîlerin çok müşkül durumda olduğunu haber alan Halep Valisi Konakçı Ali Paşa Abaza Hasan Paşa'nın en namlı bölükbaşılarına gizli mektuplar gönderdi: "Siz bu Celali'den ne beklersiniz? Âli Osman padişahına galebe mümkün müdür? Geçmişte bu kadar Celalî çıktı, padişaha isyan etti, sonunda aman dileyip suçu affedilenlerden başka hangisi selamete erişti? Bir hain içoğlanının melanetiyle pusuya düşürdüğünüz Murtaza Paşa'ya karşı kazanılan zaferle mağrur olmayın, ilkbaharda Serdar Hazretleri Anadolu'dan ve Rumeli'den kaldıracak derya misali askerle sizi her tarafınızdan sardığı zaman haliniz ne olacaktır? Sizler her biriniz iş eri, devlete yarar adamlarsınız, ben araya gireyim, serdara yalvarayım, sizlere birer aman kâğıdı ile münasip harç tezkereleri alayım, birer bahane bulup Abaza'nın yanından ayrılıp Halep'e gelin ve serdarın kapısına kapılanın; padişaha asi olacak yerde padişahın doğrusu olun, bir ferdinizin burnu dahi kanamaz" diyerek mektuplarını alanların hepsini kandırdı. Bölükbaşılardan, "Bize aman kâğıtlarımızı göndersin, biz de leventlerimizi kendimize uydururuz, elbet ki, yolu bulur, Halep'e Serdar Hazretleri'ne geliriz" cevabı gelince serdardan birer aman kâğıdı ile bölükbaşılara ve leventlerine harçlık tezkireleri alıp yolladı, hatta Abaza Hasan Paşa'nın başbölükbaşısı Kürt Osman'a ayrıca valilik ile paşalık verileceğine dair yazılı bir vaitname aldı.

Konakçı Ali Paşa'nın bu gizli faaliyetinden sonradır ki, Abaza Hasan Paşa'nın ordusunda bir hoşnutsuzluk ile kavşama, çözülme alametleri belirdi. Bunu gören Abaza Hasan Paşa'yı derin bir düşünce aldı. Geceleri kıyafetini tebdil ederek askerlerinin arasında

dolaşmaya başladı. Bir gece şöyle bir sahnenin üstüne uğradı. Ayıntab'da bir handa yerleştirilmiş kırk elli levent akşam yemeği sofrasına oturmuşlardı, önlerine bir lenger bulgur pilavı konmuştu, leventlerden biri:

– Biz onun yolunda can veririz, o bizi sabah akşam bulgur aşıyla tavlaya bağlamıştır, kendisi emirane biryan börek baklava yer, bre falanını falan ettiğim falan! diye Abaza Hasan Paşa'ya ağır bir küfür savurdu.

Bunu kulağı ile işiten Abaza Hasan Paşa hemen konağına döndü, başbölükbaşısı Kürt Osman'ı çağırttı:

– Be hey adam... Ben sizin için padişaha isyan ettim. Bu kadar zamandan beri ibadullahın evini barkını yıktım, aldığım malı sizlere yedirdim. Nice yüz ümmeti Muhammed'in kızını oğlunu çekip kasık mancasıdır dediniz, envai şenaat ve habaset ile zevkusefa ettiniz, göz yumdum; asumanı tutan feryadü figana kulak tıkadım. Bu kışta kıyamette birkaç gün kıtlık çekmekle zaruri olarak verdiğim bulgur aşını beğenmeyüp bana aşikâre küfür ederler, bu insaf mıdır?.. Yiğitliğe düşer mi?.. Sadakatin layıkı bu mudur?.. diyerek ağlamaya başladı ve böyle yaşamaktan ise ölmek vallah yekdir!. Ama bu benim hakkımdır, zira nankör levent taifesini beslemek için türlü mezalim irtikâp ettim, dünyamı da ahretimi de berbat ettim, dedi.

Başbölükbaşı Kürt Osman için Vakanüvis Naima Efendi, "Bir şeytan ve gaddar herifti" diyor; Ilgın'da kazandığı zafere rağmen askerinin arasındaki kavşama karşısında istikbalini karanlık gören ve ümitsiz düşen paşasını teselli etti:

– Sultanım! Bu levent taifesidir, aralarında usluları vardır, kendini bilmez delileri vardır, bazı cahillerin sözünden müteessir olup uğrunuzda baş ve can verir şahbazlara kırılma, dünyanın hali budur, hele hatırını hoş tut, dedi.

Evliya Çelebi 47000 kılıç olarak gösterdiği Celalîler arasındaki çözülmeyi Abaza Hasan Paşa'ya karşı bir ayaklanma şeklinde gösteriyor ve şöyle anlatıyor:

"Sipahi, yeniçeri, sarıca, sekban, levent 47000 Celali'nin en azgını zorluları bir gün Hasan Paşa'nın huzuruna çıktılar:

– Bre gidi kazak kâfir Abaza!.. Sen bizim pazımız kuvvetiyle Osmanlı'yı Ilgın şehri altında bozdun, on Mısır hazinesi Karun malına kondun, şimdi bizi ve atlarımızı da bu kılıç gibi gelmiş kışta açlıktan kırarsın!.. dediler.

Hasan Paşa da:

– Be hey din iman bilmez Müslüman zeyninde kâfirler!.. 'Bizim pazımızla sahip oldun' diyerek başıma kaktığınız mal başınızda paralansın. Bre ben sizin sözünüz ve derdinizle Erdel seferine gitmeyip padişaha asi oldum, şimdi beni canımdan bizar edersiniz!.. dedi."

Her ne hal ise, o şaşkınlık günlerinde Abaza Hasan Paşa'nın en yakın müşaviri başbölükbaşısı Kürt Osman olmuştu. Hadiselerin gelişmesinden bu adamın serdar adına çalışan Halep Valisi Konakçı Ali Paşa tarafından satın alındığı, yahut gayet cüretkâr bir haydut olduğu anlaşılıyor. Abaza Hasan Paşa ile baş başa vererek "Bu yolun sonu nereye varır?" diye düşündüklerinde önünü çok karanlık gören paşaya:

– Sultanım, dedi, bizim elimizde bir metin kale yok... Kale olmadıkça bu işi başa çıkaramayız! Elimizdeki kuvvetle bir kale muhasara edip zapt etmemize de imkân olmadığına göre çıkar yol hileye başvurmaktır. Önümüz bahar, Serdar Murtaza Paşa her taraftan derya misali askerle yürümeden bir tedarik görelim...

Abaza:

– Ya nice yapalım? diye sorduğunda Kürt Osman uçurumu geçmek için kılıçtan bir köprü gösterdi:

– Evvela leventlerimizin sizden hiçbir zaman yüz çevirmeyeceğine ben kefilim Sultanım, dedi. Aramızda kılıç ve tuz ekmek üzerine yemin vardır... Benim hatırıma gelen budur ki, en seçme leventlerimizi güya sizden ayrılmış gibi serdar kapısına gönderelim, onlar varıp Halep şehrine girsinler. Sonra siz de "Cürmünüzün affı için padişaha rica ve şefaatte bulunun" diye bir mektup yazarak serdardan aman dileyin ve yanınızda olan paşalar ve ileri gelen beyler ağalarla yarın Halep'e gidin... Geri kalan leventler, saricalar, sekbanlar ve İstanbul'da ocaklarından isimleri silinmiş yeniçeri ve sipahiler de cümle bayraklarımızla Halep Kalesi altına varıp konalım... Sizin aman talebiniz İstanbul'a gönderilip cevabı gelinceye kadar hayli zaman geçer. Bir gece şehre giren leventlerimiz düşmanı gaflet üzere basar, kale kapılarını açar, biz içeri gireriz, Halep'i zapt ederiz, serdarı ve yanındaki paşaları keseriz. Halep gibi büyük ve metin bir kale elimizde oldukça artık her iş muradımız üzere biter!

Kürt Osman'ın teklifi cüretin son haddiydi, kılağılı kılıç üstünden yalınayak geçilecekti. Naima Efendi "Hasan Paşa'nın Abaza aklı bu işe derhal yattı" diyor. Fakat Celalî paşa henüz kesin kararını vermemişti ki bir gece kırk elli bayrak en seçme leventleri yanından kaçarak Halep'e geldi ve serdarın emriyle şehre kabul edildiler, bölükbaşılarına iltifat edilerek abalar giydirildi ve neferlerine de tayin tezkereleri dağıtıldı.

Bunu duyan Abaza Hasan Paşa şaşırdı, başbölükbaşıya:

– Bre Osman, levendimizin güzidesi bayraklarını alıp Halep'e gitmiş, bunun aslı nedir? diye sordu.

Gazaplı ve heyecanlı paşasına Kürt Osman gayet sakin cevap verdi:

– Be hey Sultanım, sana arz ettim, levent ile söz bir olunca ko

gitsinler, serdar kapısında olan silahdaşlarını bizim tarafa döndürdükten sonra iş biter. Şu kadar zaman senin yanında olan o dilaver şahbazlar sana kötülük eder mi? O taraftan hiç çekme! dedi.

Kimin kime oyun oynadığı, tuzak kurduğu henüz belli değildi. Birkaç gün sonra Halep'e kaçmış leventlerin bölükbaşılarından başbölükbaşıya mühürlü bir mektup geldi:

"İşte bu serdarın kapısına girdik ve burada olan Murtaza Paşa levendini kendimize uydurduk. Hepsi serdarın bed muamelesinden bıkmış, usanmıştır, böyle fırsatı Allah'tan isterlermiş. Hemen bizim Hasan Paşa efendimiz de yeminler edip aman dilesin, buraya tezden gelsin. Serdar ile yanındaki paşaların cümlesi birtakım fodul ve kendini bilmez iş bilmez adamlardır, bizim paşa efendimiz gelince bunları tepeleyip Halep'i zapt etmeniz işten değildir" diye yazıyorlardı.

Mektubu alan Kürt Osman sevinç içinde Abaza Hasan Paşa'ya koştu. Bu mektup meselesi bir danışıklı döğüş gibi görünüyor, "şeytan ve gaddar" herif, koynunda serdarın gönderdiği aman kâğıdı ile valilik vaadi, paşasını Halep'e götürmeye çalışıyordu. Bu işe o günlerde Kürt Osman'ın sık sık ziyaret ettiği Ayıntab müftüsü efendi de karıştı, şöyle ki, bölükbaşıların mektubu gelmeden bir gün evvel Abaza Hasan Paşa'ya:

– Sultanım! Padişahların kerem ve lütufları sonsuzdur, izin verin, serdar ile aranıza gireyim, sizin padişahtan affınızı tavassut etmesini rica edeyim, ricamı kabul ederse, Serdar Paşa yeminli aman mektubu versin, sizi inandırsın. Size şanınıza layık bir âli mansıp verirler, bu fitne de böylece kapanır, bundan sonra tövbe ve istiğfar edip dünyanızı da ahıretinizi de mamur edersiniz, demişti.

Kürt Osman'ın getirdiği mektup üzerine Abaza Hasan Paşa müftü efendiye gitti, mektup meselesini gizleyerek bir gün evvel-

ki teklifini kabul etmiş göründü:

– Mademki sen teklif ettin Efendi, benden sana izin, var Halep'e git, serdar ile aramıza gir, bizi barıştır!.. dedi.

Ayıntab müftüsü Halep'e geldi; Serdar Murtaza Paşa ile konuştu, bu müzakerelere yaman oyunun senaryo taslağını hazırlayan Halep Valisi Konakçı Ali Paşa da katıldı. Murtaza Paşa ile Ali Paşa "Yemin ederiz ki, sizin ve yanınızda olanların bir kılına dahi tarafımızdan hata getirilmez" diye birer aman mektubu yazdılar. Müftü efendi bu amannamelerle Ayıntab'a döndü. Abaza Hasan Paşa'nın vahşetini gereği gibi gidermek için Kürt Osman başbölükbaşıyla söz birliği eden müftü efendi:

– Sultanım, sana bu aman mektuplarını getirdim ama içimde tam güven yok, şimdi siz de serdara yazın, yanındaki paşalardan birini buraya göndersin, o paşa da serdar ile Halep'teki bütün ordu erkânı adına burada sizin gözünüzün önünde yemin versin! dedi.

Abaza Hasan Paşa, müftü efendinin bu teklifinden son derece memnun kaldı, müftü ile Kürt Osman'ın hakikaten kendisini kurtarmaya çalıştıklarına inandı, efendinin sırtına sof kaplı bir samur kürk, başbölükbaşısına da bir aba giydirdi:

– Berhudar olun... Dostluk, iyilik işte bu kadar olur! dedi.

Abaza Hasan Paşa ile müftü efendinin bu hususta Halep'e gönderdikleri mektuplar üzerine Serdar Murtaza Paşa Ahıska Valisi Aslan Paşa'yı vekil tayin ederek bir mushafı şerif ile Ayıntab'a yolladı. Aslan Paşa, Abaza Hasan Paşa'nın gözü önünde mushafı şerif üzerine el koydu:

– Serdar Murtaza Paşa'nın vekili olarak yemin ederim ki sana ve yanındakilerin bir kılınıza hata gelmez, Murtaza Paşa sizin devlet tarafından affedilmeniz hususunda ne gerekirse yapacaktır, dedi.

Bunun üzerine Abaza Hasan Paşa yanındaki asi valiler, sancakbeyleri vesair âyan ve ümera ile Ayıntab'dan çıkarak Halep'e gitti. Serdarın maiyetinde ne kadar paşa, bey, ağa varsa serdarın kâhyası ile beraber Celalîleri bir saatlik menzilden karşıladılar. Murtaza Paşa ile Vali Konakçı Ali Paşa da şehrin kale kapısından istikbal ettiler. O zamanın askerî bandosu olan mehterhane çalarak tantanalı bir alayla serdar sarayına geldiler, Murtaza Paşa tarafından mükellef bir ziyafet verildi. Yemekten sonra da Abaza Hasan Paşa ile yanındaki asi devletlilerin durumu konuşuldu. Bu konuşma pek dostane bir hava içinde oldu. Serdar Paşa:

– Biz verdiğimiz söz üstünde dururuz. İsterseniz ricanameler yazıp ve yanınıza mutemet adamlar katıp sizleri padişahımıza gönderelim, isterseniz sizler Halep'te istirahat edin, eğlenin zevkusefada olun, biz şefaatnameler yazıp cürmünüzü affettirelim. Hasan Paşa Hazretleri'ne ve yanındaki vüzeraya ve ümeraya birer mansıp fermanı getirelim, dedi.

Konakçı Ali Paşa:

– Sultanım, bence makul olan sizin şefaatname yazıp onun cevabı gelinceye kadar Hasan Paşa Hazretleri'nin Halep'te eğlenmesidir, dedi.

Abaza Hasan Paşa da bu şekli uygun gördü:

– Halep'te eğlenmemiz makuldür, dedi.

Bunun üzerine sadrazama, şeyhülislama, kızlarağasına ve İstanbul'daki bütün devlet erkânına birer şefaatname yazıldı, bunların başta serdar ve maiyetindeki erkân, mecliste hazır bulunan Halep âyan ve eşrafı ve uleması imzalayıp mühürlediler ve kâğıtlar hemen o gün, "çatal menzil beygiriyle tatar ulak eline verildi", yola çıkarıldı.

Vakanüvis Naima Efendi Abaza Hasan Paşa ile yanındakilerin akıbetini şöylece anlatıyor:

"Serdar Murtaza Paşa, Abaza Hasan Paşa'yı, Tayyaroğlu Ahmed Paşa, Sarı Kenan Paşa ve birkaç nefer içoğlanıyla beraber kendi sarayında misafir etti. Abaza'nın yanındaki sair paşalar, beyler, ağalar da serdar ağalarının, vilayet âyan ve eşrafının konaklarına konduruldu. Celalîlerin namlıları otuz bir nefer vezir, beylerbeyi, sancakbeyi ve âyandan kimselerdi.

Murtaza Paşa akşam yemeğinden sonra gayet emin adamlarıyla cümle konak sahiplerine:

– Gece kaleden top atıldığı vakit herkes konağında misafiri olan Celalî'yi yanındaki hizmetkârlarıyla beraber katledecektir, bu sırrı ifşa eden olursa, yahut Celalîlerden biri firar ederse o hane sahibini katlederim! diye gizli bir emir verdi. Bu emri alanlar böyle bir işi başa çıkarabilecek zehri katil gibi adamlarını hazırladılar ve gece kaleden atılacak işaret topunu beklemeye başladılar.

16-17 şubat 1659 pazar-pazartesi gecesiydi; akşam namazı kılındı. Murtaza Paşa üç vezir misafiriyle hal ve hatır gözeterek konuştu, sohbet arasında meyveler yendi, helvalar yendi. Nihayet Murtaza Paşa:

– Abdest alıp yatsıyı kılayım! diyerek halvethanesine çekilmek üzere kalktı, divanhaneden çıkarken adamlarına:

– Paşa kardeşlerimize de aptes verin!.. dedi.

Murtaza Paşa'nın iç ağalarının hepsi tembihli, hançerlerini hazırlamışlardı. Paşalara aptes aldırmak üzere divanhaneye yirmi otuz nefer ejder misali dilaver girdi, bir kısmı da elleri hançerinde kapı arkasında bekliyordu. Evvela Abaza Hasan Paşa:

– Bismillah... diyerek aptes almak üzere kollarını sıvadı. Murtaza Paşa'nın zeberdest pehlivanlarından ikisi güya koltuklarına gireceklermiş gibi ilerlediler ve Abaza Hasan Paşa'yı hemen çökerterek hançer üşürdüler ve başını gövdesinden alıverdiler. O andadır ki, Tayyaroğlu Ahmed Paşa ile Sarı Kenan Paşa'nın başları

da gövdelerinden alınmış bulunuyordu. Murtaza Paşa'nın müzeyyen civanhanesi bu üç vezirin kanıyla salhaneye dönmüştü. Bu üç baş alındıktan sonra kale dizdarına adam koşturuldu ve akşamdan hazırlanmış işaret topu atıldı. Topun atılmasıyla da diğer konaklardaki katliam başladı. Herkes misafiri olan Celali'yi boğazlayarak bu kadar şer ve fesat ejderinin hakkından gelindi. En namlılarından otuz bir kişinin başı yaftaları yazılıp içine saman doldurulmuş sandıklara istif edilerek İstanbul'a, padişaha gönderildi..."

Naima'ya göre Murtaza Paşa bu katliamı Kuran üzerine el basarak verdiği aman yeminini bozarak yapmış oluyor. Öldürülenler kim olursa olsun bu iş şeran ağır bir suçtur ve millî örf ve âdetlerimizce de bir alçaklıktır. Murtaza Paşa'yı bu katmerli ağır lekeden o devirde yaşamış Evliya Çelebi'nin bu vaka üzerine verdiği tafsilat kurtarıyor. Evliya o sırada İstanbul'da bulunuyordu, fakat Murtaza Paşa ile ve kapısındaki adamlarla senli benli yakınlığı vardı; Abaza Hasan Paşa ile yanındakilerin Halep'e geldiklerinde geçen hadiseleri ve bu kanlı sahneyi bütün tafsilatıyla dinlemiş ve meşhur *Seyahatname*'sinin beşinci cildine kaydetmiştir.

Unutmamalıdır ki, Abaza Hasan Paşa'yı kandırarak Halep'e getirenlerin başında bulunan Başbölükbaşı Kürt Osman, daha evvel şehre soktukları seçkin leventler vasıtasıyla bir baskın yaparak şehri ve kaleyi zapt edeceklerinden bahsetmişti. Abaza Hasan Paşa ile yanındakiler de geldikten sonra bu büyük şehir çok nazik günler yaşamaya başlamıştı; öyle ki, Murtaza Paşa'nın yerine kim olursa olsun kendi başını ve bütün şehir halkının canını, malını, ırzını, namusunu ve bir padişah kalesini kurtarmak için verdiği aman yeminini boznaya mecbur olacaktı.

Naima'da Halep katliamı, Celalîlerin geldiği günün gecesi yapılmış gibi görünüyor. Evliya ise bu katliamın Celalîler şehre girdikten birkaç gün sonra ve tam öğle vakti, güpegündüz olduğunu

söylüyor. Şimdi meşhur muharriri dinleyelim:

"Abaza Hasan Paşa Halep'e gelirken nice bin Celalîler:

– Biz dağları bağları biliriz, ne yaparız camili minareli şehirlerde! diyerek paşadan ayrılmış, dönüp gitmişlerdi.

Hasan Paşa yanında üç vezir, yedi beylerbeyi (paşa), yedi sancakbeyi ve 3000 askerle Halep'e geldi. Hasan Paşa aman kılıcını boynuna asmış Murtaza Paşa'ya vardılar:

– Aman paşa kardeş, sana sığındık! dedi.

Murtaza Paşa ile Hasan Paşa ve her ikisinin yanındaki paşalar, beyler ve muteber ağalar kucaklaşıp öpüştüler ama hulusi kalple değil, sahte dostluktu. Sonra Halep âyan ve eşrafı ve uleması da davet olunarak serdarın sarayında bir âli divan oldu, evvela Murtaza Paşa:

– Ey ümmeti Muhammed!. Bu Hasan Paşa kardeşimiz ayağınıza düştü, aman diledi, ne tedbirde bulunalım? dedi.

Hasan Paşa:

– Vallah ey biraderi can beraberim, ben zalim Köprülü'nün korkusundan asi oldum, sizi de serdar yapıp üstüme yolladılar, kuşça canımı kurtarmak için seninle savaştım. Fırsat ve nusret bana yöneldi, ama takdiri ezelî böyleymiş; şimdi de ben padişah korkusundan kendi ayağımla geldim, sana teslim oldum; şu kadar ümmeti Muhammed huzurunda söyledim, beni katledersen kanım sana helal olsun, ister öldür, ister azat et, ama dilerim ki, padişahtan benim bir katre kanımı bağışlaması için ricada bulunasın... dedi ve ağlamaya başladı.

Tayyaroğlu Vezir Ahmed Paşa:

– Bakaa Murtaza Paşa kardeşim, bu kârhaneyi âlemde bozmaz bozulmaz bir Allah'tır, mürüvvet Hazreti Ali'den kalmıştır, sen de Aliyülmurtaza'nın adaşısın, kendi ayağımızla geldik, aman diyene yaman olmaz derler... dedi.

Vezir Kenan Paşa da:

– İkimiz de zülüflü oğlanken padişahın sarayında ocakdaştık, o hakka riayet et, şimdi huzurına gelmiş bir alay eli bağlı adamlarız, sen bizi katledersen seni de bir gün katlederler vesselam, dedi.

Murtaza Paşa da:

– Bre tiz tuz, ekmek, kılıç ve kelamı kadim getirin, bizden size zarar ermeyeceğine yemin verelim! dedi."

Evliya Çelebi aman yemini verildikten sonra İstanbul'a bir şefaatname yazıldığını ve bu şefaatnameyi Murtaza Paşa ile maiyet erkânından ve Halep âyan ve eşraf ve ulemasından 170 kişinin mühürlediğini yazıyor ve "O gece bir âli ziyafet olup saz ve söz ve ayş ü işret dünya gamını unuttular" diyor. Sonra serdarın kendisine sığınan asi paşalara verdiği hediyeleri anlatıyor: "Bohça bohça kıymetli kumaşlar, Hindî zertariler, suziler, cudiler, melayiler, her bir tanesi fındık gibi inci tespihler, onar şemame amber, birer kantar udî maverdi, sırma işlemeli saray yağlıkları verdi, gümüş tepsiler içinde nakışlı gümüş sahanlarda miskli anberli nefis taamlar, mercan ve kehribar saplı gergedan burnundan kaşıklar, sırmalı peşkirler, gümüş leğen ibrikler, gümüş gülabdanlar, buhurdanlıklar yolladı" diyor ve nihayet o günlerde Halep'in halini tasvir ediyor:

"Ölüm fermanlısı olup can korkusundan şehre girmemiş olan Celaliler başlarındaki paşaların Halep'te sıhhat ve selametle sefa sürdüklerini öğrenince birer ikişer şehre girmeye başladılar ve Halep şehri Celalî haşaratıyla doldu, ıskarça oldu. Çarşıda pazarda gasba benzer alışverişler, köşede bucakta avrata oğlana tecavüzler başladı. Halepli 'Vilayet elden gider' diye endişeye düştü. Murtaza Paşa bir gün Hasan Paşa'ya:

– Canım Hasan Paşa... Halep içinde ve dışında bu kadar aske-

riniz sıkıntı çeker, hele şehir zaten kalabalık, sizin şehre giren askerinizle büsbütün daraldı, yiyecek de çok sıkıntı olacak, izin verin de şehrin içinde ve dış varoşta olan askerleriniz civar köylere dağılsınlar, hem onlar hem de şehir sefil olmasın, halk da fitne ve fesattan, oğlan avrat kavgasından emin olsun, dedi.

Hasan Paşa:

– Ol gaziler benim canım, başım, kanım yoldaşlarıdır... Lütfeyle Paşa Hazretleri, burada kalsınlar, gülünü seven dikenine katlanır, sabredelim görelim âyinei devran ne suret gösterir, cevabını verdi.

Tayyaroğlu da:

– Be hey Murtaza Paşa kardeşim, o gariplere ilişme. Bizim yolumuzda maldan candan olup yollarda dağlarda türlü derdü bela çekmişlerdir, başlarını bir kere yastığa koyup uyumuş değillerdir, sayeyi devletinizde şu Halep şehrinde birkaç gün istirahat etsinler, bir gün hep beraber kalkar gideriz, bakalım İstanbul'dan ne cevap gelecek?.. dedi.

Fakat Halep Valisi Konakçı Ali Paşa:

– Vezir kardeşlerim, bu böyle olmaz. Askerleriniz şehrin huzurunu kaçırmıştır, esnafa zulmederler, ırza ve namusa tecavüzler olur. İşi tatlıya bağlayalım, işte Halep kadısı efendi de buradadır, hemen erzak tezkerelerini yazsın, askerleriniz elbet ki civar köylere dağılsınlar, dedi.

Valinin bu sözüne karşı Celalî paşalar ağız açamadılar, meclisteki bulunanlar da 'Vallah makuldur' deyince Hasan Paşa'nın yüreğinden kan gider oldu..."

O meclisteki Celalî askerinin şehirden çıkarılmasına karar verildikten sonra durum son derece nazikleşti. Hasan Paşa'nın vereceği bir emirle her an bir baskın beklenebilirdi. İşte Murtaza Paşa bu durum karşısında aman yeminini bozmak zorunda kalmıştır. Az-

gın ayı avına çıkmış ve onunla burun burına gelmiş avcı gibiydi; elindeki silahı kullanmada azıcık gecikecek olsa ayının pençelerinde can vermeye mahkûmdu.

Halep katliamı vakasını bir de Evliya Çelebi'den dinleyelim:

"Murtaza Paşa gördü ki Halep'in içi Celalîlerle dolup iş işten geçti. O gece sarayını havlet edip maiyetindeki paşaları topladı, 'Bu sır burada kalacak' diye hepsine yemin ettirdikten sonra, herkes birbirinden emin baş başa verip konuştular. O mecliste Kuyucu Murad Paşa zamanından kalmış ve Celalîlere nasıl satır atıldığını görmüş Koca Ahmed Ağa ve Koca Servan Ağa adında iki kişi vardı, Murtaza Paşa:

– Hasan Paşa'nın Celalî askeriyle halimiz nereye varır? diye sorunca bu iki ihtiyar:

– Eğer bu geceyi savarsak yarın gece Celalîler bir baskınla bizleri kıracak ve Halep'te vaktiyle Canbuladoğlu'nun yaptığı işleri yapacak ve padişah pazılarının zoruyla birer mansıp alıp vilayetlerine gidecekler. Bize bednamlık kalacak, evlad ü iyalimiz perişan olacak, ırzımız namusumuz paymal edilecek. Farz edelim ki bizi öldürmediler, kaleyi Celalîlere kaptırdıktan sonra padişahımıza ne cevap vereceğiz? Bize düşen iş bu gece beraberce bir tedarik görmektir! dediler.

Murtaza Paşa:

– Sizler gün görmüş âdemlersiniz ne düşünürsünüz? diye sordu.

Koca Servan Ağa:

– Yarınki gün cumadır. Halep'te kadimden beri âdettir, cuma günleri kale kapıları kapanır, biz de yarın âdetimiz veçhile kapıları kapadığımızda Celalîler asla şüpheye varmazlar... Celalîleri misafir eden hane sahiplerine destur verirsiniz, sizler de cümle iç ağalarınızı ve askerlerinizi pür silah hazır edersiniz. Halk camiler-

de ve mescitlerde cuma namazı kılarken, Celalî paşalar da misafir oldukları saray ve konaklarda namazdayken kaleden bir top atılsın, o anda herkes hanesine misafir olan Celali'yi basıp haklasın, bir adam kurtulursa o hane sahibinin başı alınsın... O ki kale kapıları kapalıdır, şehirden dışarı kaçamazlar, şehirlinin elinden kurtulamazlar. Halep şehri de biz de Celalîlerden halas oluruz... dedi.

Paşalardan biri:

– Onların affı için İstanbul'a şefaatname gönderildi, ya makbule geçer, her birine mansıp verilirse padişaha ne cevap veririz? diye sordu.

Konakçı Ali Paşa:

– Allah izin verse de biz onları bu ağanın söylediği veçhile kırabilsek, padişaha cevap vermesi kolaydır. 'Sureti haktan göründüler, aman dileyip geldiler, ardından Halep'e Celalî levendi doldurdular, baskınla kaleyi zapt edip Halep Kalesi'ne kapanmak sevdasındaydılar, biz de zaten padişahımız fermanlısıydılar dedik, cümlesini hakladık' deriz, bundan âlâ cevap mı olur? dedi.

Bu karar üzerine tekrar yeminler edildi ve o gece sabaha kadar her biri bu işle meşgul oldu. Murtaza Paşa 'İçimizden bir kahpe çıkıp da bu sır faş olur mu?' diye sabaha kadar uyuyamadı..."

Evliya Çelebi hikâyesine şöyle devam ediyor:

"Hicrî 1069 senesi cemaziyülahirinin yirmi ikinci cuma günü (17 mart 1659, diğer kaynakların verdiği tarihten çok farklı, tam bir ay sonra) tam öğle vakti Halep Kalesi'nden bir top atıldı ve kale kapıları kapandı. Herkesin evinde saklanmış yedi başlı ejder gibi yiğitler top sesini duyunca saklandıkları yerlerden boşandılar ve sarayların kapılarını kapadılar. Bir saat zarfında Celalîlerin cümlesi itlaf edildi. Murtaza Paşa Sarayı'nda da Hasan Paşa'nın işini bitirdiler. İki zeberdest yiğit Hasan Paşa'nın başını serdara

getirdiklerinde Murtaza Paşa ikisine de birer kese altın verdi ve yedi kere secdeyi şükrana kapandı. Sonra Murtaza Paşa'ya yığın yığın Celali kelleleri gelmeye başladı. Celalîlerin levendi, sarıcası ve sekbanı çarşıda pazarda, bozahane ve meyhanelerde kimi alışveriş, kimi de ayş ü işret ile meşgulken bunlara öyle bir kılıç vurdular ki, kelleleri paşa sarayı önüne yığıldı. Sonra kale kapıları açıldı, pür silah Halep şahbazları atlanıp kaleden dışarı çıktılar, dış varoşta ve sahrada olan Celalîlere atıldılar, onlara da öyle bir kılıç vurdular ki, Halep şehri yanından akan çayın suyu beniâdem kanına boyandı. Saray meydanına 3000'den ziyade kelle geldi. Bazı Celalîler atılan top sedasından ürküp can başlarına sıçrayarak çıplak ve yaldak atlara küme küme binip Ayıntab, Birecik, Urfa, Raka, Kilis, Maraş taraflarına kaçıp tarumar oldular. Murtaza Paşa artlarından nice bin asker çıkardı, 'Erebildiğiniz yerde başlarını kesin, malları sizin, kelleleri bizim" diye ferman verdi. Yedi günü geçince Halep'te toplanan kellelerin sayısı 7000'i geçti, bir gazayı ekber oldu ki, tabir olunmaz. Bir alay ümmeti Muhammed'in katli için gaza oldu diyorum, ayıplamayın, düşmana karşı cenge gitmeyen, diyarı İslam'ı çiğneyen, bunca dindaşının ırzına, namusuna, canına kıyan, malını alan insanların kâfirden ne farkı vardır? Hamdü Hüda Anadolu pençelerinden halas oldu. Celali âyanının başları tuzlanıp yaftaları yazılarak sandıklara konuldu. 7000 kelle de yine tuzlanarak haralara doldurulduu ve İstanbul'a gönderildi. Yaftalı kelleler padişahın huzuruna çıkarıldı ve kazıklara saplanarak Babı Hümayun önünde halka teşhir edildi, öbür kelleleri de yine Babı Hümayun önüne yığdılar. O hafta içindeydi 700 Hasanpaşalıyı yakalayıp zincire vurmuşlar getirdiler, cümlesinin başları vuruldu. Köprülü'nün Erdel seferine gelmedikleri için ocaklarından çıkarılmış binlerce yeniçeri ve kapıkulu sipahisinin de yakalandıkları yerlerde katilleri için fermanlar gönderildi."

İstanbul'da yaftaları ile mızraklar üzerinde teşhir edilen otuz bir nefer namlı Celalî başları şunlardır:

Abaza Hasan Paşa
Tayyaroğlu Ahmed Paşa
Sarı Kenan Paşa
Ali Mirza Paşa
Deli Ferhad Paşa
Tayyaroğlu'nun kardeşi Mustafa Paşa
Bu Mustafa Paşa'nın üç oğlu
Mustafa Paşa'nın kâhyası
Konyalı Hasan Ağa
Bu Hasan Ağa'nın üç oğlu
Hasan Ağa'nın kâhyası Kefeli Ali
Hasan Ağa'nın adamlarından Mahmud
Hasan Ağa'nın adamlarından Beyzade
Hasan Ağa'nın adamlarından Mir Ali
Mardin Voyvodası Muannek Çavuş
Deli Ferhad Paşa'nın oğlu Yahya Bey
Tekeli zorba Satılmış
Tekeli kadı Abdülvehhab
Erzurum zorbalarından Nebi
Bektaşlı Ömer Ağa
Şarı zorbalarından Reşid Çorbacı
Kör Bey
Maraşlı Osmanbeyzade
Konakçı Abaza Mustafa
Kenan Paşa'nın imamı
Remmal Bekir
Kilisli Hicazioğlu Ahmed

Devrin şairleri bu vaka üzerine şiirler tanzim ettiler, bir şair Abaza Hasan Paşa'yı kastederek:

"Memlekete sığmayan ejderi zaman
Eyledi surahi âdemde mekân."

demişti. Biri de şu mısrai hicrî takvim ve ebced hesabıyla tarih düşürdü:

"Askerin çekdi diyâri âdeme kondu Hasan."

O devrin namlı şairlerinden Vecihî de Köprülü'ye bir medhiye yazdı:

"Hak budur ki eyledi ıslaahı micazı âlem
Cevheri tigi cihangiri vezira'zem."

Naima Efendi "garibe" serlevhası altında şu fıkraları kaydediyor:

"Abaza Hasan Paşa'nın yanındakilerle beraber Halep'te katlolundukları gecenin ertesi günü ikindi vakti İstanbul'da bir büyük zelzele oldu, nice evler yıkılıp zirü zeber oldu. Bu zelzele nice memleketlerde duyulup halk korku ve dehşete düştü. Aristo "Edvar ve Ekrar" adındaki risalesinde der ki, 'Her ne zaman ki halk arasına bir sebeple fitne düşüp nahak yere pek çok kan dökülürse ya zelzele olur yahut başka bir büyük bela zuhur eder.' Tarihi okuyunuz, görürsünüz ki nice bin insanın helak olduğu büyük kanlı vakalardan sonra bir semavî felaket zuhur etmiştir. İnsan vücudu ki Allah binasıdır, onun esrarının hazinesidir, şu veya bu sebeple o binanın yıkılmasına rızası yoktur. Abaza Hasan Paşa ve ona uyan bu kadar adam ve onlar sebebiyle katlolunan binlerce

adamın ifnasına iradeyi ilahiye taalluk etmiş, lakin doğru mu, hata mı orasını Allah bilir. Devlet nizamı için başka çare yoktu ama Sadrazam Köprülü Mehmed Paşa'nın bu mertebe ifrat ile kan dökmesi uğursuzluk getirdi; ertesi yıl büyük İstanbul yangını oldu, şehrin dörtte üçü yandı mahvoldu. Yeminini bozup bu kadar adamı katletmiş olan Murtaza Paşa da akıbet intikam kılıcına geldi."

Üç sene kadar sonra 1662'de Murtaza Paşa Kütahya valisi bulunuyordu. Abaza Hasan Paşa'nın kendisinden nefret eden İstanbul'daki dostları intikam peşindeydiler. "Hasan Paşa'nın bunca malını iç etti, Hazine'ye onda birini göndermedi" diye bir laf çıkardılar. Hesap sorulmak üzere İstanbul'a çağırıldı, korktu gelemedi, 2000 kadar levendiyle şarka kaçtı, Kürt beylerinden Seyyidhanoğlu'na sığındı. Bu bey kendisine küçük bir toprak kale verdi, fakat orada takip edildi, yine kaçtı, leventleri dağıldı, birkaç sadık adamıyla bir Kürt çetesinin eline düştü, Kürtler paşayı ve yanındakini öldürdüler, hazinesini yağma ettiler, kesik kafalarını da takibine gelen kumandana teslim ettiler.

İbşir Mustafa Paşa

Aslı Abaza olan İbşir Mustafa Paşa kara kuru, çelimsiz ve kara cahil, kurnaz, hilekâr, gayet zalim, son derecede hunhar, yılanın korktuğu akrep gibi bir adamdı.

Nikâhlı zevcelerinden biri bir zamanlar Sivas'ta otururdu; Marul Han Kızı Perihan Hatun diye anılan bu genç kadın için Evliya Çelebi, "İsimleri cihan tarihine geçmiş güzel kadınlardan Zeliha'ya ve Belkıs'a ve Kleopatra'ya nazire bir periyi hüsn ü andı" diyor. Sultan İbrahim'in son yıllarında Sivas Valisi Vardar Ali Paşa'dan İbşir'in bu dilber zevcesinin İstanbul'a gönderilmesi istenmiş, namus timsali bu ihtiyar vezir "Elin nikâhlı karısını başkasına nasıl yollayabilirim?" diyerek başını ortaya koyup padişaha isyan etmiş. İbşir de asi Vardar'ın tenkiline memur edilmişti. Namusunu koruduğu adamdan bir kötülük gelebileceğini asla beklemeyen Vardar'ın ordusunu hileyle bozguna uğratan İbşir o ihtiyar veziri boğdurtarak kesik başını İstanbul'a göndermişti. Bu tıynette adamlar herhalde korkulacak mahluklardır.

Sonra kendisi Celali oldu; şu kadar bin levendi, sancası, sekbanı ve bayrağı altında toplanmış kapıkulu sipahisiyle Abaza Hasan'la birleşti; dolaştıkları yerleri türlü şenaat ve melanetle kahrettiler ve nihayet Eskişehir sahrasında, âciz kalmış İstanbul hü-

kûmetiyle bir hüccet imzalayarak birer mansıp koparıdılar. Suçu affedilen İbşir de Halep valisi oldu. Bu vakaları Abaza Hasan'ın maceralarını naklederken tafsilatıyla anlatmıştık.

İbşir Mustafa Paşa'nın Halep valiliği üç sene kadar sürdü. Halep halkı bu zorba vali ile dağlardan toplanmış eşkıyadan mürekkep askerlerinin ve paşaya o eşkıyayı toplamış olan bölükbaşılarının pençesinde inim inim inledi. Mal gasbı, ırz ve namus tecavüzü ve can uçurma davaları açılabilseydi İbşir Paşa'ya verilmesi gereken en hafif ceza kellesini cellat satın altına yatırmak olurdu; aslında işkenceyle çengele de atılsa, kazığa da vurulsa azdı.

İşte bu adama, 1654 yılı ekim ayının 28'inci günü, henüz on üç yaşında bulunan devrin padişahı Sultan IV. Mehmed'in mührü hümayunu gönderildi, İbşir Mustafa Paşa sadrazam oldu. Koca imparatorluğun her tarafında bu tayin, hayret ve dehşetle karşılandı.

Her an için tehlikeli hunhar adamı İstanbul'a getirip ele geçirmek ve başını koparmak için bir tuzak mıydı?

Kendisine mührü hümayun ile bir tuzak kurulduğunu muhakkak ki, herkesten önce İbşir Paşa düşünecekti ve elbet ki, gereken tedbirleri alıp İstanbul'a öyle gelecekti; tuzak da olsa çok tehlikeli bir oyundu.

Bir imparatorluğun mukadderatı ilk defa olarak bir Celali'ye, boynunda hak, kan ve namus diyetleri katmer katmer bir şakinin eline bırakılıyordu. Padişahın al atlastan kese içindeki altın mührü kanlı bir haydudu devlet adamı yapacak sihirli kuvvete sahip değildi. İbşir Mustafa Paşa sadaret makamına kırk haramîbaşı kafasıyla oturacaktı.

Bu iş şöyle olmuştu:

Sadrazam Derviş Paşa'ya felç geldi. Hekimler, "İyi olmaz, birkaç günlük ömrü var" deyince İstanbul'daki saray ve devlet erkânı hastanın yerine bir veziriazam aramaya başladılar. Dört namzet

bulundu: Siyavuş Paşa, Kara Murad Paşa, Melek Ahmed Paşa. Bu paşalardan üçü de evvelce de sadrazamlık yapmış devletlilerdi. Sadrazamı seçmek için evvela sarayda bir toplantı yapıldı. Şeyhülislam Ebusaid Efendi de bu toplantıya davet edildi. Mefluç Derviş Paşa Efendi'yi çağırttı:

– Halen kaptanpaşa olan Kara Murad Paşa benim düşmanımdır, şu hale gelmeme sebep olanlardan biridir, mührü hümayunun benden alınıp ona verilmesini istemem, sizden buna mani olmanızı rica ederim, dedi.

Kara Murad Paşa yeniçeri neferliğinden yetişme dev yapılı, kibirli, zehir gibi, put gibi adamdı. Onun sadrazamlığı Ebusaid Efendi'nin de işine gelmezdi; efendi içinden Siyavuş Paşa'yı geçiriyordu.

Sarayda padişah:

– Efendi mührü kime verelim? diye sordu.

Şeyhülislam Ebusaid Efendi Siyavuş Paşa'nın adından önce silik birkaç vezir ismi söyledi, çocuk padişah hepsine, "Olmaz!" dedi. Efendiden evvel müsahiplerden biri:

– Siyavuş Paşa kulunuz var Padişahım, der demez kafes arkasından Valide Turhan Sultan'ın sesi işitildi:

– Siyavuş'un azameti benim aslanımdan (padişahtan) artıktır, öyle mütekebbir adam padişahımıza kulluk yapamaz! dedi.

Ak hadımlardan bir Lala İbrahim Ağa daha ileri gitti:

– Siyavuş Paşa biz haremağalarının düşmanıdır, padişahımızın yoluna baş koyduğumuz halde duvarda resmimizi görse parmağı ile kazımadan geçemez! dedi.

Saray Siyavuş Paşa'yı istemiyordu, Ebusaid Efendi de onun adından bahsetmedi ve meclis o gün bir karar vermeden dağıldı.

O gün mecliste bulunup da konuşmamış olan Defterdar Moralı Mustafa Paşa meclis dağıldıktan sonra dile geldi. Herkesin yüreğinde bir aslan yatar derler, bu adam da sadrazamlık için en mü-

nasip namzet olarak kendisini görüyordu, fakat bunu önce dolambaçlı söyledi: "Kaç yıldır defterdarlık ederim, askerin aylığını daima zamanında hazırladım, verdim; zamanımda bu yüzden en küçük bir hadise çıkmadı, eğer Melek Ahmed Paşa sadrazam olursa yine sadakatle hizmet ederim, yok padişahımız mührü hümayunumu bir başka kuluna verirse çalışamam, beni vazifemden affetsin!" dedi. Valide Turhan Sultan, Melek Ahmed Paşa'dan nefret ediyordu bunu herkes gibi defterdar da biliyordu. "Melek Paşa sadrazam olamaz, mademki defterdar da başkasıyla çalışmak istemiyor, şu halde mührü defterdara verelim" desinler istiyordu.

O sırada işe perde arkasından Ayşe Sultan karıştı. Sultan İbrahim'in kızı ve padişahın anadan üvey kız kardeşi olan bu sultan kendisine vezirlerden bir koca aramaktaydı. Kara kuru ve çelimsiz bir adam olan İbşir Paşa'nın ateşli bir kadın için pek makbul sayılacak bazı meziyetlerini öğrenmişti. Eğer İbşir sadrazam olur ve padişahın kız kardeşiyle de evlenirse, saltanat makamına damatlık sadakatiyle bağlanır, aslında cebbar ve kahhar bir adam olduğu için devlete de bir nizam verirdi. İbşir sadrazam olmadan sultanın bu adamla evlenmesine imkân yoktu, çünkü başının korkusundan İstanbul'a gelemeyecekti.

Ayşe Sultan derdini başharemağası ve mahremi Mercan Ağa'ya açtı; bu zenci de başta kızlarağası, padişah sarayının bütün hadımlarını İbşir tarafına çevirdi. Kızlarağası Şeyhülislam Ebusaid Efendi'yi ikna etti, sarayda ikinci bir iştişare meclisi toplandı ve mührü hümayunun Halep Valisi İbşir Paşa'ya gönderilmesine karar verildi. Melek Ahmed Paşa da İbşir gelinceye kadar sadaret kaymakamlığına getirildi. Bu tayin de Turhan Sultan'ın işiydi, istiyordu ki, Melek Paşa İbşir gelinceye kadar vekillikte bir pot kırsın ve İbşir'in gazabına uğrasın.

Padişahın mührünü koynuna koyan İbşir Paşa Halep'ten İstanbul yoluna bir sadrazamın vakarlı haşmetiyle değil, bir Celali'nin dehşet saçan gulgulesiyle çıktı ve kendisini bir de sultanın iştiyakla beklediği İstanbul'a tam dört ayda geldi.

Mevsim kıştı. Buna rağmen 40 000 kişiyi aşan asker topladı, başta en yakın havadarı Türkmen Ağası Abaza Hasan Ağa, bütün kapıkulu sipahisi zorbaları askerleriyle beraber Celali sadrazamın yanına koştular; sarıca, sekban ve levent haşaratı da üşüşüp kaynaştı: bir geliş ki, medet Allah! Haberler, İstanbul'da dostunu da düşmanını da telaşa düşürdü.

İbşir Paşa'ya mührü hümayunu Başmirahur Mehmed Ağa getirmişti. İstanbul'dan altı nefer adamıyla ve ılgarla yola düşmüş ve Halep'te paşanın huzuruna, külahında kırmızı bölükbaşı çevresi, yol kıyafetiyle ve ayağının tozuyla çıkmıştı; hani, "Efendimize mührü bir an geciktirmeden getirdim" demek istiyordu. İbşir Paşa ayağa kalkmış, Mirahur Mehmed Ağa'yı tazimle karşılamış, Mehmed Ağa'nın kemali hürmetle koynundan çıkarıp verdiği mührü öpüp başına götürüp koynuna attıktan sonra yerine kaşlarını çatarak oturmuştu. Mehmed Ağa ayakta İbşir'den iltifat bekliyordu; oturması için izin verip şöyle geç diye yer gösterecek, meclisini halvet edip Mehmed Ağa ile baş başa sohbette bulunacak, ona İstanbul ahvalini soracaktı, sonra huzurundan çıkarken yüz altın ihsan edecek, altı nefer adamlarına da ihsanlarda bulunacaktı. Fakat İbşir bir müddet kaşları çatık somurttuktan sonra gazaplı bakan gözlerini Mehmed Ağa'nın yüzüne dikerek:

– Âli Osman kapısında âdet mührü hümayunu başkapıcıbaşı eliyle ve kırk nefer üsküflü kapıcılarla göndermektir. Bre hovarda seyis! Seni kendi akranın birkaç rezil herifleri menzil atlarına bindirip bana mühür göndermek neden icap etti? Başına sardığın kırmızı çember ve bu levent kıyafetiyle huzuruma çıkmaya utanma-

dın, bre sen benden korkmadın mı? dedi.

Başmirahur ağa iltifat beklerken hakaret görünce korkusundan titremeye başladı, çenesi kenetlendi, ağzını açamadı, yutkunup durdu.

Paşa:

– Doğru söyle, bana mührü hümayunu getirmek için kime ne kadar rüşvet verdin? diye sordu.

– Padişahımızın Enderunu Hümayun'da müsahipleri olan ağalara 4000 kuruş verdim, dedi.

Mehmed Ağa'nın sırtına bir sade hilat giydirilerek huzurdan çıkarıldı, bir daha huzura alınmadı, İstanbul'a dönmesine de izin verilmedi. Ağa başından korkmasa "Devletli Sultanım, 4000 kuruş da sana vereyim, beni kuşça canımla halas et, mansıp da istemem, başımı alıp gözümün gördüğü yere kaçıp gideyim" diyecekti.

İbşir Paşa, kendisi gelinceye kadar İstanbul'da sadaret kaymakamı tayin edilmiş olan Melek Ahmed Paşa'ya bir mektup gönderdi: "Bu diyarların ahvali çok karışmıştır, evvela bu taraflara bir nizam vermek lazımdır. İstanbul'a varmamız bu yüzden biraz gecikecektir" diye bildirdi. İbşir'in mektubu üzerine İstanbul'daki devletlilere bir korku ve vahşet geldi, mührün İbşir'e gönderildiğine pişman oldular. Aslında İbşir'i istemeyenler, "Burada Kara Murad Paşa gibi bir veziri zişan dururken İbşir gibi Celalî'ye mühür göndermenin ne münasebeti vardı? İşte yine başkaldırdı. Hemen akıbeti hayır ola..." dediler. Mührü İbşir'e gönderten saraydaki hadımağalarla Şeyhülislam Efendi'yi de telaş aldı, tekrar toplandılar, konuştular, padişahın ağzından, "Herhangi bir bahane ile eğlenmeyip acele buraya gelesin!" diye bir hattı hümayun yazıldı. Taraftarları da ayrıca mektuplar yazdılar. "Bir saat gecikmeyip teşrifiniz mühimdir, memleket nizamı için ne tedbir gerekse buradan alırsınız. Mührü hümayunla bir sadrazamın taşrada dolaşması bir

veçhile münasip değildir, padişahımızın tabı hümayununa vesvese gelmesin" diye yalvardılar, mektuplarında, hakkında asla kötülük düşünülmediğini yeminlerle kaydettiler. Ferman ile bu dost mektupları bir haseki ağa eliyle ve yine ılgarla gönderildi.

İbşir Paşa bir âli divan kurdu, bu sefer bu ulak haseki ağaya divan önünde hakaret etti. Evvela parlayarak bağırdı:

– Bak a bre bostancı! Siz beni sair vezirlerle mi ölçersiniz? Hemen acele İstanbul'a varayım, orada devleti pençelerine geçirmiş adamların emir kulu olayım, otur diyeler otturayım, kalk diyeler, kalkayım... Bre ben öyle adam değilim, dedi.

Sonra sesini azıcık yumuşattı, avam ağzı bir nutuk irat etti:

– Bugün ben veziriazamım. Bu devletin umuru benden sorulur. Buradan Mısır'a, Bağdat'a varınca Halep ve Şam ve Anadolu vesair beldeler baştan başa fitne ve ihtilal içindedir!.. Bu ihtilalleri def etmedikçe İstanbul'a varmanın faydası nedir? Evvela burada devlete gereği gibi nizam verip sonra İstanbul'a giderim. Hem işittim ki, saraydan ve dışardan birtakım adamlar padişahımızın etrafını sarmışlar, devletini istila etmişler; saltanat ırzı ayağa düşmüş, cümle mansıplar rüşvetle satılırmış, çöpçübaşı dahi rüşvetle tayin ederlermiş! Bu tarafı düzeltip İstanbul'a varalım, inşallah o tarafı da düzeltiriz, edepsizleri tepeler, herkese haddini bildiririz! dedi.

Sonra sesini daha yumuşattı, önce "Bre bostancı" diye hakaret ettiği haseki ağaya:

– Ağa, var git benden işittiğini oradaki dostlarımıza söyle, inşallah bu tarafa tez elden nizam verir İstanbul'a geliriz. Görüyorsun, kış ortasıdır, yolculuk da kolay değildir, kolay konulup kalkılmaz... dedi.

Haseki Ağa, İbşir'in huzurundan çıktıktan sonra mührü getirmiş olan Başmirahur Ağa'yı buldu: "İstanbul'a mektubunuz var mı?.." diye sordu. İbşir Paşa'nın aşağı kademeden bir ağasının konuğu

olarak aklı da kendi de perişan zavallı Mehmed Ağa, "Maazallah! Kaç başım vardır ki, İstanbul'a mektup yazayım? Benim halimi, zilletimi gördün, gördüğünü anlat kâfi!" dedi.

Başta Abaza Hasan Ağa, Kürt Mehmed Ağa, kendi kâhyası Salih Ağa ve tezkerecisi Mehmed Efendi gibi İbşir'in has müşavirleri vardı, sadrazama durumunu bütün çıplaklığıyla anlatarak akıl hocalığı yaptılar:

– Devletli Sultanım! Sen bu kadar sene sancaklarda ve vilayetlerde hep pazı zoruyla gezdin dolaştın. Azledildiğinde azli kabul etmedin, başkaldırıp asi oldun, sadrazam olan vezirlerin hepsinden sana bir kötülük erişir diye korktun, başını korumak için yanında daima çok fazla asker toplayıp besledin, "Yakamızı ele vermemek için emniyetli bulunayım" dedin, Celalîlikle tanındın, seninle beraber cümlemiz padişah nazarında asi bilindiğimize şüphen olmasın. Şimdi de ortaya bir laf attın, "Memlekete nizam vereceğim" avazesini yükselttin. Her tarafın haşaratı başımıza üşüştü ve cümle âlemin aklı başından gidip dehşete düştü. Şimdiye kadar ne yaptınsa yanında kaldı, ama bundan böyle ahvalin rengi değişmiştir, mührü hümayunu sen sultanına gönderdiler, bu bir tuzak olabilir, şimdiye kadar yaptıklarına bir af kalemi çekilip senden hakikaten devlete hizmet de beklemiş olabilirler. Aydın hakikat şu anda mührü hümayunun boynunuzda bulunmasıdır. Şimdi senin için her şeyden evvel yapılacak şey, size karşı fitne ve fesat maddesi olacak şeyleri ortadan kaldırmaktır ve bunları defetmedikçe İstanbul'a girmemektir; İstanbul'a girdikten sonra da işe iyi niyetle sarılıp eski zorbalığı terk etmektir, zira zulüm ve gururla tutulan iş netice vermez... dediler.

İbşir Paşa nefsine son derece güveniyordu. Onun nazarında bir sadrazamı en çok uğraştıracak mesele, Celalîlik davası ile devlete

meydan okuyacak kimselerin başkaldırmasıydı, halbuki kendisi bu gibi adamların hepsini etrafına toplamıştı, Anadolu baştan başa emrinde demektir. Sadakatlerinden şüphelendiği vali ve sancakbeylerini de değiştirecek, her tarafta kendi adamlarını tayin edecekti ve bütün imparatorluğu avcunun içine alacaktı, bu kadar kuvvetli bir sadrazama karşı İstanbul'da düşmanı olan birkaç adamın ne yapabilmesi ihtimali vardı?.. Tek tehlike yeniçeriler olabilirdi; ocak zorbalarını da ihsanlarla kendisine bağlamak zor bir iş değildi. Bir de saray vardı; sarayın en nüfuzlu simaları olan hadımağalar ise kendisine mührü hümayunun gönderilmesini sağlamış taraftarlarıydı, onlarla da dostluğunu bozmayacak, hoş geçinecekti. Devlet idaresini bir yaya benzeten İbşir Mustafa Paşa, "Hamdi Hüda... pazımız devlet kemanının kirişini istenilenden âlâ bağlayacak kadar kuvvetlidir" dedi.

Fakat İbşir Paşa en büyük düşmanını hiç hesaba katmamıştı, bu düşman da kendisiydi: cehli, gururu, hırsı ve tuynetindeki zalimlik, hunharlıktı. İşi sözlerine hiçbir zaman uymayacaktı. "Rüşveti ortadan kaldıracağım, hak ve adalet gözeterek âleme bir nizam vereceğim" diyen İbşir, her biri bir asumanî bela gibi adamlarını vali ve sancakbeyi yaparak dünyayı hem halkın başına hem de kendi başına zindan yapacaktı. Kapıkulu sipahisi, levent, sarıca, sekban, onların zorbaları ve bölükbaşıları bunca haşaratı başına toplarken her birine öyle vaatlerde bulunmuştu ki, kendisinin tamamen meçhulü olan devlet hazinesinin kat kat üstündeydi. Evvela bu şart altında, âleme bir nizam vermek şöyle dursun mevcut bozuk nizam büsbütün bozulacaktı.

Haseki Ağa İbşir'in yanından ayrılıp İstanbul'a döndüğünde sadrazamdan işittiklerini en küçük bir ilave yapmadan ve en küçük bir noktasını da unutmadan olduğu gibi nakletti. Pek tabiîdir ki İbşir'in evvela "Herkese haddini bildireceğim!" tehdidi İstan-

bul'daki devlet erkânını mevki, hatta can kaygısına düşürdü. İlk hücuma Şeyhülislam Ebusaid Efendi uğradı.

– Mührü hümayunun İbşir'e gönderilmesi sizin ameliniz eseridir, işte şimdi asi oldu, devletin başına bir koca bela kesildi! dediler.

Kendi ahvalinden gocunanlar bu belayı defetme yollarını aradılar. Defterdar Moralı Mustafa Paşa'nın etrafında başmuhasebeci Mevkufatî Mehmed Efendi ve Sadaret Kaymakamı Melek Ahmed Paşa'nın kâhyası Gadde Mehmed Ağa'dan mürekkep bir grup toplandı, onlara işleri parayla, Hazine'yle ilgili birkaç büyük memur daha katıldı. Bu devletlilerin hepsi, İbşir'in "Ortadan kaldıracağım" dediği rüşvet yoluyla, malî suiistimallerle hazineler yığmış adamlardı. Daha İstanbul'a gelmeden "Hesap soracağım" diyen bir veziri elbet ki istemeyeceklerdi. İbşir aleyhinde propagandaya, tahriklere giriştiler: "İbşir'in hareketi yamandır! Anadolu elden gidiyor. Vakit kaybetmeye gelmez, bari Bağdat, Şam ve Mısır ve İbşir'in henüz el atmadığı diğer eyaletlere emirler gönderelim, İbşir oraların vali ve sancakbeylerini de azlederse azil kabul etmesinler ve İbşir'in gönderdiği adamları sancaklarına, eyaletlerine sokmasınlar!.." dediler. Bu emirlerin yazılıp gönderilmesi için Sadaret Kaymakamı Melek Ahmed Paşa'ya tazyike başladılar. Melek Paşa, "Ben bunu yapamam. 'Sadrazam olmak için âlemi fesada veriyor' derler, kötü kişi olurum" dedi.

Bu arada İbşir'i tutan en kuvvetli şahsiyet olan şeyhülislamı da birtakım dedikodularla lekelemeye çalıştılar: "Ayşe Sultan'ın ağası Mercan Ağa İbşir'i veziriazam yaptırmak için Ebusaid Efendi'ye 10000 altın rüşvet vermiştir" lafını çıkardılar.

O sırada İstanbul'a yeni bir haber geldi. İbşir Paşa Anadolu'daki bütün valileri ve sancakbeylerini vesair idare amirlerini Konya sahrasında toplanmaya davet etmişti. İbşir'in İstanbul'da sözcüsü

gibi olan Mercan Ağa saraya davet edildi. Padişah asık bir yüzle:

– Bu Konya toplantısı ne asıl iştir? Yoksa paşanız bana karşı tuğyana mı hazırlanıyor? diye sordu.

Mercan Ağa'nın can başına sıçradı:

– Hâşâ Padişahım! İbşir Paşa lalanız asi olmaz. İstanbul'a gelmesi siz padişahımıza hizmet yolunda gecikmektedir. Hakkında çıkarılan lafların aslı yoktur. Ferman edin, kulunuz İbşir Paşa'ya gideyim, paşayı bir an evvel İstanbul'a getireyim, dedi.

Sultan IV. Mehmed aynı asık yüzle:

– Var imdi git, veziri getir! dedi. Mercan Ağa yanına katılan kırk kadar baltacıyla ve ılgarla yola çıktı. Arkasından "Eğlenmeyip gelesin" diye İbşir'e bir de hattı hümayun gönderildi.

Fakat İstanbul'da, devlet nüfuzunu şahsî menfaatleri yolunda pervasızca suiistimal etmiş ağır suçlu adamlar, amansız, hunhar bir vezire hesap verme dehşeti karşısında binlerce masumun kanının dökülüeceğini hiç düşünmeden İbşir aleyhinde dolap çevirmeye devam ettiler.

"Âleme nizam vereceğim" diyen İbşir Paşa hangi taşı kaldırsa bir kirli mesele çıkıyordu. Valiler, sancakbeyleri, daire idare amirleri, mültezimler, "Sultanım... Biz bu mansıpları, vazifeleri 1656 ve hatta 1657 senesine kadar iki üç senelik vergisi bedelini Hazine'ye peşinen ödeyerek ve İstanbul'daki devletlilere şu kadar rüşvetler vererek satın aldık, Hazine bize borçludur!" diyorlardı. Hele mukataa ve iltizam işleri o devletlilerle yardımcılarının ellerinde, devlet hazinesi siper edilerek korkunç bir tefecilik ticareti haline dökülmüştü. İbşir Paşa:

– Bana dahi para lazımdır! İkişer üçer yıllık peşin vergileri şimdi siz bana ödersiniz, ben de Moralı Defterdar ile sairlerinden verdiklerinizi alır sizlere iade ederim, size gadir olmaz, diyordu. Vere-

bileni, şimdilik yerinde bırakıyor, ayak direyeni de azlederek yerine kendi adamlarını tayin ediyordu. Bu haber de İstanbul'dakileri zehir yutmuşa döndürmüştü.

Teferruatı ve tafsilatı bu satırlara ağırlık verir, hakikat kısaca şuydu: Osmanlı Devleti maliyesi bir batak içindeydi. Kellesini koltuğuna alıp dağda yol kesen ve kervan soyan haramîlerin adı çıkmıştı; İstanbul'da mükellef kâşanelerde oturan kimi nigâr kimi mahbup sefasında devletlilerin her biri bir haramîbaşıydı ve felegin garip cilvesi, şimdi o haramîlere amansız, hunhar, müthiş bir Celalî'yi musallat etmişti. Mührü hümayunu İbşir Paşa'ya yollatanlar da yaptıklarına bin pişman olmuşlardı. Saray ve devlet erkânı kurtuluş yolunu İbşir'i sadaretten azlettirip, mührü hümayunu Defterdar Moralı Mustafa Paşa'ya almak için teşebbüse geçtiler. Moralı Mustafa Paşa da bu hususta saraydaki müsahip ağalara ve kızlarağasına açıkça müracaat etti: "Siz İbşir'den korkmayın, mührü geri alın, ben Katırcıoğlu Mehmed'i İbşir üzerine serdar yapar ve İbşir'in ordusunu birkaç gün içinde tarumar ettiririm" dedi ve teklifine hediye ve rüşvetlerini de ekledi. Saraydaki hava da İbşir'in aleyhine döndü. Sadrazamın İstanbul'a gelmekte gecikmesinden endişeye düşmüş bulunan çocuk padişah, Defterdar Mustafa Paşa'nın teklifini kabul edecek gibi göründü. Bunun üzerine ortalığın bu keşmekeşini Tersane Sarayı'ndan dikkatle takip eden kaptanpaşa o eski müthiş yeniçeri Kara Murad, çok kanlı vakalara yol açacak bu entrikaya mani oldu. Davet edilmeden bir gün saraya gitti ve çocuk Sultan Mehmed'i ikaz etti:

– İbşir'i azlederek mührü hümayunu defterdara vermek niyetinde olduğunuzu haber aldım. Aman Padişahım sakın bu işi yapma, senin aklını çelmek isteyenlere "Ben lalanı getiririm" diyerek yüz verme, İbşir Paşa'nın İstanbul'a geleceğine, asi olmadığına ben kefilim. Eğer onu azledersiniz işte büyük fitne o zaman kopar.

on binlerce masum kulunun kanına girersin Padişahım, dedi. Sultan Mehmed'i ve anası Turhan Sultan'ı sadrazamı azletme fikrinden kesin olarak caydırdı.

Aslında ise Kara Murad Paşa İbşir'i hiç sevmezdi. Onun hilekâr ve gaddar, sözüne, dostluğuna asla güvenilmez bir adam olduğunu pek iyi biliyordu. İstanbul'a geldikten sonra nüfuz ve şöhretini çekemeyerek tepelemek isteyeceği adamlardan biri de bizzat kendisi, Kara Murad Paşa olacağını da biliyordu. Fakat bu pek karışık zamanda İbşir'i müdafaayı devlete sadık bir vezir sıfatıyla boynuna borç bilmişti. Kara Murad Paşa Moralı Defterdar Mustafa Paşa'nın mühür peşindeki entrikasına müdahalesini bu ikazla da yetinmedi. O sırada Hamideli sancakbeyi bulunan Katırcıoğlu Mehmed'e bir mektup yazdı. Katırcıoğlu Mehmed'in maceralarını bundan evvelki sahifelerde tafsilatıyla anlatmıştık. Birkaç yıl önce sadrazamlığı zamanında bu namlı haydudu padişaha affettiren ve sancakbeyi yaptırtan Kara Murad Paşa'ydı. Katırcıoğlu'nun kendisine karşı minnettar olduğunu biliyordu. Katırcıoğlu'na yazdığı mektupta, "Halkı zulümle soyduğun söyleniyor. 'Âleme nizam vereceğim' diyen İbşir Paşa'ya elbet ki şikâyetçilerin gidecektir, o da seni azledecektir, belki de katline kadar yürüyecektir. Şimdi benim sözümü tut, hemen İbşir Paşa'ya git, vezirin ayağına düş, halktan ne aldınsa İbşir'e ver ve suçlarını affettirip hem başını hem de mansıbını kurtar" dedi. Bir mektup da İbşir Paşa'ya gönderdi, "Katırcıoğlu Mehmed benim çırağımdır, mektup yazdım, gelip siz sultanımın ayaklarınıza düşecektir, hatırım için suçlarını bağışlayın" diye şefaatte bulundu.

Kara Murad Paşa'nın saraya gidip padişah ile anasının yanında İbşir'i müdafaa ettiği haberi İbşir Paşa'ya bu şefaat mektubundan evvel gelmişti. Katırcıoğlu da Murad Paşa'nın nasihatını hiç tereddüt etmeden kabul etti. İbşir Paşa derya gibi asker ve İsaklı men-

ziline konduğunda leventleri arasından seçtiği elli nefer güzide yiğitle vezirin ordugâhına geldi, silahlarını çıkarmadan yol kıyafetiyle paşanın huzuruna çıktı ve İbşir'in ayaklarına kapandı, sonra sırtından tolgasını ve belinden kılıcını çıkardı, kılıcını vezirin önüne koydu:

– Devletli Vezir! Bir suçlu adam olduğumu bilirim. Yüzümü ayak bastığın toprağa koyup sana kulluğa geldim. İşte kılıç, işte boynum; istersen katlet, dilersen affet, ferman senindir. Affedersen bu kelleyi uğruna feda edinceye kadar sana hizmet ederim, yiğit kellesidir, dedi. Kendisi de binlerce levent besleyen İbşir, bir güzel adam olan Katırcıoğlu Mehmed'e ve onun her biri güneş parçası gibi elli nefer taze civan levendine hayran oldu, elbet ki böyle kılıçlara muhtaçtı:

– Oğul! Kılıcını tolgayı al, kuşan, giyin. Ve elem çekme... dedi.

Katırcıoğlu Mehmed, Defterdar Moralı Mustafa Paşa'nın gönderdiği altınlara kanmayıp Kara Murad Paşa'nın nasihatını tutmakla ne kadar isabetli hareket ettiğini pek çabuk gözleriyle gördü. İbşir Paşa onu da askerleriyle beraber ordusuna katmıştı. "Zalimdir, gaddardır, bizi soyup haklamıştır" diye şikâyetçileri gelen paşaları, beyleri, voyvodaları, mültezimleri, defterdarları, bazen sorguya bile çekmeden cellatlara vererek nihayet İstanbul'un kapısı sayılan İzmit'e yaklaşmıştı. Onun İzmit'e yaklaşması, geceleri artık gözlerine uyku girmeyen İstanbul'daki devletlilerin kirli hesaplarının görüleceği günün yaklaşması demekti. İbşir'in azliyle mührü hümayunun Defterdar Mustafa Paşa'ya verilmesi yolunda son bir teşebbüste bulundular. Henüz on üç yaşında bulunan padişah iyice kandırılmıştı: "40000'den artık kılıçla İzmit'e yaklaşan İbşir İstanbul'da yeniçerileri kırdıktan sonra seni tahttan indirip kardeşlerinden birini padişah yapacak, kendisi de müstakil vezir olacaktır" demişlerdi. Akla yatkındı.

1655 yılı şubatının ilk haftası içindeydi, sarayda padişahın huzurunda bir meclis toplandı, bütün devlet ve saray erkânının hazır bulunduğu bu meclisde kurulup hazırlanmış olan çocuk padişah Şeyhülislam Ebusaid Efendi ile Sadaret Kaymakamı Melek Ahmed Paşa'ya hitap ederek:

– İbşir'in suiniyet sahibi olduğunu artık anladım, mührü ondan alıp Defterdar Paşa lalama vermek isterim, zira doğru bir kulumdur ve bana sadakat ile hizmeti malumumdur. Siz ne dersiniz? diye sordu.

Müftü Efendi ile Kaymakam Paşa:

– Padişahım bizden iyi bilir, dediler.

Sultan Mehmed Kaptanıderya Kara Murad Paşa'ya döndü:

– Murad Lala, ya sen ne dersin? dedi.

Kara Murad Paşa pervasız, daima güm güm gürleyen sesiyle:

– Padişahım! İbşir Lalanız da doğru kulunuzdur. İşte geldi, İstanbul'un kapısı İzmit'e yaklaştı. Birkaç gün sonra buradadır. Bazı garezkârların sözüyle ortada hiçbir sebep yokken şimdi onu azlederseniz Anadolu'nun birdenbire karışmasına sebep olursunuz. Lütfet, sabreyle, İbşir Lalanız İstanbul'a gelsin, sen padişahımın ayağına yüzünü sürsün. Padişahımın hatın hümayununa keder verecek bir hali olursa o vakit ne murat ederseniz burada kolaylıkla yaparsınız. Bence makul olan budur ama ferman yine sen padişahımındır, dedi.

Sultan Mehmed tekrar müftü ile kaymakama döndü:

– Murad Lalanın bu sözüne ne dersiniz? diye sordu.

Ebusaid Efendi ile Melek Paşa lehte ve aleyhte söz söylemeye cesaret edemediler:

– Ferman padişahımızındır, demekle yetindiler.

Kaptanpaşa ikinci defadır ki, pişmiş tezvir aşına soğuk su katıyordu; müsahip ağalar Murad Paşa'ya gazapla bakarak ve meclis edebini unutarak:

– Padişahım... Sen Murad Paşa'nın sözüne kulak verme. Pederiniz Sultan İbrahim Han'ı katledenlerden biri de Kara Murad denilen bu zalim değil midir? dediler.

Çok ağır bir ithamdı, kimi ak, kimi kara hadım müsahip ağalar damızlık boğaya benzeyen Kara Murad Paşa'ya sadece bu kudretinden düşman olsalar yeridir. "Vaktiyle babanı öldürmüştü, şimdi de seni İbşir'e katlettirecek" demek istiyorlardı. O dev yapılı vezirin başı çocuk padişahın bir küçük işaretiyle gövdesinden ayrılabilirdi. Fakat vakanın karıştırılması Sultan Mehmed'in canını sıktı, müsahip ağaları susturdu ve:

– Varın dağılın! diye meclisi dağıttı.

Padişahın huzurundan çıktıktan sonra hadımlar Kara Murad Paşa'nın etrafını sardılar:

– Bre cebbar yeniçeri!.. Âleme tasallutun yetmez gibi şimdi de bir Celali'ye sahip çıkıp padişahımızı hayırlı tedbirden çevirirsin! dediler.

Kara Murad Paşa gürültüye pabuç bırakacak adam değildi:

– Bre saray haramîleri! Padişahımızın fikrini çelip ortalığı ihtilale vermek istersiniz! Bre ben veziriazamlık yapmış kaptanpaşayım. Umuru devlete karışmak vazifemdir, vazifeniz değilken devlet umuruna karışıp âleme tasallut eden sizsiniz, dedi.

Bunun üzerine müsahipler Murad Paşa'yı öldürmek üzere hançer çektiler ve orada bulunan baltacılara:

– Tepeleyin şu kara domuzu! diye bağırdılar.

Kara Murad Paşa durumunun çok nazik olduğunu görünce o da elini hançerine attı ve kendisini koruyarak avluya güçlükle çıktı. Bir çocukken girdiği Yeniçeri Ocağı'ndan türlü cefa çekerek yetişmiş. Girit Adası'nda Hanya Kalesi cenginde kan ve ateş içine semender gibi dalmış çıkmış, kendisini müsahipler ile baltacılara kolay paralatacak adam değildi. Avluya çıkınca şatır ve çuhadar-

ları da müdafaaya koştular. Müsahipler bu sefer de orada bulunan bostancılara:

– Bre koman! Vurun şu herifi! diye bağırdılar. Kara Murad da bu cılız hadım yaygarasını bastıran gür sesiyle:

– Padişahımızı doğru yoldan çıkarmanın cezasını yakında göreceksiniz. Padişahımız tutsun, tutmasın hak sözü söylemek benim vazifemdir! diye bağırıyordu.

Kavganın aslını bilmeyen bostancılar kaptanpaşaya el uzatamadılar. O sırada bostancıbaşı ağa da koştu geldi ve askerlerine:

– Geri çekilin bre erkânsızlar! diye bağırarak paşaya yol açtı. Müsahip ağaların uşaklarından bir Baltacı Murad Paşa'yı arkasından baltayla vuracak oldu, bostancıbaşı ona da, "El çek bre oğlan!" diye bağırınca delikanlı korktu, teberini indiremedi.

O gün büyük bir tehlike atlatmış olan Kara Murad Paşa, "Bacağını ağrıyor" diyerek İbşir Paşa İstanbul'a gelinceye kadar Divanı Hümayun toplantılarına gitmedi.

İbşir'in casusları bu vakanın haberini de bütün tafsilatıyla vezire hemen ulaştırmışlardı. İbşir İzmit'te bir tereddüde düştü. Müftü Ebusaid Efendi'ye, "Bu ne biçim iştir? Padişah sarayında vezirlere hançer çekildiği ne zaman görülmüştür? Mührü hümayunun benden alınması yolunda müdahale olunmak ne demektir?" diyerek gayet sert bir lisanla gizli bir mektup yolladı. Mektubu alan müftü efendi telaşa düştü. Saray erkânından olup da Defterdar Paşa'nın mührü hümayun entrikasına karışmamış bulunan padişahın hocası Reyhan Ağa'yı çağırttı ve:

– Vezir şüphe içindedir, burada cereyan eden vakaya göre şüphesinde de haklıdır, korkarım işler kötüye sarar... İbşir Paşa'nın vahşetini gidermek için padişahımızın ağzından bir iltifatname göndermek doğru olur, dedi ve bunun temini için Reyhan Ağa'yı Valide Sultan'a yolladı. Muhabbetli bir hattı hümayun ile Hoca

Reyhan Ağa'nın İbşir Paşa'ya gönderilmesine karar verildi. Hadımağaların okumuşlarından olup çok güzel konuşan bu ağırbaşlı ağa İbşir Paşa'ya samur kaplı bir hilatı fahire bir de elmaslı hançer götürdü.

Hoca Reyhan Ağa İzmit'te çok iyi karşılandı. İbşir Paşa padişahın elçisine hiç kimseye yapmadığı hürmeti gösterdi, ayağa kalkarak ve üç adım kadar ileri çıkarak iltifatta bulundu. Hal ve hatır sorduktan sonra Reyhan Ağa şifahi teminat verdi:

– Padişahımızın yüreğinden size karşı zerre miktar kötülük geçmez, sizden devlete hizmet bekler. Dedikodulara kulak vermeyin, cenabınız şöhret sahibi bir veziri zişansınız, hatırı şerifinizi hoş tutunuz, dedi ve bir mushafı şerif üzerine el basıp yemin etti.

İbşir de:

– Ağa Hazretleri, bundan böyle sen de padişahımız ve Valide Sultan Hazretleri yanında benim vekilimsin, dedi.

Reyhan Ağa o gece İzmit'te İbşir'in kâhyası Salih Ağa'nın çadırında misafir edildi. İbşir ile akıl hocaları da baş başa verdiler ve padişahın hattı hümayununu okudular. İstanbul'da İbşir'e karşı cephe almış olan Defterdar Mustafa Paşa ile Kaymakam Paşa'nın Sadaret Kethüdası (içişleri bakanı yerinde) Gadde Mehmed Ağa ve Mevkufatî Mehmed Efendi'nin vücutlarını ortadan kaldırmaya o gece kesin olarak karar verdiler.

İbşir daha İzmit'teyken akıl hocası müşavirlerine İstanbul'daki baş kaygısına düşmüş olan devletlilerin hediye ve rüşvetleri gelmeye başlamıştı. Kimi Abaza Hasan Ağa'ya Üsküdar'da döşeli dayalı mükellef bir sarayın tapusunu, kimi Kürt Mehmed Ağa'ya atlas kese içinde iki yüz altın yolluyordu. İbşir'in meclisinde sözü geçer herkese halleri ile münasip bir şey geliyordu. Bu adamların hiçbiri geleni geri çevirmedi; çapula, yağmaya alışıklardı, böyle

ayaklarına kadar kendiliğinden gelen dünyalıktan bilakis aşırı derecede memnun kaldılar: "Hamdi Hüda! İbşir'in sayesinde başımıza gün doğdu" dediler, o devletlileri himaye ederek bir âlâ haklamaya, soymaya müştereken karar verdiler. Bu suretle "Âleme nizam vereceğim" diyen İbşir Paşa'yı halkın diline düşürüp daha İstanbul'a girmeden bednam ettiler.

İzmit'te birkaç gün kalan İbşir Paşa bir gece de Maltepe'de konakladıktan sonra 25 şubat 1655 perşembe günü Üsküdar'a geldi.

Başta şeyhülislam efendi ve vazifesi o gün sona erecek olan sadaret kaymakamı bütün devlet erkânı ve ulema, Yeniçeri Ocağı'nın büyük zabitleri sadrazamı karşılamak üzere İstanbul'un Anadolu yakasında sınırı sayılan Bostancıbaşı Köprüsü'ne kadar gelmişlerdi; bugün biz oraya sadece Bostancı diyoruz. İbşir karşılayıcıların hepsine karşı çok hürmetkâr davrandı, yalnız Defterdar Moralı Mustafa Paşa'ya iltifat etmedi, Kaymakam Melek Ahmed Paşa tarafından usulen takdim edildiğinde başını öbür tarafa çevirdi.

İbşir'in arkasında atlar üstünde Abaza Hasan Ağa, Kürt Memed Ağa, Beyzadealisi vesair ağaları, bölükbaşıları, saf saf dizilmişlerdi. İbşir Paşa bir zamanlar dağları derbentleri tutmuş, köyleri kasabaları vurmuş, mala, cana, ırza, namusa tasallut etmiş, bundan sonra da daha ne türlü şenaat ve melanette bulunacakları meçhul bu adamları müftü efendiye isimleriyle teker teker takdim etti ve onlar da kemali tazimle efendinin elini öptüler. Ebusaid Efendi de:

– Sultanım, bu şahbazların şeci ve bahadır olduklarına siz sultanımın şehadeti kâfidir, sizin itimat ve muhabbetinizi kazanmış olmaları istidatlarına kâfi değildir, hemen berhudar olsunlar... dedi.

Gelenler ve karşılayanlar Üsküdar'da Ayşe Sultan'ın sarayına indiler, burada sultan tarafından mükellef bir ziyafet verildi, ziya-

fetten sonra sadrazamı istikbale gelenlerin İstanbul'a dönmelerine izin verdi; İbşir İstanbul'a ananevî parlak törenle cumartesi günü geçecekti.

Burada dikkate değer küçük bir vaka nakletmek lazımdır. İbşir Paşa 24 şubat çarşamba günü Maltepe'ye gelmişti. Aynı gün İbşir'i Üsküdar'da parlak bir alayla karşılamak üzere İstanbul'da bulunan yeniçeri kıtaları Üsküdar'a geçirilmişti. O gün ikindi üstü Valide Sultan tarafından yeniçeri ağasına hitaben, "Padişahımız yeniçerilerin Üsküdar'a geçirilmesine razı değildir" diye bir tezkere geldi. Henüz Anadolu yakasına geçmemiş olan çorbacılarla kıtalar iskelelerden geri çevrildi, geçenlerin de geri dönmesi için emir verildi ve o gece şehrin kale kapıları yeniçeri için açık bırakıldı, gece sabaha kadar kayıklarla İstanbul'a, geri taşındılar. Bu vaka sarayın İbşir'e karşı hâlâ vahşet duyduğunu gösterir. İbşir Paşa Üsküdar'a 40000'e yakın kılıçla geliyordu. Müsahipler çocuk padişah ile anasına, "Vezirin niyeti Üsküdar'da yeniçeriyi kırmak ve sonra İstanbul'u zapt etmektir" demişlerdi. Yeniçeri, padişahın İbşir'e karşı tek silahıydı, kuvvetiydi, elbet ki onları Üsküdar'a geçirip Celalî vezirin levent, sarıca ve sekbanlarına kırdırmak herhalde gaflet olurdu. Ters bir rivayet de dolaştı. "İbşir'in karşılanma töreni arasında bir fırsatını düşürüp başının alınması yeniçerilere emredilmiş, yeniçeriler de böyle bir namertliği reddederek Üsküdar'dan İstanbul yakasına geçmişler" denildi. Her ne hal ise, padişah ile valide sultanın tezvir eseri vehim ve vesvesesi İbşir'i de saraya karşı vahşete düşürdü; Celalî vezir, padişahın kendisinden emin olmadığına, ilk fırsatta tepeleneceğine kesin olarak kanaat getirdi ve bu duygusunu en yakın adamlarına açtı. "Hâşâ ki buna cüret etsinler. Siz sultanımın bir kılına hata gelse Üsküdar'da ve İstanbul'da taşı taşın üstünde bırakmayız!" dediler. Ve bunu yapabilirlerdi.

26 şubat cuma günü sabahı erkenden, insanla dolmuş taşar Üsküdar ayaktaydı. Bir gün evvel İbşir'i karşılamaya gelenler de mükellef hususi kayıklarıyla yine Üsküdar'a geçmişlerdi. Hiç beklenmedik bir anda İstanbul sularının en muhteşem kürek filikayı hümayun ile Bostancıbaşı Ağa çıkageldi. Padişahın İbşir Paşa ile Şeyhülislam Ebusaid Efendi'yi saraya davet ettiğini tebliğ etti. Paşa şaşırdı:

– İnşallah yarın alay ile İstanbul'a geçer, padişahımın ayağına yüz sürerim, dedi.

Devlet erkânı ve ulema efendiler:

– Ne demektir Sultanım? Bu yedi iklim padişahının davetidir, elbet ki şimdi gidersiniz! dediler.

İbşir'in koynundaki altın mühür canına yapışmış ejder mi olacaktı?

Aptes almak bahanesiyle meclisten kalkarak halvethanesine çekilen İbşir Paşa en yakın adamlarını topladı:

– Şu anda benim için yapılacak iki şey vardır, ya mührü müftü efendiye teslim edip Anadolu'ya çeker gideriz, yine Celalî oluruz, yahut da daveti kabul ederek saraya giderim, dedi.

Davet çok samimî de olabilirdi, padişahın elçisi Hoca Reyhan Ağa İzmit'te mushaf üzerine el basarak teminat vermişti. İbşir daveti kabul etmeyip Üsküdar'dan dönerse, devlet ikbalini bir vesveseye feda etmiş olacaktı; aptes aldı ve:

– Burada olan vüzera, vükela ve ulemayı rehin olarak alıkoyarsınız, nezaketle göz hapsinde bulundurursunuz. Eğer sarayda bana bir hal olursa buradaki rehinlerin hepsini kesersiniz, 40 000 kılıçla Üsküdar'ı yağma eder, ateşe verir Anadolu'ya gidersiniz. dedi.

Filikayı hümayun Salacak İskelesi'ne yanaşmıştı: paşanın oraya kadar götürülmesi, selamlarla dualarla uğurlanması, yol, saray-

da ananevî merasimle karşılanması, sarayda yine tantanlı bir uğurlama, Salacak'ta şatafatlı bir karşılama dört saatten fazla; fakat padişah ile vezirin mülakatı pek kısa sürmüştü. Çocuk padişah Celalî vezirine kendi ağzıyla da teminat verdi:

– İbşir Lala hoş geldin... Benden emin ol!.. dedi.

İbşir'e âlâ samur kaplı bir hilatı fahire giydirildi ve Sultan Mehmed kendi eliyle mücevherli bir hançer hediye etti.

Vezir saraydan döndükten sonra o cuma gününü İstanbul'daki devlet erkânının ve taht şehri âyan ve eşrafının ziyaretlerini kabul ile geçirdi. Arif olanlar, gördüklerinden nakış alan kimseler daha o gün hükümlerini verdiler: "Eski hamam, eski tas; yalnız tellaklar değişti" dediler.

Gümrükemini Hasan Ağa deveyi hamuduyla yutmuş hırsızlardandı, fakat Abaza Hasan Ağa'ya, Kürt Mehmed'e, Beyzadealisi'ne ağır hediyeler vermişti, İbşir'in huzuruna çıktığında:

– Senin gibi hizmete yarar adamı işinden ayırmam, var hemen 500 kese hazırla! dedi. Gümrükçü Hasan huzurdan etekleri sevinçle zil çalarak çıktı.

Tersane Kâhyası Elagöz Efendi zengindi, serveti babadan kalmaydı, hem hırsız değildi, hem de paşası olan Kara Murad Paşa'nın İbşir'i müdafaa yolunda gösterdiği celadetle mağrurdu. kimseye hediye vermemişti. Vezirin huzuruna çıktığında bir "Hoş geldin efendi..." hitabına dahi nail olamadı, bir miktar ayakta tutuldu, paşa:

– Taşkıran Bölükbaşı'yı çağırsınlar!.. dedi.

Taşkıran Bölükbaşı cehennem kaçkını zebaniydi. Paşa bu hayduda Elagöz Mehmed Efendi'yi göstererek:

– Kaldır şunu çadırına götür, misafirindir, hoşça gözet! dedi.

Nüktedan Naima, "Lisanı hal ile sen kırılmadan yenmezsin demek istemişti" diyor.

İbşir Üsküdar'da kaldığı iki gece içinde İstanbul'da pek çok kimse pek acayip rüyalar gördüler ve bu rüyalar "Biri görmüş..." diye meçhule atfedilerek anlatıldı, ağızdan kulağa süratle yayıldı:

Bir kuyrukluyıldız doğmuş, gece gündüz gibi olmuş, fakat o ay hemen bir yere batıp kaybolmuş, bu sefer de ortalık zifirî karanlığa gömülmüş, minarelere adamlar çıkıp:

– Hakkın size gazabı vardır, camilere gidip tövbe ve istiğfar edin!.. diye bağırmaya başlamışlar.

Bir ejderha, başı Çatladıkapı'da, kuyruğu Samanlı sırtlarında güya İstanbul halkını yutmak için deryayı ikiye bölmüş, gelmiş. İstanbul'un içi kertenkelelerle dolmuş, sonra birden hepsi kaybolmuşlar.

"Bir ağza kilit vurmak için yüz baş kesmek gerekir" ve "Dilin kemiği yoktur" derler. Dev gibi ağaçları yumuşacık yumuşacık kurtlar kemirip götürür; şöhretlerin kuvvetini de sinsi dedikodu kemirir, yıkar. Sadrazam daha İstanbul'a geçip işe başlamadan halk, "İbşir Paşa'nın suiniyeti aşikârdır, ama zevali de yakındır..." demeye başlanuştı.

İstanbul'u aylardan beri heyecan, merak ve korkuyla çalkalandırmış olan Celalî Vezir İbşir Mustafa Paşa nihayet 27 şubat cumartesi günü pek tantanalı bir sadaret alayıyla şehre resmen ayak bastı.

Üsküdar'dan evvela Eyüpsultan'a geçildi. İbşir 40 000 kılıç askerinden ancak 5 000 nefer kadarını geçirmişti, bunlar alayda bulunduktan sonra yine Üsküdar'a döneceklerdi. Liman ve Haliç kayıkla doldu, davul zurna çöğür sesleri, kayabaşı dağlı türküleri gökyüzünü tuttu.

İbşir Eyüpsultan'da yeniçeriler tarafından parlak merasimle karşılandı; vezir ve yanındakiler Hazreti Halid'in türbesini ziyaret ettiler. Başından topuğuna insan kanı vebali içinde bu ağır suçlu

adamlar Peygamber'in sancakdarından şefaat niyazında bulundular. Sonra Edirnekapı'dan şehre girildi ve Sarayı Hümayun'a gidildi. Naima şöyle tasvir ediyor:

"Umumen ocak halkı vesair kapıkulu ocakları askeriyle bir büyük alay olmuştur ki benzeri son zamanlarda görülmemiştir. Vezirin yanındaki dilaverler ki Katırcıoğlu Mehmed Paşa, Seyyidi Ahmed Paşa, Abaza Hasan Ağa ve emsali, her biri zamanın Rüstemi geçinir oyunbazlar, siyah samurlar giymişler, bölükbaşıları gök demire bürünmüş, onların ardı sıra İstanbul'daki devlet erkânı, ulema efendiler, en sonunda şeyhülislam ile İbşir at başı beraber ihtişamla geçtiler. Müftü ile vezirin önünde sekiz nefer yeniçeri şairleri, başlarında keçe ve arkalarında birer kaplan postu, sinelerinde davul gibi çöğürler, hepsi kaddi kamet sahibi, dev endamlı herifler, sadaları birer saatlik yerden işitilir, bülent avazla ve nöbetle türkülerini çağırırdı, biri bırakınca öbürü alırdı. Alayda vezirin sarıca, sekban ve leventlerini yeniçeriler sarmıştı, zira İbşir ve askeri için İstanbulluda hâlâ güven yoktu. O görülmemiş mahşeri gün hadisesiz sona erdi."

İbşir Paşa'nın alayını seyretmeye bütün İstanbul halkı koşmuştu. Alayın geçeceği yolların iki kenarındaki dükkânlar, dükkânların üzerindeki bekâr odaları yüksek ücretlerle kiralanmıştı. O sırada İstanbul'da bulunan Evliya Çelebi bu alayı kendine has üslup ve kelimelerle anlatıyor ve bu alayın seyrinin tam beş saat sürdüğünü söylüyor. Birkaç satır da usta yazardan nakledelim:

"Alayın geçeceği yollar bir gün evvelinden süprülmüş, yıkanmış, temizlenmişti.

4000 kaplan postu, sırma üsküflü, keçeleri altın telli, mücevher tüfekli pür silah müzeyyen yeniçeri askeri Sadrazam İbşir Paşa'yı ortaya almış, önünde on iki nefer eli çöğürlü yeniçeri şairleri:

'Sultan Murad'ın çırağı
İbşir Lala kahramandır...'

diyerek geçtiler.

Ardı sıra İbşir'in 500 adet zerenderzere mustağrak küheylan atlı, kulakları küpeli, bıyıklarının uçları küpelerine bağlı, karaciğerleri dağlı, her biri arslan gibi içağaları ikişer ikişer geçtiler...

Dokuz kat mehterhane, develere yüklenmiş koca cenk davulları güm güm gümler...

Ulema ve şeyh efendiler İbşir Paşa'yı gerçi dua ve sena ile getirdiler ama müneccimler 'İbşir Paşa bir uğursuz saatte İstanbul'a girdi, hemen akıbeti hayır ola' dediler."

O gün padişahı Sarayı Hümayun'da resmen ziyaret eden ve on üç yaşındaki çocuğun ayaklarına yüz süren İbşir Paşa bu merasim de tamamlandıktan sonra Ayşe Sultan'ın sarayına götürüldü. Ertesi pazar günü düğün merasimiyle geçti ve İbşir Paşa sadrazamlık vazifesine başlamadan o gece, pazartesi gecesi, gerdeğe girdi ve Ayşe Sultan murada erdi.

Pazartesi sabahı sarayında vazifesine başlayan İbşir Paşa'nın ilk işi Defterdar Moralı Mustafa Paşa'yı azletmek oldu. Defterdar Paşa ve iki yakın dostu, Mevkufatî Mehmed Efendi ile Kaymakam Melek Ahmed Paşa'nın Sadaret Kaymakamı Gadde Mehmed Ağa tevkif edildiler.

Memleketinin adı kendisine lakap olmuş Mustafa Paşa, kuvvetli bir rivayete göre bir Rum dönmesiydi. Çocukluğunda ırkının müstesna güzellerindenmiş; bizim eski yazarlarımız Yunan mitolojisi ile meşgul olsalardı onu Apollon'a, Hermès'e, Polideukes'e, Adonis'e benzetirlerdi; korsan eline düşmüş, esir pazarına satılmış, Gümrükçü Ali Ağa adında bir muallimin sine bülbülü kölesi olmuş, tahsil imkânı bulmuş gümrükte para işlerini kavramış,

bahtı da "Yürü ya Mustafa!" deyince yürümüş, Derviş Paşa'nın sadaretinde mirimiran payesi ve paşa unvanıyla başdefterdarlığa getirilmişti. Bir sene on bir aydan beri defterdar bulunuyordu.

Azli günü İbşir'in huzuruna bir sonbahar yaprağı gibi titreyerek çıkmıştı. İbşir bir gülmez adamdı, mutat asık suratıyla:

– Askerin ulufesini dağıtacağız, parayı hazırladın mı? diye sordu.

İbşir'e mühür gideli beri Anadolu'dan Hazine'ye bir akçe bile gelmemişti, aslında ise Moralı iki senelik, üç senelik vergileri peşin tahsil etmişti ve bu paraları kendi hesabına tüccara faizle dağıtmıştı, dili dolaşarak Hazine'de para olmadığını arz etti. İbşir avının karşısındaki pars gibi sıntarak:

– Hazinede para olmayabilir, defterdarlar kendi parasından askerin ulufesini temin eder, Hazine'nin parası gelince verdiğini alır, dedi.

Moralı:

– Benim malım yok Sultanım, deyince İbşir parladı:

– Malın yok da benden mührü hümayunun alınıp sana verilmesi için padişahımıza 500 kese vaat etmişsin, o 500 nerede, git getir! diye bağırdı.

Moralı Mustafa Paşa yeminler ederek, "Hâşâ Sultanım! Bana iftiradır..." diyecek oldu, İbşir:

– Bre sefih hain, bunu bana padişahımız mübarek lisanlarıyla söyledi, hiç padişahlarda yalan ve iftira olur mu? dedi ve adamlarına:

– Kaldırın şu melunu! diye emretti.

Defterdarın sarayı mühürlendi ve içinde ne varsa Hazine adına müsadere edildi. "Hüda bir yıkmaya görsün, dostun kötülüğü düşmana parmak ısırtır" diye bir söz vardır. Defterdarın yakınlarından biri İbşir'e geldi:

– Sultanım, dedi, birkaç hafta evvel kışın şiddetinden ortalık

buz don olmuştu, soğuktan bir fert sokağa çıkamazken bir gece Defterdar Mustafa Paşa Mora'ya her biri dört atla çekilir ve altın ve gümüş eşyayla dolu tam yirmi dört araba gönderdi.

Müthiş bir ihbardı. İbşir bu arabaları çevirmek için Mora yoluna derhal adamlar çıkardı.

Elinde avucunda bir habbesi kalmayınca her şeyi müsadere edilen Moralı Mustafa Paşa Yedikule zindanına atılmıştı, sıra idamına gelmişti ki, Valide Sultan İbşir Paşa'ya bir tezkere gönderdi, çocuk padişahın vasisi olan Turhan Sultan, "Her şeyi alındı, katline asla rızamız yoktur, bir yere sürgün edilsin!" diyordu. Bu kesin emir karşısında hunhar vezir kanlı işini İstanbul'da yapmaya cesaret edemedi. Moralı Mustafa Paşa'nın Kıbrıs'a sürülmesi için bir ferman çıkardı. İstanbul'dan Kıbrıs'a denizden gidilirdi; Moralı karayoluyla gönderildi, yanına tek uşak almasına dahi izin verilmedi, sekiz nefer çavuşun muhafazasında yola çıkarıldı. Sırtına kısa bir yol kürkü giymişti; bir kılıç istedi, ayağına çizme istedi, vermediler. Üsküdar'dan çıkınca sırtından kürkünü alıp bir uşak çuhası verdiler. Dil İskelesi'ne geldiklerinde o çuhayı da alıp bir Arnavut kebesi giydirdiler, atını aldılar, bir hamal beygirine bindirdiler. Bu hakaretlerden akıbetini sezen Moralı Mustafa Paşa ağlamaya başladı. Dil İskelesi'nden kayıkla karşı yakadaki Hersek köyüne geçirdiler. Köylüler yumurta ikram etti, çavuşlar yedi, paşa "Benim işim bitmiş" diye bir lokma alamadı. Orada adamlarından birine rastladı, bu adam paşasının halinden son derece müteessir oldu, Arnavut kebesini çıkartıp sırtından kürkünü verecek oldu, Mustafa Paşa, "Hava çok soğuk, kapamanı ver!" dedi. Çavuşlar, "Bre ne kapama derdindesin? Haydi yürü!" diye atına bir kamçı vurup sürdüler. Bir dağ içine geldiklerinde arkadan ılgarla iki tatar yetişti. Çavuşlar Moralı'yı onlara teslim edip geri döndüler. Bu iki tatar İbşir'in cellatlarıydı; paşayı bir dere içine soktular ve lütfen aptes

alıp iki rekât namaz kılıp tövbe ve istiğfarına izin verdiler. İbşir, Moralı Mustafa Paşa'nın idamı için fetva ve ferman almaya lüzum görmemişti.

İbşir Paşa'nın padişahtan ferman ve müftüden fetva almaya lüzum görmeden bir dağ başında boğdurttuğu Defterdar Moralı Mustafa Paşa muhakkak ki, masum bir kurban değildi. İki sene içinde Karun hazinesi yığmış büyük hırsızdı. Öldürüldükten sonra içoğlanlarından biri İbşir Paşa'ya giderek, "Bir gece hamallara iki büyük harar yükletip gönderdi, nereye gittiğini bilmem" diye bir ihbarda bulundu; bütün İstanbul hamalları toplandı ve oğlan o iki hamalı teşhis etti, onlar da Defterdar Mustafa Paşa'nın verdiği hararları götürdükleri yeri söylediler, "eşeklik" lakabıyla anılır Hacı Ahmed adında birinin evine götürmüşlerdi; bu adam:

– Buyurun, emanet edilip şuraya bırakıldı, elimi bile sürmedim, dedi.

İki harardan iki tahta sandık, sandıklardan da 50000 altın çıktı. İbşir:

– Padişahım! 'İşte bir akçem yoktur' diye yemin eden adamın sakladığı altınlar. Başka yalanları ve ihanetleri ne olsa gerektir?.. dedi.

Moralı Mustafa Paşa'yı tembihine rağmen öldürtmüş olan İbşir'e çok kızgın olan Sultan Mehmed bu 50000 altın karşısında yumuşadı:

– Moralı cezaya müstahakmış! diyerek defterdarın idamını şifahen tasdik etmiş oldu.

İbşir'in işe başladığının o ilk günlerinde ölüm yolunda Moralı'yı Kaymakam Melek Ahmed Paşa'nın Sadaret Kâhyası Gadde Mehmed Ağa ile Başmuhasebeci Mevkufatî Mehmed Efendi takip ettiler. Padişah onlar için de "Katillerine asla rızam yoktur" dedi

ve bu ihtarı, İbşir'in sarayda en ziyade hürmet ettiği Reyhan Ağa vasıtasıyla yaptı, fakat İbşir kararından şaşmadı ve hiç değiştirmeden aynı usulü tatbik etti. Karayoluyla Kıbrıs'a sürgün fermanlarını alıp bir kayığa koydu, Üsküdar'a geçirtti ve birer ata bindirip çavuşların muhafazasında yola çıkardı; yanlarına bir tek nefer oğlan ve uşak almalarına izin verilmemişti. Bir iki konak yol alındıktan sonra arkadan İbşir'in ejder misali dört levendi gelip yetiştiler. Gadde Mehmed Ağa ile Mevkufatî Mehmed Efendi'yi çavuşlardan aldılar. Henüz İznik'e varmamışlardı ki yolda Gadde Mehmed Ağa'nın Anadolu'dan gelen adamlarından bir ağaya rastladılar. Bu adamın yanında pür silah yirmi atlı vardı. Hemen atından indi, velinimetinin eteğini öptü ve Gadde'yi bir köşeye çekerek:

– İzin ver, yirmi nefer uşağımla şu dört levendi bu tenha yerde tepeleyeyim... Sizi pençelerinden kurtarıp bir selamet yere çıkarayım... İbşir Paşa'nın devleti uzun sürmez, bir eyyam gizlenir, o layıkını bulunca siz de meydana çıkarsınız... dedi.

Bu teklif Gadde Mehmed Ağa'nın da aklına yakın geldi, lakin Mevkufatî Mehmed Efendi razı olmadı. Yaşı yetmişini aşmış, nice vezirler tanımıştı, onun nazarında padişah tembihinin kıymeti çok büyüktü. İbşir'in dağ padişahlığı yapmış bir haydut olduğunu hiç düşünmedi:

– Bizim katlimizi mucip bir suçumuz yok, cürmümüz mührü hümayunu Moralı'ya almak için çalışmamızdır; bizi katledecekleri malum değil, ama şimdi biz muhafızlarımızı öldürüp firar edersek işte o zaman idamlık bir suç işlemiş olurız!.. dedi.

Beriki ağa:

– Bre Efendi sen mecnuna benzersin! Hiç dünyada mührü hümayun işlerine karışmaktan büyük suç olur mu?.. Yanımıza bir oğlan uşak aldırtmadan bu kış gününde sizi böyle üryan ve sefil yola çıkaran adamın kastı sizi katletmek değil de ne olsa gerektir?

İstanbul'da katletmediğine kim bilir ne düşünce sebep olmuştur. İbşir gibi cebbar Celalî yapacağı işe hüccet fetva ister mi?.. Gel sen benim sözümü dinle, şu dört levendi şurada haklayalım, sizi alıp bir bilinmez yere götürelim. Dünyanın hali bir karar üzere durmaz, İbşir'in tutuşu devletinin çok sürmeyeceğine delildir! diye ısrar ettiyse de Mevkufatî Mehmed Efendi razı olmadı.

İznik'e varıp bir hana indiklerinde arkalarından iki adam daha geldi ve handa bunları bulup, İbşir'in yolladığı düzme bir idam fermanını Mevkufatî Mehmed Efendi'nin eline verdi, ihtiyar adam şöyle bir göz atınca derinden bir of çekti. Gadde Mehmed Ağa:

– Nedir o ferman? diye sorunca:

– İbşir Paşa ahrette kendisiyle hak davasına girişmemiz için bize hüccet göndermiş, dedi.

Gadde Mehmed Ağa İbşir'e zincirleme ağır bir küfür savurdu ve daima hürmet edegeldiği felaket arkadaşına sadece:

– Efendi... İzin verseydin... diyebildi.

Mevkufatî Mehmed Efendi:

– Bizim arkamızdan elbet ki onu da katlederler ama, cezasını bulmaz, hemen Cenabı Hak o melunu ahrete imansız göndersin, dedi.

Kalktı, aptes aldı, tövbe ve istiğfar ile namaza durdu, o namaz kılarken leventler Gadde Mehmed Ağa'yı boğdular, sonra da Mehmed Efendi'nin boynuna kement attılar.

Vakanüvis Naima Efendi, Gadde Mehmed Ağa ile Mevkufatî Mehmed Efendi'nin bütün paraları ve malları müsadere edilirken gizli bir şey kalmaması için işkenceyle tehdit edildiklerini yazıyor. "Günde birkaç kere eliyazü billah Teala, insan suretinde kerahat timsali sarıca cellatları gelip işkence aletleri gösterip:

– Paralarınız nerelerde saklı söyleyin, yoksa bu işkenceleri ederiz!.. derlerdi" diyor.

Melek Ahmed Paşa'nın yakınlarından, hatta akrabası ve bu

münasebetle de Gadde Mehmed Ağa'nın kapıyoldaşı olan Evliya Çelebi ise bu işkence sahnesini tafsilatıyla anlatıyor:

"Sultan IV. Murad zamanında ikisi de saraydan yetişmiş ve ikisi de Abaza olduğu halde İbşir Paşa, Melek Ahmed Paşa'yı hiç çekemezdi, elinden gelse bizim paşayı bir kaşık suda boğacaktı. İstanbul'a gelir gelmez kaymakamlığı sona eren Melek Paşa'yı Van valiliğine tayin etti ve hiç eğlenmeyip hemen gitmesini emretti. Hapsettirdiği Moralı Mustafa Paşa, Mevkufatî Mehmed Efendi ve Gadde Mehmed Ağa da Melek Paşa'nın adamları, kondukları kimselerdi.

Ben de o zaman Melek Ahmed Paşa'nın hizmetindeyim. Paşamızın bütün kapıkulu halkıyla Van'a gitmek üzere Üsküdar'a geçtik, paşa beni çağırdı:

– Kölelerini ve cümle eşyanı bırak, ben gözetirim, sen benim arkamdan birkaç gün İstanbul'da kal, bir yolunu bul İbşir'e yahut en yakın bir adamına intisap et, bizim Gadde, Mevkuufâtî ve Moralı ne haldedirler iyice öğren. Halk arasında dolaş, İbşir için neler söyleniyor dinle, sonra kimseye haber vermeden gizlice ve ilgarla bana gel yetiş, dedi."

Evliya Çelebi anlatıyor:

"Cümle esvaplarımı, eşyanı Küçük İbrahim, Rum Ali ve Gürcü Mustafa adındaki kölelerimle Üsküdar'da bırakarak Melek Paşa ile vedalaştım, o şiddetli kışta bizim paşa Van yolunu tuttu, ben de İstanbul'a döndüm, ertesi günü de Sadrazam İbşir Paşa'nın sarayına giderek kâhyası Salih Ağa'nın huzuruna çıktım. Salih Ağa:

– Bre Evliyam, sen Melek Paşa ile Van'a revan olmadın mı? diye sordu.

– Sultanım, seyahatten bizar oldum, bahusus bu kış kıyamette doksan konaklık Van'a nasıl giderdim, dedim.

Salih Ağa hemen masraf kâtibini çağırarak bana günde yirmi ekmek, beş okka et, üç okka pirinç, bir okka yağ ve gece için de bir balmumu tayin ederek beni İbşir Paşa'nın ağaları arasına yazdı. Divan savulup kalabalık çekilince Salih Ağa'ya segâh makamından bir iri rubai okudum. Fasıl tamam oldukça dışarıdan:

– Bre Evliya! Hey Evliya! Tuz ekmek hakkı bu mudur ki, benden haberin yok! diye bir ses geldi.

Bildim ki, bizim paşanın kâhyası Gadde Mehmed Ağa'dır, Salih Ağa'ya:

– Sultanım, bizim Mehmed Ağa'yı da huzurunuza davetle meclise alsanız, dedim.

Salih Ağa:

– Evliyam, o hapistir, buraya gelemez, dedi.

O esnada bir iç mehteri gelerek kâhyaya İbşir Paşa'nın kendisini çağırdığını söyledi. Salih Ağa da bana:

– Sen otur, bir yere gitme, şimdi paşa hazretleri seni de huzura çağırır, dedi.

Az sonra bir mehter oğlan daha geldi:

– Evliya Efendi adında bir kadı varmış, paşa ister, dedi.

Hemen kalktım, sakalım matruş olduğu için oğlan beni kadıya, efendiye benzetemedi:

– Yok seni değil, bir ihtiyar evliya varmış, onu ister, deyince:

– Oğul, paşanın istediği evliya işte benim, dedim. Güçlükle inandırıp İbşir Paşa'nın huzuruna çıktım, elini öptüm. İbşir Paşa:

– Hafız Evliya, hoş geldin. Şimdi bildim ki, akıllı adammışsın. o hain Melek ile bu kışta Van'a gitmedin, dedi.

– Hüdaya hamdederim ki, bugünleri gördüm, siz Sultanımın devletinde ben artık nereye giderim, dedim.

İbşir Paşa:

– Mademki, kapıma geldin, işte sana iş. Var şimdi benim iz-

nimle Gadde Mehmed, Moralı ve Mevkufatî ile buluş. Bu herifler Karun malına maliktirler, eğer kuş canlarını kurtarmak isterlerse ak akçe kara gün içindir deyip Hazine'ye Gadde 3000 kese, Moralı 5000 kese, Mevkufatî de 1000 kese vererek halas olsunlar, yoksa üçünü de katlederim!.. dedi.

Salih Ağa ile beraber huzurdan çıktık. Bir kapı açtılar, meğer hamam camekânıymış. İçeri girince gördüğüm şu oldu... Camekânın sofalarındaki peykelerde 200 nefer çatal fitilli sekban ve sarıca celladı oturmuş. Ortadaki havuz ağzına kadar suyla dolu. O zemheride Gadde'yi, Mevkufatî'yi ve Moralı'yı çırılçıplak soymuşlar, boyunlarında bir lale ve zincirler üryan ve biryan, giryan ve nalan havuzun o buz gibi suyuna boğazlarına varıncaya kadar sokmuşlar. Cellatlar her gece kırbaçla döver, nice çeşit işkenceler görürlermiş. Onları o halde gördüğümde aklım başımdan gitti, yanlarına varıp üçünün de ellerini öptüm, zira velinimetimdiler. Gadde Mehmed Ağa:

– Evliya, bu başımıza gelen ne haldir? dedi.

– Şimdi sahibi devlet İbşir Paşa yanındaydım. 'Eğer kurtulmak istiyorlarsa 3000 kese Gadde, 5000 kese Moralı, 1000 kese de Mehmed Efendi versin. Yoksa üçünü de katlederim' dedi ve hem dahi yemin etti, dedim.

Parasızlıktan bahisle sızlandılar. İbşir'in kâhyası Salih Ağa bizim Gadde Mehmed Ağa'ya dedi ki:

– Ya Kırşehir'deki 40000 koyun nice oldu? Diyarbekir'de Çermik şehrindeki 1000 kese kuruş nice oldu? Van'da Mallı Kaya Çelebi ortağındaki 500 kese altın nice oldu? Gümrükemini Ermeni Hasan Ağa'nın kardeşi Anton'daki 2000 kese altın nice oldu?

Biçare Gadde Kâhya beni de şahit tutarak:

– İşte Evliya Çelebi bilir, o 40000 koyun Melek Paşa'nındır, Çermik'te benim malım yok, hepsi kardeşim Hacı Musa Ağa'nındır;

Van'daki Kaya Çelebi benim değil, Melek Paşa'nın zevcesi Kaya Sultan'ın ortağıdır, o altınların içinde benim bir habbem yoktur, dedi.

Üçünü da üryan halde havuzdan çıkardılar, kırbaçla dövdüler, feryatları gökyüzüne çıktı, sonra yine o buz gibi suyun içine attılar.

İbşir'in sarayında üç gün kaldım, işkencelere devam ile o biçarelerden 3800 kese aldılar ve bütün mal ve eşyalarını müsadere ettiler, şurada burada ne kadar adamları varsa hepsi hapsedildi, onlardan da 2000 kese alındı. Gadde'nin Diyarbekir'deki kardeşi ile sair akrabasının cümle mallarının müsaderesi için Diyarbekir valisine emir yazıldı, İstanbul'da zengin bilinen sair âyanı devlet de türlü tazyiklerle soyuldu. Nice âdem üryan, giryan kaldı, bir azim zulüm oldu ki, 'Bunun sonu hayır değildir, dedim. Nihayet Üsküdar'a can atıp kölelerimi buldum, yanımıza Mercan Yusuf, Kamış Mehmed ve Cebeli Ali adında üç nefer de pür silah yiğitleri can yoldaşı alarak yedi atlı gece yarısı yola çıktık, Çamlıca dağında ikişer rekât namaz kıldık. Kuran okuyup üçler, yediler, kırklar, yüzler, binler binbirler bütün ricali gaybın ruhlarına hediye ettik, ılgarla at sürüp Van diyarına doğru revan olduk. Hüda yolumuzu asan eylesin."

Türbesi Eyüp Nişancası'nda bir harabe halindedir, nur içinde yatsın, büyük mutasavvıf şair Şeyh Abdülmecid Sivasî Efendi Türkiye'de demokrasinin mübeşşiridir. Sultan I. Ahmed'e hitaben yazdığı nasihatnamede, "Bencillik gütme, müstebit olma! Adalet tarlasını bilgi sapanı ile sür ve meşveret tohumunu ek. Bir an evvel bitip yeşermesi için de durmadan gözyaşlarınla sula" ve:

"Küfr ile devlet dura,
Zulm ile durmasa gerek!.."

demiş olan adamdır.

Zalim İbşir'in ikbali ilk günlerinde kavşadı ve tez çöktü.

Zalim İbşir hem İstanbul zenginlerini kasıp kavurmaya başlamıştı, hem de Anadolu'dan başına toplayıp getirdiği cebbar adamlara verdiği mansıplarla memleketi yer yer ciğer söken ellere teslim etmişti.

Bir Seyyidi Ahmed Paşası vardı; Anadolu beylerbeyi tayin etti, kendi bütün sancasını, sekbanını, levendini onun yanına koştu, "Bunları orada hizmetlendir, gözet, sakın dağıtma, bir vakit gelir bunlar bize lazım olur!" diye tembih etti. Gün gibi aydındı, İbşir İstanbul'da bunalınca Anadolu'ya kaçacak ve isyan bayrağını tekrar açacaktı. Seyyidi Ahmed Paşa bir Çerkez'di; on beş on altı yaşlarında güzellikte yekta bir nevcivanken Mısır Valisi Kayserili Ahmed Paşa tarafından "Bir âlâ cündî Çerkez gulamıdır" diye Sultan IV. Murad'a gönderilmişti, hediyesi de böyle tığ gibi civelek gençlere aşırı muhabbet gösteren Sultan Murad'ın makbulü olmuştu. Fakat bu Çerkez Ahmed, Sultan İbrahim zamanında sarayda Enderun ağalarından birini bir gün hançerle vurup katletti, cinayette hafifletici sebep görüldü; kısas ile idam yerine Ahmed'in saraydan kovulmasıyla yetinildi. Muhakkak ki gözü pek, cesur gençti, bazı vezirlerden himaye gördü, sancakbeyi oldu, vali oldu ve İbşir mührü hümayun ile İstanbul'a gelirken sadrazamın davetine ilk koşanlardan biri oldu. Anadolu beylerbeyi olup bu eyaletin merkezi olan Kütahya'ya gidince, İbşir'e güvenip yanındaki binlerce sarıca ve leventle yapmadığı melanet kalmadı.

İbşir'in Kırık Bölükbaşı adında bir adamı vardı. Naima, "Kâseyi aklı kırık ve çehreyi ırz u edebi sıyrık bir sekbandı" diyor, "eskiden emektarımdır, en tehlikeli günlerimde yanımda bulunmuş yâri garımdır" diyerek bu adamı da Trabzon valisi yaptı. O havali halkı huşuneti, kavgacılığıyla tanınmıştı, Kırık Bölükbaşı'nın leventleriyle öylesine dalaştılar ki, vilayette asayiş adına bir şey kalmadı.

Bir meşhur Kürt Mehmed Ağası vardı, onu da Bolu sancakbe-

yi yaptı, yine Naima yazıyor: "Bolu halkını zincire vurup soymaya başladılar, bu zulümden gayri halk evlerine dalıp kıza, kadına ve taze oğlana taarruz ile eliyazü billah nice habasetler eylediler" diyor. Leventlerinin şenaati o mertebeyi buldu ki, kurnazlıkta yaman Kürt Mehmed Bolu'dan gasp ettiği şu kadar bin altını hurçlarına doldurarak sancakbeyliğini bıraktı, Üsküdar'a kaçtı, döndü.

Hülasa İbşir Paşa sadaretinin daha ilk günlerinde "kendi adamlarını kayırmak sevdasıyla bir alay ehremene mansıp vererek hem memleketi harap ve halkını perişan etti hem de kendisi dile düşüp bednam oldu."

İstanbul, Celali sadrazamın her tarafa musallat ettiği haşaratın havsala almaz melanetini padişaha duyurmak için kaçıp gelmiş şikâyetçilerle dolmuştu. Bunlar büyük şehrin en kalabalık yerlerinde dolaşarak rezaletleri anlatmaya başladılar, İbşir'e alenen beddua ettiler. Divan günleri saraya giderken vezirin yolunu kestiler, yüzüne karşı en ağır şeyleri söylediler. İstanbul için için kaynamaya başladı.

Sadrazamın başında bir de kapıkulu sipahileri derdi vardı. İstanbul ve Üsküdar hanları da onlarla dolmuştu. Sadrazamın kapıkulu sipahisine karşı büyük vaatleri vardı. Fakat sipahiler mansıp peşinde değildi, eğer öyle olsaydı meselenin halli kolaydı. İbşir onlara da en aşağısından bir voyvodalık verecek, "Varın gidin, halkı dilediğiniz gibi soyun haklayın, eti sizin, kemiği benim" diyecekti. Sipahilerin işi ulufeye, devlet hazinesine dayanıyordu. İki ay kadar bir kuru vaatle beklediler, sonra sızlanmaya başladılar, söz sahiplerini sadrazama yolladılar fakat bu adamlar paşanın huzuruna kabul edilmediler, türlü bahanelerle atlatıldılar. Bu sefer onlar da İbşir'in aleyhinde söylenmeye başladılar:

– Bu herif bizim kuvvetimizle vezir oldu, şimdi bizden yüz döndürdü...

– Şerrinden korktuğu gidilere mansıp verir, ama o gidilerin de atıp tutması bizim kuvvetimizledir...

– Biz burada ne zamana kadar aç ve muhtaç bekleriz?..

– Abanızı, kebenizi satarız, burada ekmek parası, hamam parası, han parası yapar harcarız, bunun sonu nereye varır?..

– Biz kendimizden geçtik, sarıca ve levent haşaratı memleketimizde evladü iyalimize tasallut eder, namusumuz paymal olmuştur.

– Vezir bize artık izin versin, evladü iyalimizi korumaya gidelim... demeye başladılar. İyi alametler değil. Bunu İbşir de görüyordu.

O sırada Kaptanıderya Kara Murad Paşa donanmayla sefere hazırlanıyordu. Venedikliler Akdeniz Boğazı'nı abluka etmişlerdi. Kara Murad Paşa bu ablukayı yararak Boğaz'ı açacak, yirmi yıldan beri Girit Adası'nda cenk eden Türk ordusuna erzak, cephane ve taze kuvvetler götürecekti. İbşir'in kâhyası Salih Ağa kendisini toplu olarak ziyarete gelen ve dert yanan sipahilerin söz sahiplerine:

– Şu donanma çıkıncaya kadar sabredin, donanma çıksın, sizin ahvalinizle de meşgul olacağız! diye paşasının eski vaadini yineledi. Fakat kâhyanın yanından ayrılan sipahiler:

– İbşir, Kara Murad Paşa'dan korkuyor, onu donanma ile savuncaya kadar bizi oyalamaya çalışıyor. Niyeti Murad Paşa gidince bizim ileri gelenlerimizi katletmektir, ondan evvel biz davranalım, yemininde durmayan hilekâr gaddarı tepelemeye bakalım, dediler.

Fırtına habercisi kara bulutlar görünmüştü.

O günlerde İstanbul'a yeni bir şenaatin haberi geldi:

İbşir'in "Aman gözet, sakın dağıtma!" diye Seyyidi Ahmed Paşa'ya emanet ettiği leventlerden birkaç hergele bir kasabada bir

eve girerek ev sahibinin gelinlik çağda bakire kızına tasallut etmek istemişler, kız gece karanlığından istifade edip bahçeye kaçmış ve kendisini bir ağacın dalına asarak intihar etmiş. Nefis azgını leventler bütün evi aramışlar, kızı bulamamışlar, ertesi sabah bahçede cesedinin sallandığını görünce:

– Bu kız bizim gibi şahbaz yiğitlerden kaçacak değildi, sen kızı bizim inadımıza astın! diyerek babasını öldüresiye dövmüşler...

Sipahilerin söz sahipleri toplanıp Şeyhülislam Ebusaid Efendi'ye gittiler:

– Efendi... Ümmeti Muhammed'in evini barkını basıp namusunu yıkan bu şerirler devletli vezirin elleri fermanlı leventleridir.. Sizin kitapta bunlar için ne yazılıdır? dediler. Ebusaid Efendi:

– Ağalar, elem çekmeyin, o zalimlerin hakkından gelinir, hele birkaç gün sabredin!.. dedi. Sipahileri başından savmıştı.

Bir facia tüyler ürpertici çıplaklığıyla anlatıldıktan sonra sipahilerin Şeyhülislam Ebusaid Efendi tarafından sudan bir cevapla baştan savılması İstanbul'daki fırtına havasını biraz daha kararttı. Müftü kapısından çıkan sipahiler bir handa toplanıp başta "kendisini asan gelinlik kız vakası" İbşir Paşa leventlerinin yaptıklarını kalem diline verdiler ve "Siz din kardeşlerimizden ve cenk yoldaşlarımızdan davamıza yardım isteriz" diye yeniçerilere hitaben yazıp ekledikleri bir kâğıtla beraber 3 mayıs 1655 cuma günü cuma namazında Aksaray'da Yeniodalar denilen büyük yeniçeri kışlasının camiine, meşhur Orta Camii'ye gönderdiler; Vaiz Hüseyin Efendi'ye vererek:

– Vaazdan sonra şu kâğıdı yüksek sesle oku, yoldaşlar dinlesin! dediler.

Vaiz efendi kâğıda şöyle bir göz atıp İbşir'e karşı bir çeşit ihtilal beyannamesi olduğunu görünce:

– Bu iş benim bildiğim şey değildir, okuyamam, diye kâğıdı getiren sipahiye geri verdi. Bu sipahi okuryazar ve bağrı yanık bir adamdı, efendi vaazını bitirince hemen ayağı kalktı, camide İbşir'in muhakkak ki, pek çok adamı vardı ve kendisini o anda yakalatıp kafasını cellat satırıyla uçurtabilirdi, büyük bir cesaretle: "Yoldaşlar! Dinleyin yoldaşlar!" diyerek kâğıtları yüksek sesle okumaya başladı.

Sipahilerin beyannamesinde Anadolu faciaları anlatılırken İbşir'in adı açıkça söyleniyordu ve sadrazam çok ağır bir şekilde suçlanıyordu.

Orta Cami'de adeta bir panik oldu. Bu cesur sipahiyi susturmak isteyen tek yeniçeri çıkmadı, fakat caminin içinde de kimse kalmadı ve o bağrı yanık adamı da dinlenmeyen beyannamesini koynuna sokup gitmedi, son satırına kadar bomboş camide dört duvara okudu. Manzara hem hazin hem heybetliydi.

O gün sipahilerin istediği fitne ateşi parlamamıştı ama yeniçeriler kışladaki koğuşlarda, çarşıda, pazarda, kahvehanede, hamamda, üçü beşi bir araya gelince hep bu meseleyi konuştular ve içlerinden bir tek yeniçeri çıkıp da İbşir'i müdafaa etmedi.

İstanbul'un ayaktakımı için bir ihtilal, kime karşı olursa olsun, önünde sonunda birkaç devletlinin saray ve konaklarının yağması, mal kapma, tüy düzme, düğün bayram demekti.

Orta tabaka, günlük rızık peşindeki namus erbabı, şu kadar haşarat besleyen ve onların ırza namusa tasallutlarına karşı göz yuman İbşir'den elbet ki hoşnut değildi. Tüccar ve zengin ise bir Celali vezire karşı güven besleyecek değildi, "Bugün falana ise yarın banadır" diyerek İbşir'den korkuyordu; bu cebbar ve gaddar adam en küçük bir bahaneyle hem mallarını, hem canlarını alabilirdi. İbşir'in gadrine uğramış olanlar da intikam peşindeydiler. Saraya gelince, bir ihtilalde, padişah fermanını dinlemeyen bir veziri tuta-

cak değildi. Bilhassa saray hadımları, mührü hümayunu İbşir'e göndermekle işledikleri hatayı nasıl tamir edeceklerini düşünüyorlardı.

İbşir Paşa'ya gelince, kapıkulu sipahilerinin birden kendi aleyhine dönmesiyle hayli şaşırmıştı. Yapamayacağı şeyi vaat etmiş adamın müşkül durumu içindeydi. Kapı sipahilerine karşı bir kastı, husumeti yoktu, hatta onlara karşı ağzı söylemese dahi bir minnet duygusu taşıyordu. Fakat koca bir devletin veziriazamı ve padişahın vekili mutlakı olduğu halde sipahilerin isteklerini yerine getirme imkânına sahip değildi. Devlet nizamı, Hazine hesabı, geliri gideri bilmeyen Celalî İbşir'in vaadi karşısında Sadrazam İbşir âciz kalmıştı. Çalınmış şu kadar bin dirliğin iadesi, şu kadar senelik birikmiş hak iddiaları gulamiyyeler, terakkiler Hazine'ye binlerce binlerce binlerce keselik bir masraf yüklemekteydi. Bir taraftan donanma sefere hazırlanırken, Girit Adası'ndaki ordunun serdarı Deli Hüseyin Paşa düşman karşısında canını veren askere harçlık isterken İbşir'in Hazine'ye bir kalemde bu ağır yükü yüklemesi ancak bir habaset olurdu.

İbşir kapıkulu sipahilerine karşı kendisini korumak için elbet ki, yeniçeri kılıcına güvenemezdi. Cuma günü Orta Cami'de aleyhine beyanname okuyan sipahiyi bile durdurup yakalamamışlardı.

Sipahilerin şöyle bir deprenmesiyle durumu birden çok nazikleşen İbşir için tek kurtuluş yolu, bir gece tebdili kıyafetle İstanbul'dan Anadolu'ya kaçmak, levendinin, sancasının yanına dönmek, yine Celalîlik yapmak kalıyordu. Bunu düşünmüş müdür bilemeyiz, tuttuğu tempoyu bozmadı, cehlinin desteklediği azamet, gurur ve ceberutla halka gözdağı vermeye devam etti; "Yılgın halk bir şey yapamaz" diyordu. Kapıkulu sipahilerine karşı da bir tedbir düşündü: "Bana karşı fitne tahrikine yeltenen sipahi arasında

sivrilmiş birkaç adamdır, onları yakalar katlederim, öbürleri de korkudan dağılır kaçar, sipahi belasından kurtulurum" dedi.

Yılgın halk bir şey yapamazdı ama, halkın bir dili vardı ki, bazen en zağlı kılıçtan keskin ve tehlikeli olurdu; dedikodu en kuvvetli iktidarları şaşırtır, kemirir, çürütür, yıkar. O günlerde şunun bunun ağzında, "Padişahımız mührü hümayununu İbşir'den alıp Kaptanıderya Kara Murad Paşa'ya verecekmiş" diye bir söz dolaşmaya başladı. Bilhassa leventler şerrinden İstanbul'a şikâyete gelmiş olanlar, "Anadolu'daki levent eşkıyasını ancak Kara Murad Paşa gibi bir veziri âlişan tepeler!" diyorlardı. Bu sözler karşısında İbşir'in bir büyük endişesi de Kara Murad Paşa'yı donanma ile bir gün evvel İstanbul'dan çıkarıp uzaklaştırmak olmuştu.

Olaylar şöyle gelişti:

Sipahiler son kapı olarak Üsküdar'da Abaza Hasan Ağa ile Kürt Mehmed Ağa'ya başvurdular; bu iki namlı sipahi, İbşir'in akıl hocaları olarak biliniyordu:

– Sizler her biriniz mansıp ve mal sahibi oldunuz, bizler de böyle her şeyden mahrum boynu bükük aç ve çıplak kaldık! Bizim aramızdan çıktınız, sivrildiniz, yarın başınıza bir hal gelirse bizler size lazım değil miyiz? Âlem bir karar üzere durmaz, İbşir de makamında payidar olmaz! Cümlemiz ölümü göze aldık, gidin, güvendiğiniz paşanıza ahvalimizi söyleyin! dediler.

Abaza Hasan Ağa Üsküdar'da kendisine hediye edilmiş mükellef bir sarayda oturuyordu; sarayı hediye eden ve bu sayede İbşir'in pençesine düşmekten kurtulan büyük hırsızlardan gümrükemini efendi, Abaza'nın hizmetine alnı sırma akıtmalı ve ayağı gümüş topuklu bir çubukdar Çerkez gulamı vermiş, koynuna da cennet hurileri şimalı iki Gürcü kızı koymuştu. Abaza'nın emrinde 2000 nefer zehir gibi sarıca ve levent vardı. Bu saltanat, debdebe ve kuvvete rağmen sipahilerin isteğine uyarak şatafatı kendi-

sinden aşağı kalmayan, Bolu yağmasından yeni dönmüş Kürt Mehmed'le beraber İbşir Paşa'ya gitti.

Abaza Hasan ile Kürt Mehmed, nam ve şan sahibi bu iki ağa İbşir Paşa'ya:

– Sultanım! Mümkün mertebe sipahilerin hatırını hoş kılın. Bu kadar adam kıyam ederse, ortalıkta fesat olursa defi kolay olmaz, dediler.

Ortalıkta bir fesat olursa definin kolay olmayacağını İbşir de biliyordu:

– Ağalar, biz sipahilere ettiğimiz vaadi padişahımıza arz ettik, vaadimizi yerine getirmek için padişahımızdan izini de aldık, yalnız sipahilerden birkaç adam padişahımıza yanlış anlatmışlar, bana onların yakalanıp hakkından gelinmesini ferman etti, ben ise padişahın "Katlet" dediği adamları katletmeyip korumaya çalıştım. Hele sabretsinler şu donanmayı çıkaralım, hepsinin isteğini yerine getireceğim!.. dedi.

Cehlinin pervasızlığıyla vezir yalan söylemişti. Padişah kendisine birkaç sipahinin katlini ferman etmemişti, İbşir aklı sıra, mübaşirleri yerinde bu iki namlı sipahiyi tehdit ediyordu, "Sipahilerin önüne düşmeyin, yoksa önce sizi tepelerim" demek istiyordu.

Vezirin huzurundan çıkar çıkmaz Kürt Mehmed, Abaza'ya:

– Bre hey Hasan Ağa! Bu herifin bize suikastı vardır, kapıkulu sipahisinden birkaç kişinin padişah fermanlısı olduğunu söyler, bre başlar senin ile benim başımdır!.. dedi.

Hasan Ağa, Kürt Mehmed'e nispetle gün görmüş, devlet işi bilir, İbşir'i de daha iyi tanır adamdı:

– Gönlünü hoş tut. Padişahımızdan öyle sözler çıkmaz, İbşir bize nümayiş için bayrak açar!.. dedi.

Fakat o günden sonra her ikisi de İstanbul yakasına geçmediler ve vezirin yanına gitmediler.

İbşir Paşa da 2000 kadar sarıca ve levendini Üsküdar'daki hanlarına yerleştirmişti, yüksek cep harçlıklarıyla beslemekteydi, başı pek daraldığı zaman tek güvendiği kuvvet onlardı. Anadolu'da olan rezaletleri Üsküdar'da yapmamakla beraber, iyi para aldıkları için, hanlarındaki odalarında, kahvehane ve hamamlarda fahişeler ve uygunsuz gençlerle yine azgın nefis havasındaydılar. Onların bu hali, sıkıntı içindeki sipahilerin İbşir'e olan gayzını büsbütün tahrik ediyordu. İbşirlilerin başında Aziz Bölükbaşı adında bir şaki vardı, bir müstekreh muglim adamdı. Bir gün bir sipahi bir şıkırdımı ökse gibi kullanarak bu adama tuzak kurdu, yolda rastladığı bir çift fettan gözün davetine kapılarak kırlığa doğru tek başına açılan Aziz Bölükbaşı'yı tenha bir yerde tüfekle vurup öldürdü. Katili o gün için meçhul kaldı. Aziz Bölükbaşı kimi vurduya gitti ve vaka İbşir'i hayli düşündürdü.

Nisan ayının sonlarındaydı. Kara Murad Paşa iki defa padişah tarafından saraya davet edildi. Sultan IV. Mehmed kaptanpaşası ile donanma ahvalini konuştu. Bir sene evvel Boğaz'daki Venedik ablukasını yararak Girit'e erzak, cephane ve asker götürmeye muvaffak olmuş Kara Murad Paşa'ya, "Göreyim seni Murad Lala... Donanma işlerine himmet et. Geçen seneki hizmetinden ziyade hizmet beklerim" diye iltifat etti; kaptanpaşa ayrıca samur kürkler giydirilerek taltif edildi. Padişahın kaptanpaşa ile bu iki mülakatı İbşir'i kuşkulandırdı, eğer sadece donanma işleri konuşulmuş olsaydı, elbet ki, sadrazamın da bu konuşmada bulunması lazımdı.

İbşir, Kara Murad Paşa'yı padişah nazarında küçük düşürmek için adi bir hileye başvurdu. Tersanenin donanma teçhizatı için defterdara para verdirtmeyecek, padişaha da "Murad Paşa Lalan donanma işlerini ihmal ediyor!" diyecekti ve kaptanpaşayı padi-

şah gazabına uğratacaktı. Tersaneye her gün bir adam yollamaya başladı, bunlar aynı sözü tekrar ediyorlardı:

– Sahibi devlet efendimiz elbet ki, "Donanmayı süratle hazırlasınlar" diyor. Sonra padişahımıza cevap vermeye kadir olamazlar diyor!..

Murad Paşa da gelenlere hep aynı cevabı veriyordu:

– Baş üzerine, ferman efendimizindir; gece ve gündüz donanma hizmetindeyiz, kıl kadar kusurumuz yoktur, yalnız Defterdar Paşa Hazretleri donanma mühimmatına lazım olan akçeyi vermekte gecikiyor, bize para lazım. Sahibi devlet efendimiz lütfetsinler, bana yaptıkları tembihi bir kerecik de Defterdar Paşa'ya yapsınlar!

Kaptanpaşanın bu cevabı karşısında İbşir bir gün içindekini açığa vurdu:

– Padişaha varıp samur kürkler giyen adam donanmaya lazım olan parayı da bulsun!.. dedi.

Eli gayet açık olan, bilhassa kasıtlı işlerde 1000 altını bir akçe gibi atmakta tereddüt etmeyen Kara Murad Paşa, son derecede cimri, en yakın hizmetkârlarına bile bayramdan bayrama bahşiş verirken eli titreyen İbşir'in hemen bütün içoğlanlarını satın almıştı, vezirin günlük hizmetindeki bu oğlanların hepsi kaptanpaşanın casusuydu, meclisinde konuşulanlar hemen Murad Paşa'ya aksediyordu, bu söz de hemen o anda kaptanpaşaya duyuruldu.

İbşir bir gün tersaneye gitti, sureta bir teftişten sonra iki vezir divanhanede karşı karşıya, diz dize oturdular. İbşir:

– Bakaa Paşa! Padişahımız ferman etmiştir, bu hafta tedarikinizi tamamlayıp donanmayla sefere çıkmanız lazımdır, sonra padişahımıza cevap veremezsin!.. dedi.

Kara Murad'ın o anda eski yeniçeriliği tuttu, edeple otururken iki dizinin üstünde kalktı: İbşir cılız, çelimsiz, ufak tefek adamdı. Kara Murad ise dev gibiydi:

– Sultanım! Gözünle gördün! Daha 400 keseye ihtiyacımız vardır, bu para verilmeyince donanma çıkamaz! dedi.

İbşir, Kara Murad'ın heybetinden ve gözlerinin bakışından korktu. Hani o anda kendi sarayında olsaydı, her şeyi göze alır, Kara Murad Paşa'yı adamlarına paralatırdı. Fakat etrafına şöyle bir göz attı, divanhane kapısı nöbetinde iki gemi levendi duruyordu ki, medet, ikişer metre boy iki çam yarması, başlarında tandır gibi sarıklar, bellerinde üçer endaze kuşaklar, kuşaklarında çifte yatağan, ak bezden kısa diz çağşırlarının üstünde al kadifeden sırma işlemeli kolsuz birer harmani, kıllı göğüsleri, kolları, bacakları, baldırları, ayakları çıplak, kızıl bakır derili iki ejderha, Kara Murad şöyle bir işaret etse, sadrazam ile maiyetindekileri tepelemek için sade bu iki adam yeterdi.

İbşir ayaktakımı yapısı adamdı, kötülük, nifak, fesat yolunda söylenen her şeye öylesine inanırdı ki bazen duyduğunu görmüş gibi anlatırdı; bir gün padişahın günlük hizmetindeki has oda oğlanlarından biri vezire, "Padişahımızda Kara Murad Paşa'nın 400 keselik bir borç senedi vardır. Murad Paşa sadrazamlığı zamanında ödünç almış ve hâlâ ödememiş" diye bir şey fısıldamıştı.

Tersane divanhanesinde Kara Murad Paşa karşısında direlivenince İbşir'in aklına bu senet geldi:

– Sadrazamlığınızda para lazım olmuş, padişahımızdan senetle 400 kese almışsınız, mühürlü senediniz hâlâ padişahımızdadır, bana birkaç defa tahsilini ferman etti, hatırınıza riayetle size bir şey söylemedim, şimdi siz 400 kese diye ısrar edince, ben padişahımızı üzmem, o borcunuzu tersaneye sarf ederek kapatınız. Ben size Hazine'den bir akçe bile veremem! dedi.

Kara Murad vezirin yalanını yüzüne açıkça vurmadı, yan alaylı:

– Be hey Sultanım, bunda bir yanlışlık var. Hâşâ padişahlardan hata sadır olmaz, ben o 400 keseyi padişahıma daha o zamanlar fazlasıyla iade ettim, edebim ve terbiyem mani olduğu için senedimi de geri istemedim. Bunu padişahımız da hatırlar, tekrar tahsili için ferman buyurmalarına şefkat ve merhameti manidir, dedi.

Müşkül duruma düşen İbşir işi cebbarlığa döktü:

– Ben bilmem. O borcun karşılığı şimdi gereken masrafı gör! dedi. Kara Murad Paşa da ısrar etmedi, işi o gün için tatlıya bağladı:

– Sultanım, benim borcum yok. Ama mademki siz ferman ettiniz, baş üzerine, param çıkışmasa dahi bir tedarikini görürüm, dedi.

İbşir tersaneden ayrılır ayrılmaz kaftanının eteğini kuşağına dolayan Kara Murad Paşa ertesi günü beklemedi, hemen o gün sadrazamın aleyhine bir fitne ateşi uyandırmak için harekete geçti. O gece Üsküdar'a bir adam gönderip Kürt Mehmed Ağa'yı çağırdı. Gece gizlice bir tersane kayığı ile Kasımpaşa'ya gelen Kürt Mehmed, Murad Paşa'nın eteğini öpmeye koşarken paşa ayağa kalktı, etek öptürmeyip Kürt'ü kucakladı ve alnından öptü. Sadrazamlık yapmış bu kadar nam ve şan sahibi bir vezirden gördüğü bu muhabbet Kürt Mehmed'i büyüleyivermişti. Kaptan paşa söze başlamadan içinde 500 florin bulunan bir altın kesesini de: "Şimdilik kahve akçesidir" diye Kürt'ün koynuna kendi eliyle koydu:

– Mehmed Ağacığım, oğlum. Sen bir bahadır yiğitsin. Biz senin kadri hizmetini başkalarından âlâ biliriz. Şimdilik pek perişanlığımız var. Sana layık değil ama kabul eyle. Bizimle gönül birliğinde olmanı isterim, gönül hoşluğu olursa her muradını yerine getiririm, dedi, sonra açıldı:

– Vezirimiz ahval bilmez, dostluk anlamaz. Daha İstanbul'a gel-

meden bizim ona yaptığımız fedakârlığı belki siz de işitmişsinizdir. Şimdi ise bizi istiskal ediyor. Gün günden cevrücefası arttı. Sizleri ve sipahileri türlü vaatlerle peşine takıp buraya getirmesi padişahtan korkusu üzerineydi; şimdi padişah tarafından korkusu kalmayınca birer bahaneyle vücudunuzu ortadan kaldırmayı düşünür. Bizim bu hususta malumatımız olduğuna inanın, İbşir'in mahrem meclisinde ne ki konuşulursa bana haberi gelir. Sizi koruyacağımı bildiği için evvela beni donanmayla çıkarıp sonra da sizleri tepelemek niyetindedir, dedi.

Kürt Mehmed, İbşir'in böyle bir şey düşünebileceğini Abaza Hasan Ağa ile beraber huzurdan çıktığı gün aklına getirmişti:

– Sultanım, bu sözünüz gerçektir. Siz gidince bizi sağ koymayacağını cümlemiz biliriz. Hemen siz iş görün, ben de size canla başla hizmet edeyim... Bütün sipahileri kendimize uydurmayı taahhüt ederim. Siz de gayri tarafları hazırlayın!.. dedi.

Gece yarısına kadar süren bu ilk buluşmada Kara Murad Paşa ile Kürt Mehmed Ağa İbşir'e karşı kesin olarak ittifak ettiler. Kaptanpaşa Kürt'ü geceyarısından sonra yine gizlice Üsküdar'a yolladı.

Ertesi gün İbşir'in şu veya bu bahane ile mallarını müsadere ettiği kimseleri getirtti. Bu devletliler de kimi yalnız, kimi yanında mahrem bir hizmetkârla geldiler. Tersanede kaptanpaşa sarayında adeta bir ihtilal komitesi toplandı. Murad Paşa onlara da müsadere edilen mallarının iadesini vaat etti. Bu adamlar halk arasında yüzlerce bendesi olan kimselerdi. Kara Murad, İbşir'i şaşırtacak haberleri yaymak için zamanımızın tabiriyle bir beşinci kol kuruyordu, hepsi:

– Emriniz başımızın üstüne! Ne iş havale ederseniz yapalım. Gasp edilen mallarınızı almasak dahi o gaddardan intikam alırız, dediler.

Üçüncü gece tersaneye Yeniçeri Ocağı'ndan emekli Kara Hasa-

noğlu Hüseyin Ağa geldi. Ocaklının put gibi taptığı bir adamdı. Uzun boylu, bir deri kemik kadit halinde, fakat yürekli bir ihtiyardı. İbşir, "Ağalığınız zamanında muhasebeniz yapılmış, şu kadar kese zimmetiniz görülüyor. Biz o hesabı karıştırmayalım ama bu dar vakitte sizin gibi kocaların Hazine'ye yardımı lazımdır" diyerek onun da 200 kesesini almıştı, bağrı yanıklardandı:

– Emir Sultanım, hemen hizmet buyur, dedi.

Dördüncü gece bir tersane kayığıyla yalısından Şaban Halife'yi getirdi. Bu adam Moralı Defterdar Mustafa Paşa'nın dostuydu. İbşir, "Moralı'nın sende emanet şu kadar malı varmış" diyerek Şaban Halife'yi de hayli hırpalamış, birkaç yüz kesesini alarak haklamıştı. Şaban Halife'nin karısı Melekî ve Valide Turhan Sultan'ın en yakın insanıydı. Kara Murad Paşa:

– Bakaa Şaban Halife! Ben donanmayla gidince İbşir'in sana yapacağını bilir misin? diye sordu. Şaban Halife:

– Aman Sultanım nasıl bilmem... Şerrinden Allah'a sığınırım, dedi.

– Öyleyse var senin Kadın Hazretleri'ne benim selamımı götür. Valide Sultan Hazretleri'ne gitsin, ben donanmayla çıkıncaya kadar vezirin şerrinden beni koruması için Valide Hazretleri'ne rica etsin, İbşir'in hakkımda padişahımıza arz edeceği şeylere itimat buyurulmasın, dedi.

Şaban Halife bu hizmetin zevcesine borç olduğunu söyledi ve Melekî Hatun'u hemen ertesi sabah saraya göndereceğini vaat ederek ayrıldı.

İbşir bir sarıca arı, Kara Murad ona ağını kuran bir babaç örümcekti.

Kara Murad Paşa "gündüz külahlı, gece silahlı" olmuştu. Kürt Mehmed'le görüştüğü gecenin sabahı tersanenin ananevî merasi-

miyle amiral gemisinin sefer alameti olan fenerlerini taktırdı. Kara Hasanoğlu ile görüştüğü gecenin sabahı da tersane akçe keselerini dizerek gemilere levent yazdırmaya başladı; ve yine o gün İbşir'e, "İnşallah haftaya filandra çekilir, denize çıkarız" diye haber yolladı.

7 mayıs 1655 cuma günü sabahıydı; "İbşir Paşa Üsküdar'daki levendini ve sarıcasını İstanbul'a geçirip yeniçeri kışlalarını basıp bütün yeniçeriyi kıracakmış" diye müthiş bir haber yayıldı. Haberi yayanlar İbşir'in gadrine uğramış devletlilerin bendeleriydi. Yeniçeriler kâhyası Mustafa Ağa sadrazamın adamıydı, böyle bir şeyden haberi yoktu, paşaya soramazdı; bunca yıl nimetiyle yetiştiği ocağına ihanetle kayıtsız da kalamazdı, soranlara "Yalandır" dedi, fakat bir yandan da iki büyük yeniçeri kışlasının kapılarına kervansaray kapıları gibi atların geçmesine mani olacak zincirler taktırdı, gece nöbetçilerini fazlalaştırdı, şehir kapılarındaki nöbetçileri de fazlalaştırdı. Bu tedbirler yeniçerileri ve halkı ayrıca heyecana düşürdü.

Ertesi gün başka bir haber çıktı: "İbşir Üsküdar'a geçip firar edecek, Celalî olacakmış" denildi. Öyle ki şehirde herkes işi gücü bıraktı, sadrazamla meşgul olmaya başladı, çocukların ağzında bile bu laflar dolaştı. Büyük şehrin üstüne bir vahşet çöktü.

Yine o 7 mayıs cuma günü Üsküdar'da Kürt Mehmed Ağa sipahiler arasında dolaşmaya başladı. Kara Murad Paşa ile ant içerek anlaştığını söyledi:

– İbşir'i kaldırırsak Murad Paşa bütün isteklerimizi yapacağına söz verdi, dedi.

Sipahilerin hepsi İbşir'den yüz çevirmişti, bu fırsatı ganimet bildiler:

– Biz de bu yolda ya cümlemiz kılıçtan geçeriz, yahut bu işi başa çıkarırız! dediler.

Yeniçeri Ocağı'na gelince, neferleri odabaşılarına, çorbacılarına bağlıydı; onlar da ocağın diğer bütün zabitleriyle Kara Hasanoğlu tarafından elde edilmişti.

8 mayıs cumartesi günü Kürt Mehmed Ağa 300'den fazla kapıkulu sipahisiyle Üsküdar'dan İstanbul'a geçti, At Meydanı'na gitti. İstanbul hanlarından çıkıp katılanlarla 500 sipahi oldular, "Devlet nizamına ve ortalığı kasıp kavuran mezalimin kaldırılmasına dair söyleşecek sözlerimiz vardır, yeniçeri yoldaşlarımız gelsinler" diye yeniçeri kışlalarına haber yolladılar.

Bir danışıklı dövüştü, yeniçeri kışlalarında odabaşılar:

– Yoldaşlar! Ayıptır, bir alay leventler arasına varmak sizlere layık değildir! diye neferleri sözde koğuşlara kapamak istediler. Fakat neferler odabaşılarını dinlemeyerek gürıh güruh kışlalardan çıkıp At Meydanı'na gittiler, hatta giderken odabaşılarını da önlerine katıp güya zorla götürmüş oldular.

At Meydanı'nda Kürt Mehmed Ağa uzun bir nutuk irat etti, Vakanüvis Naima Efendi ince bir alayla "Efsaneye başladı" diyor:

– Yoldaşlar! Biz kadimden beri yoldaşlar, karındaşlarız, aramıza nifak soktular, layık olmayan işler oldu, artık geçmişi unutalım, hepimiz din kardeşi, padişah kuluyuz, dedi. "Şöyle oldu, böyle oldu, zulüm ile ortalık kaynaşır, Anadolu yıkıldı" diye İbşir Paşa leventlerinin yaptıklarını tafsilatıyla anlattı. Kürt Mehmed'den sonra yine sipahilerden bir başka hatip çıktı, Naima onun için de, "Bir ağzı çelikli herif" diyor, o da yeniçerilerle sipahiler arasında bir ittifakın kuvvetini ve her iki asker ocağına sağlayacağı menfaatleri anlattı, geçmişte onlanların unutulması gerektiğini tekrarladı:

– Yoldaşlar! Bizim aramızı kasten yırttılar, biz şimdi o yırtığı dikelim, yırtık dikişi pek olur! dedi.

Yeniçerilerden de iriyarı, "fil gibi" bir ihtiyar çıktı, aynı şeyleri tekrarladı, her iki taraf "Biz kardeşiz, yoldaşız!" diye bağırdı, gül-

banglar çekildi, tekbirler getirildi. Bir ihtiyar yeniçeri ile bir ihtiyar sipahi "Ocaklarınız yararlığına, gönüllerimiz birliğine el Fatiha" diyerek fatiha okunup gülbang çekilip kucaklaştılar, öpüştüler. Bu merasimden sonra nefer zabit, rütbe ve mevki gözetmeyip "laubali şeklinde bir araya gelip" asıl meseleyi konuştular ve:

– Memleketi zulme verip ümmeti Muhammed'in malını, canını, ırzını paymal ettiren vezire ne lazım gelir!.. dediler.

Kürt Mehmed:

– Biz etraf ulemasından fetvalar aldık, katli lazım gelirmiş!.. dedi ve yeşil bir beze yapıştırılmış fetvalar gösterdi, bunlar da yüksek sesle okundu, yeniçeriler:

– Biz de sizinle beraberiz. Bu fetvaların hükmünü icra için cümlemiz çalışırız! dediler.

Cemiyet Kürt Mehmed Ağa'yı sözcü tayin etti: "Her ne hususa müteallik söz olursa cümlenin ağzından sen söyle" denildi.

O gün bu gulguleyle geçti. Cebeciler ile topçular da "Sipahi ile yeniçeri birleşmiş, ya biz ne dururuz?" diyerek At Meydanı'na gelmiş ve ihtilalcilere katılmıştı. Gece yeniçeriler kışlalarına çekildiler, sipahiler cebeci ve topçularla beraber meydanda kaldı.

Yeniçeri Kethüdası Mustafa Ağa, İbşir'in adamı biliniyordu, o gece kışlada evvela bu adamın hakkından gelinmesi konuşuldu. Mustafa Ağa'nın iyiliğini görmüş bir odabışı gece tebdili kıyafetle Ağakapısı'na giderek, "Aman ağa, yoldaşların senin hakkında niyeti kötü, hemen kaç saklan" dedi, Mustafa Ağa da kaçtı saklandı. İbşir Paşa ise Mustafa Ağa'ya güveniyordu. Yeniçerilerin kışlalarına döndüğünü işitince ve ondan da bir haber çıkmayınca, "Yeniçeri sipahiye uymamıştır, bir fesat olsaydı Mustafa bana haber verirdi, korkacak şey yoktur" dedi.

İbşir'in bir taze uşak bahadır silahdarı vardı, henüz gereği gibi Türkçe öğrenmemiş bir Boşnak'tı:

– Paşa Baba! Aklın varsa gel bu gece Üsküdar tarafına kaçalım. Şehrin etrafına demir kafes kurarlarsa arslan olsan çıkamazsın, dedi.

İbşir:

– Ayağı çarıklı başı külahlı sipahi ulemasına kulak asma oğul, dedi.

Ertesi pazar sabahı yeniçeriler kışlalarından çıkıp yine At Meydanı'na geldiler. Söz sahipleri toplanıp cemiyet kıvamını bulunca liderleri Kürt Mehmed Ağa:

– Varın müftüyü buraya getirin! emrini verdi.

Ebusaid Efendi sabah mahmurluğu içindeydi, yüzden fazla sipahi ve yeniçeri kapısına dayanıp, "Buyurun Sultanım. Yeniçeri ve sipahi At Meydanı'nda toplandı, cenabınıza selam ettiler, şeran hayırlı maslahata sözleri vardır, teşrifinizi rica ederler" deyince karşı koyamadı, bir mazeret bulup kaçamadı, atına bindi ve meydana gitti ve mevkiine layık hürmetle karşılandı.

Koca şeyhülislamı sarayından kaldırıp ayağına getirten Kürt Mehmed Ağa davalarını tafsilatıyla anlattıktan sonra emir vermekte de tereddüt etmedi:

– Efendi Hazretleri, şimdi git, sadrazamı al, buraya getir, onunla şeran davamız vardır! dedi.

Müftü efendi cemiyete hitap ile:

– Oğullar! Sözleriniz gerçektir, hakkı gözetmek cümlemize vaciptir, ben varıp veziri getireyim!.. dedi.

İbşir'in mührü hümayunu koynuna koyduğu andan itibaren olan işlerden bu Ebusaid Efendi en az İbşir kadar mesuldü. İhtilalcilerin karşısındaki bu zilleti herhalde sadece korkudan olmasa gerekti. Meydandan doğruca paşa sarayına gitti ve İbşir Paşa'ya durumu anlatarak:

– Sultanım, kalkın sizinle birlikte meydana gidelim, dedi.

İbşir Paşa efendinin yüzüne hayretle baktı. Boğdurttuğu adamlara ölümlerinden sonra idam fetvaları veren ve gadrini, zulmünü şeriat kitabına uydurup aynı isabettir diye tasdik eden Ebusaid Efendi bu adam mıydı?

– Hey Efendi bu ne sözdür? Sen beni yanar ateş içine mi götürürsün? Beni paralatmak mı istersin? Yok Efendi yok. Ölürsek hep beraber ölürüz! dedi ve şeyhülislam efendiyi sarayında alıkoydu.

Sadrazam şeyhülislamdan duyduğunu olduğu gibi yazdırtarak padişaha arz etti ve Sultan Mehmed'den cemiyete dağılmaları için bir ferman göndermesini rica etti. Padişah tersane bahçesi kasrındaydı. Aynalıkavak Kasrı denilen bu hünkâr yalısı o asırda Haliç'in en güzel binalarından biriydi. Çocuk padişah kapıcılar kethüdasını At Meydanı'na gönderdi. Bu büyük saray zabiti de müftü efendi gibi hürmetle karşılandı. Kapıcılar kethüdası:

– Şevketli padişahımız muradınız ne ise onu sual ederler, "Muratlarını huzuru hümayunuma bildirsinler ve dağılsınlar" diye ferman ederler, dedi.

Kürt Mehmed Ağa ayağa kalktı:

– Emir padişahımızındır. Huzuru hümayuna yüz sürmek için rica ederiz, arzuhalimiz vardır, müsaade buyurulsun, dedi.

Tersane bahçesine birkaç sefer adamlar gitti geldi. İbşir'in idamı ısrarla isteniyordu. Padişah idam değil, sadrazamı azil dahi etmedi. O gün de bu hay huy, gidip gelmeyle geçti, Sultan Mehmed'in o gün İbşir'i tutar görünmesi, "Celalî vezirin tebdili kıyafetle kaçmasına mani olmak için Murad Paşa'nın talimiyle bir oyundur" diyenler vardır.

İkindiye doğruydu; tersanenin hemen yanı başındaki Aynalıkavak Kasrı'nda bulunan padişaha kaptanpaşadan bir arîza geldi,

Kara Murad, "Böyle günlerde şevketli padişahımın Sarayı Hümayunlarında bulunması makuldür" diyordu. Çocuk padişah sadakat eseri bu tavsiyeyi tutarak maiyeti halkı ile denizden Topkapı Sarayı'na döndü. Kara Murad Paşa içinde 500 florin bulunan bir altın kesesi göndererek İstanbul sularının zabıta amiri olan bostancıbaşı ağanın gönlünü hoş etmeyi de ihmal etmemişti. O akşam ortalık kararıktan sonra bostancıbaşı denize karakol kayıkları çıkardı. İstanbul şehrinin Haliç yakasındaki iskelelerinde ne kadar kayık varsa hepsini karşı tarafa geçirtti, Marmara sahili iskelelerindeki kayıkları da kıyıdan alarga demirletti. O gece yeniçeriler sipahileri kışlalarında misafir ettiler, koğuşlarına taksim ederek ziyafetler verdiler. Cebecilerle topçular yine meydanda geceledi.

10 mayıs pazartesi sabahı, ihtilalin üçüncü günü vakalar süratle gelişti. Kaçıp gizlenmiş olan Mustafa Ağa'nın yerine Kara Hasanoğlu'nun ileriye sürdüğü Keçecioğlu Mehmed Ağa yeniçeri kethüdası tayin edildi. Bu adamın göreceği iş saatli bomba gibi ayarlanmıştı.

Sabahın alaca aydınlığında yeniçerilerle sipahiler Aksaray'dan At Meydanı'na "Allah!.. Allah!.." diyerek bir yürüyüş yapmışlardı ki, uğultusu gökyüzünü tutmuştu. At Meydanı'nda asker derya gibi çalkalanıyordu: ihtilalin bu üçüncü gününün sabahıydı ki, askerin arasına İstanbul şehrinin hayta ve erazil haşaratı da karışmıştı. Kürt Mehmed Ağa'nın emriyle o sabah şehrin etrafındaki bütün kale kapıları kapatıldı, şehre girip çıkma yasak edildi.

Yine o gün ihtilalci asker arasında, "fettanlar lisanından": "Müftü ile İbşir müttefiktir!.. Sipahilerle yeniçeriden bu cemiyete katılanların katilleri için fetva vermiştir!.." diye bir söz yayıldı. Asker hemen bir ağızdan:

– Bre vallah billah zalimin büyüğü müftüdür! İbşir'e bu kadar zulmü talim eden odur. Biz onu "Veziri getir" diye gönderdik, o git-

ti vezirin sarayına kapandı. Vezir ile beraber müftüyü de isteriz!.. dediler.

Ardından Murad Paşa'nın adamları ortaya ikinci bir laf attılar: "Vezir Üsküdar'da olan levendini ve sarıcasını bu tarafa geçiriyor. 2000 eşkıya kılıcını zağlamış bu cemiyeti kırmaya geliyor!" dediler. Bunun üzerine At Meydanı'nda bir kaynaşma oldu:

– Bre yoldaşlar, kardeşler burada ne dururuz!.. O bizim üstümüze gelmeden biz onun üstüne varalım!. diye bir ses yükseldi.

Yeniçeriler de sipahiler de o ana kadar bir şehir cengi için henüz silahlanmamıştı. At Meydanı'ndan İbşir Paşa'nın oturduğu Ayşe Sultan'ın sarayına doğru bir insan seli boşandı, öylesine ki ardı henüz meydandayken ilerisi saray kapısına dayanmıştı.

Gelen silahsız askerdi, İbşir'in içoğlanları ile sarayın sair kapıkulları ise ok ve tüfekle müdafaaya, cenge hazırlanmıştı. İlk gelenlerin üzerine ok serpip bir yaylım tüfek boşaltınca hücum edenlerin birkaçı yaralandı, geldikleri şiddet ve süratte çekildiler:

– Bre bunun muradı bizimle muharebedir! Bre yoldaşlar biz de silahlanalım! Durmayın silahlanalım! diye bağrıştılar. Rastgele kılıç, tüfek, balta, bıçak bularak dağıtıldı.

İbşir Paşa ne yapacağını bilmiyordu, Müftü Ebusaid Efendi:

– Devletli Vezir, biz burada ne dururuz? Padişah askeri sipahi ve yeniçeri ile cenk olur mu? Olsa bile onlara dayanmak mümkün mü? Silahlanıp şimdi tekrar gelirler, hal müşkil olur! dedi.

– Ya ne yapalım?.. diye sorunca:

– Fırsattır. Buyurun Sarayı Hümayun'a gidelim, padişahımızın yanında bulunalım, bize selamet yer ancak orasıdır... dedi.

İbşir Paşa kâhyası Salih Ağa'ya bakıp:

– Acaba karşıya, Üsküdar'a geçmek mümkün müdür? diye sordu. Kâhya:

– Sultanım, o tedbirin vakti geçti, zannederim şehrin kapıları

bağlıdır, dedi. O zaman İbşir Paşa'nın taze civan Boşnak silahdarı delikanlı delişmenliğiyle ortaya atıldı:

– Üsküdar'a geçmek fikri dediğim zaman olurdu. Kılıç başının üstüne gelmeden potrayı duymayan adamın hali budur, saraya varırsın da padişah ve sarayda olanlar senin sağlığını ister mi? Artık ahret hazırlığını gör paşa baba! dedi ve başını alıp saraydan çıktı gitti. O oğlan da başını kurtarırsa ancak güzelliği sayesinde kurtaracaktı. İbşir:

– Efendi kalk saraya gidelim, şu oğlan kadar aklım yokmuş. Hizmet edelim diye cümle halkı kendimize düşman etmişiz, artık emir Allah'ın! dedi.

Sadrazam ile müftü efendi paşa saraymdan henüz çıkıp gitmişler ki, gözcüler: "Asker silahlanmış geliyor!.." diye haber verdiler. Paşa sarayının bütün halkı dağılıp kaçtı. Saray boşaldıktan yarım saat kadar sonra da yeniçeriler ile sipahiler geldi ve boş saraya dolarak yağmaya başladı. İbşir Paşa'nın bu kadar seneden beri Celalîlik yollarında ve sadrazam olduktan sonra da hazine soygunculannı haklayarak yığdığı hesaba gelmez altını, cevahir ve kıymetlerine paha biçilmez nadide eşya, sandıkları dolusu ağır kumaşlar ve kürkler kapanın elinde kaldı; öğleye doğru başlayan yağma ikindiye kadar devam etti, koca sarayda bir kuru hasır bile kalmadı. Bu saray Ayşe Sultan'ındı, hareme girdiler, sultanın, cariyelerinin, sair saray kadınlarının zatî eşyalarına varıncaya kadar kaldırdılar, yalnız ırza tecavüz şenaati olmadı.

O gün de bu vaka ile sona erdi. Sipahiler geceyi yine yeniçeri kışlalarında geçirdiler.

11 mayıs salı sabahı, ihtilalin dördüncü günü Müftü Ebusaid Efendi'nin sarayının yağmasıyla başladı. İbşir Paşa'nın sarayını sipahilerle yeniçeriler talan etmişti, şeyhülislamın sarayı ise onlar-

dan evvel davranan İstanbul haşaratı, yalmayaklı kaldırım haytaları tarafından soyuldu. Bu saray tarihi bir binaydı. Ebusaid Efendi'ye dedesi ve asrının büyük müverrihi Hoca Sadeddin Efendi'den kalmıştı. Hoca Sadeddin Efendi de Yavuz Sultan Selim'in nedimi Hasan Can'ın oğluydu. Ta o devirden, yüz elli yıl evvelinden kalma nadide eşya, nüshaları bulunmaz ve kıymetlerine paha biçilmez el yazması nefis kitaplar, en büyük hattatların elinden çıkmış levhalar, padişahların hazinelerine layık zengin koleksiyonlarla doluydu. Hepsi birkaç saat içinde mahvoldu. Kaldırılıp götürülemeyen eşya tahrip edildi. Avizeler kırıldı, perdeler, sedir döşemeleri yırtıldı; sedef, neceftaşı, akik kakmalı dolaplar, kapı kanatları sökülüp parçalandı; mermer çeşmeler, hamam kurnaları, suyolları kırıldı. Mal ve eşya kadr ü kıymeti şöyle dursun, kendi kadr ü kıymetlerini bilmeyip fuhuş ve rezalet yollarında altın adları bakıra çıkarmış o bedbahtlar bu korkunç talandan ellerine geçeni sokaklarda yok pahasına sattılar. Kimin elinde görülse "Nereden buldun?" diye sorulacak antika eşyaydı; böyle olmasa dahi kendini bilen talan malı satın alamazdı; 1 000 altınlık Şeyh Hamdullah hattı ile bir mushafı şerif için 10 kuruşa müşteri aradılar.

O salı günü sabahı Sultan Mehmed sabah namazını kıldıktan sonra bütün erkânını, ulemayı ve İstanbul âyanını saraya davet etmiş. Vaiz Şeyh Veli Efendi'yi de ihtilalcilerle temas etmek üzere At Meydanı'na yollamıştı. Hangi tarikata mensup olduğunu tespit edemediğimiz bu şeyh efendi halkçıl bir adamdı; avam ile düşüp kalkar ayaktakımıyla senli benli, rahat konuşurdu. Bundan ötürü ulema meclislerinde "Veli Ağa" diye tezyif edilirdi; o sabah da padişaha, "Yeniçeri ile sipahinin lisanını bilir, söz geçirip nasihatle dağıtmaya kadirdir" diye tavsiye edilmişti. Şeyh Veli At Meydanı'nda asker tarafından çok iyi karşılandı. Şeyhin elini öpen Kürt Mehmed Ağa gayet kesin, "Vezir ile müftü idam olunmadıkça biz

dağılmayız!.." dedikten sonra Anadolu'nun hali pürmelalini bir kere de ona anlattı. Kürt konuştukça Veli Efendi başıyla tasdik etti ve:

– Vallah Ağa, bir kitabî söz söyledin!. Bu genç yaşında ahvali âleme bu kadar vâkıfsın, aferin sana, akıl yaşta değil baştadır demişlerse doğrudur, bu sözleri ben de onlara kaç defa söyledim, hiçbirisi dinlemedi. Onları kulun nasihatı değil, Allah'ın sillesi ıslah eder, biz duacı bölüğündeniz, elimizden iş gelmez, iş için Allah sizleri ortaya çıkardı, varayım söylediklerinizi padişahımıza arz edeyim, dedi.

"Veli Ağa"nın bu sözleri Kürt Mehmed ile yanındakilerin son derecede hoşuna gitti:

– Gördünüz mü ehli hak ulemayı! Hey Baba Efendi, Allah senin ilmini artırsın! diyerek vâizi saraya kadar tantanayla götürdüler.

Vezir ile müftü salı gecesini Sarayı Hümayun'da geçirmişlerdi. Salı sabahı padişahın huzurunda bir büyük divan toplandı. O sıradadır ki, müftü sarayının yağmasına başlandığı haberi gelmiş Şeyh Veli Efendi de At Meydanı'na gönderilmişti. On üç yaşındaki çocuk padişah, anası, hocası, müsahipleri tarafından talim edilmiş, vakanın sebebini bilmezlikten gelip ortaya:

– Bu fitnenin sebebi nedir? diye sordu.

Devlet erkânı, ulema ve âyan böyle bir meclisin son derecede nazik havasının icabı cevap vermeyip yere baktılar. Doğrudan muhatap olmamak için gözlerini padişahın gözlerinden kaçırdılar. Kara Murad Paşa kendi adamı olan Yeniçeri Kethüdası Keçecioğlu Mehmed Ağa'ya "Haydi, zamanıdır, konuş!" der gibi bir kaş göz işareti vermişti. Mehmed Ağa birkaç adım ileri çıkıp:

– Padişahım!.. Kullarınızın cümlesi siz padişahımızdan hoşnut olup vezir lalanı istemezler, diye İbşir Paşa'yı gösterdi.

Bir zamanlar 40 000'den fazla Celali kılıcının başında koca memlekete sığamamış; kasabaları, köyleri, nice yüz aile ocağını

tarumar ederek binlerce masumun iffet ve ismetini kasık mancasıdır diye haşaratına peşkeş çekmiş cebbar ve gaddar ve hunhar o çelimsiz, kara kuru İbşir büsbütün küçülüverdi. Sultan Mehmed kurulu bir makine:

– Daha kimi istemezler? diye sordu.

Keçecioğlu bu sefer de Ebusaid Efendi'yi göstererek:

– Müftüyü de istemezler Padişahım! dedi.

Çocuk:

– Ya şeyhülislamı istemediklerinin sebebi nedir? diye soruncа Keçecioğlu:

– Padişahım! Vezirin cümle nameşru işlerine izin veren odur. Bunca zulüm ve fesat onun göz yummasındandır. Ve hem kendisi de mürteşidir, ilmiye mansıplarını ehline vermez, rüşvetini aldığına verir, dedi.

Tam o sıradadır ki, Vaiz Şeyh Veli Efendi de At Meydanı'ndan dönmüştü ve Keçecioğlu'nun bu sözü üstüne meclise girmişti. Askerle konuştuklarını ve Kürt Mehmed'in söylediklerini anlattı:

– Padişahım! Son sözleri budur, bu ikisi katlolunmadıkça dağılmazlar! dedi.

Padişahın riyaset ettiği meclis bir can pazarı olmuştu. Divan azası soluk almıyordu ve kimse padişahın yüzüne bakmaya cesaret edemiyordu. Bir sadrazam ile bir şeyhülislamın hayatı on üç yaşındaki çocuğun dudaklarından dökülecek son sözdeydi. İbşir Paşa ayağa kalktı.

Divanda bir kişinin çıkıp da kendisini müdafaa etmeyeceğini, hatta bilakis meclisteki bulunanların kendi aleyhine ağızbirliği etmiş olduğunu gören İbşir Paşa yerinden kalkıp padişahın oturduğu tahtın önüne geldi, hiçbir şey söylemeden boynundaki mührü çıkarıp çocuğa teslim etti. Sultan Mehmed de bostancıbaşıya:

– Al bunu götür, bir yerde otursun! dedi.

İbşir'den geri aldığı mührünü kaptanpaşaya doğru uzatan çocuk padişah:

– Gel Lala! Al mührü! Seni vezir yaptım! dedi.

Kara Murad Paşa böyle sahnelerde büyük aktördü, gözleri yaşararak:

– Padişahım, ben uhdesinden gelemem, izin ver donanma hizmetinde kalayım, mührü hümayunumu vezir kullarımızdan bir başkasına ihsan ediniz, dedi. Fakat padişah ısrar edince aldı, öpüp başına götürdü ve koynuna attı.

Sultan Mehmed bu sefer Ebusaid Efendi'ye:

– Sen var git bir odada otur! dedi.

Bu emir şeyhülislamın azli demekti, efendi ağlayarak kalktı:

– Emir padişahımındır, diyerek divandan çekildi.

Padişah, "İşte veziri ve müftüyü azlettim, şimdi ikisini de adalardan birine süreceğim, artık dağılsınlar" diye Vaiz Veli Efendi'yi tekrar At Meydanı'na gönderdi. İhtilalciler sözü Kürt Mehmed Ağa'ya bırakmışlardı. Feleğin ne garip bir cilvesiydi ki, İbşir'in hayatı o yaman Kürt'ün ağzından çıkacak bir lafa bağlı kalmıştı. O Kürt ki, bir hafta evvel cebbar ve kahhar İbşir Paşa'nın mutemet adamı olarak övünmekteydi:

– Yok Baba Efendi, dedi, bizler o iki zalimin katlini görmedikçe dağılmayız!

Bunun üzerine bostancıbaşıya iki cellat hazırlaması emredildi. Fakat divan henüz dağılmamıştı ki, bir cessur adam çıktı ve Ebusaid Efendi'yi ölümden kurtardı; Nakibüleşraf Zeyrekzade Efendi:

– Şeyhülislam katlolunmaz! Ulema başı yeniçeri ve sipahinin yalmayağı önüne atılmaz! Müftünün başı diye ayak direyip dağılmazlarsa, evvela bizi, ulemanın hepsini keserler, sonra Ebusaid katlolunur! dedi.

Çok uzun konuştu, şeyhülislamın şahsını değil, mevkisinin şerefini, haysiyetini müdafaa etti, fetva makamının kılıç baskısı altına verilemeyeceğini anlattı, "Asıl büyük fesat ve zulüm işte o zaman başlar" dedi. Nakibüleşraf'ın sözü bütün ulema adına meydana bildirildiğinde Kürt Mehmed, Ebusaid Efendi'nin idamında ısrar edemedi:

– Öyle olsun. Bizim ulemaya saygımız vardır, müftünün katlinden geçtik, dedi.

Bu haberden sonra Sultan Mehmed bostancıbaşıya:

– Var İbşir'i boğdurup ölüsünü Babı Hümayun dışına bırak! dedi.

Bostancıbaşı İbşir'le karşılaşmak istemedi, hapsedilmiş olduğu odaya bir haseki gönderdi. Hürmet ve edeple paşanın eteğini öpen haseki:

– Takdir böyleymiş. Aptes alıp namaza durun, dedi.

Zulüm ve şiddeti kuvvet, huşunetle azameti de büyüklük sanmış, kimseye acımamış, kimseyi sevmemiş, gülmemiş, ağlamamış duygusu kuru adam ölümün eşiğinde en küçük bir manevî desteğe sahip değildi, beyni kavşamış, eli ayağı titreyerek:

– Rica ederim, benim yanıma bir okumuş adam verin. Bana tövbe ve istiğfar öğretsin. Tecdidi iman edeyim. Şu anda, korku ve dehşet içinde şuuruma sahip değilim. Bana imdat edin! diye yalvardı.

Bostancıbaşının Koca Mahmud Efendi adında bir kâtibi vardı, paşaya onu gönderdi. Bu Mahmud Efendi mütevazı hayatı tertemiz geçmiş bir pirdi. İbşir'in bulunduğu odaya girdi, beraber aptes aldılar ve kıbleye tevecccühle diz dize namaza durdular.

Evvelce iki cellat hazırlanması emredilmişti, biri sadrazamı biri de müftü efendiyi boğacaktı. Fakat Bostancıbaşı gaflete düşmüş, cellatlara müftü efendinin idamından vazgeçildiğini bildir-

memişti ve gafletin katmerlisi, idamın icrasına nezaret edecek olan haseki de bir şey söylememişti. İçeride Mahmud Efendi İbşir'e iki rekât namaz kıldırmış, kelimei şahadet getirtmiş, iman duası okutmuş, tövbe ve istiğfar telkiniyle meşguldü ki, cellatlar odaya girdiler. Diz dize oturmuş iki adam görünce Mahmud Efendi'yi de müftü zannederek iki cellat bir anda kementlerini attılar.

İbşir'e kement atan usta cellattı, işini bir anda gördü. Müftü efendi zannı ile biçare Mahmud Efendi'yi boğmaya kalkan ise acemi bir cellat yamağıydı, attığı kemendi ihtiyarın boynuna tam geçiremedi. Mahmud Efendi kemendin bir kenarını eliyle tutmaya muvaffak oldu ve can havliyle:

– Bre kâfir! diye bağırdı.

Bu feryada koşanlar ak sakallı pirin canavar gibi bostancı ile boğuştuğunu görerek:

– Bre melun çek elini! diye bağırdılar.

Cellat oğlan bir hata işlediğini ancak o zaman anladı ve çekildi, boynundaki kemendi çıkaran cellada:

– Kâfir hınzır! Allah belanı versin! Sorup sual etmeden niye hücum edersin? dedikten sonra İbşir'in yere serilmiş ölüsüne ibretle bakarak:

– Sübhanallah! Böyle adamların dirisinin de ölüsünün de yanına yaklaşmak ne tehlikeliymiş! dedi.

İbşir Paşa'nın gövdesinden kesilip ayrılan başı bir peştemala sarılarak Kürt Mehmed'e gönderildi, o da bir mızrak ucuna dikip askere teşhir ettirdikten sonra mızrağı ucundaki başla beraber Sultanahmed Camii'nin ayakyollarının damı üstüne diktiler. O gün çok sert bir rüzgâr esiyordu. İbşir Paşa'nın kesik başı akşama kadar garip garip sallandı durdu. Akşam olunca Sadrazam Kara Murad Paşa'nın emriyle alındı, cesedinin yanına kondu, ertesi çarşamba günü vüzera ve ulemanın da katılmasıyla namazı kılınıp

Çarşıkapı'da Kara Mustafa Paşa Türbesi haziresinde caddeye bakan bir pencere arkasına defnedildi.

Saraya gidip sığındığında parmaklarında biri elmas biri zümrüt iki kıymetli yüzük vardı, koynunda da bir küçük meşin kese içinde daima yanında taşıdığı kırk parça kadar nadide elmas, bir hazine bulunuyordu; kayıplara karıştılar. O küçük meşin keseciği son deminde acaba Mahmud Efendi'ye mi vermişti?

Yeğen Osman Paşa

On yedinci asrın ilk yarısı ile ortasında Celalîlik, dağ padişahlığı yolunda devletin başına en büyük gaileyi çıkaran Abaza Hasan Paşa olmuştu, önce katı bir kışın hışmına uğrayan ve sonra Halep'te tuzağa düşüp yanındaki asi vezirler, paşalar, beyler ve ağalarla beraber kellesini veren bu maceraperesten sonra Türkiye, devlet otoritesini koruyan Köprülü Mehmed Paşa'nın amansız kanlı kılıcıyla yirmi beş sene kadar huzura kavuştu.

Bu huzur pek çok cana mal oldu. Celalîlik damgasıyla nice masum kesildi; köylü, kentli, ırgat, çoban, sığırtmaç, garip uşak, şuradan buradan toplanan kimi yalmayak, kimi pelaspareler içinde yarı çıplak, fakat her biri pazı, pençe sahibi, çoğu güneş parçası erkek güzeli, elleri bağlanarak kafile kafile yaya olarak İstanbul'a, Edirne'ye gönderildi; günlerce aç bitap ve perişan, kendilerini bir kasrın penceresinden seyreden Sultan IV. Mehmed'in önünde sorguya çekilmeden, suçları değil, hatta kim oldukları, isimleri dahi öğrenilmeden çökertilip idam olundular.

Fakat şekavetin sebepleri üzerinde asla durulmadı; ne devlet teşkilatında, ne de devlet nizamında, halkın ve bilhassa köylünün hayat seviyesini yükseltecek bir reform düşünülmedi. Karanlık istibdat, mutlakiyeti mutlaka uyanamadı. Her nevi yolsuzluğun ve

uygunsuzluğun rüşvetin, hırsızlığın, tegallübün, şekavetin, fuhuşun ve şenaatin önlenmesi için adalet yerine amansız şiddet, idamlar kâfî bir müeyyide zannedildi.

Asrın başında on dört yaşında bir çocukken Osmanlı tahtına oturmuş olan Sultan I. Ahmed o küçük yaşında beş vakit namazını kılar, gayet dindardı, ama saltanatı boyunca adil olamadı. Devrinin büyük bir mütefekkiri Şeyh Abdülmecid Sivasî bu genç hükümdara:

"Küfr ile devlet durur
Zulm ile durmasa gerek!"

diyecek medenî cesaret ve celadeti gösterdiği halde efendinin irşadı bir edebî terennüm olarak kalmıştı.

Halep katliamından kaçabilmiş birkaç bölükbaşı ve birkaç yüz levent, sarıca ve sekban dağlardan başka barınacak yer bulamadı takip edildiler, yakalandılar ve yukarıda kaydettiğimiz kafile arasında başları cellat satırına verildi.

Ayrıkotları ve dikenler, çalılarla kaplı kırlık, o yabanî bitkilerden, sathî temizlikle kurtulamazdı; toprağın sürülmesi ekilmesi, bağ ve bahçe ekin tarlası haline konulması ve sonra dikkatle bakılması, yeni mızır tohumların yeşerenlerinin ayıklanması gerekirdi. Köprülü sathî temizlemede amansız bir devlet ırgadı oldu, fakat tek çapa vuran bir bahçıvan, reformcu devlet adamı olamadı.

Abaza Hasan Paşa'nın tenkilinden ve suçlu ve masum binlerce insanın başı kesildikten sonra da şekavet yoluna sapanlar oldu. Mesela 1664'te Köprülü'nün oğlu Fazıl Ahmed Paşa'nın sadaretinde Sivri Bölükbaşı adında bir şaki türedi, yüz nefer levendiyle köyler bastı, yağma etti, dağlara kız, oğlan kaldırdı, ırza, namusa saldırdı. Şiddetle takip olundu. Evvela adamlarından iki azgın de-

likanlı ele geçti, biri Kemençecioğlu, kara bıyıkları yeni terlemiş bir taze civan öbürü de İnce Arap, abanoz derisi pırıl pırıl zenci, Edirne'ye Sultan IV. Mehmed'e gönderildiler. Genç hükümdar:

– Eşeddi ukubetle katlolusunlar! dedi.

İkisini de anadan doğma çırılçıplak soydular, yüzükoyun yatırıp birer çarmıha gerdiler, omuz başlarını ve alt kaba etlerini bıçakla oydular, o oyuklara birer balmumu dikerek develerin üstünde mumları yana yana Edirne'yi dolaştırarak halka teşhir ettikten sonra yine saraya getirdiler ve hükümdarın gözü önünde kafalarını kestiler. Onların ardından Sivri Bölükbaşı'nın kendisi ele geçti, yine Edirne'de aynı işkenceyle idam olundu.

Bilhassa Anadolu'ya "teftişçi" unvanıyla geniş salahiyetli paşalar gönderildi; bunlar kılıç ve tüfek, köylü, kentli elindeki silahı topladılar, "Zorbadır, uygunsuzdur, şakidir" diye ihbar edilenleri şiddetle takip ettiler, yakaladıklarını idam ettirip kellelerini padişaha gönderdiler. İftiralarla nice cinayetler işlendi, fakat bu teftişçi paşaların leventleri de silah arama ve toplama bahanesiyle soygunculuk yaptı, kasık mancası sayarak iğrenç tecavüzlerde bulundu, hatta paşalar da meşrebine göre sinesine kâh bir nigâr, kâh bir mahbup çekti, haklarında şikâyetçi gelince onlar da padişah gazabına uğradı, "Bre kâfir, bre zalim, bre melun" diye cellada teslim edildi. Hazin bir fıkradır:

Köylünün biri kıra çıkmış, bir kayanın üstüne de keklik konarak ötmeye başlamış, köylünün tüfeği yok ki vursun:

– Öt gidinin kekliği öt! demiş. Teftişçi paşa gibi arkan var!

Şiddet ve teftiş ile bu zoraki asayiş Köprülüzade Fazıl Ahmed Paşa'dan sonra yine bir diktatör salahiyetiyle sadaret mevkiine getirilen Köprülülerin damadı Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın 1683'te Viyana önünde uğradığı büyük bozguna kadar devam etti. Bozgun dönüşü Kara Mustafa Paşa Belgrad'da idam olundu. Yeri-

ne geçen sadrazam-serdarlar bozgunu durduramadı, kendileri de mevkilerini muhafaza edemediler, devlet sözü yine ayağa düştü, devlet sözünün ayağa düşmesiyle de şekavet hortladı.

1685'te evvela Yadigâroğlu Ahmed Bölükbaşı yüz nefer leventle bayrak açıp Celalî oldu; onu Akkaş Mustafa, Kara Mahmud ve Yeğen Osman adındaki bölükbaşıların isyanları takip etti. Sivas, Ilgın, Eskişehir ve Bolu arasında yolları kestiler, 2000 kadar haşaratı başlarına toplayıp ve birbirlerine destek olarak köyleri, kasabaları yağmaya başladılar.

Yadigâroğlu Ahmed, Sivas'ın köylerindendi; otuz beş yaşında bir şahbaz yiğitti. Altmış sene kadar evvel Sultan IV. Murad zamanında isyan eden Abaza Mehmed Paşa'nın leventleri o havaliyi kasıp kavurduğu sıralarda bu köy de basılmış, bütün kızları bir gece cebren ve kahren bir levendin koynunda yatmıştı; bu şenaati kısmen hafifletmek için köyün imamı leventlerin ayağına düşmüş, haydutların, çektikleri kızlarla nikâhlarını kıymıştı. Bu kızlardan birkaçı, babalarını hiç görmeyecek olan çocuklar doğurmuşlardı. Biri de bir gecelik kocası olan delikanlının güzel yüzünü hiç unutamamış, âşık olup kaybettiği o gençten doğurduğu oğlana "Yadigâr" adını vermişti. Yıllar geçmiş bu Yadigâr Bey büyümüş, pek güzel bir genç olmuş ama damarlarında şaki babasının kanını taşımış, dağa çıkmış, yol kesip kervan soymuş, kız kaçırmış, kaçırdığı kızdan biri bu Ahmed, biri de onun beş yaş küçüğü Mustafa iki oğlu olmuş, bir günde nam ve nişanı kaybolmuştu; bir dağda derbentte tepelenmiş olacaktı.

1685'te şaki Yadigâroğlu Ahmed, Teftişçi Büyük Cafer Paşa tarafından takip edildi; Erzurum taraflarına kaçtı, Koyulhasir (Kuyulu Hisar) civarında bir ayş ü işret âleminde basıldı, kendisi ile sekiz nefer levendi öldürüldü, geri kalanlar kaçtı. Öldürülen dokuz Celalî'nin başları İstanbul'a gönderildi, Babı Hümayun önüne atıldı.

Kaçanlar arasında Ahmed'in kardeşi Mustafa da vardı, doğruca Yeğen Osman Bölükbaşı'nın yanına gittiler, bu Mustafa o tarihten sonra Küçük Yadigâroğlu diye şöhret buldu.

Yeğen Osman Bölükbaşı'nın babası meçhuldür, anası Ilgınlıydı. Osman'ın da Yadigâr Bey gibi bir sarıcanın veya levendin yadigârı olduğu tahmin edilebilir. Çift çubuk sahibi mütegallibeden olan dayılarının kanadı altında büyüdüğü için "Yeğen" lakabıyla şöhret bulmuştu. Ayağı koşarlı, pençesi yırtıcı, baba baskısı görmemiş, serazat yetişmiş, daha tüysüz oğlanken eşkıya yanında dağa çıkmış; levent toplama, bayrak açma usulünü öğrenmiş devrin vezirlerinden Kara İbrahim Paşa'ya bölükbaşı olmuş, paşasına levent, sarıca, sekban toplamıştı.

1683'te büyük Vezir Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Belgrad'da idam edilince mührü hümayun Yeğen'in efendisi bu Kara İbrahim Paşa'ya verilmişti. Aslı Bayburtlu olan Kara İbrahim Paşa memleketinin ayaktakımındandı; yalınayağı yarım papuçlu bir taze yiğit olarak Merzifonlu Mustafa Paşa'nın kapısına gelmiş, alır uşağı olmuş, efendisinin gözüne girmiş, layık olmadığı himayeyi görmüş, kâhyalığına kadar yükselmiş, Mustafa Paşa Viyana seferine giderken, sadık bendedir diye sadrazam vekili olarak padişahın yanında bırakılmış, "rikabı hümayun kaymakamı" olmuştu. Bir vekil olarak o yüksek makamın tadını tadınca, "Niceye dek ben bu herifin pençesinde kalırım?" diyerek nankörlük yoluna sapmış, bozgunda velinimetini padişah gazabına uğratıp, Mustafa Paşa'dan alınan mührü kendi koynuna atmıştı. Fakat uşaklıktan yükselme vezir, kendisinde bozgunu durduracak kudret görememiş, serdarlığı üzerine alıp sefere gitmek istememiş, temaruz etmiş, kapıkulu askerini seferli etmekle yetinerek serdarlığa Bekri Mustafa Paşa'yı tayin ettirmişti. Paşasının askerleri arasında sefere memur olan Yeğen Osman da Edirne'den Belgrad'a doğru yola çıkıldığın-

da ilk gece ilk konak yerinden at sırtına düşmüş, seferden kaçmış, Çanakkale Boğazı'nın bir iskelesinden Anadolu yakasına atlamış, soluğu Ilgın'da almıştı. Fakat devlet uğrunda sefere gitmekten korkan Yeğen Osman, o en nazik devirde, kendi devletine karşı Celalî olup dağa çıkmaktan korkmamıştı.

O 1685 yılında isyan bayrağı çekenlerden Akkaş Bölükbaşı bir Kürt'tü. Teftişçi Büyük Cafer Paşa Yadigâroğlu Mustafa'yı Kuyulu Hisar civarında tepeledikten sonra Akkaş'ın üzerine yürümüş, şaki yanında kalan otuz kadar sadık adamıyla Bitlis'e kaçmış, fakat Bitlis hanı hepsini yakalatıp kafalarını kestirmiş ve kesik başlarını Cafer Paşa'ya yollamış, o da padişaha göndermişti. Sultan Mehmed bu kelleler arasında yalnız Akkaş'ı görmek istemişti. O gün padişahın yanında bulunan müverrih Fındıklılı Mehmed Ağa, "Sağ kaşı beyaz, bir uzun saçlı pelitti" diyor.

Viyana bozgunundan sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun durumunu birkaç satır içinde toplamak çok zordur. O devrin mufassal vakayinamesi duygulu insanı hâlâ titretir, ağlatır. Bir yanda dört düşman, Avusturya, Venedik, Polonya, Rusya; öbür yanda şekavet ve varlık içinde devlet adamı kıtlığı, kumandan kıtlığı, fedakâr insanların, kıymetli başların kahpece harcanması; on dört yaşında Budinli Mehmed çocuklardan ak sakalı göbeğinde Koca Abdi Paşalarına kadar selsebil olan kahraman kanları kaleler bozgundan sonra sapır sapır dökülmüyor, merdane müdafaalardan sonra çatır çatır zorla sökülüyordu:

"Ardıma bakarım imdat gelmez!"

Ve nihayet devletin başında kadın kokusuna ve kadın etine kırk yıldan beri kanmamış av delisi sefih bir padişah.

İşte bu tablo içinde Yeğen Osman Bölükbaşı denilen, en hafif

sıfatla, alçak adam dört düşmanın sokacağı 4 000 casusun yapamayacağı kötülüğü tek başına yaptı, sefih hükümdar ile alçaklıkta kendisinden hiç de aşağıya kalmayan cahil ve haris devlet erkânının acizden ve kararsızlığından faydalanarak devletin düşman karşısındaki harp kudretini tam bir buçuk yıl felce uğrattı. Viyana bozgununun hemen akabinde bu bir buçuk sene boşuna harcanmayarak, düşmanlara fırsat verilmeyecek pek kıymetli günlerdi.

Cephe yolundan kaçıp Ilgın'da Celalî bayrağı çeken ve etrafı vura vura Eskişehir'e doğru ilerleyen Yeğen Osman Ağa padişahın yanındaki müsahiplere rüşvet keseleri gönderdi ve hiç utanmadan, "Bana bir mansıp versinler, Engürüs seferine varayım, düşmana kılıç çalayım!.." dedi. Vakanüvis Raşid Efendi pek haklı olarak, "Bu şakiye mansıp değil, cezası verilecekti, kafası koparılarak emsaline ibret olacaktı" diyor. Çıplak ayağına bir çarık çekemeyen ve iki bez gömleğini üçleyemeyen köylünün uçkur ve yemeni ucuna düğümlediği paralarla doldurulmuş hediye keselerini alanlar:

– Ele geçmesi mümkün değilken kendiliğinden itaati ne lütuftur! Adam soymada bahadır olduğu gibi küffar ile cenk ve harbe de kadirdir, diyerek Yeğen Osman'a Karahisar sancakbeyliğini verdirttiler, türedi bölükbaşı bir mirimiran, paşa oldu.

Artık yeni unvanıyla kaydedelim, Yeğen Osman Paşa'nın yanında Yadigâroğlu ve Akkaş çetelerinden gelenlerle 300 kılıç haydut vardı. Bırak Rumeli'ye geçsin, tertibatını al, tuzağını kur, sergerdeleriyle beraber o 300 haydudu tepele! Eğer 300 kişi ile Rumeli'ye geçerse...

Fakat, Sultan IV. Mehmed'in yıllardan beri daima ikametgâh olarak yerleştiği Edirne Sarayı'nda Yeğen Osman Paşa hemen bir cengâver, kahraman olmuştu. Kendisine mirimiranlıkla sancakbeyliği verilirken bir de devlet hizmeti yüklendi: "Kendi askerinden

gayrı devlet hesabına da ne kadar levent eşkıyası toplayabilirsen topla! Ücretlerinden yana düşünme, miriden verilecek. Bayrağının altına o kapısız kalmış leventleri de al ve sefere sür gel!" denildi ve bu vazife hayduda şifahen değil, bir fermanla bildirildi. Yeğen Osman'ın binlerce levent besleyecek parası yoktu, unvanı da basit bir bölükbaşıydı. Hem paşa olmuştu, hem de elinde ücretlerinin devlet hazinesinden ödeneceğini bildiren bir ferman vardı. Binlerce zehri katil şahbaz akın akın koştu. Şakinin ekmeğine yağdan sonra bir de bal sürülmüştü. Artık Rumeli'ye rahat rahat geçebilirdi. Buna rağmen acele etmedi. Üsküdar'a doğru İbşir adımıyla yürüdü.

Yeğen Osman Paşa kendi askerlerinden gayrı, Anadolu'da mansıp sahibi bir paşa kapısı yahut yeni açılan bir Celalî bayrağı arayıp gözleyen boşta gezer ve eline fırsat geçince her türlü uygunsuzluğu, tecavüz ve şekaveti yapmaya hazır leventlerden Engürüs seferine gitmek şartıyla 4000 nefer ve şahbaz yiğit toplamıştı. Elindeki fermana göre bunlar seferde de kendi sancağı altında bulunacaklar, fakat ücretlerini, bahşişlerini, erzakını ve silahlarını devlet temin edecekti; yani Anadolu'da vücutları muzır görülen haşarat ve hayta güruhundan birtakım insanlar, yine kendilerinden bir adamın kumandasında cepheye sürgün ediliyordu. Düşman karşısında bir cenk alanında bunlardan hayır gelir mi, yoksam en nazik bir anda kaçarak bütün orduyu bir bozguna mı verirler, düşünülmüyordu.

Kendisine böyle bir vazife verilen Yeğen Osman Paşa hemen şımardı: "ordu serçeşmesi" tayin edilmesini istedi. Serçeşme, o zamanlar Osmanlı ordusunda askerî birliklerin inzibat amirlerine verilen bir unvandı, ordu serçeşmeliği ise bütün ordu inzibat kumandanlığıydı. Yeğen Osman Paşa bunu istemekle, herhangi bir

edepsizlik yaparsa, kendisini serdara şikâyet edecek olan adamı ortadan kaldırmış oluyordu; üstelik ordu erkânı arasına giriyor, orduda, inzibat ve asayişi temin bahanesiyle söz sahibi oluyordu. İstediği serçeşmelik de verildi. Buna rağmen sefer yolunda ayağını ağır aldı. İbşir Paşa'yı hatırlatarak padişahı ve devlet erkânını telaşa düşürdü. Ancak 1687 yılı haziranı sonlarına doğru Üsküdar'a yaklaştığı haberi geldi. Topladığı leventler için Üsküdar'a 50 çerge ve 60 çadır geçirilerek Miskinler Tekkesi civarında bir konak yeri hazırlandı. Haziranın yirmi dördüncü salı günü büyük bir tantanayla, laubali eşkıya nümayişiyle Üsküdar'a gelerek hazırlanmış olan çerge ve çadırlara kondular ve hemen o gün Serçeşme Yeğen Osman Paşa, 4 000 levendin 80 nefer bölükbaşısını (50 levent bir bayrak çeker ve bir bayrak asker bir bölükbaşının kumandasındadır) yanına alarak İstanbul'a geçti, İstanbul kaymakamı paşayı (o zaman sadrazam ve serdar seferdedir ve İstanbul'da bir kaymakam paşa, sadrazam vekili bulunmaktadır) ziyaret etti. Kaymakam Paşa Yeğen Osman Paşa'ya:

– Size kaç defadır eğlenmeyip tez gelesiniz diye ferman gönderildi, niçin ayak sürüyüp bizi endişeye düşürdünüz? diye sordu.

Serçeşme:

– Aman Sultanım! Biz fermana itaat ettik, ancak levent dağılmış, 4 000 nefer levendi toplayıncaya kadar vakit geçti, hepsi zerberdest dağ adamlarıdır, kolay avlanmaz şahbazlardır, dedi.

Seksen bölükbaşıya birer hilat ile birer aba giydirildi ve Üsküdar'da fazla eğlenmeyip beri tarafa geçmeleri, orduyu hümayuna erişmeleri tembih edildi. O sırada Sultan IV. Mehmed İstanbul'da bulunuyordu, Yeğen Osman Paşa ile seksen bölükbaşı Paşakapısı'ndan (zamanımızdaki vilayet konağının bulunduğu yerde eski muazzam bir miri saray) çıkıp Üsküdar'a dönerlerken Alay Köşkü'nden seyretmişti. O tarihlerde müverrih Fındıklılı Silahdar

Mehmed Ağa da padişahın hizmetindeydi; şu şayanı dikkat satırları yazıyor, padişahın ağzından işitmiştir: "Hilat ve abalarını üst üste giymişlerdi. Padişah Hazretleri'ni türlü vaatlerle okşayarak bu erazili Rumeli'ye, geçirmekten maksadı Anadolu'yu onların habis vücutlarından temizlemek ve dolayısıyla da cehpede kâfir kılıncına kırdırmaktı!" Doğruluğuna inanmak lazımdır, muhakkak ki garip ve hazindir.

Üsküdar'da çadırlarına vardıklarında Serçeşme Paşa bütün zorbalarını ve leventlerin ileri gelenlerini çergesine davet ederek kaymakam paşanın tembihini neferlere bildirmelerini, ertesi sabah erkenden karşıya geçeceklerini söyledi. Bir danışıklı döğüş olduğu aşikârdı. Bu adamlar neferleri toplayıp Yeğen Osman Paşa'nın emrini bildirince 4 000 levent itiraz etti ve şart koştu:

– Biz din uğruna cenge geldik, padişah da bize ulufe vaat etti, peşin altışar aylık ulufemizi ve adam başına yüzer kuruş sefer bahşişlerimizi verin gidelim ve illa ne denizi geçeriz ve ne de sefere gideriz! dediler.

Neferin bu itirazı ve şartı Yeğen Osman Paşa'ya arz edildiğinde, ordu inzibat kumandanı, Serçeşme Paşa hemen parladı:

– Gidi anasını filan ettiğim çilingirler! (Çilingir, o devrin haydudu argosunda ağır bir küfür olacaktır) Size Anadolu'da ümmeti Muhammed'den bu kadar mal aldırdım, yetişmez mi? Çekişmeyi, pazarlığı bırakın, yoksa mızrağım hakkı için cümlenizi kılıçtan geçiririm! diye bağırarak gelenleri huzurdan kovdu. Hırsını kovmakla da alamayıp çergesinden dışarı fırladı ve atına bindi ve kendi 300 levendine atlanmalarını emretti. Bunun üzerine sefere sürüp getirdiği 4 000 levent de çadır ve çergelerinden çıkarak dışarı uğradılar, atlandılar. Döğüşecekler, kesişeceklerdi.

Yeğen Osman Paşa'nın beraberinde sefere getirdiği büyük dayısı Deli Veli Ağa, kâhyası Çulsuz Kara Mustafa, namlı kılıç sahibi

leventlerinden Kebeş Hacı ve Bozoğlan araya girdiler, 4000 levendi altı aylık peşin ulufe talebinden vazgeçirip seksener kuruş bahşişe razı ettiler ve Fatiha okunup Yeğen Osman Paşa ile barıştırdılar. Durum kaymakam paşaya arz olundu, bu bahşiş hemen verilmezse bu 4000 haydudun Üsküdar'ı yağmalayıp Anadolu'ya döneceklerı yanıp yakılarak anlatıldı. 4000 levende 320000 kuruş ödenecekti, fakat Hazine'de para yoktu. Bedesten kâhyasına Hazine'den bir senet verilerek saçı bitmedik yetimlerin emanet sandığından 300 kese altın alındı, üst tarafı da cami ve mescitlerdeki fukaraya yardım sandıklarından (maalesef zamanımızda böyle sosyal bir müessesemiz yoktur) tamamlandı ve Yeğen Osman Paşa'ya teslim edildi; bahşiş dağıtıldıktan sonra leventler karşıya geçmeye razı oldular. 28 haziran pazar günü sabahı devletin kiraladığı 40 adet at kayığıyla bayrak bayrak Üsküdar'dan Beşiktaş'a geçmeye başladılar. Her iki iskeleye halk "sefere gider eşkıya seyrine koştu."

4000 levendin denizi geçişi tam iki gün sürdü, yine Fındıklılı Mehmed Ağa anlatıyor:

"Padişah da merak etmiş, eşkıyayı görmek istemişti. Beşiktaş İskelesi'ne nazır bir kerestecı dükkânının yanına alelacele bir tahtapoş (tribün) yapıldı, önüne kafesler kondu, Sultan Mehmed iki gün buraya gelerek seferli eşkıyayı seyretti. Yeğen Osman Paşa kendi 300 levendine diğerlerinden ayırt edilmesi için Bektaşi külahı giydirmişti, kendisinin kuruyasıca ve kopasıca başında da külah vardı. Bu zehri katil leventleri gören padişah:

– Allah'a hamdederim ki böyle kavi bir düşmanı kolaylıkla ele geçirtti; eğer verdiğimiz mansıbı kabul etmeyip bu askerle Celalilikte ayak direseydi, bir tarafta kâfir, bir yanda bunlar çıkan, bu kadar adamı dağıtmak için Anadolu'da büyük bir sefere girişecektik... dedi."

Beşiktaş İskelesi'nde Rumeli yakasına ayak basan Yeğen Osman Paşa'nın leventleri, kendilerini seyre çıkan halka laubali şakalar, hayta nümayişleri yaparak Kâğıthane Deresi vadisindeki çayıra kondular. 7 temmuza kadar on gün orada kaldılar, şehir içine girmelerine izin verilmedi fakat civar köylere, tuğla, kiremit harmanlarına, bağlara bahçelere dağılıp yayıldılar, türlü uygunsuzluklar, kepazelikler oldu, nihayet orduya kavuşmak üzere kalktılar, yollarda da pis bir iz bıraktılar.

Yeğen Osman Paşa'nın sürüp getirdiği bu levent eşkıyası Sadrazam ve Serdar Süleyman Paşa'nın kumandasındaki orduya Macaristan'da 4 ağustos 1687 bir pazartesi günü iltihak etmişti. Celalî'nin serçeşme olarak orduda vazifeye başlamasından bir hafta sonra 12 ağustos salı günü Türk ordusu bu tarihten 160 sene evvel Kanunî Sultan Süleyman'ın Macar ordusunu imha ettiği Mohaç sahrasında müthiş bir mağlubiyete uğradı; 20000'den fazla şehit verilerek bir bozgun halinde geri çekildi.

Evvela topla, tüfekle, kılıçla yedi saat merdane, dilirane cenkler oldu, düşmandan nice başlar, diller alındı. Serdar askerin zapturaptına bakmadı, düşman bir gedik bulup Anadolu kolu üzerine yürüdü. Serçeşme Yeğen Osman Paşa'nın 4000 atlı levendi bu koldaydı; tek kurşun atmadan, bir kılıç oynatmadan yüz geri ettiler, kaçtılar, peşleri sıra bütün Anadolu kolu bozuldu ve panik bütün orduya sirayet etti.

Metrislerdeki piyade kaçan atlı leventleri kurşuna tutup durdurmaya, düşman üzerine döndürmeye çalıştılar, muvaffak olamadılar. O sırada gayet şiddetli bir rüzgâr çıkıp top, tüfek dumanını ve sahranın tozunu toprağını Türk ordusu üzerine attı, göz gözü görmez oldu, bu da ayrıca şaşkınlık verdi. Levent eşkıyası, âdetleriydi, kaçarken ordugâh üzerine uğramışlar, çadır iplerine kılıç çalıp çadırları yıkmışlar, ordunun maneviyatını kahpecesine

sarsmışlardı. Aşağıdaki satırları Fındıklılı Silahdar Mehmed Ağa'nın tasviridir: "Herkes can ve baş kaydına düştü, akşama bir saat kalmıştı ki düşmandan külliyetle yüz çevrildi. Bütün ağırlıkları, erzak cephane, hazine, topları yerinde bırakıp baba oğuldan, oğul babadan vazgeçip birer kuru başları ve gözlerinden akan yaşlarıyla selamet yoludur diye Drava Nehri'ne doğru kaçtılar. Gece yarısı çırılçıplak, yalınayak, kaba baş Ösek Köprüsü başına gelip bir saat evvel köprüden geçmeye can attılar, bir ok menzili yerden birbirini çiğneyip sade köprü başında 2000 adam ayak altında kalıp helak oldu..."

Ösek Köprüsü geçildikten sonradır ki panik durmuştu. Bu felaketin asıl mesulleri Edirne'deki saray ve devlet erkânıydı. Adam soymada bahadır olan şaki Yeğen Osman, düşman karşısında cenge kadir çıkmamıştı. Askerlik, başta can, her şeyden geçen, ne mal, ne mansıp, ne de şöhret bekleyen ulvi yaradılışların işidir; ne tumturaklı lafla bağdaşır ne de hırsla, nümayişle. Haris, nümayişkâr dağ derbent pehlivanı ve kaldırım kahramanı şakiler cebin olurlar. Askerin arasına 4000 haydudu katmak elbet ki devlete ihanetti.

Yeğen Osman Paşa'nın Mohaç'ta yüz geri etmiş leventlerinden kaç nefer kaybettiği bilinmiyor; sefer yoluna bahşiş pazarlığı ile çıkan yadigârların burunları dahi kanamamış olabilir. Başlarında bulunan Yeğen Osman Paşa da bozgundan sonra alnı ak ve yüzü pak levendane çalımla dolaştı.

Kapıkulu askeri, yıllardan beri devam edegelen harbin mesuliyetini av delisi sefih padişaha, son bozgunun mesuliyetini de serdara yükledi. Bu askerden kapıkulu sipahisi Ebussey foğlu Ahmed Ağa ile Deli Piri Ağa'yı, silahdarlar Tekeli Ahmed Ağa ile Küçük Mehmed Ağa'yı, yeniçeriler de Canikli Fetvacı Hüseyin Çavuş ile neferden Burgazlı Hacı Ahmed Ağa'yı sözcü seçtiler; bu altı ser-

gerde de evvela orduda serdar ve sadrazama karşı bir isyan hazırlarken ilk adımı olarak ordu inzibat kumandanı, Serçeşme Yeğen Osman Paşa'yı elde etmeye baktılar, eşkıya reisi için bir fitne, fesat aradığı şeydi, Varadin Bağları'nda gizlice buluştular, konuştular ve öpüşüp koklaşıp anlaştılar. Utanması, sıkılması olmayan Yeğen Paşa, "Din ve devlet yolunda hizmet için şu kadar bin güzide bahadır levendimle sizle beraberim" dedi.

5 eylül 1687'de cephede isyan eden ordu, Sadrazam ve Serdar Süleyman Paşa'yı kaçırttıktan sonra orduda bulunan kumandanlardan Halep Valisi Siyavuş Paşa'yı da sadrazam tayin etti, bu suretle Sultan IV. Mehmed'i de padişah olarak tanımamış oluyorlardı. Şu kadar kaleyi ve şehri düşman istilası karşısında yüzüstü bırakarak Belgrad'a, oradan Edirne'ye ve Edirne'den kalkıp İstanbul üzerine yürüdüler, taht şehrini de ele geçirerek 8 kasımda Sultan Mehmed'i tahttan indirdiler ve kardeşi Sultan Süleyman'ı padişah yaptılar.

Kapıkulu askerlerinin söz sahibi zorbabaşıları ağalar İstanbul'u ele geçirdiği sırada orduda bulunan Serçeşme Yeğen Osman Paşa, "Ben demir kafese girmem!" diyerek şehre girmemiş, mahut, güzide bahadır leventleriyle Çırpıcı Çayırı'nda çadırda kalmıştı.

Devlet ihtilalci meydan ağalarının eline geçmişti. Rüşvet ve soygunla birkaç gün içinde hepsi Karun malı vurmuş, kaldırmış, sahiplerini zorla çıkarıp attıkları döşeli dayalı İstanbul saraylarına emirane yerleşip kurulmuşlardı. Kısa bir zaman sonra bu türedi zorbalar da nice emsali gibi tepelenecekledi. Ellerinde bir kukla gibi kullanmak istedikleri hamiyetli vezir ve Köprülülerin küçük damadı Sadrazam Siyavuş Paşa meydan ağalarını haklama yolunu aramadan şaki Yeğen Osman'ı İstanbul önünden uzaklaştırmak istedi ona Rumeli beylerbeyliğini verdi ve bir gün evvel kalkıp vila-

yetine gitmesini bildirdi. Serçeşme olup Anadolu'dan İstanbul'a gelirken ayak sürümüş olan Yeğen Osman Paşa bu sefer, "Ferman başım üzere" diyerek Çırpıcı'daki çadırlarını yıktı ve İstanbul önünden derhal uzaklaştı. Muhakkak ki buluttan nem kapan bir adamdı; İstanbul'da dalga dalga kanlı ihtilaller içinde Sadrazam Siyavuş Paşa paralanır ve meydan ağaları tepelenirken, haydut ağzıyla "demir kafes" dediği büyük şehirde bulunmadı, hadiselere Rumeli beylerbeyinin oturduğu Sofya şehrinde seyirci kaldı.

Başından emin değildi. Ensesi satıra gelecek yahut boynuna yağlı kement dolanacak adamdı. İstanbul yolunu leventlerinin göz hapsine aldırmış, tetikte duruyordu. O leventlere gelince, Yeğen Osman'ın hem desteği hem de başının belasıydı. "Para!" diye yakasına yapıştılar; onları ulufe vaat ederek toplatanlardan padişah tahttan indirilmiş. Sadrazamı kaymakam, defterdar paşalar idam olunmuşlardı, leventler, "Bizi sen sürdün, getirdin, biz paramızı senden isteriz!" dediler.

O asırda kaleler alınır, verilir, fakat harp eden devletlerin kesin kaderlerini tayin edecek muharebeler göğüs göğüse, kılıç kılıca yapılırdı; taraflardan birinin dövüş takatı tükeninceye kadar.

Askerî harekât ilkbaharda başlar, yazın kızışır, sonbaharda hızını kaybeder ve kışın her iki taraf elindeki müstahkem mevkilere kâfi miktarda kuvvetler bırakarak kışlığa çekilirdi.

Zincirleme kanlı ihtilallerden sonra, yeni devrin sadrazamı ihtiyar Vezir Nişancı İsmail Paşa, 19 mart 1688 bir perşembe günü sarayında fevkalade bir divan topladı; İstanbul'da bulunan vezirlerin, ulemanın ve kapıkulu asker ocaklarının yüksek rütbeli zabitlerinin iştirak ettiği bu meclisteki harp durumu görüşüldü. Mora'da Venediklilerle, şimalde Özü Irmağı boyunda Polonyalılarla, Doğu Azak havalisinde Rumlarla döğüşülüyordu, fakat en önemli cephe

Avusturyalılara karşı batı cephesiydi. Batı ordusu isyan etmiş, cepheyi bırakmış, kışlığı olan Belgrad'ı da ardında koyarak "meydan ağaları" adını alan zorbaların idaresinde ta İstanbul'a gelmiş ve devlet merkezi kanlı ihtilallere sahne olmuştu. Devleti pençelerine geçiren o ağalar, türlü edepsizlik, ahlaksızlık ve soygunculukla bednam olduktan sonra, nihayet kandırdıkları kapıkulu askerinin de nefretini kazanmışlar, tepelenmişlerdi. Kış ayları sefer hazırlığıyla geçecek yerde bu gailelerle geçmişti ve işte şimdi sefer mevsimi gelmişti, ne yapılacaktı?

Evvela çok sıkışık, dar zamanda, erzak cephane, silah ve hepsinin üstünde tamtakır bırakılmış Hazine'ye para tedariki lazımdı. Bunun için de her çareye başvuracak tam salahiyete malik tek sima, padişahın mutlak vekili olan sadrazamdı. Sonra, bilhassa batı cephesine bir serdar lazımdı. Her hüküm elinde olan ve her istediğini yapabilen sadrazamın serdar olarak ordudun başında sefere gitmesi de muhakkak tercih olunurdu. İsmail Paşa çok haklı olarak:

– Sefer hazırlığı yapılacak zaman eşkıya fitne ve ihtilaliyle geçti, serdar olup ordu ile Engürüs seferine gidersem, buradaki işlerle kim meşgul olacak? Lehlilere karşı Özü'deki ordu para ister, Venediklilere karşı Mora'daki ordu para ister. Asker, mühimmat, cephane, tedarik edip inşallah gelecek sene sefere çıkmamız makuldür, bu yıl Engürüs'e bir serasker tayin etmemiz gerekir. Sizlerin fikri nedir? dedi.

Divan İsmail Paşa'yı tasdik etti, bunun üzerine sadrazam:

– Engürüs üzerine kimi serasker yapalım? diye sordu.

Harp görmüş, kimi Yeniçeri Ocağı'ndan yetişme çekirdekten asker nice vezirler dururken divana katılmış olanlardan biri:

– Rumeli Beylerbeyi Yeğen Osman Paşa bir bahadır kimsedir, 4000 levent besler, seraskerliğin uhdesinden gelir, dedi.

Bir başka adam çıkıp da, "Dünkü Celali'den serasker olmaz, o beslediği 4 000 levent değil midir ki, Mohaç sahrasında düşmandan yüz çevirip kaçmış, bunca hazinenin, cephanenin, topların düşman eline geçmesine sebep olmuştur!" diyemedi, bilakis: "Münasiptir!" diye seraskerliğe uygun görüldü ve Bayburtlu Kara İbrahim Paşa'nın sefer kaçağı eski bölükbaşısı koca imparatorluğun seraskeri oldu. Nefsinin havasında "Kahvenin köpüklüsü, oğlanın topuklusu" diyen şaire serdarlık menşuru ile serasereye kaplı bir samur kürk ve bir murassa kılıç gönderildi. Rumeli beylerbeyliği de dayısı Deli Veli Ağa'ya verilerek kendisine vezirlik rütbesi ile Halep beylerbeyliği ihsan olundu. Vakanüvis Raşid Efendi, "Haini kement gelecek boynuna böyle nazik bir zamanda böyle mühim bir vazife doladılar" diyor.

İstanbul'da meydan ağaları tenkil edilirken o zorbaların yardakçılarından olup da bir yolunu bularak kaçabilenler, Yeğen Osman'ın yanına sığınmışlardı. Osman Paşa serasker olunca, pek kısa sürmüş olan vurgunlarının damaklarında kalmış tadıyla:

– Sultanım, size seraskerlik menşuru göndermelerinin sebebi sizden korkularındandır. Şimdi seraskersiniz, ordu emrinizde, ayrıca güzide leventleriniz vardır, önümüze kimse duramaz. Siyavuş Paşa'nın önüne düşüp sadrazam yaptığımız gibi siz de buyurun, İstanbul'a gidelim, size mührü hümayunu alalım!.. dediler.

Yeğen Osman Paşa için İstanbul her zaman bir demir kafesti, fakat fitne ve fesat yolunda bu söz de cazipti: "Bir adama kırk gün deli deseler deli, veli deseler veli olur" diye bir laf vardır, Yeğen Paşa da serasker olunca kendisinde bir kudret ve liyakat vehmetti. Bir taraftan halka cevrücefaya başladı; "sefer yardımı" adıyla para topladı; don, gömlek, çizme, külâh, aba, kebe, çerge, çadır, kilim, yorgan gibi bekâr uşağı askere lazım eşya salgını yaptı; bir taraftan da namlı leventlerine, Rumeli'de sipahilikler,

voyvodalıklar verdi, bölükbaşlarını sancakbeylikleri ile mansıp sahibi yaptı. "Bu tarafta asker az, Anadolu'dan asker sürüp getirecekler" diyerek en güvendiği adamlarına da sancakbeylikleri verdi, bu tayinlerinin hepsi Sadrazam İsmail Paşa tarafından tasdik olundu. Fakat vezir, Yeğen Osman'a seraskerlik menşurunu gönderdikten sonra hatasını anlamış, Yeğen Osman'ın tutumunu dikkatle takip ediyordu. Şaki Rumeli ve Anadolu'nun en mühim eyalet ve sancaklarına kendi adamlarını yerleştirmek suretiyle devlete açıkça meydan okuyacaktı. Serasker olalı henüz bir ay olmuştu ki, 20 nisan 1688 bir pazartesi günü kâhyası Çulsuz Kara Mustafa Ağa yanında yüz nefer leventle İstanbul'a geldi, doğruca sadrazamın sarayına giderek son derecede mağrur ve küstah:

– Serasker Hazretleri beni Karaman valisi tayin etti, hemen menşurumu yazıp verin mansıbıma gideyim, size de bu mektubu göndermiştir! diyerek Yeğen'in bir mektubunu verdi. İsmail Paşa:

– Ağa sen şimdi yol yorgunusun, var git adamlarınla dinlen, ben de Serasker Paşa Hazretleri'nin mektubunu okuyayım. Sen bana yarın gel! dedi.

Yeğen Paşa elbet ki, kâhyasından kat kat pervasız olacaktı. Mektubunda Çulsuz'un Karaman valiliğinin tasdikini arz ettikten sonra, "Bu kadar az askerle kâfire karşı koyamam; kâfirin karşısına sadrazam çıkmak gerek, ya siz kalkar gelirsiniz, yahut mührü hümayun ile sancağı şerifi bana gönderip orada kaymakam olarak kalırsınız!" diyordu.

İsmail Paşa hemen o saat yine büyük bir meclis topladı, devlet erkânına, ulemaya ve kapıkulu asker ocaklarının büyük zabitlerine mahut mektubu bizzat kendisi yüksek sesle okudu:

– Bu herif öyle bir çıban olmuştur ki, Eflatun gelse ilacına kadir değildir! dedi.

Yeğen Osman Paşa'nın yükselmesinde hasis hesaplarla kendileri içinde menfaat görenler sadrazam mahut mektubu okurken içlerine korku düşerek dinlemişlerdi. Onu serdarlık için ileri sürenleri İsmail Paşa'nın kolay affetmeyeceği belliydi. Sadrazam:

– "Seraskerliğe Yeğen Osman Paşa münasiptir" dediniz biz de tayin ettik ve bir aydan beri ne dediyse yaptık, onu serasker tayin eden adam elbet ki, ihtiyacını da düşünür; şimdi bu ne küstahlıktır ki, benden mührü hümayun ile sancağı şerifi ister. Bu dinsizin cevrücefasına artık tahammül edilmez. Söyleyin, ne yapalım? diye sordu.

Meclis sadrazama cevap veremedi. Yine İsmail Paşa konuştu:

– Artık aşikârdır ki, bu melunun seraskerliği ile düşmana karşı konulmaz, zaten sekban ve sarıca denilen leventlerin düşman karşısında yüz aklığı ettiği de görülmemiştir. Cenklerde asker dövüşürken onlar yan verip kaçarlar, kaçarken de ordugâhı hümayunu yağma ederler ve bozguna sebep olurlar. Seraskerlikten azletsek bayraklı Celalî olacak, ele geçirilip katli güç yanında binlerce şaki var. Hali üzere bıraksak, yüzüne gülsek daha çok şımaracak, belki orduyu peşine takıp İstanbul üzerine yürüyecek. Bence yapılacak şey, onu hem seraskerlikten azletmek, hem de Rumeli'nin her tarafına ölüm fermanlısı olduğunu ilan etmektir. Bütün Rumeli halkını ve Rumeli'deki bütün askeri bu hainin üzerine kaldırıp leventleriyle beraber bir nefer kalmayınca kırmaktır. Ne dersiniz? dedi.

Meclis sadrazamın teklifini kabul etti. Şeyhülislam Debbağzade Mehmed Efendi de, ki yanar döner bir adamdı, devlete asi olan Yeğen Osman Paşa ile yanındaki leventlerin ölüm fermanlısı ilan edilmesi ve cümlesinin katli için fetva verdi.

Yeğen'i şahsen tanımayan ve tanımadığı halde onu serasker tayin ettiği için büyük hata işlemiş olan Sadrazam İsmail Paşa yüz-

den fazla mühür taşıyan bir divan kararı ve bir de fetva aldıktan sonra ertesi salı günü erkenden gelen Çulsuz Kara Mustafa Ağa'ya evvela tatlı ve uysal bir dille hitap etti:

– Sen bir bahadır yiğitsin, sefer vakti senin Anadolu'da bulunman doğru değildir, sana Bosna valiliğini vereyim, yahut serasker paşanın tayinini bozmayıp yine Karaman valiliğini vereyim, fakat sen Anadolu'ya geçme, yine efendinin yanına dön, dedi.

Çulsuz Kara Mustafa sadrazamın ısrarındaki manayı anlamayacak kadar hödük ve mührü hümayunu koynunda taşıyan bir adamın karşısında nasıl konuşulacağını bilmeyecek kadar da görgüsüzdü:

– Sen nasıl vezirsen bana Karaman Eyaleti'ni veren efendim de bir vezirdir, ben mansıbıma gitmeye geldim. Hem bana efendim yalnız Karaman valiliğini değil, Bağdat Kalesi kapısı önünden ta Üsküdar'a kadar bütün Anadolu'nun ne kadar levendi varsa çıkarıp sefere sürmemi tembih etti, asla geri dönemem. Anadolu'ya giderim! deyince İsmail Paşa'nın sabrı tükendi:

– Bre kaldırın şu melunu! diye bağırdı

Çulsuz Kara Mustafa'yı hemen tevkif ettiler, küstahane karşı koyacak oldu, tokat yumruk gerektiği kadar dövdüler. Saray avlusunda bekleyen yüz nefer levendi kaçtı, dağıldı, fakat şehrin kapıları kapanarak hepsi yakalandı. Kara Mustafa'nın bir katar eşyası ve adamlarının silahları alınarak bir iki gece paşa sarayında hapsedildikten sonra Yedikule Zindanı'na atıldılar.

Ertesi çarşamba günü seraskerlikten ve Halep valiliğinden azledilen Yeğen Osman Paşa'ya Bosna valiliği, Rumeli beylerbeyliğinden azledilen dayısı Deli Veli Paşa'ya da Hersek sancakbeyliği verilerek hemen yeni vazifelerine gitmeleri emredildi. Halep valiliği ile seraskerlik vazifesi de Belgrad Muhafızı Haznedar Hasan Paşa'ya verildi, Rumeli beylerbeyliğine de Öküz Öldüren Ahmed

Paşa tayin edildi, bu paşalara ve Rumeli'deki diğer bütün vali ve sancakbeylerine; "Yeğen ile dayısı yeni memuriyetlerine gitmedikleri takdirde nerede rastlarsanız katlediniz" diye otuzdan ziyade ferman yazılıp gönderildi. Fermanlar köylerde ve kasabalarda halka okundu; halk mütesellimler, voyvodalar, subaşılar, sipahiler, köy zabitleri dayı ile yeğen iki şakinin tenkiline memur oldular. İstanbul'dan Çanakkale Boğazı dışına kadar bütün yalı kadılarına emirnameler yollandı, bu şakilerden yaya veya atlı bir ferdin Anadolu yakasına kaçırılmaması şiddetle tembih edildi. Bütün tenkil kuvvetlerinin başına da Silahşör Süleyman Paşa adında bir vezir kumandan tayin edildi. Yeğen Osman Paşa ile dayısının yeni memuriyetlerinin menşurları da bu tenkil kuvvetleri kumandanının Arap Beşir adında bir adamıyla gönderildi.

Yeğen Osman Paşa daha Rumeli'ye geçmeden serçeşme olup İstanbul'a giderken Engürülü Gedik Mehmed Bölükbaşı, Ciridoğlu Abbas Bölükbaşı, Hacı Resul Bölükbaşı, Hacı Mustafa Bölükbaşı, Tokmak Bölükbaşı, küçük dayısı Kara Hasan Bölükbaşı, bu Hasan Ağa'nın oğlu, "Küçük Yeğen" lakabıyla anılan Ahmed Bölükbaşı ve bazı namlı leventleri Anadolu'da kalmışlardı. Rumeli'de yeğeninin başı dara gelirse Anadolu'ya geçecek ve onlar da hemen etrafında toplanacaklardı. Yeğen Osman ve Deli Veli paşalarla beraber Anadolu'daki bu yakınları da ölüm fermanlısı oldular. İçlerinde en belalısı Gedik Mehmed Bölükbaşı'ydı. Ankara halkı bu şerirden öylesine bizar olmuştu ki, cümlesinin katli için ferman gelince Gedik Mehmed'in çarşı ve pazarlarda dolaşan, kimi kahvehanede oturup kimi hamamda yıkanan yirmi beş nefer levendi kılıç ve bıçak üşüştürülüp halk tarafından öldürüldüler. Bu vaka üzerine yukarıda isimlerini kaydettiğimiz bölükbaşılar isyan bayraklarını çektiler, köyleri yağmalayıp yakarak, daima olduğu gibi ırz ve namus yıkarak Eskişehir civarında Beylikçayır denilen

yerde birleştiler, bu sahrada çadırlar kurup ve bölük bölük etrafa yayılıp yapmadıkları melanet kalmadı. Fakat bu levent eşkıyasının bıçağı kemiklerine dayanmış olan köylü, kentli de, padişahın fermanı gereğince, silahlanıp bütün yolları tuttu, levent bölüklerini sürgün avında yabandomuzu, sürer gibi her taraftan Beylikçayırı'ndaki karargâhlarına doğru sürdüler. Burada sarılan leventler 5000 nefer kadardı. Karargâhlarının etrafına şarampoller yaparak adeta bir kale muharebesine hazırlandılar. Fakat sarıldıktan birkaç gün sonra açlık başladı. Erzak tedariki için gece karargâhtan çıkıp civar köylere giden birkaç levent geri dönmeyince yedek atlarını boğazlayıp yediler ve nihayet "helak olma mertebesine vardılar". Ya kayıtsız şartsız teslim olacaklardı, yahut açlıktan öleceklerdi veya kendilerini saran halk kuvvetleri tarafından kesileceklerdi. İmdatlarına İstanbul'daki ulema efendiler yetişti.

Başta yanar döner Şeyhülislam Debbağzade Mehmed Efendi, ulema efendilerin büyük ekseriyeti, bilhassa kadıaskerler gibi yüksek payeliler, makamlarının zengin tahsisatıyla kanaat etmeyerek, ellerindeki şeriat kitabının hükümlerinden korkmayarak, utanmayarak rüşvetle büyük servetler yığmışlardı. Bir kısmının da Yeğen Osman Paşa ile gizli münasebeti vardı. Şaki Rumeli halkından ordu ianesi diye topladığı paranın bir kısmını bu efendilere yedirmişti. Toplandılar ve durumlarını açıkça konuştular:

– Bu koca Nişancı Paşa Anadolu'da ve Rumeli'de şekaveti ortadan kaldırdıktan sonra kılıcını mürteşilerin başı üstüne koyacaktır, Köprülü Mehmed Paşa'nın tuttuğu yolu tutmuştu, o eşkıyayı kırıp kaldırmadan bize bu kocanın işini görmek gerekir, yoksa birkaç gün gecikirsek elinden çekeceğimizi Allah bilir! dediler.

Ve o her şeyi bilen Allah'tan korkmayarak evvela şeyhülislam efendi verdiği fetvadaki imzasını yaladı, yanına yüksek payeli ule-

madan birkaç kişiyi alarak padişahın huzuruna çıktı. "Yeğen Osman Paşa ile leventlerinin ölüm fermanlısı ilan edilmesinin memlekette büyük bir fitneye sebep olduğunu" arz etti:

– Padişahım, sefer vaktinde bu işler olmaz! Nahak yere bunca kanlar döken sadrazamın azli, belki katli vaciptir. Zaten ihtiyardır, bunaktır, ihtilalde adam kıtlığında vezir olmuştur, dedi.

Padişah, Sultan III. Süleyman âciz, fikren ve bedenen perişan bir adamdı, "O fetvayı veren sensin" diyecek yerde:

– Ya kimi vezir yapalım? diye sordu.

Efendiler adaylarını hazırlamışlardı:

– Tekirdağlı Bekrî Mustafa Paşa kulunuz münasiptir. Yeniçeri Ocağı'ndan yetişmiş küçücük yaşından beri seferlere gitmiş, zabitlik etmiş, tedbir sahibi, iş bilir bir kulunuzdur, bizler kefiliz! dediler.

2 mayıs 1688 pazar günü ihtiyar Nişancı İsmail Paşa azledilerek mührü hümayun Tekirdağlı Bekri Mustafa Paşa'ya verildi.

Tesadüfler gariptir. İsmail Paşa'nın azlinden iki gün kadar önce Ahmed Paşa adında bir vezir Van valisi tayin edilmiş, memuriyetine gitmek üzere yola çıkmış, İzmit'e gelmişti. Eskişehir civarında Beylikçayırı'nda sarılmış olup açıktan helak olma derecesine gelmiş bölükbaşılarla leventler, gecelerden faydalanarak dışarıya sızdırdıkları casuslarıyla bunu haber aldılar ve bir büyük fırsat bildiler, "Bize derman bu paşadandır" dediler, aralarında seksen kese akçe toplayıp elli baş hediye küheylan atla ve Van paşasının merhametini tahrik için on nefer nevhat taze civan levent şahbazıyla yine bir gece yarısı muhasara çemberinden kaçırıp İzmit'e göndermeye muvaffak oldular. Bu delikanlılar Ahmed Paşa'nın ayaklarına kapandı:

– El aman ey şanlı Paşa Hazretleri! Bizi padişaha affettir. Gönül birliğiyle senin kapında hizmet edelim, senden bir akçe harç-

lık istemeyelim. İçimizdeki istidatlılara mansıp al. Ayağının altına başımızı koyalım, şahin başlarımızı yolunda feda edelim! dediler.

Ahmed Paşa leventperest adamdı, fakat züğürttü; şahinbaş levent toplayıp besleyecek parası yoktu, elli küheylan atı, seksen kese akçeyi ve biri öbüründen yaman on delikanlıyı görünce dayanamadı: "Babamızın adı Hızır, işte levendimiz hazır" diye cesaretini topladı ve Anadolu'daki leventlerin hakkında çıkarılan ölüm fermanının kaldırılması için sadrazama, leventlerin hali pür melalini pek canlı tasvir eden acıklı bir şefaatname yazdı. "Bunları ben yanıma alıp Van'a götürürüm, her hallerine kefilim, pençem altında tutup Anadolu şerlerinden halas olur, anlar ki, halleyi kâkülleri gibi perişan fetalardır, bundan böyle ayaklarını doğru yola basıp padişahımızın kulluğuna layık olurlar..." dedi. Ahmed Paşa'nın şefaatnamesini İstanbul'a getiren adam sadaret makamında Tekirdağlı Mustafa Paşa'yı buldu. 5-6 mayıs arasında olacaktır yeni sadrazam Anadolu ve Rumeli'ye yollanmış ölüm fermanlarını kaldırdı. Evvela Yeğen Osman Paşa'nın zindanda bulunan kâhyası Çulsuz Kara Mustafa ile yüz levendini serbest bırakarak müsadere edilmiş mallarını iade etti. Çulsuz'u, özürler dileyerek iki tuğ ile Silistre valisi tayin etti; eşkıyaya lütuf ve ihsanını bu kadarla da bırakmadı, Gedik Mehmed Bölükbaşı'yı iki tuğ ile Sivas valisi tayin etti; Hacı Resul Bölükbaşı'ya Eskişehir sancakbeyliğini, Ciridoğlu Abbas Bölükbaşı'ya Çorum sancakbeyliğini, Hacı Mustafa Bölükbaşı'ya Akşehir sancakbeyliğini verdi. Yeğen Osman'ın küçük dayısı Kara Hasan Bölükbaşı ile onun oğlu "Küçük Yeğen" Ahmed Bölükbaşı'ya da birer sancak verdi ve hepsine birer tuğ gönderdi. Çulsuz Kara Mustafa ile İstanbul'a gelmiş ve bir ay kadar Yedikule Zindanı'nda yatmış Bozoğlan Bölükbaşı'ya da keza iki tuğ ile Karaman valiliği verildi.

Ulema efendilerin akıl ve dirayetine, tecrübe ve kiyasetine ke-

fil oldukları yeni sadrazamın bu işi, "sıkı perhizden sonra lahana turşusu"ydu.

Burada 21 nisanda seraskerlikten ve Halep valiliğinden azledilerek Bosna'ya tayin edilen Yeğen Osman Paşa'nın yanına dönelim:

Kâhyası Kara Mustafa'nın İstanbul'da tevkifi ve zindana atılması, ardından da Arap Beşir eliyle gönderilen fermanla seraskerlikten azledildiğinin haberi Yeğen Osman'ı şaşırttı, yediği bu devlet tokadıyla hayli sarsıldı. Arap Beşir'e:

– Padişahımızın fermanı başımızın üzerindedir, hemen kalkar Bosna'ya giderim! dedi.

Yol hazırlığını iki günde gördü ve Sofya'dan çıktı. Ayak sürümedi, iki konağı birleyip acele de etmedi, bazı konaklarda birer gün mola verdi, ümidini, "Geceler gebedir, gün doğmadan neler doğar!" hikmetine bağlamıştı. Sofya'dan Bosna'ya doğru uzanan yolda beşinci konaktaydı ki, İstanbul'dan bir müjdeci geldi: Nişancı İsmail Paşa azledilmiş, leventler hakkında çıkarılmış ölüm fermanları kaldırılmıştı.

Devlet tokadıyla sersemlemiş olan şaki birden dirildi, dikildi; evvela Bosna Valisi Hüseyin Paşa'ya bir mektup yazdı ve bir tatara verip yolladı: "Babam yerinde ihtiyar bir vezirsin, mansıbını alıp seni ağlatmak istemem; Bosna'ya gelmiyorum, sen hatır safasıyla otur, Bosna sana mübarek olsun, ben istediğim mansıbı almasını bilirim" diyordu.

Sonra yanında bulunan 12000 leventle doğru Belgrad üzerine yürüdü.

Yeğen Osman Paşa'nın yerine Halep valiliği ile Engürüs seraskerliğine tayin edilmiş Belgrad Muhafızı Haznedar Hasan Paşa bir dostunun ılgarla yolladığı ulak vasıtasıyla yeni vazifesini haber almış, fakat serdarlık menşuru henüz kendisine gelmemişti. Belg-

rad'dan çıkmış, otağını Belgrad sahrasına kurdurmuş, kendisi de otağa yerleşmiş, düşmana karşı nerelerden ne kadar asker toplayabileceğinin, ordu emrindeki erzak ve cephane mevcudunun hesaplarıyla meşguldü. Bir taraftan da Yeğen Osman Paşa'nın ordu gerisinde çıkarması muhtemel bir isyan hareketine karşı ne gibi tedbirler alacağını, şakinin nasıl tenkil edilebileceğini düşünüyordu.

Haznedar Hasan Paşa'ya serdarlık menşuru ile murassa bir kılıç ve ağır bir samur kürk getiren Kapıcılar Kethüdası Hasan Ağa bir sabah yolunun Yeğen Osman Paşa leventleri tarafından kesildiğini gördü. Büyük saray zabitini yakaladılar, paşalarının huzuruna götürdüler. Yeğen Osman kapıcılar kethüdasının elinden menşuru, kılıcı, kürkü aldı ve "Bu adamı bir hoşça muhafaza edin!" dedi; Hasan Paşa'nın adını kendi ismine çevirterek leventlerine okuttu:

– İşte biz yine serasker olduk! dedi.

Bu küstahlığını kapıcılar kethüdasına da seyrettirdikten sonra onu yarında üç gün hapsetti, sonra:

– Biz şimdi düşmanımız Haznedar Hasan Paşa'yı katlederiz. Sen var bu gördüğün ahvali padişaha arz eyle ve padişahımın seraskerlik hizmetinde olduğumu söyle! dedi.

Belgrad Kalesi'ndeki yeniçerilerin kumandanı Zağarcı Osman Ağa da adaşı Yeğen havasında bir adamdı. Yeğen Osman Paşa ona gizlice bir mektup yolladı: "Seraskerlik bende karar kılarsa seni yeniçeri ağası yaparım. İşte ben Belgrad'a gelmekteyim, yeniçerilerle Hasan Paşa'ya tabi olup kaleyi bana karşı müdafaa mı edeceksin, yoksa bana mı tabi olacaksın?" diye sordu. Zağarcı Osman Ağa, "Biz Osman Paşa Hazretleri'ne kılıç çekmeyiz, cümle Belgrad yeniçerisiyle ve Belgradlıyla onlara tabiyiz" cevabını verdi. Hazne-

dar Hasan Paşa bu ihaneti sezdi, bütün Belgrad âyanını ve Belgrad'da bulunan kumandanları ve zabitleriyle beraber bütün yeniçerileri topladı:

– Padişahımız bu kulunu serasker tayin etmişti, Yeğen Osman Paşa fermanlı olmuştur, hepiniz biliyorsunuz. Şimdi bu dinsiz herif bana gönderilen menşuru, kürkü kılıcı gasp etmiştir, üzerime gelir, sizin durumunuz nedir? Bana mı destek olacaksınız, onun tarafına mı geçeceksiniz? İçinizde zerre miktar namus varsa açıkça söyleyin, ben de yapacağımı bileyim! diye sordu.

Yeniçeriler ve Belgradlılar:

– Bizler padişah kullarıyız! Şimdiki halde padişahımız sizi serasker yaptığına göre biz başkasına nasıl yardım ederiz? dediler.

Bunun üzerine Hasan Paşa ortaya bir mushafı şerif koydu:

– Yeğen'in gelişinden, tavrından maksadı beni idam etmek olduğu aşikârdır, size güvenip Belgrad'ı ve nefsimi müdafaa etmek için bana sadakat göstereceğinize şu kelamı kadim üzerine el basıp yemin edin! dedi.

Başta Zağarcı Osman Ağa hepsi mushaf üzerine el basıp yemin ettiler. Fakat buna rağmen tam bir güven getiremeyen Haznedar Hasan Paşa bir gece bütün zatî eşyasını ve hazinesini bir gemiye yükleyerek Tuna yolu ile Vidin Kalesi'ne kaçırdı.

Hakikî seraskere sadakat yemini verildikten üç gün sonra Yeğen Osman Paşa'nın konakçısı Küçük Yadigâroğlu Mustafa Bölükbaşı yirmi bayrak 1000 nefer leventle gelerek Belgrad sahrasında Haznedar Hasan Paşa'nın otağı önünde bulunan üç tuğun yanına Yeğen Osman Paşa'nın konak tuğunu dikti. Tam haydut küstahlığıydı. Hasan Paşa Küçük Yadigâroğlu'nu çağırttı:

– Paşanızın konak tuğunu benim tuğlarım yanına dikmenin aslı, manası nedir? dedi.

Bölükbaşı yırtık ve pervasız:

– Efendimiz böylece ferman etmiştir! cevabını verdi.

O sırada Haznedar Hasan Paşa'nın sadık bir içoğlanı geldi ve paşasının kulağına, "Sultanım, Belgrad âyanı vesair paşalar ve yeniçeriler Yeğen Osman Paşa'yı karşılamaya hazırlanıyorlar" dedi. Artık baş kaygısına düşen Hasan Paşa otağını terk ederek yeniçerilerin kumandanı Zağarcı Osman Ağa'nın çadırına sığındı. Aradan iki saat geçti, Yeğen Osman Paşa'nın levent ordusu göründü. Mushaf'a el basarak verdikleri yemine rağmen yeniçeriler Yeğen'in selamına durdular. Şaki, başında mücevherli vezir sorgucu, kendisini karşılayan paşaları ve Belgrad âyanını azamet ve gururla selamladı; selamına durmuş yeniçerilerin önüne geldiğinde Zağarcı Osman Ağa ileriye çıkarak hürmet ve itaat alameti Yeğen'in atının üzengisini tuttu:

– Hasan Paşa'nın cürmünü affetmenizi bütün yeniçeri vesair Belgrad neferleri sizden rica ve iltimas ederler! dedi.

Devlet emektarı koca bir vezirin padişah tarafından verilen seraskerliği kabul etmesi suç, şefaatçi neferler, affedecek olan da bir haydut! Sözün ayağa düştüğü, ayağın baş olduğu devirlerin kepazeliğini gösteren bir sahneydi.

Yeğen Osman Paşa böylece tantanalı bir alayla Hasan Paşa'nın otağına götürüldü, şaki orada seraskeri ayağına getirtti ve yeniçerilerin ricasını kabul ile canını lütfen bağışladı:

– Siz de padişahımızın bir veziri âlişanısınız. Bizim size suikastımız yoktur, otağımız buraya kurulduktan sonra siz hemen otağınızı bir başka yere nakledip kapınız kullarıyla emniyet üzere olun! dedi.

Yeğen Paşa'nın otağını kurdular, kendisi oraya geçti. İkindi vaktiydi, Hasan Paşa da tuğlarını kaldırttı, başka bir yere nakletmek üzere otağını söktürttü, o sırada Yeğen Osman Paşa'dan, "Vidin Kalesi muhafızlığını verdim, hemen kalksın, gitsin!" diye emir geldi. Haznedar Hasan Paşa da kaldırttığı otağı ve tuğlarıyla ve ancak elli

nefer sadık bendesiyle Belgrad önünden Vidin yoluna düştü.

Kapıcılar kethüdası da İstanbul'a döndüğünde başına geleni olduğu gibi anlatmıştı. Devlet erkânı Tekirdağlı Bekri Mustafa Paşa'nın sarayında toplandı, sadrazam bir şamar oğlanı haysiyetsizliğiyle:

– Yeğen Osman Paşa cümlenin malumu Celalî'dir, lakin nam ve şan sahibi olmuş ve düşmanın içinde tuttuğu işi koparır diye şöhret vermiştir, şimdilik mazarratını defetmek için yine onun serasker olması doğrudur! dedi. Seraskerlik hattı hümayunu yazdırarak bir samur kürk ve murassah kılıçla beraber şakiye gönderildi.

Hicri 1099 yılı ramazanın son haftası içinde, miladî 1688 yılı temmuzunun sonları, 60 000 kişilik bir düşman ordusu Belgrad Kalesi önüne, nehrin öte yakasında Zumun Sahrası'na kondu.

Serasker Yeğen Osman Paşa Belgrad şehri halkının evladü iyalini ve yükte hafif pahada ağır malını alıp kaçmasını yasak etti, "Firarîleri bilâ aman katlederim!.." diye ilan etti. Halk da, "İşte kılıcına güvenen serasker böyle olur" diyerek rahat nefes aldı. "Şahbaz ve dilaver leventleriyle düşmanı nehrin beri tarafına geçirmez!", "Bir levendi beş kâfire bedeldir", "Kâfirin serdarı Yeğen Paşa'ya bölükbaşı olacak adam değildir" deniliyordu. Seksarlı İbrahim Paşa'yı Belgrad muhafızlığına, Öküz Öldüren Ahmed Paşa'yı da kaledeki askere başbuğ tayin etti. Düşmanın Tuna üzerine köprü kurmaya başladığı haberi alınınca mani olmak için bir miktar yeniçeri ile Zağarcı Osman Ağa'yı gönderdi. Fakat düşmanla müttefik olan Sırp köylülerinin pususuna düşen Osman Ağa alnından kurşunla vuruldu, zabitlerinin ölümünden sonra birkaç saat cenk eden yeniçeriler de, seraskerden imdat gelmeyince geri çekildi ve bu suretle köprüyü rahatça kurup tamamlayan düşman bütün gece dalga dalga beri tarafa geçti. Serasker Yeğen Osman

Paşa da o gece, çadırlarını sessizce kaldırarak mahut leventleriyle beraber Belgrad'ı bırakıp Semendire'ye doğru kaçtı...

Sabah olup da seraskerin kaçtığını ve düşmanın da nehri geçmiş olduğunu gören Belgrad'ın Müslüman halkı ne yapacağını şaşırdı. Çoluk çocuk, kadın erkek 8000 kişi can yongası mallarından eline geçeni alarak kayıklara, gemilere doldular; feryat ve figan gökyüzünü tuttu, kaçabilen gemilerle kaçtı, geri kalan halk, şehre giren düşman tarafından kılıçtan geçirildi. Muhasara edilen Belgrad Kalesi de müdafilerin hepsi şehit olduktan sonra 1688 yılı eylülünün başında düşman eline geçti.

Belgrad'ı kahpece bırakıp kaçmış olan Yeğen Osman Paşa köyleri, kasabaları leventlerine yağma ettirerek ve mutatları üzere ırz ve namus çiğneyerek Sofya'ya çekildi. Kışı orada geçirmeye karar vermişti. Bu son habasetinden sonra Haznedar Hasan Paşa'dan gasp ettiği seraskerlikte bırakılmayacağını tahmin ediyordu, fakat kellesini cellada vermemeye kesin olarak kararlıydı. Vakanüvis Raşid Efendi anlatıyor: "Bütün hainler korkak olur; kışı Sofya'da geçirmeye karar vermiş olan Yeğen Osman Paşa da leventlerini kışlak köylere dağıtmadı, şehir içinde hanlara, evlere yerleştirdi; kendisi de bir konakta yerleşti, fakat gündüzleri konağa gelir, geceleri de korkusundan bir meçhul yerde ve her gece bir başka yerde kalırdı, uykuyu kendisine haram etmişti!" diyor.

Belgrad faciasından sonra Edirne'de harp ahvalini gözden geçirmek üzere, ki padişah o sırada devlet erkânı ile Edirne'ye gelmiş bulunuyordu, bir divan topladı, 1689 yılının mart başlarına rastlar. Kırım Hanı Selim Giray Han da bu divan için bilhassa davet edilmişti. Kahramanca dövüşerek Lehistan cephesinin çökmesini engelleyen Kırım hanı çok açık ve çok sert konuştu, sadrazam ve şeyhülislamla beraber bu divanın bütün azaları suçluydular. Han Hazretleri'nin karşısında ağızlarını açamadılar:

– Bu devletin büyük düşmanı dinsiz ve imansız hain bir şaki olan Yeğen Osman'dır, lakin kabahat buradaki devletlilerindir! O şaki için "Yüreğim içinde canımdır" diyen ulema efendiler vardır, soranım sizlere o habisin nesinden çekindiniz, korktunuz ve o melunu korudunuz? Kafası ezilecek bir küçük yılanı yedi başlı ejder yaptınız! Rumeli'de, Anadolu'da zehir tohumunu atıp kök saldı! O melun ile yanındakilerin ve Anadolu'da valilikler ve sancakbeylikleri verilerek ümmeti Muhammed'in başına musallat edilen sair melunların pis vücutları ortadan kaldırılmadıkça hiçbir şey yapılamaz. Bu temizlik de ancak kışın olur, eğer bu kış bu işi başa çıkaramazsak sefer vakti olan baharda durum büsbütün sarpa sarar! dedi.

Bu acı sözlerin üzerine padişah:

– Ne lazım ise yapınız, makbulümdür, bu hususta han kardeşim tarafımdan memur edilmiştir, dedi.

Selim Giray Han'ın teklifi üzerine Yeğen Osman Paşa ile yanındakileri ve Anadolu'da birer mansıp almış olan eşkıya tekrar ölüm fermanlısı ilan edildi.

Yeğen Osman Paşa seraskerlikten azledildi. Azli Sofya'ya gönderilen bir yeniçeri çavuşuyla tebliğ edildi, o çavuş anlatmıştır:

"Fermanı eline verdim, öptü, başına koydu, fakat okutup içindeki öğrenince bağırmaya başladı:

– Bre Çavuş!.. Ben seni şimdi katlederdim ama hem elçisin hem de ocaklısın!.. Ben seni gönderenlerin asıl muratları nedir onu bilirim!.. İşte meydan, ellerinden geleni geri komasınlar!.. dedi. Pür silah 500 kadar eşkıyayla hemen o saatte konağından çıktı, eşyalarını katırlara yükledi, dayısı Deli Veli Paşa, yetiştirmesi Yadigâroğlu Paşa vesair adamlarıyla nereye gittiklerini söylemeden Sofya'dan çıktılar."

Anadolu'daki şakilerle Yeğen Osman'ın birleşmemesi için İs-

tanbul ve Çanakkale boğazlarında bütün iskeleler ve geçitler tutuldu.

Evvela Çorum Sancakoğlu Ciridoğlu, İsmail Paşa zamanındaki hallerini hatırlayarak "Anadolu toprağı bundan sonra bize mezar olur" dedi ve Rumeli'ye geçmeye teşebbüs etti. 2000 kadar leventle Üsküdar civarında Kartal'a kadar geldi ve İstanbul Kaymakamı Ömer Paşa'ya, "Kâfire kılıç çalmak için sefere geldim, bizi Rumeli'ye geçirin" diye haber yolladı; sancakbeyi tuğunu da önden Üsküdar'a gönderdi. Üsküdar halkı ile yanındaki birkaç levendi derhal paraladılar, silahlanan halk Bulgurlu Dağı eteğinde şakinin yolunu kesti.

Ciridoğlu üç namlı bölükbaşısını tebdili kıyafetle keçiyollarından Boğaziçi'ne gönderdi, bunlar oradan kayıkla İstanbul'a gelip Kaymakamı Paşa'ya Ciridoğlu'nun ne maksatla geldiğini arz ettiler. Ömer Paşa üçünü de idam ettirdi, bunun üzerine Ciridoğlu Sivas'ta Gedik Mehmed Paşa'nın yanına kaçtı. Artık Anadolu'da barınamayacaklarını anlamış olan Gedik Mehmet Paşa da Sivas'tan çıkmış "Sefere giderim" terennümü ve Yeğen ile buluşmak hülyasıyla İzmit'e gelmişti. Ciridoğlu ile orada buluştular. Gedik Mehmed, Kaymakam Ömer Paşa'ya, "Bugüne kadar yaptıklarıma nadimim, izin verin Rumeli'ye geçeyim, gaza yollarında şehit olayım!" diye bir mektup yolladı, Ömer Paşa, "Padişahımızın ordusunda o makule adamlara ihtiyaç yoktur ve şehitlik mertebesi o habisler için değildir..." cevabını verdi. Bunun üzerine Çanakkale Boğazı'ndan, Çardak İskelesi'nden geçmeye karar verdi, fakat Mihalıç halkının silahlanarak Ulubat Çayı köprüsünü tuttuğunu gördü: "Bizden günah gitti, ben de dağ adamı olurum!.." diyerek leventleriyle beraber Bozağaç Dağı'na çıktı.

Yeğen Osman Paşa ile yanındakiler ve Anadolu'daki eski bölükbaşıları ve bunların leventleri ve Yeğen Paşa'nın bütün yakınla-

n ölüm fermanlısı olduktan sonra Anadolu'daki tenkil hareketine Hüseyin Paşa adında bir vezir memur edildi; 2000'den fazla leventdi olan, Celalî tıynetli hunhar bir adamdı. Tenkil hareketine Yeğen Osman Paşa'nın memleketi olan Ilgın ile civarından başladı. Bu kasabada oturan Yeğen'in küçük dayısı Kara Hasan Bölükbaşı'yı, kâhyasını, yine o civarda oturan "küçük yeğen" Ahmed Bölükbaşı'yı, eline geçirebildiği leventlerini idam ettirdi. Edirne'ye her gün en azdan otuz-kırk kesik baş göndermeye başladı. Bu arada Yeğen Osman Paşa'nın henüz dokuz yaşındaki bir oğlunu dahi kestirerek o çocuk başını rikabı hümayuna yollamaktan çekinmedi. Padişahtan aldığı emir üzerine Yeğen Osman Paşa'nın Ilgın'daki konağını ateşe verdi, yaktıktan sonra da yerini sürdürüp tarla yaptı, arpa ekti. Hüseyin Paşa'nın elinden kurtulabilenler Bozağaç Dağı'na çıkmış olan Gedik Mehmed'in yanına kaçtılar. Hüseyin Paşa da onun üstüne yürüdü, fakat kasaba temizliğini kolaylıkla başaran vezirin baht çarkı dağ adamının karşısında tersine döndü. Tavşanlı'ya gelmişti ki kendi leventleri, "Bugün Gedik Mehmed'in başı ise yarın da bizim başımızdır, biz bu paşayı Gedik'e teslim edersek çıban büyür, yarın da bakarsın bu fermanlar kalkar" dediler, içlerinden birini gönderip Gedik ile gizlice anlaştılar; o da Hüseyin Paşa'ya karşı Ciridoğlu'nu yolladı, 2000 levendi ihanet edip karşı tarafa geçince meydanda birkaç ağası ve içoğlanıyla kalan Hüseyin Paşa ve yanındakiler kılıçtan geçirildi.

Fakat birkaç gün sonra silahlı köylülerin başında yürüyen Ahmed Paşa adında başka bir vezir Gedik Mehmed Paşa'nın kuvvetlerini Turgutlu civarında ağır bir mağlubiyete uğrattı, bir günde 900 levent kesti, Ankara'ya doğru kaçan Gedik Mehmed ile geri kalanlar da Nallı Han'da çevrilip öldürüldüler.

Rumeli'de Yeğen Osman Paşa'nın tenkiline Kırım hanının konakçısı Arap Receb Paşa memur edilmişti. Bu paşa Filibe'ye gel-

diğinde Osman Paşa'nın küçük dayısı Kara Hasan'ın küçük oğlu Mustafa Bey'in otuz beş nefer leventle burada bir handa misafir olduğunu öğrendi. Henüz on beş yaşında bir çocuk olan Mustafa Bey, Ilgın'da Hüseyin Paşa'nın pençesinden nasılsa kurtulmuş ve bütün iskeleleri tutulmuş olan Çanakkale Boğazı'ndan da karşıya geçmeye muvaffak olmuştu, Osman Paşa'nın yanına gidiyordu. Receb Paşa hanı basarak çocuğu leventleriyle beraber idam etti.

Osman Paşa'ya gelince, Sofya'dan çıktıktan sonra ılgarla Arnavutluk yolunu tutmuştu. Eşya ağırlığından başka yanında sekiz heybe dolusu altını vardı. Yeğen'in izi üstünde Sofya'ya gelen Receb Paşa orada da Yeğen ile birleşmeye çalışan onun eski kâhyası ve Silistre Valisi Çulsuz Kara Mustafa Paşa'ya rastladı; yanında beş bölükbaşı ve 300 kadar levent vardı, hepsini indikleri hanlarda yakalattı ve idam ettirdi.

Fermanlı Yeğen Osman Paşa'nın kaçacağı bütün yollar, derbentler tutulmuştu, etrafı asker ve silahlı köylüler sarmış, çember gün geçtikçe daralıyordu. Osman Paşa Kosova sahrasında bayrak, davul, zurna, otağ, çadır, tuz, yatak, yorgan, sandık, kürk, kaftan, kavuk, vezirlik ve eşkıyalık nümayişlerine yarayan ne kadar ağırlığı ve eşyası varsa yığarak yaktı, imha etti, yanında yalnız sekiz heybe altını kaldı, leventlerine bir miktar para dağıttı:

– Artık toplu gidemeyiz, herkes kendi başının çaresine baksın!.. dedi.

Yanında yalnız on dört nefer en yakın adamı kalmıştı. Arnavutluk'ta İpek kasabasında eşraftan Mahmud Paşa'ya bir mektup göndererek sığınacak bir yer istedi. Mahmud Paşa bizzat Kaçanık Boğazı'na kadar gelerek karşıladı:

– Aman Sultanım, Hızır gibi yetiştin!.. Bizi de mütegallibedendir diye fermanlı etmişler. Sizler gibi bahadırlıkta nam ve şan sahibi kılıçlara muhtacız! dedi ve o on beş nefer firariyi çiftliğin-

de kale misali bir kuleye kapatarak sakladı. Halbuki onlar gelmeden önce İpekli Mahmud Paşa'ya "Başları bizim, malları size helal hoş olsun" diye bir ferman gelmişti. İpekli Paşa da öyle yaptı; ertesi gün Edirne'ye bir sandık içinde on beş kelle gönderdi: Yeğen Osman Paşa, dayısı Deli Veli Paşa, Küçük Yadigâroğlu Mustafa Paşa, Uzun Mehmed Paşa, Osman Paşa'nın nişancısı Mehmed Efendi, Divan Kâtibi Aklî Efendi, çavuşbaşısı Mahmud Ağa, çuhadarı Muhiddin Ağa, bayraktarı Türkmen Davud, Serdengeçdi Bölükbaşı, İbrahim Bölükbaşı, Fodal Ömer Bölükbaşı, Türkmen İsmail Bölükbaşı, Solak Mehmed Bölükbaşı, Çolak Ahmed Bölükbaşı...

Başlar ayrı ayrı kutulara yerleştirilmiş, her kutuya da yaftası konmuştu. İpekli Mahmud Paşa bu kelleleri tenkil kuvvetleri kumandanı Arap Receb Paşa'dan gizli olarak yollamıştı. Kendisine acz içinde sığınmış olsalar da bu on beş muzır adamı idam etmek muhakkak ki devlete büyük hizmetti, bu şerefin kendisinde kalmasını istemişti. Arap Receb Paşa ise Yeğen ile ayakdaşlarının İpekli Mahmud Paşa'ya sığındıklarını haber almış, kendisine teslim edilmeleri için adam göndermişti. Mahmud Paşa:

– Doğrudur, bize geldiler, birkaç gün misafir kaldılar, fakat bir gece sakallarını tıraş ederek tedbili kıyafetle kaçtılar, cevabını verdi.

Arap Receb Paşa inanmadı, Mahmud Paşa'nın eşkıyayı himaye ile sakladığını zannetti. Fakat Mahmud Paşa'nın sadık bir bendesi efendisinin şeref benim olsun derken kendi başını tehlikeye koyduğunu görerek, yahut Receb Paşa'dan bir ihsan umarak meselenin aslını gizlice ihbar etti. Receb Paşa da Edirne yoluna ılgarla adamlar çıkarıp mahut sandığı Sofya'da Mahmud Paşa'nın adamları elinden aldırtı ve içinde yaftaları ile on beş kelleyi teker teker görerek inandı; sandığı kendi mührü ile mühürledi ve rikabı

hümayuna gönderdi. Arap Receb Paşa'ya seraser kaplı âlâ bir samur kürk, yanındaki ümeraya da birer hilati fahire geldi. Fındıklılı müverrih Mehmed Ağa, "Ama sekiz heybe altını da İpekli Mahmud Paşa yuttu, afiyet olsun!.." diyor.

Sözlük

A

Abı zülal: berrak su, billur.
Acuze: huysuz, geçimsiz, kocakarı.
Adem diyarı: yokluk ülkesi. "Öte dünya."
Aguş (ya da ayuş): kucak, sığınılacak yer, yatak.
Ahuyi vahşi: vahşi karaca.
Alamelaünnes: herkesin gözü önünde, açıkça.
Allak: sözünde durmaz, sözüne güvenilmez.
Amalika: çok eskiden Sina Yarımadası'nda yaşadığı sanılan ve gariplikleriyle ünlü bir kavim.
Amanname: bir kimseye iltimas yapılması için bir başkasına hitaben yazılan yazı.
Arifi billah: Tanrı'yı hakkıyla anlamış olan.
Ariyet: ödünç, eğreti.
Asan: kolay.
Asitane: azizlerin mezarı, büyük tekke.
Asitaneyi saadet: sultan sarayı, mutluluk eşiği.
Avamfirib: halk avcısı. Halkın hoşuna gitmek amacıyla davranan fırsatçı kimse.
Ayş ü işret: yiyip, içip eğlenmek.

B

Bad: Olsun, ola anlamında.
Bade harabiil Basra: iş işten geçtikten sonra.

Badihava: bedava, beleş.
Bagilik: serkeşlik, asilik.
Baru: kale duvarı, sığınak, siper.
Bed: kötü, fena.
Bedia: güzel.
Bednam: adı kötüye çıkmış.
Behimî: 1. Hayvan gibi kaba 2. Cinsel ihtirasla, şehvetle.
Belî: evet anlamında.
Bende: bağlanmış, kul, köle.
Bendegân: köleler, kullar.
Beniâdem: Âdemoğulları, insanoğlu, insanlar.
Beni İsrail: İsrailoğulları, Yahudiler.
Berfî harran: yoğun kar.
Beyaban: çöl.
Beynehu: beynallah: onunla Allah arasında, bir Allah bir kendi bilir.
Bidayet: başlama, başlangıç.
Bihuş: sersem, şaşkın, baygın.
Binî: görücülük, görürlük.
Biryan: susuz ya da az suyla pişmiş kebap.
Biryan olmak: acı çekmek.
Bülent avaz: yüksek ses.

C

Camehab: yatak.
Cebanet: korkaklık.
Cebbar: 1. Cebredici, zorlayıcı, zorba. 2. Kuvvet ve kudret sahibi.
Cebehane: Osmanlı Devleti'nde hem savaş araç ve gereçlerine hem de bunların bulundukları yere verilen ad.
Ceberut: aşırı büyüklük, pek ziyade kibir.
Cebin: korkak, yüreksiz, alçak.
Celadet: gözüpeklik, kahramanlık, yiğitlik.
Cemal: güzellik, yüz güzelliği.
Cerbeze: 1. Girişkenlik. 2. Güzel konuşma.
Cevelan: dolaşma, gidip gelme, dönüp dolaşma.
Ciğerguşe: çok sevilen evlat.
Cudî: cömertlik, eli açıklık.

Ç

Çabuk ü çalak: çabuk ve hızlı.

Çağşır: erkek şalvarı.

Çalak: çevik, tez canlı, eline, ayağına çabuk.

Çârebru: "dört kaşlı" anlamına gelir. Bıyıkları yeni terleyen gençler için kullanılırdı.

Çerağan: çerağlar (mum, kandil gibi aydınlatıcı araçlar) kullanılarak yapılan büyük şenlik.

Çerge: sürek avı.

Çeşnegir: sarayda yemekleri, darphanede altın-gümüş ayarını kontrol eden kimse.

Çöğür: bir tür saz.

Çubukçu: 1. Eskiden tütün çubuğu yapıp satan kimse. 2. Osmanlı Sarayı'nda tütün çubuklarını doldurmakla görevli kimse.

D

Dalkılıç: kılıcını çekmiş olan.

Damadı şehriyarî: padişah damadı.

Destar: sarık.

Diba: motif atkılarında kalıptan sırma, sim gibi altın ve gümüş iplikler kullanılarak dokunmuş ipekli kumaş.

Dilirane: yiğitçesine, mertçesine.

Dilküşa: iç açıcı, yüreğe ferahlık veren.

Duhter: kız çocuk.

Duhteri: kızlık, bekâret.

E

Eclaf: edepsiz, yüzsüz, ayaktakımından, baldırıçıplak.

Ehlü iyal: aile, çoluk çocuk.

Ehremen: 1. Zerdüşt dininde kötü Tanrı. 2. İriyarı dev gibi kötü insan.

Elhak: doğrusu, hakçası.

Encam: 1. Son, akıbet. 2. Sonunu gören, uzak görüşlü.

Enisi ruh: ruh dostu, ruha yakın gelen, beğenilen.

Erazil: reziller, namussuzlar.

Esbi sabareftar: yel gibi hızlı giden at.

Eşeddi ukubet: şiddetli ceza.

Evlad ü iyal: çoluk çocuk.
Eyyam: günler.

F

Fakru faka: yoksulluk.
Faraza: tutalım ki, diyelim ki, sözgelimi.
Farislik: binicilik.
Fasit: kötü, yanlış, bozuk.
Feta: genç, yiğit, delikanlı, mert.
Fisebilillah: Allah yolunda, hayrat olarak.
Fısk ü fücur: dedikodu, fesatçılık.
Fuhşiyat: ahlaka aykırı davranışlar.

G

Gaddare: büyük bıçak.
Gadir: 1. Bir kimseyi haksız yere zarara uğratma. 2. Acımasızlık, merhametsizlik, kıyıcılık.
Galiz: kaba, terbiye dışı.
Garet: 1. Düşman topraklarına yapılan saldırı, akın. 2. Çapul, yağma.
Gareti emval: malların yağmalanması.
Gasıp: zorla alan, yağmacı, çapulcu.
Gayetül gaye: en son derecede, çok.
Gayya kuyusu: 1. Cehennemde olduğuna inanılan kuyu. 2. Belalı çukur. 3. İçinden çıkılması zor durum.
Gayz: hiddet, öfke, kızgınlık.
Geda: dilenci, yoksul, fakir.
Gılzet: kabalık, sertlik, kalınlık.
Giryan: ağlayıcı, ağlayan.
Gulam: 1. Erkek çocuk. 2. Köle, tutsak, kul, köle.
Gulamiye: Osmanlı Devleti'nde cizye toplamakla görevli kapıkulu süvarilerine cizye başına ödenen onar akçelik ücret.
Gulgule: bağırış, çağırış, gürültü, şamata, velvele.
Gülabdan: gülsuyu serpmek için kullanılan ağzı emzikli armut biçiminde cam ya da metal kap.
Gülbang: eskiden tekkelerde ayin sırasında saraylarda, muayyen merasim sırasında hep bir ağızdan yüksek sesle okunan ilahi veya dua.

Gümrah: 1. Yolunu şaşırmış, sapıtmış azgın. 2. Saç, sakal, su, ses gibi yerden çıkan şeyler, bol, sık, gür.
Günagün: renk renk, türlü türlü.

H
Habaset: alçaklık, kötülük.
Hak ile yeksan: toprakla bir, yıkık.
Hakir: değersiz.
Halas etmek: kurtarmak.
Halas: kurtuluş.
Halvet: 1. Issız ve kapalı bir yerde, herkesten uzak kalma. 2. Hamamlarda yalnızca tek bir kişinin yıkanması için ayrılmış tek kurnalı sıcak bölme.
Hamayıl: muska.
Haneberduş: "evi omzunda" anlamına gelir. Yersiz, yurtsuz serseriler için kullanılırdı.
Hanende: şarkıcı.
Hanüman: ev, bark, ocak.
Harar: kıl çuval.
Harbe: kargı.
Harabezar: ören yeri, viranelik, yıkıntı.
Hayali muhal: imkânsız, olanaksız şey.
Hazık: işinin ehli usta (doktorlar için kullanılır).
Hazinedar: 1. Değerli eşya, para koruyucusu, yönetici. 2. Hazineyi korumakla görevli kimse.
Hengâm: zaman, çağ, sıra, vakit, mevsim.
Hercümerç: karmakarışık, darmadağın, altüst.
Hezele: serseri, serseri güruhu.
Hırâman: salınarak naz ve edayla yürüyen.
Hilaf: yalan, zıt, karşıt.
Hilatı fahire: çok değerli kaftan, gösterişli elbise.
Hiz: ibne, puşt.
Hodbehot: kendi kendine.
Hodbin: sadece kendini düşünen, bencil.
Hodpesent: kendini beğenmiş, gururlu.
Horanta asker: kapı askeri, kişiye bağlı asker.
Hulliyat: altın, gümüş, pırlanta gibi değerli süs eşyaları, takı.

Hulul: 1. Kandırıcı söz söyleme. 2. Yanaşma.
Husumet: 1. Sertlik, kabalık, katılık. 2. İnatçılık.
Huşunet: sertlik, kabalık.
Hüccet: 1. Belge, vesika, senet. 2. Eskiden şeriat mahkemesinden verilen hak ya da sahiplik gösteren resmî vesika.
Hüsün: güzellik, iyilik.

I

Ilgar: 1. Dizginleri koyverilmiş atın dörtnala koşması. 2. Düşman topraklarına yağma amacıyla yapılan süvari akını.
Iskarça: bir şeyi tıka basa doldurmak.

İ

İbadullah: (Allah'ın kullarından) sayılamayacak kadar çok.
İfna: 1. Yok etme, ortadan kaldırma. 2. Boşu boşuna harcama.
İğfal: yanıltıp kandırarak yanlış bir iş yaptırma ayartma.
İnkıraz: 1. Bir aile ya da topluluk üyelerinden tek bir fert kalmayıncaya kadar tüketme, mahvolma, bitme. 2. İz bırakmadan kaybolma.
İntisap: 1. Bir kimseye mensup olma. 2. Bir yere bağlanma. 3. Birinin adamı olma.
İrşat: aydınlatma.
İrtikâp: 1. Kötülük etme. 2. Yiyicilik. 3. Rüşvet alma.
İstiskal: Hoş karşılamama, ağır görme, yüz vermeme.

K

Kabihülmanzar: yakışıksız ve çirkin görünen yüz.
Kaddi kamet: boy bos.
Kadit: 1. Çok zayıf kuru. 2. Zayıflamış bir deri bir kemik kalmış insan ya da hayvan.
Kağşamak: kavşamak: yıkılmaya yüz tutmak, çok eskimek.
Kahhar: ziyadesiyle kahredici, yok eden.
Kahkarî hezimet: düşman baskını karşısında geri çekilmek zorunda kalan tarafın kontrolü yitirerek ağır yenilgiye uğraması.
Kahren: kahırla, zorla, ezerek.
Kalemkârî: nakkaşın elinden çıkmış ince iş.
Karzi hasen: faizsiz olarak verilen borç para.

Kasık mancası: manca bir tür yiyecek. Kedi köpek yiyeceği. Koçu "Kasık Mancası" terimiyle cinsel açlığın tecavüzkâr şekilde giderilişini anlatıyor.
Kâşane: köşk.
Katli rical: erkeklerin katli.
Kavi: güçlü kuvvetli.
Kavli mücerret: delilsiz, ispatsız, şahitsiz söz.
Kayd ü bent: bağlama.
Kaymakam: "kaim-makam", vekil.
Kelamı kadim: Kuran.
Kemha: genellikle desenli, kalın ve ağır bir tür kumaş.
Kıtal: boğazlaşma, savaş.
Kine: içte beslenen gizli düşmanlık.
Kiyaset: uyanıklık, anlayışlılık, zeyreklik.
Kolan kuşak: yünden, ipekten yapılmış üzeri işli, ince kuşak.
Küffar: kâfirler.

L
Leşker: ordu, asker.
Levent: Osmanlı Devleti'nde eyaletlerin güvenliğinin sağlanmasında görevlendirilen paralı milis. Bunlara kara leventleri de denirdi.
Libas: elbise.

M
Mahbube: muhabbet olunmuş, sevilmiş kadın.
Mahbup: sevilen, sevgili.
Mahbup: sevilen, sevgili. Erkek sevgili.
Mahut: bilinen.
Maktul: öldürülmüş.
Makule: çeşitli, tür, cins.
Malümenal: tüm malvarlığı.
Mansıp: devlet memuriyeti. Arpalık.
Matruş: tıraşlı.
Mazarrat: zararlar, ziyanlar.
Mazul: azledilmiş, görevden alınmış.
Mefluç: felçli.

Meftun: bir kimseye tutulmuş, vurgun.
Mehabet: 1. Büyüklerin karşısında korkuyla duyulan saygı. 2. Büyüklük, ululuk.
Mekkâre: hileci, düzenbaz.
Melanet: büyük kötülük.
Menal: nail olunan, sahip olunan ele geçirilen şey.
Menşur: Osmanlı Devleti'nde vezirlik, beylerbeyiliği gibi önemli görevlerin verilmesini ve serdarlık, Kırım hanlığı gibi atamaları bildiren padişah fermanı.
Merdi şeci: yürekli adam.
Mesame: gözenek.
Mesti: sarhoşluk.
Meşum: uğursuz.
Meşveret: danışma.
Mevzun: tartılmış, vezinli, vezinle yazılmış olan.
Meykede: şarap satılan ve içilen yer.
Mihman: misafir, konuk.
Mirahor: sarayın arabacıbaşısı, imrahor.
Miriman: beylerbeyi.
Mirliva: 1. Osmanlı'da miralay ile ferik arasındaki askerî rütbe. 2. Osmanlı'da sancakbeyine verilen unvan.
Muammer: uzun ömürlü.
Mufassal: tafsilatlı, uzun uzadıya anlatılan.
Muglim-Muglimî: oğlancı.
Muhtekir: yiyici, rüşvetçi.
Mukatele: 1. Birbirini öldürme. 2. Savaş, kavga, çarpışma.
Murassa: değerli taşlarla süslenmiş, işlemeli.
Musalli: beş vakit namazını kılan.
Mutlakiyeti mutlaka: kayıtsız şartsız kişi yönetimi.
Mutrip: çalgı çalıcı, çalgıcı, sazende.
Muvakkat: geçici olarak.
Mübeşşir: müjdeci, müştucu.
Mücerret: 1. Yalnız tek başına. 2. Başka bir şeyle karışık olmayan, saf.
Müdara: Yüze gülüp dost görünen, düşmanlığını gizleyip görünüşte dostluk gösteren.
Müdevver: 1. Çevrilmiş, döndürülmüş 2. Yuvarlak.

Müfsit: ara bozan, fenalaştıran, kötüleştiren.
Müftehir: 1. Bir şeyi övünç bilerek onunla iftihar eden. 2. Şanlı şerefli. 3. Parasız iş gören, fahri.
Mühmel: ihmal edilmiş, başlanmış bakılmamış, bırakılmış.
Mükrim: konuksever.
Mülevves: 1. Kirli pis. 2. Karmaşık düzensiz.
Münakkaş: nakışlı, resimli.
Mürahik: 12 yaşını doldurduğu halde ergen olmamış erkek çocuk.
Mürahik: büluğ çağına yeni ermiş erkek çocuk.
Mürteşi: rüşvetçi, yiyici.
Müsahip: 1. Biriyle muhasebe eden, konuşan, sohbette bulunan arkadaşı. 2. Büyük bir zatın yanında bulunan ve onu eğlendiren kişi. 3. Padişahın hususî işlerinde bulunanların her biri.
Müsellah: silahlanmış, silahlı.
Müstağrak: gark olmuş, dalmış dalgın.
Müstebit: buyurgan, zorba.
Müstekreh: tiksinilen, iğrenç.
Müteallik: 1. Asılı, bağlı. 2. İlişi olan, taallük eden.
Mütefekkir: tevekkül eden, düşünen, düşünür, düşünce sahibi.
Mütegallibe: zorbalar, devlete başkaldırarak kendi başına hüküm sürenler.
Mütegallip: kaba güce dayanarak hareket eden, zorba.
Mütesellim: vali ya da mutasarrıfların gönderdiği vergi memurları, tahsildarlar.
Müverrih: 1. Tarih yazmanı, tarihçi. 2. Ebced hesabıyla tarih düşüren kimse.
Müzeyyen: süslenmiş, süslü.

N

Nabekâr: 1. İşsiz, işe yaramaz. 2. Haylaz, serseri.
Nadan: bilmez, kaba (nadanlık: bilmezlik, kabalık).
Nadim: pişman olma.
Nakibüleşraf: padişah soyundan olanların işlerini görmek üzere içlerinde hükûmete tayin olunan memur.
Nazenin: oynak, cilveli.
Necip: soyu sopu temiz, nesli pak olana yakışır şekilde.

Neferat: askerler, neferler.
Nefiriâm: cemaati toplama, halkı askere sürme.
Nevcivan: taze genç delikanlı.
Nevhat: sakalları henüz çıkmaya başlamış genç. Nev-hatt.
Nigâr: resim kadar güzel sevgili (nigâri mahbub).
Nuri iman: iman aydınlığı.

O

Oğru, uğru: yol kesen, hırsız, haydut.
Otalak: zehirlenmiş.

P

Pabürehne: çıplak ayak.
Pakize: temiz, lekesiz.
Patrona gemisi: Donanmanın kaptanderya ve kapudaneden sonra gemen görevlisi sancakbeyi rütbesinde olup, buna Patrona, gemisine de patrona gemisi denilirdi.
Paymal: ayak altında kalmış, çiğnenmiş.
Pelaspare: yırtık pırtık, eski püskü.
Pelit: 1. Pis, kirli, murdar 2. Alçak, rezil.
Pençei afitap: güneş pençesi.
Peripeyker: peri yüzlü, çok güzel.
Periyi hüsn ü an: güzellik perisi.
Peyk: Bir başkasına bağımlı olan, onun peşinden giden kimse. Uydu.
Piri fani: 1. Çok yaşlı. 2. Bir tarikatın ilk kurucusu.
Piştahta: çekmece, küçük sandık.
Pulat: çelik.
Pür melali: gamlı, kederli, sıkıntılı, üzüntülü.

R

Rahmetullahi aleyh: Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun.
Rical: belli mevki sahibi kimseler.
Rikabı hümayun: padişah maiyeti.
Rint: kalender.

S

Sabi: ergenlik çağına ulaşmamış erkek çocuk.

Sadedil: saf gönüllü.
Sadır: çıkan.
Sahtiyan: deri.
Sarıca: taşrada görev yapan Osmanlı paşalarının ücretli başıbozuk askerlerine verilen bir ad.
Sathî: üstünkörü.
Sayfayı hatır: gönül rahatlığı, gönül huzuru.
Sekban: seymen-seğmenden gelir. Yeniçeri Ocağı'nın 65. Ortası'nı oluşturan bir asker sınıfı. Daha sonra paşaların ücretli askerleri için de kullanıldı.
Selimi destar: (Yavuz Sultan Selim'in adından) padişah ve erkânının resmi günlerde giydiği koni biçiminde bir tür kavuk. Selimî kavuk da denir.
Semender: ateşte yanan bir masal hayvanı.
Serapa: baştan ayağa.
Seraser: Som sırma ve ipekle dokunmuş bir tür kumaş.
Serazat: başıboş, serbest.
Sergerde: elebaşı.
Setir: Bir şeyi örtme, gözleme.
Setir beziz: örtü bezi.
Silahendaz: 1. Silahla donanmış asker. 2. Gerektiği zaman silah kuşanıp karaya çıkarılan deniz askeri.
Sinei pürkine: kinle dolu yürek.
Suflî: alçak, aşağılık bayağı.
Suiniyet: kötü niyet.
Suzî: Yanma tutuşma, gönül sıcaklığı.
Sürur: sevinç.
Sürurî: sevinçle ilgili.

Ş

Şabbı emret: henüz sakalı bıyığı çıkmamış genç.
Şahbaz: yiğit, kahraman, cesur.
Şatır: büyük bir kimsenin atının yanında gitmekle vazifeli ağa.
Şeci: yürekli, yiğit.
Şeddadî: çok büyük ve sağlam yapı.
Şehlevent: yiğit, yakışıklı genç.

Şehrayin: büyük şenlik.
Şekavet: eşkıyalık.
Şenaat: kötülük.
Şeni: utanç verici, çok çirkin.
Şeran: şeriatça, şeriat hükmünce, şeriata uygun olarak.
Şeştar: Türk müziğinde kullanılan altı çift telli ve perdeli saz.
Şeytanı racim: şeytan laneti.
Şiddeti şita: kış şiddeti.

T

Taalluk: asılı olma, asılma.
Tabl: davul.
Tabü tüvan: kuvvet ve güç.
Tasallut: musallat olma, sarkıntılık.
Tavassut: yardım etmek amacıyla araya girme, arabuluculuk.
Tazim: büyükleme, ululama, ikram etme.
Tazip: azap verme, eziyet etme, üzme.
Tagallüp: galebe çalan. Üstün gelen. Zorbalıkla üste çıkan. Bu üste çıkma hali.
Tebeddüt: değişme, başka hale gelme.
Tedip: ceza vererek haddini bildirme.
Teferrüç: gezinti.
Telatin: yumuşak meşin.
Temaruz: yalandan hastalanma.
Tendürüst: sağlam vücutlu.
Tenkil: 1. Herkese örnek olacak bir ceza verme. 2. Düşmanları zararlı kimseleri topluca ortadan kaldırma.
Terennüm: şakıma.
Teshir etmek: büyülemek.
Tezvir: yalan dolan.
Tezyif: eğlenme, alay etme.
Tıynet: yaratılış.
Tiraşide: yontulmuş, traşlanmış.
Tirkeş: 1. Ok atan kimse. 2. Okluk, sadak.
Tuğyan: taşma, taşkınlık, azgınlık, coşmak.
Tüfenkendaz: tüfek kullanan asker.

Tüvan: kuvvet, takat.
Tüvana: güçlü, kuvvetli.

Ü
Ümera: emirler, beyler.
Üsküf: kenarı işlemeli yeniçeri börkü.

V
Vait: birini iyiliğe sevk ve kötülükten uzaklaştırmak için korkutma, yıldırma.
Vakanüvis: saray tarihçilerine, daha çok saray güncesi tutanlara verilen ad.
Vakayi: vakalar.
Vakayiname: günlük vaka ve hadiselerin kayıtlı olduğu eser.
Vala: başörtüsü ve giysilik olarak kullanılan bir tür kumaş.
Vezaret: vezirlik makamı.

Y
Yapuk: Gelinlerin yüzlerine yapıştırılan kimi zaman ziynetlerle donatılmış bezeme. 2. Atların üstüne örtülen örtü.
Yâran: dostlar.
Yâri gar: çok vefalı dost, yol arkadaşı.

Z
Zağanos: bir cins iri doğan.
Zağlamak: bileyilemek.
Zeberdest: maharetli. El becerisi yüksek.
Zebun: zayıf.
Zehri katil: acımasız, becerikli katil.
Zerenderzer: Süslemede ikinci altın tabakayla kaplama.
Zerrin külah: zülüflü ağalar denen saray iç oğlanlarının görev başında ve törenlerde giydikleri somi sırma işlemeli keçe külah.
Zertari: altın veya sırmayla işlenmiş.
Zikıymet: kıymetli, değerli, pahası yüksek.
Zirü zeber: altüst.
Zuafa: güçsüzler.
Zürefa: zarifler, nazik, ince duygulu, hoş konuşmayı bilen kimseler.

İçindekiler

Reşad Ekrem Koçu 7
Karayazıcı Abdülhalim Bey 11
Deli Hasan Paşa 33
Canbuladoğlu Ali Paşa 57
Kalenderoğlu Mehmed 69
Deli İlahî Bey 81
İlyas Paşa 89
Enamoğlu 101
Karahaydaroğlu Mehmed Bey 109
Gürcü Abdünnebi 137
Katırcıoğlu Mehmed 151
Sakarya Şeyhi 159
Vardar Ali Paşa 167
Çomar Bölükbaşı 181
Abaza Hasan Paşa 189
İbşir Mustafa Paşa 241
Yeğen Osman Paşa 305
Sözlük 341

DK DOĞAN KİTAP

Osmanlı Anadolusu XVI. yüzyıl sonları ve XVII. yüzyıl başlarında, nüfus yapısını bile önemli ölçüde değiştiren "Celalî Ayaklanmaları"na sahne oldu.
Reşad Ekrem Koçu, ilk kez 1962'de yayımlanan *Dağ Padişahları*'nda bu ayaklanmaların en önemlilerine ve bunların başaktörlerine yer veriyor. Ayaklanmaların altında yatan nedenler, ayaklanma önderlerinin hedefleri, ayaklanmaların boyutları ve gelişimleri... "Eşkıyanın dünyaya" niçin hükümdar olamadığını anlatıyor Koçu.

Reşad Ekrem Koçu 1905'te İstanbul'da doğdu. Darülfünun Tarih Bölümü'nü bitirdi. Çeşitli liselerde tarih öğretmenliği yaptı. Bugün hâlâ tam bir dökümü yapılamamış yüzlerce makale ve pek çok kitap yazdı. 1975'te İstanbul'da öldü. Koçu, yer yer bir meddah tavrıyla anlattığı Osmanlı tarihini halkın geniş kesimlerine açan ve sevdiren bir popüler tarihçi oldu. Eserlerinde anlattığı dönemlerin kişisel yaşamlarına ilişkin zengin ayrıntılar vererek adeta tarihi resimler yaptı. Koçu'nun şüphesiz en büyük, fakat maalesef tamamlanamamış eseri *İstanbul Ansiklopedisi*'dir. Reşad Ekrem Koçu, tarihçi Cemal Kafadar'ın deyimiyle "İstanbul tarihçiliğinin yüz akıdır."